

"वीर शैला"

याने

"अष्टादश व्याख्यान"

(साप्ताहिक भुंज्य समाचारभां प्रगट थयेकी ऐतिहासिक नवलकथा)

लेखक अने प्रकाशक

कवि रामचंद्र गणुपतराम दवे

ड. लक्ष्मीनारायण भंडार, थाणा.

मुद्रक: हरीशच वस्वसाहाय अलक्षत्री.

श्री हरि-हर प्रिन्टिंग प्रेस, १८१, अजरगेट, कोट, भुंज्य.

(आ वार्ताना सर्व ह्य लेखने स्तुति छे.)

प्रथमवृत्ति संपत्ति (१९६०)

वर्णन शुद्ध पंथमी.

“બહાદુર બંગાળી” વસ્તુકથા આલેખનની ઉત્પત્તિ અને માફ નમ્ર નિવેદન.

કાષ્ઠએ કહ્યું છે કે:—

“ચલનો લલો ન કોસકો હુહિતા લલી ન એક મંગનો લલો માપસે એ પ્રભુ રાજે છે

એક ઘડી અને ગૃહત્યાગ

આ દુનિયાના ગરીબ કે તવંગર મહિષ્યો કુદરતના કાળ ચક્રાવે ચઢી તાપ છાંયડીના- જીવનની દરેક પળે અનુભવો કરે છે. સૂર્યના પ્રેમર તાપ સંધ્યાના રંગબેરંગી કિરણોનો જતાં જતાં આછો આછો પ્રકાશ ફેલાવી જ્વસ્તાયણે ઉતરે છે. એવીજ એક સંધ્યા હતી એમ હજુયે મને યાદ છે. વિદ્યુતના ચમકાં સૂત્રી-જીવનમાં ધડીભરને માટે રોશની પ્રગટાવી એક વખતની સોનેરી ઘડીએ કાળીક વારમાં ક્યાંક ગયય ચઢ ગય, અને કુદરતના કારમાં સંજોગો વચ્ચે જીવન ને કા ભરસામરમાં ઝોલાં ખાવા લાગી. પ્રકાશનો ક્યાંય છાયો નોતો અધકારના ભયાનક વાદળોમાં ધસડાવવાનું નિર્માણ ચએલું છે એમ ભારત્યું વસૂમી વિદ્યાની પળે હતી. જીવાનીના જોશથી જગતની દરેક આફનોને પહોંચી વળવા દ્વિંમત બીડી હતી. કાષ્ઠક અગમ્ય હેતુઓની સિદ્ધિ અથે.

પ્રિય પાઠકો—આ નમ્ર નિવેદન લખવાની અને ખાસ ફરજ પડી છે. અને લખવું એ પણ મને વ્યાજબી લાગ્યું છે. એટલા માટે કે ધણે એ વાંચ્યા પછી પ્રશ્નરતી અદ્ભુત કરામતની ખાત્રો તે સાથે પુરપાય માટે સદાનુભૂતિ પ્રાપ્ત થશે.

બાલાઓનો વિયોગ નહોતો સાલનો. નહોતી માયા કે વૈભવ વિજ્ઞાસોની વાંચના, જતાં જતાં અને વિદાય થતાં એકજ પ્રેમ યાદ રહેતો હતો અને તે—સુખ કે દુઃખમાં સાથ દેનારી સદાની સંતાનોની—નિઃસ્વાર્થી માતાનો —

હેમાને પાપાનું બતાવ્યું, માતાની આપિશ લીધી—બીજાઓને તો ઝોછીજ આપણી રૂંદા કે સંજાંબની સુરખીયે હોય છે? એટલે માતાની આજ્ઞા મળતાં એકજ ધડીયે—ગૃહત્યાગ કર્યો પણ તે શા કારણે?—

સંસારની જવાબા— 34344

હિંદુ સંસારના કુટુંબ કલેશ અને વ્યવહારીક તોફાનોએ હૃદયમાં તુમુલ્યુધ્ધ પવન થયું હતું. વડીલો—આપણીના અવતાર સમી—નાંનેરાઓની આજી આજીયે રતત્રતા જુટવી લેવાની આકાંક્ષા સેવતા—ખાતને ખોદનારાઓ અને નસીબ સંજોગેજ પાંચ પૈસા મેળવનારાઓની અવગણવા લાયક સલાહોથી અન્ય સુરખીઓ આડે દોરવાતા આવ્યા. જીવન વિકલાવવાની તક્ષમાત્ર જગાએ ન આપવાની તેઓએ પ્રતિજ્ઞા કરેલી—શુશિલિત સંતાનોના સંસારમાં એર રેડવાનાં લક્ષાં કામે આજના સુધરેલા વડીલો પણ ક્યાં જોછા કરે છે? પણ તેઓને સુધરેલા કહે છે જ કોણ? સુધરેલા તરીકેનો અને વિસમી સદીના જ્ઞાન વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો માત્ર તે બાહ્યાચારજ છે કે ખીજું કંઈ?

જીવનને ઝેર કરવાની પ્રતિજ્ઞા તો તેઓએ વર્ષો પુર્વે કરેલી એ પ્રતિજ્ઞા લગ્ન જેવા અંધનથી આલ્પવયસ્કાંજ પુણું કરી અને જીવનની ન્યૈત ઉપર અંધકારનો પડદો ધીમે ધીમે છવાતો મંચો. જીવનસંધ્યાની શરૂઆત થઈ.

સંસ્કારવિહિન સર્ગાઓનાં શંભુમેળાઓ વચ્ચે સંસાર-આલ્પસંસારની શરૂઆત થએલી જ્ઞાન, અકલ, અનુભવ, અને ઉચ્ચ શ્રેણીના શિક્ષણનો તો તે સમયે ભંડાર ઓછોજ ભરેલો હોય છે ને ?

જન્મતની મહામાયાઓના અનેક અંધનો વચ્ચે જીવન ઝંડપાયું. સંસારના વ્યવહાર ધારા દિગ્ગમ અને ન્યાત જાતનાં અંધન ત્યારેજ લાગુ પડ્યાં ને ?

૨૦-૨૧ ની સાલ દેશી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની અને રાષ્ટ્રીય શાળા સ્થાપન કરવાની ચળવળો. મહાત્માજીની અસદ્ધારની પ્રવૃત્તિઓ-રેડીયા અને ખાદીને ફેલાવવાનું જ્ઞાન-આ બધું તે વખતે વિશેષ મળવા લાગ્યું.

બહુજ થોડા વર્ષોમાં અભ્યાસની પુર્ણાહુતિનો ભાસ થયો, અભ્યાસની આછી આછીયે ઘેલછા રેડીયા કાંતવામાં વીલાંપતી ઠપડાંઓ ઉધરાવવામાં સમાપ્ત પામી અને વિશાળ કુટુંબમાં ના વડવાઓમાં શિક્ષણ અપાવવાનો મતભેદ ઉભો થયો, આર્થિક મંદી, દ્રવ્યની સુસ્કેલીઓ વચ્ચે, અભ્યાસ છોડવો પડ્યો, શાળા પડતી મુકામ, ત્યાં લગી મારા વડીલ અંધુએ અર્થે ચુકાવ્યો. તેમની પોતાની નોડરીનાં નાણાં-વર્ષોની મહેનતનું મૂલ્ય કુટુંબ ખાતરજ દેના કયું.

—ચાલો ધંધે લાગી ગયા-કિરમતની કરામત વચ્ચે અને પ્રારબ્ધ યોગે લેખક-કવી તરીકેની લાવનાઓ હૃદયમાં જગત થઈ સંગીતનો ગજબનાઈ શોય તો ગુજરાતી બીજી ચોપડીના અભ્યાસ સમયથી લાગ્યો હતો. અને રાષ્ટ્રીયશાળા તરફથી અમદાવાદની મહાસભા (કોંગ્રેસ) માં ગાવા જવા ભજનો અને ગીતો ગવડાવવા આમંત્રણ થએલું અને હું મિત્રોની મંડળી સાથે ગએલો.

તેમ છતાં-૩, અળસી, ધકેં શેર, સોતું સર્વે બખરોના અનુભવો ક્યાં અને કેટલીક ઓરીસોમાં સર્વીસો કરી પરંતુ જન્મ લાવના કે પુરું સંસ્કાર ઓછાજ ભુંસાય છે ? વિધિના લેખ ટાળેલા ક્યાં ટળ્યા છે ?

લેખક અને કવિ તરીકેનાં કાર્યો તો ઘેર કે ઓરીસમાં બખરમાં કે ગાડીમાં જ્યાં ત્યાં કરતાજ રહ્યા અને લખતા ગયા તે વખતે આજથી લગભગ આર વર્ષ પહેલા હોંદી ફિદમ ઉલોગમાંયે માથુ માથું અને અનુભવો ક્યાં.

જગનજનો તેમાંયે ખાસ કવી દિલના દિંદુ-(ગુજરાતી મનુષ્યો તરફથી નિંદા પામેલી એવી નાટક-સીનેમાની પ્રવૃત્તિઓના સ્વીકારે કુટુંબીક જતોના બોલને તેમના દોષોરોપણને શીરોધાર્ય કરવાની જરૂર પડી. છુટકાજ ક્યાં હતો ? જેમને સનાતન કે સુતકે ન હોય તેઓ પણ હબ્યાં હકા, અને દેવને અંજે-ચાલો અબીમાન અને મહમદાંબ બની-અમને મારી પ્રવૃત્તિઓને અવગણવા લાગ્યા અને હજુયે ક્યાં તેમનાં કારરયાનો કલાના અને સાહિત્યના પૂજારીઓને એવી નાંદાની દરકાર તો ઓછીજ.

એક બાજુએ કલાની લાવનાઓ જન્મથી જન્મ પામેલી મારામાં નહોતું અને એ સાગરમાં મેં પુરુષાર્થ ખાતર

કુટુંબીજનોનાયે આપ્ત મિત્ર મંડળોના ફેટફેટલાયે દોષારોપણોને શીરે ચઢાવીને.

પણ એ પુરુષાથ'માં થોડાક વિજય સાપડ્યો નવલકથાઓ રસાણી મુંબાઈની શીદમ કંપનીઓએ એ નવલકથાઓને દ્રશ્યરૂપે પડદા ઉપર રજુ કરી આ જોતાં ફેટલાક ગૃહસ્થો મારા પ્રત્યે માયાળુ બન્યા—મારો અંગતમિત્રો તો મારા પુરુષાથ'ને સમજતા હતા બાળ્યતા હતા જોતા હતા અને સમજતાયે ક્યાં નહોતા ? એટલે તેઓએ તો સદાનુભૂતિ દર્શાવી.

ખીજી તરફ સંસારની મજા લેવાનક ઘટમાળ રંગ ખેરંગી ચિત્રદર્શન કરાવતી હતી. જીવનની મીઠાશ ઉઠી ગયા પછીનો સંસારનો જવાળામુખી ફાટ્યો હતો શું કરવું તેની સમજ પડતી નહોતી તે વખતે એક ચાર લીટી-લખેલી હતી જે મને હજીયે યાદ છે તેજ

દાહરો.

અણુછાજતા વિવાદ ફેરી માથાંપે આનંદ માનતા
જોડી કળોડી જોડીને. કત'બધી પરવારતા
રે ફળ' ભુક્ષી આપની નાં. બાળકિત વિચારતા
સંસારના જામર મહી સંતાનને સપહાવતા.

આ બંધને લવિષ્યની જીવનદોરીનો માગ' પણ સંકુચીત બનાવી દીધો. તેટલુંજ નહિ પણ એ જીવનમાં વડીલોએ બન્યું તેટલું ઝેર રેડ્યું. રેડવાના પ્રવાસોમાં કચાશેય ન રાખી અને ગૃહ ત્યાગ કરવાનો એકજ ધડીયે નિશ્ચય કર્યો અને કુટુંબીઓથી દુર થયા.

પણ તેથી કોઈ દિંદુ સંસારને બાંધીનારા અને ખાસ કરીને દિંદુઓ ઓછાજ આવી પ્રવૃત્તિઓને તાબજ મણે છે ? તેમ તેઓને વધુ લાભ થયા. એક મનુષ્યની વધુ ઉન્નતી ન જોઈ શકનારા પડતીને જોવા આતુર રહે છે. અને મારા કમનસીબે બન્યું. પણ તેમજ અને એક એવી ધડીએ કુદરત અમારા ઉપર રૂડી અને પતિ પત્નીએ ભુદા પડવાને ફેટલાક કારણસર નિશ્ચય કર્યો. અને થોડા સમયને માટે કુટુંબીજનોનો ત્યાગ કરી અન્ય કાર્યો માટે મેં પણ પુરુષાથ' અથવા ભુજબળની ભાગ્ય પરિક્ષા અજમાવાઈ વિચાર કરી યાજ્ઞાને છેલ્લી સલામ કરી.

લેખનકળા ઉપર જીવન નિર્વાહનો આધાર હતો. કળાની કદર ખાતર રાજવીઓના રાજદ્વારે જવું. યોગ્ય ધાયું. પરંતુ આજના રાજાઓનાં રાજ ભોજક રાજ વિક્રમ જેવા પર દુઃખ લાજત અને કદરદાન રાજવી ફેટલા ? આજના રાજવીઓ માટે મેં મારી 'રામખારી' નામની મેવાડની ઐતિહાસિક કથા (કે જે મુંબઈ સમાચારના અડવાડીકમાં પ્રગટ થાય છે) માં સારી રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે. એટલે આ નિવેદનમાં વધુ લખવું યોગ્ય નથી છતાં ગુજરાતે અને કાઠીયાવાડના એક બે રાજવીઓએ રંગ રાખ્યો હતો. "વાંસદા" "ધરમપુર" "મળશ્યા" "ભાવનગર" વીગેરેએ મારા સાહીત્યની કદર કરી હતી. ઉદયપુરના મહારાજાએ તો હદબ કરી હતી એ મેવાડની ભૂમી પરમપુનિત ભૂમિ એજ મેવાડનો મહાન ઔનાતવાન કળાપ્રેમી અને રાજ્ય ધર્મધુરંધર ધીર વીર રાજવીઓતું અમરરથાન અમર રહેલી તેમની યશગાથાઓ, આ બધું ત્યાં અત્યારે તો અદ્રશ્ય થંજેલું નિહાળ્યું. કળાપ્રેમીઓ અને પુજારીઓના સ્વાગતની નિશાનીયે ફરકાવનાર કોઈ નથી આજની રાજ્ય પ્રશાન્નિકાઓ અને રાજાઓ આંગણ પ્રકૃતિની રહેણી કરણી અને વિચારોના ધરનારા નીવડ્યા ત્યાં પૂર્વજોની ગુણગતતા તેઓમાં ક્યાંથી

સંભવે ? એટલે કદરને નામે આજે મોટું ૦ મુકાયું છે કળાની કદરદાની કરનારા કદરદાનો કેલાસમાંજ વસેલા જણાય છે ને ?

ગુજરાત અને કાઠીયાવાડ, મેવાડ અને મારવાડની મુસાફરીએ પુરપાયની વધુ કસોટી થતી હોય એમ જણાયું. અને પુનઃ મુંબાઈ સ્થિર થવું એવો વિચાર કર્યો.

મુંબાઈ આવતાં મિત્રોએ અને મેં કિરમતના સંયોગે કલકત્તાની મુસાફરી કરવા અને પરદેશની કંપનીઓમાં કામ કરી નામ અને દામ મેળવવા રાહ બતાવ્યો-યોજ્યો-“શ્રી”ના સંધન, વિનાયે કલકત્તા જેવી લાંબી મુસાફરી અને અનુભવ પ્રદેશમાં જઈ સાફસ ખેડવા હોયે હિમત લીડી. શુભેચ્છક અને સદાયે સુખદુઃખમાં સાથે રહેનારા મિત્રોએ મારા આ ઉત્સાહને વધાવી લીધો અને તેટલા દૂર ગમે તેવા અનુભવ રથોનોમાં અને ગમે તેવી વ્યક્તિ પાસે પહોંચીને પણ કામ કરવાની મારી સંકલિત અને નિખાલસતા સાફસ અને પુરપાય જોઈ કલકત્તાની મુસાફરી કરવા મેં કમર કસી હતી મુંબાઈની શ્રીદમ કંપનીઓનો મને અનુભવ હતો. એટલે કલકત્તાની કંપનીઓમાં કામ કરવાની મહેરોળએ મેં આ સાફસ ખેડવા મનસુબો કર્યો હતો અને મિત્રોની રેલવે ખર્ચની મદદથી કલેન્ડરના કટકા કરે તેવી કારમી કલકત્તાની મુસાફરી કરવા એક કાળી રાત્રીએ મુંબાઈ છોડ્યું.

માત્ર બેઠક દિવસના અનુભવેજ ત્યાંની સર્વ પરિસ્થિતિ જોઈ લીધી અને મને સમજાયું કે મુંબાઈ અને કલકત્તાની કંપનીઓમાં બહુ ફેર નથી એ આથી કે મંદીના અંગે કહો કે મારા કિરમતની કમનસીબીથી, પરંતુ મને મારા કામમાં સફળતા ન સાંપડી. મુંબાઈ છોડ્યે માત્ર દસજ દિવસ વીત્યા અને હવન નિર્વાહની ચીંતા શીર પર ખડી થઈ ગઈ. બારસો માફલ દૂરના પ્રદેશમાં અને બંગાળીઓની વસ્તીમાં શું કરવું તે ન સમજાયું એટલે—

સંગીતનો કોન્સર્ટ કરવાની ઇચ્છા ત્યાંના વેપારી વર્ગમાં અગ્રમણ્ય અને સમાજ સેવક ગણાતા એક ગુજર બંધુને મળ્યો અને તેઓએ તેને અનુમોદન આપી—અને અન્ય વ્યાપારી ગૃહસ્થો પાસે જવું યોગ્ય ધારી મારી સાથે આદેશ. તેમની પાસે ગયા. મધ્યમ વર્ગ પાસે પણ ગયા. હવટે નોકરીયાત વર્ગને પણ તપાસી જોયો, અંતમાં એ સમજાયું અને જણાયું કે—

ગુજરાત છોડી બંગાળમાં જઈને વસેલા ગુજરાતીઓ ગુજરાતી તરીકેનો ધર્મ અને ફજને પણ ભુલી જઈ બંગાળી જેવાજ બની ગયા છે સવારના સાતથી રાતના અગીઆર વાગ્યા સુધીનો તેમનો હવનક્રમ અનેક જંગલો અને નોકરીવા કાર્યો પાછળ ફના થાય છે. તેમને ખીણ કોષ બાતની રપૂદાજ નહોતી સાહિત્ય પ્રત્યે તો કલકત્તામાં વસતી ગુજર પ્રજામાંની સેંકડે ૮૦ ટકા વસ્તી અણગમે દાખવે છે. જેમને સાહિત્ય કે સંગીત શું છે એ જાણવાનીયે ભાગ્યેજ દરકાર કે રૂદ્ધતા કરે છે—યા હોય છે.

ગુજરાત કે કાઠીયાવાડને આંગણે ગએલો અતિથી જરૂર સન્માન પામે. પછી ગુજરાત કે કાઠીયાવાડની ગમે તેવી પરિસ્થિતિ હો. પણ તેજ ગુજરાતીઓ બંગાળમાં જઈ વસ્યા પછી ખાસ બંગાળી જેવાજ બન્યા બની ગયા છે. એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

મુંબાઈના મિત્રોને વધુ વિમાસણમાં મુકવાનું અને વ્યાજબી ન લાગ્યું. અને પ્રારબ્ધ પર વિશ્વાસ મુકી નાવ, હાંકયે રાખ્યું. પરંતુ-જેનું કોષ નથી તેનું એક પરમાત્મા છે, અને તે પ્રમાણે—

જીના મિત્રો નવા લિખાસમાં—

અચાનક બેગા થઈ ગયા. ઘાટકોપર ખાતે “પૃથ્વીરાજ અને ચંદ્રબારોટ” તેમજ મારો લખેલો અન્ય પ્રયોગ—ધી ઘાટકોપર ચંગમેન એસોસીએશનના લાભાર્થે લખ્યો ત્યારે તે એસોસીએશનના પ્રમુખ શ્રીયુત સવાયલાલ કેશવલાલ શાહ સાથે મિત્રતા અંધારી અને એ કાયદારા અમે ગાઢ પરિચયમાં આવ્યા અને તે પછી ભાઈશ્રી સવાયલાલ ખેરીસ્ટરનો અભ્યાસ કરવા પરદેશ સિધાવ્યા, અને અમે વિખુટા પડ્યા.

કુદરતની અજબ કળાથી અમે સાત સાત વર્ષનાં ગાળા પછી એકાએક કલકત્તામાં બેગા થઈ ગયા. સાધન સંપન્ન અને પુરુષ જનમના સંસ્કાર યોગે પ્રારબ્ધજ્ઞાણી અને વિવેકશુભ્ધ પંથ એ મિત્રે પરદેશમાં અમે અચાનક મળતાં, પોતાનો મિત્ર ધર્મ અત્યંત ઉદારતાથી ખળવ્યો, આશ્વાસનથી એ મિત્રે મારા હૃદયને શાંત કર્યું, અને આવતી આફતોની રદામે ધવા દિંમત આપી. તે સાથે મારા લાયકતા તમામ સગવડો ખાતર એ પ્રેમી મિત્રે પોતાથી બનતું કર્યું. જે હું આદત તો તેજ પળે મુંબઈ સુખેથી આવી શકત. અને તે માટે મને સગવડો પણ મળી—અને ભાઈ શ્રી સવાયલાલે પણ મારું સ્થાન મુંબઈમાં છે, તે વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી.

ધનીક માતા પિતાના પુત્ર હોવા છતાં જે મિત્રે પરદેશમાં નિરાશિમાને મારા પ્રત્યે આટલી મમતા-લાગણી—અને પ્રેમ બતાવ્યો તેમની સલાહ અવમાન્ય કરવાની મારામાં શક્તિ નહોતી. છતાંયે એકજ ધ્યેય ખાતર મેં મારો તેમની સલાહ પ્રત્યે વિરોધ દાખવ્યો અને કલકત્તા કોઈ પણ પ્રકારે નહિં છોડી શકવાની મારી અશક્તિ જાહેર કરી એ અશક્તિ અને આકર્ષણો શાનાં હતાં? કલકત્તાનું સેવન મને વધુ પ્રિય લાગ્યું. એ માયા શાની હતી?

અંગ સાહિત્ય અને દિવ્ય સંગીત.

જે સમયે ભાઈ શ્રી સવાયલાલ સાથે મારો મેળાપ થયો તેજ વખતે લગભગ તેનાથી એ ત્રણ દિવસ અગાઉનીજ વાત છે. કલકત્તાની મુસાફરી પહેલાં હું મને કોઈક સંગીતમાં જાણકાર મળ્યો અને સાહિત્ય અને સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ પણ વિશેષ હતો એટલે એવી વસ્તુ પ્રત્યે હું વધુ આકર્ષાઈ એ પણ દેવા જેટલું યોખ્યું હતું. એટલે કે એવીજ એક મધુર રાત્રી હતી હું પેલા શુબર બંધુ કે જેઓએ મારી દુઃખદ સ્થિતિમાં ભાગ લઈ રહાયતા કરેલી અને જેઓનું લાકડું નામ “માસ્તર હટ્ટ” તેઓની રદામે એક અપ-ડુ-ડેટ રેસ્ટોરન્ટ આવેલું હતું. અને ત્યાંથી દિવ્ય સંગીત સંભળાવવા લાગ્યું. રાતના સાડાદશનો સુમાર હતો. અને માનકોષી રેકાડ રેડીઓ ઉપર વાગતી હતી જે કે હટ્ટ એ અંગાળી સંગીત. છતાં મારા હૃદયમાં તેની બહુજ ભારે અસર થઈ અને તેના પ્રત્યે હું વધુ આકર્ષાઈ તેજ સમયે એક બીજી રેકાડ પણ સાંભળી જે દિંદુસ્તાની હતી ખરેખર મને તે સંગીત દિવ્ય જ્યોતવાળું જણાયું તેના ગાનારા ગવૈયાઓ પ્રત્યે પુન્યશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ.

પુનઃ એ અંગ સંગીત સાંભળવાની મારી ઉત્કંઠા હું રેકાડી શક્યો નહિ મહેરબાન માસ્તર સાહેબની રજા લીધી અને તે રેસ્ટોરન્ટમાં જઈ પહોંચ્યો. આશ્ચર્ય લીધી. અને રેસ્ટોરન્ટના માલિક શ્રી પ્રભાકર લાલજીને એ રેકાડ પુનઃ સાંભળવાની મારી મઝા મેં જાહેર કરી. મારી એ વિનંતિ તેમણે માન્ય રાખી અને મારા હૃદયનું સમાધાન કર્યું.

પ્રેમનો પુનર્જન્મ

આ અરસામાં મુંબઈ જવાની વાતો બાપ શ્રી સવાયલાલ સાથે નહિ થએલી પણ તે પહેલાં તો આ મધુર સંગીતે મારું અભિમાન તોડી મોહીની લગાડી હતી, એ દિવ્ય સંગીતમાં હું નૈપુણ્યતા ક્યારે પ્રાપ્ત કરું તેની તમન્ના જગૃત થઈ હતી ત્યાં મુંબઈ આવવું તો ક્યાંથીજ રહે ? બીજા દિવસના પ્રભાતે મારે એ રેસ્ટોરન્ટના લલા માલીક એક વખતની આદેશાહીએને ભોજનનારા હુજબળથી અત્યારે પણ આગળ વધેલા અને દેખી, આપણે સૌજન્યતા ધરાવતા શ્રીયુત ગ્રન્થાશંકરભાઈ સાથે મધુ પીછાણ થઈ. તેઓ એક અગ્રણી સંગીતપ્રેમી અને સંગીતને જાણનારા સાહિત્યપ્રેમી પણ છે. હું શુજરાતી હોવા છતાં જે બંગાળી સંગીતને નહિં સમજનાર તેની બંગાળી સંગીત સાંભળવાની ઉત્કંઠા જોતાં તેમને આશ્ચર્ય થયું અને તેથી તેઓએ મારી સાથે વાતચીતનો પ્રસંગ ઉપરિચિત કરતાં મેં મારી સર્વ હકીકત નિવેદન કરી બંગાળી સાહિત્ય અને સંગીત વિષે મેં ઘણું સાંભળેલું બંગાળી સાહિત્ય ઉપરથી ઘણાંયે શુજર લેખકોએ શુજરાતી ગદ્યમાં અતુવાદ કરી પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરેલ છે. પણ સંગીત પ્રેમી તો નહીં જોએલા, તે કલકત્તામાં નિહાળ્યા. બંગાળી સંગીતે મને એટલી મોહિની લગાડી કે જેવું વર્ણન કરવા મારી પાસે શબ્દો નથી. બંગાળી સાહિત્ય અને સંગીતને મારા જીવનમાં ઉતારવા મેં મારા શરીરનો ભોગ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો, આથી અદ્યતન કરવાનું કારણ વધુ મજબુત બન્યું, સગાં સહોદર છોડ્યાં, મુંબઈના મિત્રોને મેં આ હકીકત અને મને લાગેલી બંગાળી સંગીતની લગની જાહેર કરી. મુંબઈના મારા મિત્રોની અંતરે જરા પીછાણ આપવી વધુ યોગ્ય થઈ પડશે, અમારી આ મિત્ર મંડળી-રામ-લક્ષ્મણ અને ભરતની જોડી હતી અને તેમાં એક વધુ મિત્રનો ઉમેરો થયો. જેઓ એક બેરીસ્ટર છે, તેમણે મારા આ ઉત્સાહમાં અનુમોદન આપ્યું, મારી હકીકતે તે અદ્યતન હૃદય પીગળ્યું, અને કલકત્તાની પ્રથમ મુસાફરી સમયથીજ અને તે પહેલાં એટલે કે અદ્યતન પછી તરતજ-આ ત્રણે મિત્રોએ મને અયાગ રહાયતા દીધી-આ ત્રણે મિત્રોમાંના એક બાપશ્રી મોતિલાલ લક્ષ્મીદાસ અતિત, બીજા શ્રી. કાન્તિલાલ આપુલાલ શાહ અને ત્રીજા શ્રીયુત નટવરલાલ નગીનદાસ બી. એ. એલ. એલ. બી. વકીલ હતા. બાપ મોતિલાલ અને કાન્તિલાલ-મારા સહાધ્યાયી હતા, અમો આજપણના લંગોટીયા મિત્રો હતા, મુખ્ય અને દુઃખમાં સાથ આપે તેજ મિત્ર, તેજ પ્રમાણેનો અમારો મિત્ર તરીકેનો સાચો સંબંધ-દૈવી સંબંધ આલ્યો આવતો હતો, અને તેમાં બાપ શ્રી નટવરલાલ વકીલનો સાથ મળ્યો. તેઓ ત્રણે મિત્રોએ મને રહાયતા કરેલી અને મારું કલકત્તા પ્રસ્થાન થયેલું. આ મારા મિત્રોને મેં મારા હૃદયનું દુઃખ જાહેર કરી બંગ સંગીતની કલાને પ્રાપ્ત કરવાની મારી ઇચ્છા જાહેર કરી અને તે તેમણે સ્વીકારી દરેક મદિને મને રૂ. ૩૦) મોકલવા અને તે પ્રમાણે અભ્યાસ કરવા પણ સુચન કર્યું. એ ત્રણે મિત્રોનો મારાપર અયાગ વિશ્વાસ હતો, અને એ વિશ્વાસને મુકનામાં, અને સત્ય તરીકે તેને વળગી રહી મેં જે વફાદારી બતાવી છે, એ અભિમાન મારા માટે મને પુરતું છે, તેમજ તેમને પણ સંતોષ છે, બડાબાણુ ઉફે શ્રીયુત પ્રભાશંકરભાઈને મેં મુંબઈના મિત્રોનો પર જે રહાયતા મિત્રો આવેલો તે બતાવ્યો અને સંગીતના અભ્યાસ મારી ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. મારી આ અભિમાન તેઓ ઘણા ખુશી

ક્યું" અને મને આશ્રય આપ્યો. પરંતુ દેવ સંયોગાનુસાર મારા મિત્રો અત્યંત મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા અને મને પુત્ર: મુંબઈ ચાલી આવવા આજ્ઞા કરી.

મારા જીવન ધ્યેયને પહોંચી વળવા ત્યાં ભગીરથ પુરુષાર્થ કરવા મેં નિશ્ચય કર્યો, ભાઈશ્રી સવાયભાલે મને મુંબઈ જવા કહેલું—હું પુત્ર: તેમની પાસે ગયો, અને તેમની મદદે મુંબઈની મુસાફરીએ ચાલ્યો. પણ મારા હૃદયમાં દઈ હતું. એ કાતિલ દઈ મારા હૃદયના ટુકડા કરતું હતું. મેં વસમી વિદ્યા ધી-ધી-ન્યારે મેં મારી સંગીતની ઇચ્છા અને અભ્યાસની વાત બડાબાબુ સંમુખ રજુ કરેલી, તે વખતે અભ્યાસ કોની પાસે કરવો તે વાત વિચારવામાં આવી અને બંગાળના અંધ . ગવૈયા શ્રીયુત કિશ્કિન્દ્ર કે પાછો તેમજ બનારસના પ્રખ્યાત ગવૈયા શ્રીયુત કાન્તુભ મિશ્ર પાસે જવું નક્કિ કરેલું હતું. મેં તેઓની શોધ કરી પણ તેઓ મને ન મળ્યા. આ અરસામાં મારા આશ્રયદાતા બડા બાબુએ મને એક ગૃહસ્થની મુલાકાત કરાવી આપી. અને તેમણે મારી તે પછીની કલકત્તાની કારમી કથામાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો. તેમણે અને બડા બાબુએ મળી મારા એ પુરુષાર્થને સફળ બનાવવા સાથે દીધો. આશ્રય દીધો. તે ગૃહસ્થ બીજા કાંઈ નહિ, પણ કલકત્તા-રંગુન રાઇસ મરચન્ટ એસોસીએશનના સેક્રેટરી શ્રીયુત નટવરલાલ છોટલાલ જાંતી હતાં. તેઓ આ ગવૈયાઓને મેળવી આપી મને મારા ઉપર લાવ્યા. અને "મેં એ બંને ગુરુઓની મુલાકાત લઈ-મને અભ્યાસ કરાવવા વિનંતિ કરેલી. પણ સર્વ બાબુ બમડા ગઈ હતી. મુંબઈની મદદ અબુધારી અટકી ગઈ હતી અને મારો મુંબઈનો માર્ગ બહુ દુઃખી દિલે પાછા ફરવાનો સમય આવ્યો. પણ હૃદયે સાફ ના પાડી. અભ્યાસ થાય તેટલા પુરતું જ ડબ્બ પ્રાપ્ત કરી લેવા મેં આસપાસનાં નગરોમાં મુસાફરી કરવા વિચાર કર્યો અને હું પ્રથમ ખડગપુર આવ્યો. છેલ્લે જ્યારે કલકત્તા છોડ્યું તે સમયે ભાઈશ્રી નટવરલાલભાઈ (કલકત્તાવાળા) સાથે તો મારે ગાઢ પરિચય બંધાઈ ગયો હતો તેઓ મારા અંતરનું દુઃખ-સંગીતની લાલસા અને સ્થિતિથીયે વાકેફ હતા અને તેથી મેં ધણી વખત ઉચ્ચારેલ. મારી નિબંજનાને અંગેના શબ્દો માટે તેઓએ મને કહેલું કે.—

"કવિ! જે મનુષ્ય આત્મહત્યા કરી કબરમાં સુતે છે તે કબર ઉપર દયાનત વરસાવવી જોઈએ. તે કબર ઉપર ગુલાબના પુષ્પો ન શાભે. તે કબર ઉપર યુક્તયુક્ત બેસી ગાન કરે તો તેને પણ પથર મારી ઉરાડી દેવું જોઈએ."

આ શબ્દો કોઈ માસિકના અંદર આવેલા લેખમાંના હતા. જે મને કલકત્તાના રટેશન ઉપર યાદ દેવડાવ્યા અને હિંમત આપી. અને તેજ હિંમતે મેં અન્ય શહેરોની મુસાફરી કરી. અરસુ.

ખડગપુરના રહીશો-તેમાંયે ગુજરાતીઓ માટે શું લખ્યું? જ્યારે હું ત્રીજી વખત મુંબઈ થી સાધન સંપત્ત સાથે કલકત્તા અભ્યાસ માટે ગયો અને તે વખતે કલકત્તામાં મને કેટલાક ગુજરાતી બંધુઓ મળેલા અને તેમણે કહ્યું.

"કમ કવિરાજ? તમે તો અમારી ઉપર છાપામાં લખવાના હતાને?"

પણ હું મૌન રહ્યો હતો. ખડગપુર શહેરમાં ગુજરાતીઓ તરફથી મને જે સુખને બદલે દુઃખ મળ્યું. તે વખતેથી શકાય તેમ નથી કેટલાક ગૃહસ્થોએ મારા માર્ગ આડે કંટક મુક્યા. મારી નિરાધાર દશાને અંગે તેઓ મને પાગલ સમજી વારંવાર મને સતાવતા અને જે મંદિરમાં મેં આશ્રય લીધેલો તે મંદિરમાંથી મારી દરેક વસ્તુઓની ચોરી કરાવી-યા લુટાવી દેવામાં તેમણે ભાગ લખ્યો હતો. એમ હજીએ મને સંપૂર્ણ તેઓ ઉપર શક છે અને છેલ્લે છેલ્લે મારી પાસે માત્ર એક પ્યાલો, છત્રી, અને પહેરેલું ધોતીયું રહ્યું ત્યારે મારા ઉપરોક્ત તેઓ ઉપરના દોષારોપણને અંગે મને મારી નાખવાનો પણ તૈયાર થયા હતા. એક અગત્યના નિરાધાર, અને પરદેશમાં આવેલાં મનુષ્ય પ્રત્યે ગુજરાતી બની ગુજરાતી બંધુ પ્રત્યે આવું અમાનુષિક વર્તન કરનારા એવા ગુજર બંધુઓ માટે મને દુઃખ થયું. તેમને માટે હું થું લખું? માત્ર ત્યાં ત્રણ ગૃહસ્થોએ મને મદદ કરી. તેમાં એક મુસ્લીમ ગૃહસ્થ હતા, જેઓએ મારા સંગીતને સભિળી-ખુસાલી દર્શાવી એક માસ જેટલું ખર્ચ આપેલું હતું. અને તેમના જ એક નોકર-જે આપણા ગુજરાતી બંધુ હતા તેમણે પણ તેમના શેઠને રહમગમવા સારી મહેનત લીધી હતી.

તે પછી જે માસ મેં ખડગપુર-તાતાનગર, રાયપુર, ચકરધરપુર પંત્યાદિ નગરોમાં પરિભ્રમણ કર્યું. પણ મારી આશા તો અપૂર્ણ રહી, અને મારી તમન્ના અધુરી રહી, મારા દિલમાં ન સમજી શકાય તેવું લાગંકર દુઃખ થયું. આ સમયે અરવું સાહિત્ય વધેક કાર્યાલય તરફથી “વીર પુરષો” નામનું એક પુસ્તક બહાર પડેલું અને તેમાં આધારણ સત્ય ઇતિહાસ શ્રી. સિતારામરાયનો દર્શાવવામાં આવેલો. એ પણ મેં વાંચેલો, ઇતિહાસ અને આ વસ્તુ-વાર્તા વિષે આટલો ઉલ્લેખ કરી વસ્તુકથા આલેખનની ઉત્પત્તિને ઇતિહાસ પુષ્ટ કરે છે. અરવું:—

ખીજી વખત મુંબાઇ આવ્યા પછીયે મેં ત્રીજી વાર કલકત્તાની મુસાફરી અભ્યાસ માટે જ કરી. અને વળી વધુ ત્રણ માસ ગુરૂજીઓ પાસેથી જ્ઞાન લીધું; પણ અંતે તો તે અભ્યાસ અધુરો જ રહ્યો. અભ્યાસ કરવાનો મારી જીવગીતો સમય તો ક્યારેનોયે પસાર થઇ ગયો હતો, લગ્ન જેવા બંધનથી જીવન બકડાયું હોય અને પરતંત્ર બન્યું હોય ત્યાં પછી સ્વતંત્રતા અને વિદ્યાનો મેળ ક્યાંથી ખાય?

ઇશ્વર એ અભ્યાસમાં નૈપુણ્યતા અપાવે એવી અત્યારે પણ મારી નિત્યની પ્રાર્થના છે.

અંતમાં મુંબાઇના મિત્રો અને કલકત્તાના મિત્રોનો હું આભારી છું. તેટલો જ ઋણી મારા વડીલ બંધુનો છું. પ્રભુ તેમનું રણ ફેડવાની મને શક્તિ આપે.

વધુમાં એક વસ્તુ આલેખવાની રહી જાય છે.

હિંદુ કે મુસલમાન, ખ્રિસ્તી કે યહૂદી, પારસી યા ખોળ કોઇ પણ કોમના પ્રત્યે જરાયે મતભેદ ન ધરાવનારા મારા માયાળુ અને ઉદાર દિલના શેઠ, શ્રીમાન ઢાળ મદદ કે જેમણે મારા સંગીતના અભ્યાસને માટે પણ મારી મદદ આપી હતી.

તેમના તરફથી મદદ મળે છે એ માટે હું તેમનો અત્યંત આભારી છું. આ પુસ્તક પ્રકાશન માટે તેમણે મારા માટે જે તકલીફ લીધી છે એ માટે ફરી એકવાર અહેશાન માનું છું.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મને લાખશ્રી હરિલાલભાઈ કે જેઓ, હરિદ્વર પ્રેક્ષના માલીક છે તેમણે જે સગવડતાઓ કરી આપી છે, અને બુક રીડીંગમાં પણ તેમણે જે તકલીફ લીધી છે એ માટે એમનો પણ આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના વિષે ખીલું ધણુએ લખવાનું રહે છે, હું કાંઈ મહાત્મ સાક્ષર નથી. વસ્તુકથા આલેખવાની મારી યથાશક્તિનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. ખાફા હું તો એટલું જાણ સાધારણ મનુષ્ય છું. અને એટલેજ વાંચકો જે કાંઈ ભુલચુક હોય. તો તે સુધારી વાંચી લેવા અને મને ક્ષમા આપવા મહેરબાની કરશે, એવી આશા છે. જે કે આ પ્રસ્તાવના લખવાના સમયે મારી માંદગી મને મુંઝવણમાં નાંખે છે અને કાંઈ રહી જતું હોય તો તે માટે પણ કહી શકતો નથી. છતાં વાંચકો દરેકજીવર કરે.

તા. ૧૪-૬-૩૪.

લી૦, પ્રભનો સેવક,

કવિ રામચંદ્ર ગણપતરામ દવે.



શ્રી ૧
“ હરી ઈ તત્સત ”

ઉ.....પ.....હા.....ર

ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, ઐદાર્યવાન, સાહિત્યપ્રિય, વિદ્યાગુણ
સંપન્ન, વિશ્વંકજ સંગીત કળાપ્રેમી, ન્યાયી ધર્મિ અને
ઉદારાત્મા નેક નામદાર મહારાજ સાહેબ શ્રી—

સંસ્થાન-વાંસદા.

કૃપાળુ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની સેવામાં-આપ નામદારશ્રીની સાહિત્ય
પ્રિયતા અને સંગીતકળા પ્રત્યેની વિશેષ લાવના કદર અને કળામય જીવન-
ની અસ્ખલિત ધારા, આપના નામને-આપના રાજ્યને-અને જીમિને-સુવર્ણ-
મય કિર્તિકુમારી વરમાળ અર્પણ કરે છે. આપનું જીવન ધન્ય છે. આપની
પ્રજા આપનો નિતિ પુરઃસરનો રાજ્યઅમલ જોઈ આપને વંદનીય
વિજેતા લેખે છે. અને તેથીજ આપ સમા સાહિત્ય વિશારદ મહારાજ
સાહેબને હું આ પુસ્તક સપ્રેમ-સવિનય-સાદર-સમર્પણ કરું છું.

લી. આપનો સદાનો વિશ્વાસુ.
કવિ રામચંદ્ર ગણપતરામ દવે,
લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર.
થાણા-જી. આઈ. પી. રેલ્વે.

વીર શૈયા.

યાને

અહાદ્દર અંગાળી.

પ્રકરણ ૧ લું.

દિલ્હી દરબાર.

દ્રેષણધી ઉત્પન્ન થવી તેજ મનુષ્યનું દુર્ભાગ્ય છે. ઇર્ષ્યાગીનો જવાળામુખી એક વેળા અંતરમાં ફેલાતાં મનુષ્ય-મનુષ્ય મટી માનવ સંહારનો-તરસ્યો બની જાય છે, દયા, માયા, મમતા કે સૌજન્યતાનો તેના હૃદયમાંથી સર્વથા અલોપ થઇ જઇ, માત્ર તે એક શયતાન નરપથુ બની જાય છે, તે ઇર્ષ્યા, દ્રેષ અને રાક્ષસી મહત્તાકાંક્ષાને દીલમાં ધારણ કરનાર પાશ્વલીક વર્તન કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

હીંદના ઇતીહાસ જોશે તો ઉપરોક્ત લખાણનાં ધણાં દ્રષ્ટાંતો મળી રહે છે. હીંદુઓમાં શું કે મુસ્લીમ રાજકર્તાઓમાં આ દ્રેષાગીનો જવાળામુખી એટલી સીમા પાર કરીને ફેલાયેલો દેખાય છે કે જે આવી નીચ પ્રવૃત્તિઓને પોષવાથી દીલમાં ધારણ કરવાથી સગાભાઇઓ, પીતા, પુત્રો, બંધુ ભગીનીઓ અને ખાસ અંતરના સગાંઓ પણ આપસ આપસમાં વીણુટા પડી ગયાં છે, એટલુંજ નહીં પણ તેઓ અંતમાં માનવરક્તનાં તરસ્યા બની જાય છે.

હીંદની અધોગતી થઇ હોય તો તે કુસંપના પ્રાધાન્ય કારણેજ. ભારતભૂમીના વીર સંતાનો પરાક્રમી, શૌર્યવાન વીર્યવાન અને અડગ ટેકી હતા, પરંતુ તે વીરાત્માઓએ તેમના સાહસને, બળને, શક્તિને, નીજૂળ જેવા સંગ્રામે બેલવા પાછળ ફના કરી હતી. ન્હાનામાં ન્હાના રાજસ્થાનોમાં પણ આ કુસંપના બીજ રોપાયાં હતા તેનું સાચુ દ્રષ્ટાંત જાપણી આ અંગાળના મહારથીની એક સત્ય લખનાથી જોઇ શકીશું. અરવું:-

હીંદનું પાયતપ્ત દિલ્હી શહેર આજના પ્રમાણે કંઈ નવાજ રંગરાગોથી દ્રષ્ટીગોચર થતું હતું. દિલ્હી શહેરની પ્રજામાં આજે અનેરો આનંદ છવાયો હતો સર્વતાનારાયણની અદ્ભુત શક્તિનો પ્રતાપ ભુમંડળમાં પ્રસરાતા નરનારીઓ પોતપોતાના ગૃહો ને મકાનોને પુલોના દાર અને આસોપાલવનાં તોરણથી શણગારી રહ્યા હતા. શું ? આજે દીપોત્સવી મહોત્સવ હતો ? નહીં. પરંતુ દીપોત્સવી મહોત્સવની અજમ રોશની આનંદ અને આનંદની છાયા પ્રચલિત થતી હતી. આજે દિલ્હી સમ્રાટ શાહ ફરૂખશીરનો જન્મ દીવસ હતો. દીલ્હી સમ્રાટની સાવલોભ સતાનો સ્વીકાર કરનાર અન્ય માંડલીક નરેશો પણ આ સમ્રાટના જન્મદીન મહોત્સવના શુભ કાર્યમાં ભાગ લેવા શાહી મહેમાન તરીકે

સારા અને સુંદર સ્થાનોમાં, દીલ્હીમાં પધારેલા શાહી રાજવીઓ પોતપોતાની ધાવણીઓ નાખી પડ્યા હતા. તેમની સાથે તેમની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં સાથે આવેલાં અન્ય સરદારોનું નીવાસસ્થાન પ્રતી નજર કરતાં એક પરાં માફક જણાતું હતું. પોતાના માનની અપત્તી કરવા, અને આવેલા શાહી પરોણાઓને, દીલ્હીની સુંદર વસ્તુઓથી મોહીત કરવા વ્યાપારીઓ દુકાનો માંડી અડો જમાવી બેઠા હતા. જાણે કે નવી દીલ્હીની સ્થાપના.

સુમારે દશ વાગ્યાના સુમારે શાહી રાજ દરબાર ભરવાનો હતો. દીલ્હીના ભવ્ય દરબારનું વધુન મનુષ્યની કલ્પનાને પશુ ધંભાવી દે તેવું અજબ મોહક અવનવું અવનુભવિય હતું. ધરાન પ્રદેશના કીર્મતી રંગબેરંગી. વીવીધ પ્રકારના ગાલીચાઓ જમીન ઉપર બીછાવી દેવામાં આવ્યા હતા. પધારેલા શાહી પરોણાઓ માટે તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રથમથીજ દરબારમાં તેમનાં આસનો ગોઠવાઈ ગયેલા હતા. તે રહામે એક ઉંચું હીરાજડીત અને રત્નોથી દીવ્ય પ્રકાશમાન રાજ્ય સીંહાસન હતું. પ્રખ્યાત શીલ્પકારોની હિંદની કળા આબાદ તરી આવતી નજરે પડતી હતી. દરબારના ગુપ્ત સ્થાનમાં પુરાતન મહેલોની સુંદર કારીગીરી અને બુધ્ધીમતાનું પ્રદર્શન થતું હતું.

અદ્ય સમયમાંજ દરબારનો સમય થતાં સર્વ શાહી મહેમાનો એક પછી એક પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. તેમાંના ખાસ તરીકે જંગાળનો નવાજ મુશીદીકુલીખાં નારોર રાજ્યાધીપતી રાજ રહુનંદન અને તેનો સાધ રાજ રામજીવન મહંમદપુર નગરનો સ્વતંત્ર અને દીલ્હી સમ્રાટનો સાચો દોસ્ત ક્ષત્રીપણાનું સત્યનીષ્ઠાનું ઉગ્ર જવલંત અભીમાન ધરાવનાર અને પોતાનાજ આત્મજળથી મહાન વીજ્યની બનેલો શ્રી સીતારામરાય ખત્યાદી રાજવીઓ તરી આવતા હતા. શાહ કરખશીર પશુ દીલ્હીના કીર્મતી તખ્તને શીરોધાય કરી સીંહાસનારૂઢ થયો, અને એક વેળા જ્ય ગર્જના બોલાવ્યા પછી આજના દરબારમાંના શાહી મહેમાનોને પોતાની સુંદર સંગીત અને નૃત્યની કળાથી મોહીત કરી નાંખવા આવેલી નાચનીનોએ પોતાનું નૃત્ય શરૂ કર્યું અને તે કાંચની બહુજ રસપ્રવંક આનંદથી પુર્યાહુતી થતાં શાહી પરોણાઓએ દીલ્હી સમ્રાટને પોતાની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં નજરાણું ધર્યું, દીલ્હીનો સમ્રાટ પશુ પોતાના મહેમાનોનું સારી રીતે સન્માન કરવા ચુક્યો નહીં. માનઅકરામો વહેંચાયા. આ સમયે દીલ્હીના સમ્રાટનો માનીતો યજ્ઞ પડેલો-હીંદુ રાજ-શ્રી સીતારામરાય પશુ પોતાની દોસ્તી વધુ મજબુત કરી શક્યો. શાહ કરખશીર શ્રી સીતારામરાયનો એક જીવનજન મીત્ર બનવા પછી (જે કે તે એક નાના સંસ્થાનનો સ્વતંત્ર માલીક હતો. છતાં) પોતાના સગા બંધુ માફક ચાહતો હતો. અને ધણીએ, વેળા એ બંને મીત્રો પોતપોતાનો દરબારે પશુ ભુતી જઈ-સાચા દોસ્ત તરીકે રમતગમતમાં ઉતરી જતા.

જંગાળ પ્રાંતમાં આવેલા મહમદપુર નગરસમા એક નહાનાશા સંસ્થાનનો આ સ્વાતંત્ર્ય પ્રીય હીંદુ રાજ આટલે લગીની દીલ્લગી ચાહ કરખશીર સાથે કરતો જોષ અન્ય હીંદુ માંડલીક રાજઓના હૃદયમાં છુપો દ્રેષાગીનો જવાળામુખી સળગ્યો. દીલ્હીના શાહી દરબારમાં સમ્રાટના તખ્તની પામેજ આવા એક મામુલી રાજ્યના રાજવીનું આસન બેતાં નારોર પોતાને નેત્રો રક્તવરણ બની ગયા. દ્રેષથી અંતરમાં તે જળવા લાગ્યો, તેના પાપી માં સ્થપાને પ્રવેશ થયો, અને ઇશ્માનાં કારી ધા જેવાં બીજ રોપાયા.

અને એ અંગાળના મહારથી સ્વતંત્રતાના સાચા પુખરીનું મસ્તક-તેની અડગ ટેક-અબીમાન ઉતારવા રાક્ષસી આકાંક્ષા ઉત્પન્ન થઈ, એ ઝેરી વાયુએ સમ્રાટ સાથેની દોસ્તી તોડી, દુસ્મન બનાવી, તેને માંડલીક બનાવી મદમદન કરવાની અનીચ્છનીય વાંચનાને જન્મ આપ્યો. હીંદુ યદ્ય હીંદુવં શક્ષણ કાઢવા પારકાનું સુખ ન જોઈ શકનારા આવા કેટલાયે અધમ નૃપતીઓ અંતે પોતાનું અને અન્યનું પણ નીકંદન વાળી ગયા છે ? નાટ્યોર નૃપતીના હૃદયમાં આ કયા સમયે કેવા વખતે આવી નીચ ધમ્મણ ઉત્પન્ન થઈ અને તેનું મહાબયાનક પરીણામ સર્વને ભોગવવું પડ્યું.

દીલ્હી સમ્રાટનો માનીતો યદ્ય પડેલો હીંદુ રાજા શ્રી સીતારામરાયની પ્રયંક વીરદાક સારાય અંગાળમાં ગાજતી હતી. અંગાળનો નવાબ મુરશીદકુલીખાં પણ તેનાથી ડરતો. અરે એટલું જ નહીં, પરંતુ શ્રી સીતારામરાય રહામે શીર ઉંચું કરવાની હીમત કાઢી પણ રાજવી કરે તે અશક્ય હતું આ તેની પ્રતીભાએ અંગાળ જ નહીં પણ સારાયે હીંદમાં અજબ છાયા પ્રસારાવી હતી. ખુદ દીલ્હી સમ્રાટની સાથે તે અનેક વેળા જંગમાં ઉતર્યો હતો પરંતુ પોતાના આત્મભળ ઉપર અને હથ્થરમાં સંપુરણ શ્રેષ્ઠ રાખતાર સત્ય અને નીતીનો જ માર્ગ ચઢવું કરનાર એ બહાદુર અંગાલીએ આખરે પણ પોતાના રાજ્યને પોતાની પ્રજાને સ્વતંત્ર રાખી આખા બચાવી હતી પણ તે એ પ્રકારે કે દુસ્મન સામે પગલે આવી શસ્ત્ર છોડી દેતો દુસ્મન દોસ્ત બની જતો અને પ્રશંસા કર્યા વીનાં પાછો ન જતો. આ તેનું સાદસ-અળ-શાહ ફરખાશીર સમો એક ઉચ્ચ કુળનો ખાનદાન નૃપતી ખરેખર આ મહાબાહુના અસીમખ ને પીછાણી શક્યો હતો અને તેની સાથે કેટલીક વાર સંગ્રામ બેદયા પછી ધણી લાંબા સમયે તે કદરવાન મુસ્લીમ શાહે મહાન ઉદારતાથી સાચા દોસ્ત તરીકે એક વીરની વીરતાની કદરવાની કરી, એક પાછની પણ ખંડણી ન લેતા મહંમદપુર નગર સદાને માટે તેને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાથી ભોગવવા વંશપરંપરાને માટે અપંચ કરી દીધું હતું.

પરંતુ પોતાની સ્વતંત્રતાને વેચી ચુકેલા અને નીર્માલ્ય બની માંડલીક બનેલા ખંડણી ભરના નાટ્યોર નૃપતી રાજા રઘુનંદન તથા રામજીવનના રૂદયમાં આજના પ્રકારે વીધ રેડાવું. અને એ અડગટેકી વીરાતમાના જીવનને રાજ્યને દીલ્હી સમ્રાટ સાથેની દોસ્તીને તોડવા સ્વતંત્રતા ખુંચવી લઈ તેનો વીનાશ કરવા પ્રેરાયું. આ દ્વેષાવનાની સળગતી આગ કેવા ચોઘડીએ તે નરપીશાચના હૃદયમાં જાગૃત થઈ કે તે મહાન યુદ્ધમાં સ્વસ્વનો આખરે વીનાશ થઈ ગયો.

દીલ્હી દરબાર સંપુર્ણ આનંદના વાતાવરણ વચ્ચે બરખાસ્ત થયો ખરો પણ તેમાંની બેજ વ્યકતી માત્ર દીલ્હીમાં સંતાપ અને અગ્નીને હૃદયમાં ધારણ કરી બહાર પડી તે નાટ્યોર નૃપતી-અંધુઓ સર્વ શાહી મહેમાનોએ દીલ્હી સમ્રાટના સ્વાગતને માન આપી વીખુટા પડ્યા અને પોતપોતાના નીવાસસ્થાને પાછા ફર્યા. પોતાની છાવણીમાં આવતા અનેક વીચારોથી બાકુળ બનેલો રઘુનંદન પોતાના અંધુ રામજીવનની આ આખતમાં સલાહ લેવા લાગ્યો. અને કેટલીક વાર સમયનો ભોગ આપી તેઓ એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે પોતે જે વિચારો સેવન કરી રહ્યા છે તે ચોખ્ખા છે કારણકે મનુષ્યને પોતાને સાગ નરસાં કતલની કાલે હોવી જ નથી. અને જ્યાં રાજ્યતૃણા સમી મહાન દુર્વાચના દીલ્હીમાં જાગૃત

ઉનાળાની રૂતમાં મગજને ઠંડક આપનાર.

હેર ઝાઇલ "કૈલાસ"

ઉનાળાના ટપોટામાં આખો દિવસ કામ કર્યા પછી જ્યારે તમે થાકેલા અને નીસોસ થયેલા ઘરે પાછા ફરો—ત્યારેજ તે વખત છે કે જ્યારે કૈલાસ પ્રેન ટોનીકની ઠંડક આપનારી, તાજગી બક્ષનારી અને પુષ્ટીકારક ક્રીમી વનસ્પતી તત્વોળી અસરો મગજના તંતુઓમાં દાખલ થઈ તંતુઓને મજબુત બનાવે છે, લોહીના ફેલાવાને વધારે છે અને તમામ શરીરને નવચેતન બક્ષે છે.

કૈલાસ વળી બાલને ચેતનમય અને ચળકતા રાખવા માટે જોઈતાં જરૂરી તેલો પુરાં પાડે છે. કૈલાસ લેવાની રૂઢવ પાડો અને ઉનાળાના ટપોટાના ઉકલાટને ઠંડાણે બરફસ્થાનની ઉંચાઈની ઠંડક ભોગવો.

આજેજ એક બાટલી ખરીદો.

સઘળા આબરૂદાર વેપારીઓને ત્યાંથી મળશે.

ગેરન્ટીડ—

કોઈપણ સફેદ તેલના સ્પીરીટ કે કોઈપણ તુકશાનકારક બનાવટથી નીરાળું.

બનાવનારાઓ

ધરમસી એન્ડ કંપની,

મેન્યુફેક્ચરીંગ કેમીસ્ટસ,

પી. એ. બોક્ષ નં. ૭૩૧. સુબધ



એકલા } સુબધ: સોરાબજી હોરમસજી એન્ડ કંપની, મંગલદાસ રોડ
ડીઝીબ્યુટરો: } અમદાવાદ: ધી વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશન, રેલ્વેપુરા.

નીતી-ન્યાય કે સત્યને જોવા માટે નેત્રોના પડળ બંધ થઈ જાય છે. અને તેથીજ એ બંને બ્રાતાઓએ વીનાકારણ પોતાનાજ વીનાશને શ્રી સીતારામરાય સમા બલાદય રાજવીને ઇંછેડી આમંત્રણ આપ્યું કહ્યું છે કે “ખાડો ખોદે તેજ પડે” તેમ આ કહેવત હવે કેટલે અંશે નાટોર નૃપતી માટે સત્ય ઠરે છે તે આપણે આગળ ઉપર જોઈું પરંતુ અત્યારે અહીં તો એટલુંજ જણાવવું યોગ્ય થઈ પડશે કે દીલ્હી દરબારમાં મોજ કરવા આવેલા નાટોર નૃપતી બંધુઓ દીલમાં શાંતી સ્થાપવાને બદલે સળગતી ધર્મ્યાંગીની જ્વાળાઓ પ્રગટાવતા પોતાના રાજ્યમાં પ્રયાણ કરી ગયા.

લોભ-લાલચ એ એક એવી ભૂરી ભવના છે કે એક વેળા હૃદયમાં ધારણ કરવા પછી, તેને છોડી શકાતી નથી, માળવાના મહીપતી મહેરમલ્લ મહારાજ માટે એક ભાટે કહ્યું છે કે:-

“લોભે લક્ષણ જાય આપના નામ છુડાવ્યાં, મહેરમલ્લ મહારાજ જાત કળત કહાવ્યા.”

(વાંચો ગુજરાતની ઇતીહાસીક વાતો.)

જેજ પ્રમાણે ઉચ્ચ કુળના ખાનદાન નખીરા-નાટોરના રાજવીઓ રાજ્ય તૃષ્ણાના લોભે કહો કે-ધર્મ્યાંગીનો જ્વાળામુખી કહો. ગમે તે માનો પણ તે માત્ર જાત મટી. પોતાના ઉચ્ચતમ ગુણોને છુલ્લી જઈ કીર્તી, સંભાવીત અને સમાનતાને વીસારે મુઠ્ઠી-વીનાકારણ શ્રી સીતારામરાય સર્મા એક મહાબાહુની સ્વતંત્રતાને નષ્ટાપ્રાય કરી તેના રાજ્યને હસ્તગત કરવા તૈયાર થયા હતા. તેઓ જણતા હતા કે દીલ્હી સમ્રાટની અપ્રુટ સેનાને પણ જે વીર કેશરીએ હાંફાવી હતી. અને આખરે પણ શાહ ફરખશીરને પણ માનનીય સમાધાની કરવી પડી હતી. તે બંગાળી બહાદુરની રહામે શીર ઉચ્ચ કરવાની શક્તિ પોતાનામાં ઘણીજ થોડી છે. આથી તે બંને ભાઈઓએ-પોતાના વતનમાં આવ્યા પછી સંપુર્ણ વીચાર કરી, બંગાળના નવાબની મદદથી પોતાની મુરદ પુર્ણ કરવા તૈયારી કરી.

નાટોર નૃપતીનું રાજ્યશુવન ગમે તેવા દુખી દીલના સંતાપમાં કુબેલા મનુષ્યને પણ બે ધડીને માટે મુગ્ધ કરી નાખે તેવું મનોહર હતું. પરંતુ નાટોર નૃપતી રાજ રધુનંદનને અત્યારે તો તે વીષમય લાગતુ હતું. શ્રી સીતારામરાય સમા વીરની રહામે યતા દીલ્હીના સમ્રાટને પણ આખરે તે દોસ્તીનો હાથ લગાવવો પડ્યો હતો, અને અંતે માનભરી સુલેહના કાલકરાર કરવા પડ્યા હતા તો પછી પોતાની શક્તિ પોતાનું સૈન્ય, અને સંપ્રદાયો સરંજામ જેતા બંગાળના નવાબની મદદ માટે તેઓએ નવાબ મુરસીદકુલીખાનને કેટલાક કારણોસર-પોતાના રાજ્યમાં આવવા માટે આમંત્રણ મોકલાવ્યું હતું.

નવાબ મુરસીદકુલીખાં, નાટોર નૃપતી જેટલો કમશુદ્ધિ નહોતો. શ્રી સીતારામરાય સમા બહાદુર બંગાળીની રહામે યવામાં “સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ” ખેલવા માટે મહાન જગર સંપુર્ણ સૈન્ય અને સંગ્રામ સામગ્રીની સંપુર્ણ જરૂર હતી, તદ ઉપરાંત તે દીલ્હી સમ્રાટને દોસ્ત હતો એટલે કે તેની રહામે ખુદનું વૈર બાધવું એ એક ખરેખર મુશ્કેલી આપવા બરાબર હતું.

નવાળ સુશીંદુલીખા નાટોર નૃપતીના આમત્રણને માન આપી નાટોર રાજ્યમા આવ્યો હતો. રાજ રધુનંદન અને રામજીવનના રૂઢ્યના ઉદ્દેશો જાણ્યા પછી-તે જરા ગંભીર મુખ ધારણ કરી એટલું જ બોલ્યો-

“નાટોરનરેશ ? હું કયુલ કઈં છું કે તે અભીમાની રાજ તમારા ઉન્નતીના માર્ગમાં કંટકરૂપ છે. પરંતુ એ યાદ રાખવાનું છે કે-શ્રી સીતારામરાય દીલ્હી સામ્રાટનો દોસ્ત છે. જો આ વાત-તમારી ઇચ્છાઓ જાણે અમણે-શાહના જાગવામાં આવે તો પ્રથમ દીલ્હી સામ્રાટના કોપના ભોગ થવાને પહેલો અવસર તમને સાપડે તેમ છતાં જો સામ્રાટસંગ્રામની હકીકત જાણે તો તેને મનાવી લેવાનું કાર્ય તમારે શીરે ઉપાડી લેવું જોઈએ, જે મહારથીએ દીલ્હીની અખુટ સેનાની પશુ પરવાહ નહોતી કરી જેણે પોતાની સ્વતંત્રતા ટકાવી રાખવા માટે તદ્વારનાં ધા પોતાની વજ્ર છાતી ઉપર સહન કર્યા હતા તે તમોને એક ક્ષુદ્ર જંતુની માફક ચોળી નાંખશે. તેના માત્ર પચાસ સરદારો આપણા પાંચસોને ષહોંથી વળે તેવા નીડર વીર અને સાહસીક છે. જેટલી તેનામાં મહાન યુદ્ધિમતા છે તેટલીજ તદ્વારજાણ પશુ અચ્છી રીતે જાણે છે. માટે જ્યાંસુધી કળથી કામ લેવાય ત્યાં સુધી યુદ્ધને આમંત્રણ આપવાની જરૂર નથી. જો કે હું તો તમારી વાત સાંભળી ધણોજ ખુશી થયો છું. પરંતુ સાંથે સાથે આજુબાજુના વીચારો કરવાની પશુ જરૂર છે માટે વધુ તો એજ ઉત્તમ છે કે કોઇ એવી બાબત રજુ કરો કે જેથી સંગ્રામ ન બેઘતાં હજારો સૈનિકોનો રક્તપાત ન વહેવરાવતાં-તે ઝુકી જાય અને આપણી ધારણા કૃણીભુત થાય. “અને તેમ છતાં જો સંગ્રામનું આવાહન તેજ કરશે તો દીલ્હીના સમ્રાટને મનાવી લેવાનું હું મારા શીરે ઉઠાવું છું.”

બંગાળના નવાબે અનેક બાબતોનો ઉલ્લેખ કરી એક નવી તરફીય રજુ કરી. તદ્વાર રાજાજીથી કામ લેવા કરતાં કળથી પોતાના કાર્યની સીધીનો શયતાનોને માર્ગ બતાવ્યો.

“અંગાળપતીની માન્યતા બરોબર છે, એ માટે અમે બંને ભાષાઓએ એક નવોજ વીચાર શોધી રાખેલો છે. અને તે એ કે મારી કન્યા કીશોરીનો વીવાહ સંબંધ શ્રી સીના રામરાયના યુવરાજ સુયંસીંહરાય સાથે કરી નાખવો એથી તે માંડલીક રાજનો વેવાઇ બનશે. મારી કન્યાને ભવીષ્યમાં થનારી પ્રજા-તેનાજ રાજ્યની ઉતરાધીકારી બનશે. અને તે રીતેનું રાજ્ય પશુ અમારી સ્વાધીનતામાં લાવવા માટે પાંચે મજબુત બનશે. આખરે એ અભીમાની મરતક-જરૂર અમારી ધારણા મુજબ નમી જશે.”

રાજ રધુનંદને શોષેલી શ્રી. સીતારામરાયને નમાવવાની-તેનું રાજ્ય હસ્તગત કરવાની અને મદમદન કરવાની પ્રપંચીક રચના નવાળ સમક્ષ જાહેર કરી પણ...

હીંદના કોઇપણ ભાગ કરતાં-કોઇપણ પ્રાંત કરતાં પોતાની માતૃભૂમીની સ્વતંત્રતાને માટે-ઉઘ્ર જવલંત દેશ પ્રત્યેની ભાવનાઓને સેવન કરનાર-અંગાળ પ્રદેશ અને તે પ્રાંત ઉપર શાસન કરતો નવાળસુશીંદુલીખાં, બંગાળી પ્રજાથી ધણોજ અનુભવી હતો. અને તેથીજ માત્ર તે એક ગંભીર અટકાર્ય કરી બોલ્યો.

“નાટોર નૃપતી ! તમારી કાર્યરચના જાણી મને તમારી મંદબુદ્ધી માટે ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે કે હજુપણ તમો શ્રી સીતારામરાયના હૃદયને પીછાણી શક્યા નથી.

શ્રી સીતારામરાય સમા સ્વાતંત્ર્ય પ્રીય રાજવી-અને પોતાના કુળને પણ ઉચ્ચતમ ગણનાર તમારા જેવા એક માંડલીક રાજવીની કન્યાને-પોતાના પુત્ર માટે અંગીકાર કરે. તે હું કદાપી પણ નજ માતું. એ તમારી ખોટી ભ્રમણા છે. અરે એટલુંજ નહીં પણ તે મહાન બુધ્ધીશાળી મનુષ્ય તમારી આ કપટકળાને પણ પીઠાણી જવા સામર્થ્યવાન છે. તમે જાણો છો કે તમારાજ મુખે તમને તે ધણી વખત શુભામ રાજવી તરીકે સંબોધે છે. તો પછી આટલી ધૂણા ખતાવનાર શુરવીર મદ તમારી પુત્રીને પોતાની પુત્રવધૂ તરીકે સ્વીકારવા તૈયાર થાયજ કેવી રીતે ?" અનુભવી દુરઅંદેશી અને જમાનાના ખાધેલ નવાખે રાજ રઘુનંદનની મહદ બુધ્ધિમતા અને તેણે ગોઠવેલી પ્રયત્ન બાજીને, શ્રી સીતારામરાયના પુરે થઈ ગયેલા કડવા અનુભવો ઉપરથી ખુલ્લો ખુલ્લો કયો અને રાજ રઘુનંદનના વીચારોનું ખંડન કરતાં નજાણે ઉપરોક્ત પ્રમાણે જણાવ્યું. અને તે પછી બહુજ બારીકાઈથી તે અને રાજવીઓ પ્રતી પોતાના જહેર કરેલા વીચારોની શું અસર થાય છે તે જોવા લાગ્યો.

પોતાના યોજેલા અને પાર પાડવા ધારેલા મનસુખાઓનું ખંડન કરતાં અને સુચવેલા અભીપ્રાય-ઉદ્દેશની સફળતા મા નીષ્ફળતા વીષેનું બ્યાન સાંભળી રાજ રઘુનંદન અદ્યપસમય માટે તો વીચારમાં ગરકાવ બની ગયો. પરંતુ તેના હૃદયમાં રહેલા શયતાને માત્ર એકજ રસ્તો ખતાવ્યો તે એ કે:-

“કાંતો સંગ્રામ ને કાંતો કાય સીધિ” આ નીશ્ચયથી તે નવાખને ઉદ્દેશી બોલ્યો.

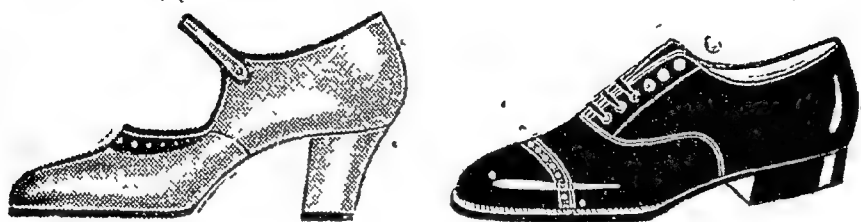
“અંગાળપતિ ! તમારું કથન અક્ષરશઃ સત્ય છે. પરંતુ જો સીતારામરાય મારી કન્યાને પોતાના યુવરાજને માટે સ્વીકાર ન કરે તો પછી તેની સાથે હાંદગીના અંત લગી સંગ્રામ ખેલવાનો મેં સંપુર્ણ નીશ્ચય કર્યો છે. દીલ્હી સમ્રાટને પણ હું મારા અપમાનનું સત્ય કારણ નીરદેશ કરીશ અને બનશે તો દીલ્હી સૈન્યની પણ મહદ મેળવીશ. પરંતુ અત્યારે તો મારા એક વીર સરદારને હું ગોરની સાથે શ્રીફળ લાભ મેકલાવીશ. અને પરીણામની રાહ જોઈશ. છતાં જો તેનો અસ્વીકાર થયો તો જરૂર એક વેળા હું સંગ્રામક્ષેત્રમાં ઉતરીશ પછી બલેને મૃત્યુ આવે તો પણ તેની મને પરવા નથી પરંતુ હું આપના તરફથી મદદની આશા રાખું છું અને એક મીત્ર તરીકે આપ મદદ કરવા તૈયાર છો કે કેમ તે હું જાણવા ઇચ્છું છું.”

એ ભયંકર કાળમુખાકૃતિ ધારણ કરી ઉગ્ર સ્વરૂપ અને રકતવર્ણ નેત્ર કરી આ પાર કે પેલે પારનો નીધાર કરી રાજ રઘુનંદને પોતાનો અભીપ્રાય વ્યક્ત કરતાં નવાખની મદદ માંગી.

“આપનો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે. જો તમારી અંતે સંગ્રામનીજ ઇચ્છા હશે તો ખેડક હું મારાથી તમે મારા મીત્રો માટે બનતું કરવા હાથ લાંબાવીશ. પરંતુ હું જાને તો સંગ્રામક્ષેત્રમાં નજ ઉતરી શકું કારણ વીના પ્રયેજને મારે દીલ્હી સમ્રાટના ખઉફને શીરે ચઢાવવાની જરૂર જોતો નથી એટલુંજ નહીં પણ હું ગુણનો પુખ્ત છું ! શ્રી સીતારામરાય સાથે મારે કાંઈ પણ જાતની દુશ્મનાઈ નથી. તે ગમે તેટલો તમારો દુશ્મન હો. તમે માની લેતા હો. અમારો એક વખતનો દોસ્તીનો લાંબાવેલો હાથ હાંદગી લગી દોસ્તીમાંજ

Alata

દુનિયામાં સૌથી મોટામાં મોટું કારખાનું.



આંખને ઉડી વળગે તેવી સુંદર, ખુશનુમા ડીઝાઇનના
શુઝનો ગંજવર સ્ટોક ખાસ સ્પેશીઅલ ઓર્ડરથી
અમોઝે મંગાવ્યો છે

જેમાં

લેડીઝ, જેન્ટલ્સ, અને બન્ન્યાંઓના દરેક કીસમના તથા નવી
વેરાઇટીઝના મળશે.

== વહેલો તે પહેલો ==

બહારગામ ખાતે એજન્સીની શરતો માટે લખો.

મુંબઈ ઈલાકા માટે એકલા વહેંચનાર

દા ઉ દ એ ન્ડ કું.

(હિઝ હાઇનેસ ના. આગાખાન સાહેબ તરફથી ખાસ નિમાયલા)

(નામદાર હીઝ શીરીન હાઇનેસ પ્રીન્સ અલી એસ. ખાન
તરફથી ખાસ નિમાયલા)

કરનાક રોડ, હોનબી રોડ, લુહાર સ્ટ્રીટ, ગ્રાન્ટરોડ, મુંબઈ.

નહીં સુધી તે જાળવી રાખવામાં અમે સમતોલ રહીશું ત્યાં હવે
નહીં જ નમે. અને એ મહાબાહુના વીરત્વનો અનુભવ છે. પરંતુ જે
ઉંચું કરે યા અમારા તરફ કોઈપણ હુમલો રમે તોય અમે તેની રહામે શક્તિ
અન્યથા નહીં જ અને જ્યાં લગી અને ત્યાં સુધી હું તમોને પણ એજ વીનતી
અંતિથી કાપતી સીધી કરશે તેટલી સંગ્રામથી નહીં જ થાય અને છેલ્લે જે યુધ્ધ
તો હું મારાથી બનતી દરેક પ્રકારની મદદ આપવા પ્રયત્ન કરીશ, તમારી સાથે રહીશ.

નવામે કેટલીક સમસ્યાઓનું દીર્ઘશન કરાવી મદદ આપવાનું આડકતરી રીતે પણ કયુલ
ક્યું ખરું પરંતુ તે જાણતો હતો કે પરીણામ નાટોરપતીની વીરધ્વજાંજ આવશે, એટલું જ
નહીં પણ દીલ્હીનો સમ્રાટ જરૂર ઉરફરાશે અને તેના કોષના ભોગ
બનવું એ કરતાં બંને તરફ સમાવતા જાળવવામાં આ સમયે લાભ
છે એમ જાણી તેણે દહીંમાં અને હુધમાં હાથ જાળવ્યો અને નાટોર નરેશના દીલનું
સમાધાન ક્યું.

પ્રીય પાંડે! તથા પાંડીકાઓને આ રથજે એટલું જણાવવું યોગ્ય થઈ પડશે કે જ્યારે
શ્રી સીતાનમસ્કરતા યુવરાજ સાથે પોતાની કન્યા કીશોરીનો વીવાહ સંબંધ યોજવાનો રાજ
ચક્રવર્તીને નીશ્ચય કર્યો ત્યારે તે વખતે રાજકન્યા કીશોરીની, શું ઇચ્છા હતી તે પણ જાણવા
તેણે પ્રયત્ન કર્યો હતો. અને તેને ખાતરી થઈ હતી કે રાજકન્યા પોતે પણ પોતાના પીતાના
વીચારો સાંભળી અત્યંત ખુશ થઈ હતી અને તે બંગાળી બહાદુરના વીર સંતાન સાથેના
પોતાના વીવાહ માટે સંપૂર્ણ સંમત થઈ હતી. દીલ્હી સમ્રાટ સાથેના યુદ્ધ પ્રસંગમાં પણ
એ સૌંદર્ય સંતાને પોતાની તફવારનું પણ પાણી બતાવી આપેલું હોવાથી એતરફ પીતાની
કીર્તિ સાથે પુત્રનાં પણ યશોગાન ગવાયા હતાં અને એ પ્રસંગે સાંભળી રાજકન્યા કીશોરી
પણ તેના વીરની સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાવા લલચાય, સંમત થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય? અહો-
નંત્ર તેણી તો સુયસીંહરાયનાજ વીચારોમાં મશગુલ બની હતી અને તેની પ્રીય સખીયો સમ-
યાનુસાર ઘણી વેળા મસ્કરી રૂપે બેલાવતી ત્યારે તો રાજકન્યા ઘણીજ ઉલ્લાસમાં આવી
જઈ કહેતી કે—

“વર તો સુયસીંહ સાથે નહીં તો કૌભાવ હું દગી બનર.”

પોતાની કન્યાના વીચારોથી જાણતા થવા બાદ નવાજ મુરસીદકુલીખાની સમક્ષમાંજ
તેજ સમયે સારું મુકુત જેવરાવી નાટોર નરેશ પોતાના સેનાપતી સાથે એક ગોરને શ્રીફળ
આપી મહમદપુર રવાના કર્યો અને આ પ્રકારે મહમદપુર નગરના સ્વાતંત્ર પ્રિયનરેશ શ્રી
સીતારામરાય રહામે ખુલ્લું નહીં તો આડકતરી રીતે વૈર બાંધી સંગ્રામનું કારણ ઉપરિથત
કરી તેની સ્વતંત્રતા નષ્ટ કરવા રાજ્ય સ્વાધીનતામાં લેવા અને તેને ખુદશુભામ રાજવીઓની
પંક્તીમાં મુકવા નાટોરપતિએ નીચ પ્રયાસ આરંભ્યો આમ છતાંજે એ ત્રીપુટીએ અત્યારથીજ
સંગ્રામની તૈયારીઓ કરવાની આજ્ઞાઓ ફરમાવી દીધી બંગાળનો નવાજ પણ મહમદપુર નગરથી
વળતા જવાબની રાહ જોતો નાટોર, રાજ્યનો મહેમાન બની રહ્યો.



આ વખતે રાજકન્યા કીશોરીના હૃદયમાં તો ઉલ્લાસનો કારણો પુટ્યા હતા જેને તે ચાહતી હતી તેની સાથેજ પોતાના વીનાહ સંબંધીની યોજનાઓ બનવામાં આવતીજ તે પ્રશ્નરો ઉપકાર માનવા લાગી પણ મનુષ્ય ધારે છે શું અને પ્રશ્નર કરે છે શું ?

મનુષ્ય પોતાના દીલમાં જે આપતોના વીચારો ધારણ કરે અને તે તાત્કાળીક ફળીભૂત થઈ જતા હોત તો આજે કુદરતને, પ્રશ્નરને કે એવી કાષ્ઠપણ ગેળી સત્તાને મનુષ્યો માનતજ કેમ ? પણ નહીં તેમ હોત તો આજે દુનિયામાં પૃથ્વી ઉપરના મનુષ્યો, સ્વર્ગ દતાથી વીહાર કરતા હોત પોતાને યોગ્ય લાગે-કચ્છામાં આવે તેવાં કૃત્યો કરવા તૈયાર થાત. અરતુ ગ્રીષ્મ પાકક હવે આપણે આપણા કથા નાયક શ્રી સીતારામરાય તરફ દ્રષ્ટી દોડાવીશું.

પ્રકરણ પીઠુ.

મહામદપુર નગરનો રાજદરબાર.

સત્યને ચાહતારા અને અંતરમાં નીતિની ભાવનાઓને ધારણ કરનારા રાજા નળદેવ રાજા હરિશ્ચંદ્ર રાજા યુધીષ્ઠિર ઇત્યાદી અનેક નરપતીઓ ઉપર સંકટના દુઃખના વરસાદ વરસ્યા છે મહાન વીપત્તીઓ વેઠી વનવાસ સેવ્યા છે શાંતી સંપ અને દુશ્મન તરફ પણ દયા રાખનારા અપકાર ઉપર પણ ઉપકાર કરનારા વીરોને પણ વીષમ-કઠીન સંજોગમાંથી ઉતીર્ણ બનવું પડ્યું છે કુદરતનો ગેળી ચમત્કારજ એવો છે પ્રશ્નરની અગમ્ય કળાજ એવા પ્રકારની છે કે ધર્મી ઉપરજ ધાડ આવે છે. અને એ મહાદયાળુ જગન્નીયતાની ઉત્તમ કસોટીમાંથી શ્રી સીતારામરાય સમાનુપતિને પણ પસાર થવું પડ્યું હોય તો તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

સાહસીક વીરાત્માઓનાં હૃદયજ એવાં પ્રકારનાં હોય છે કે તેમના શીરે ગમે તેવા વીકટ પ્રસંગો આવે તો પણ તેની લેશમાત્ર પરવા ન કરતાં સત્ય ન્યાય અને નીતિને પગલે આવી તેવા પ્રસંગોમાં સર્વની સ્થાને થઈ જાય છે પરંતુ બીર બની ડરતા નથી. મહામદપુર નગરનો રાજ્યકર્તા પણ ધણીજ કઠીન પરિક્ષાઓ પાસ કરી ઉતીર્ણ બન્યો હતો જંગલે જંગલ બટકવા છતાં તેણે પોતાના પ્રયાસો પોતાનું બળ અને શક્તિનો પરચો દીદિહ સુધી બતાવી આપ્યો હતો અને જે અત્યારે તે એક સ્વતંત્ર સત્તાધીશ તરીકે કહેવાતો હોય તો તે મુખ્ય કારણ હતું કે તેનામાં વીરતા અતુલબળ સાથે નીતિ અને સત્ય પણ હતું.

દીદિહ સમ્રાટ સાથેના છેલ્લા સંગ્રામ પછી શ્રી સીતારામરાયે પોતાની પ્રજાના મુખ્ય માટે ધણીજ પરિશ્રમો કર્યા હતા. પોતાનીજ પ્રજા માતૃભૂમિના સંરક્ષણ માટે તેણે કેળવી હતી. અને તે પોતાના દેશ માટેની જવલત ભાવનાઓનું શીક્ષણ પ્રેરનાર પોતાનો રાજજ હતો કહ્યું છે કે 'યથા રાજ તથા પ્રજા' પોતાના ન્યાયી ધરમી ઉદાર નૃપતિઓના ચણે મહામદપુરની પ્રજાએ પણ પોતાના જીવનમાં ઉતાર્યા હતા અને દરેક સમયે પ્રજા જીવાલને પડખે ઉભી રહી હતી.

દીદિહના દરબારમાં નાટોર નૃપતિના હૃદયમાં જગેલી દ્રેષાગીનીની જનાઓનો ત્રિષે શ્રી સીતારામરાયે પોતાના શ્રમ જાણીદારા કાંઈક કાંઈક આંખબંધુ હતું ખરું પરંતુ આ

મહાબાહુ એવા માયકાંગલા વીરો (!) ની દરકાર કરે તેવો નહોતો તેમ છતાંયે જો કાંઈપણુ તેઓ પ્રપંચના દાવ ખેડે અને શીર ઉંચું કરી ઉન્માદીપણું કરી અનર્થ ધટના આદરે તો તેને પહોંચી વળવા માટે શ્રી સીતારામરાય સર્વ તૈયારી કરી ચુક્યો હતો આ તેની એક કદવના થોડાજ સમયમાં સત્ય ઠરી આજ ખે દિવસથી નાટોરના નૃપતિને સેનાપતી મહામદપુર આવતાજ તેના હૃદયમાં છુપા રહેલા વિચારોનું સત્યાંશ જણાવા લાગ્યું. વૈર બાંધવાની ઠગ્ગા રાખનાર ગમે તે પ્રકારે વૈર રાખે છે તેજ પ્રમાણે નાટોર નૃપતિની રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષાઓ માત્ર શ્રી સીતારામરાયને જડમુગથી ઉખેડી નાંખવાનીજ હતી પછી તે ગમે તે પ્રકારે

34344

નાટોર રાજ્ય તરફથી પધારેલા ત્યાંના વીર સેનાપતિના સન્માન માટે અને તેમનું કથન-સંદેશો જાણવા માટે એક ખાસ ગજદરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો ત્યારથી તેઓનું આગમન થયું જ્યાંથીજ શ્રી સીતારામરાયના વીર સેનાપતિ અને સાચા સલાહકાર મેનાહાતીએ પોતાના રાજને એ કાળા સરપતી જાળમાં ન ફસાવવાની સંપુર્ણ ચેતવણી આપી હતી જો કે શ્રી સીતારામરાય એક બુધ્ધીમાન રાજવી હતો છતાંયે તે પોતાના વીર સેનાપતિની સલાહથીજ રાજ્ય કારભાર ચલાવતો. પોતે એક રાજકર્તા છે અને પોતાનીજ સત્તાથી રાજ્યતંત્ર ચાલે છે તેનું લેક્ષમાત્ર અભીમાન તેણે કદાપી કંપુ નહોતું. અને પોતાનાથી ન્હાનામાં ન્હાના એક સરદારની પણ યોગ્ય સલાહનો તે સ્વીકાર કરતો નેણે મહાન બીષણું સંગ્રામોમાં જીત મેળવી હોય, અને પોતાની પ્રજાનો પોતાના સૈન્યનો વિશ્વાસ પ્રેમ મેળવ્યો હોય તો તે માત્ર આજ કારણુ હતું કે નમ્રતા એ તેનામાં મોટો સદગુણ હતો. જો કે અનિતી અનાચાર કુચ્છંદના કે મદીરા અને મદીર ફીઓના અનેક રાજવીઓ ભોગ બન્યા હતા. અને તેવા અવગુણો ધારણ કરનાર પોતાની પ્રજામાંનો સૈન્યમાંનો કાષ્ઠપણુ મનુષ્ય નજરે પડતો સાંભળતો તો તેને તે ધણીજ કઠોર શીક્ષા કરતો. છતાં રાજ્યના વૈભવ વિલાસ અને માયાથી તે તદ્દન અલગ રહેતો હતો પ્રજાનું સુખ તેજ પોતાનું સુખ માનનાર નૃપતી સાચો પ્રજાપાલક ગણાય છે અને તેથીજ શ્રી સીતારામરાય માટે પ્રજા પણ ધન્યવાદ આપતી.

આવા વીર પુરુષોના સંતાનો પણ વીર સાહસીક અને ધર્મીજન હોઈ શકે “બાપ તેવા ઘેરા” એ કહેવત શ્રી સીતારામરાય માટે અક્ષરસઃ સત્ય હતી. શ્રી સીતારામરાયને સંતા નમાં માત્ર એક પુત્ર હતો. ઉગતી જુવાનીમાં ખીત્રતો યુવરાજ પણ પીતાના જેવો બલકે પીતાના કરતાં પણ વધી જાય તેવો બદાહૂર હતો. માતાપીતાના સંસ્કારજ બાળકને સારો નરસો બનાવવામાં કારણુભુત હોય છે. પ્રજા પોતાના લાવી રાજના દીક્રાને પણ અચ્છી રીતે પીછાણી ગઈ હતી. એ યુવરાજનું નામાભીવાન સુયંસીંહરાય હતું. સુયંસીંહ સુયં સમ તેજસ્વી, વીરતાનો પુખ્તરી અને સત્યનું પાલન કરનાર હોય. ક્ષત્રીપણુને ધાજતું અભીમાન તેની રંગેરંગમાં પસરાએલું હતું, અને શ્રી સીતારામરાયની ધર્મપત્ની કમળાદેવી એક આવી વીર રમણી આદર્શ માતાનો આય પરીચય આપનારી દીગ્વદેવાંશી સન્તારી હતી. તેણે પુત્ર પણ વીરજ નીપજે એમાં શંકા શું? અરતુ:-



SOUND REPRODUCERS

FOR THE
PICTURE
THEATRE

Sole Agents in India:-

Bombay Radio Co. Ltd.

Bombay & Calcutta

EXTENDED FREQUENCY RANGE 30 TO 10,000 CYCLES

Specially designed to reproduce "High Fidelity"

"Wide Range" and "Full Range" recordings.

*The choice of the discriminating buyer
Over 50 installations*

Write for particulars to your nearest Distributors

DISTRIBUTORS FOR
Bombay Presidency
Native States, Sind
& Central Provinces
Bombay Radio Co. Ltd.
16, New Queen's Road,
Bombay.

DISTRIBUTORS FOR
Punjab, Delhi, United
Provinces, North-W
Frontier Provinces
Northern India Radio
Co. Limited.
719, Chandni Chowk
Delhi

DISTRIBUTORS FOR
Madras Presidency
Madras States,
Mysore & Coorg
Select Pictures Circuit

270, Chickpet Bangalore

DISTRIBUTORS FOR
Bengal Behar,
Orissa & Assam
Bombay Radio Co. Ltd.
7, Esplanade, Calcutta

મહામંદપૂર નગરના નહાનાશા રાજદરબારમાં પણ રાજવૈભવ ઝોર તરી આવતો હતો. શ્રી સીતારામરાયે પોતાની પ્રજામાંના અગ્રમણ ગણાતા સંભાવીત ગૃહસ્થોને પણ આમંત્રણ આપ્યું હતું. સર્વ દરબારીઓ સૈનીકા પ્રજાઓ સુયસીંહરાય મેનાહાતી ઇત્યાદી આજના દરબારની નવીન ઘટના અને નાટોરપતીના નવા સંદેશ સાંભળવા બેસીને બેસીને બેસીને શ્રી સીતારામરાયનું આગમન થતાંજ સર્વેએ તેને નમન કર્યું અને નીત્ય નીયમ અનુસાર રાજતંત્રની પ્રજાવીધાનુસાર શાહી મહેમાનનું સન્માન કરવા બંગાળની પ્રખ્યાત નાજનીને પોતાની સંગીત કળાથી સર્વ રાજસભાને મનોમુગ્ધ કરી તે પછી નાટોર સેનાપતીના આગમનનું કારણ પૂછતાં તે બોલ્યો.

“નાટોર સેનાધીપતી ? કહો આપ શું સંદેશ લાવ્યા છે ?”

“મહારાજ ! હું એક શુભ અને, મહત્વના કાર્ય પ્રસંગે આપની પાસે આવ્યો છું. અમારા રાજધીરાજ રાજ રઘુનંદને પોતાની કન્યા કીશોરીના વીવાહ આપના યુવરાજશ્રી સુયસીંહરાય સાથે થોળવા ઝોરની સાથે શ્રીફળ લક્ષ મોકલાવ્યો છે તો તેનો સ્વીકાર કરો.”

નાટોર સેનાધીપતી આગમનનું કારણ સવિનય દર્શાવતાં બોલ્યો.

“લક્ષ્મીજ ખુશીની વાત છે સેનાધીપતી ? પરંતુ હું એક સ્વતંત્ર દેશનો રાજા છું અને તેથી મારી સ્વતંત્રતા વેચી નાટોરપતી જેવા શુભામ રાજવીની કન્યાને વીવાહ સંબંધ મારા યુવરાજની સાથે થોળવા માટે લાયકાત છે.”

વીર સીતારામરાયે વીવાહ સંબંધીની યોગ્ય અયોગ્યતાને પરીરક્ષેટ કરતાં જણાવ્યું અને તેમણે વળી નાટોર રાજપતીની શુભામી દશાનું પણ આજીવન બાન કરાવ્યું. શ્રી સીતારામરાયે આવો ખુલ્લો નીડરતાભર્યો જવાબ સાંભળી નાટોર સેનાધીપતી જરાક ડગો છતાંયે તે પણ એક મહા અગત્ય હતો તે હીમત ધરી બોલ્યો.

“શું ? નાટોર નૃપતી રાજ રઘુનંદન શુભામ રાજવી છે ?”

“બેચક ! શુભામ બની અન્યને પણ શુભામ બનાવવાનો પરતંત્ર કરી ખંડીયા બનાવવાનો આ એક પ્રપંચ છે. હું નથી રહમત શકતો એમ જાણી આ બંગાળના મહાવીરની સ્વતંત્રતાને નષ્ટપ્રાય કરી મારા દેશની પ્રજાને પણ શુભામ બનાવી દેવાની તમારા રાજની નીચ લાલસા છે.”

હાડવીર સીતારામરાયે ત્રાડ પાડી છેલ્લા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા તેના મુખારવીંદ ઉપર ગ્તાથ જવાઇ ગઇ જાણે કે ધરતી પણ ધ્રુવ હોઇ ભુમાતા પણ કમકમે તેના આવા ભયાનક દીકને પણ ચીરી નાખે તેવા શબ્દો અપમાન રાજ રઘુનંદનની હાંસી સાંભળી સેનાપતી તો દીંગણુડજ બની ગયો છતાં આ સીંહ સમક્ષ તદ્દન શાન્ત બની જઇ વીનય અને વીવેકનું વર્તન ચલાવવામાંજ અત્યારે પોતાની શોખા છે એમ જાણી તે બોલ્યો.

“કૃપાવંત અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા ચાહું છું પરંતુ નાટોરપતીની ઇચ્છા તો આપની સાથે દોસ્તીનો સંબંધ રાખવાની છે અન્યથા એવો કાષ્ટપણુ પ્રપંચનો ખ્યાલ કરવો એ આપની ત્યાં કાષ્ટક શુભ-ગેરસમજીતી યાચ છે.”

“તમારું કહેવું કદાચ સત્ય હોય તો પણ રાગકન્યાનો વીવાહ સંબંધ યુવરાજની સાથે થવો અશક્ય છે. નાટોરપતી જેવા હલકી પ્રકૃતિના અને પોતાની જાતને પણ પારકાને વેચી સુકેલા એવા મનુષ્યની કન્યા શ્રી સીતારામરાયના પુત્રને ન શોભે.

શ્રી સીતારામરાયે સેનાપતીના મતને ચંકુ અનુમેદન આપી વીવાહ સંબંધી અશક્યતાનું કારણ પણ સાથે સાથે જણાવી દીધું આટલું સાંભળવા છતાંયે નાટોર નૃપતીના સેનાધીપતીને સુદ્ધી નૂ રહી કારણકે તેના મગજમાંયે ધમંડ હતું. તે પોતે પણ પોતાને એક મહાન બલાદય શુરવીર માનતો હતો અને તેથી તે આવું હડહડતું નાટોરપતીનું અપમાન સહન ન કરી શક્યો. અને તેણે પણ પોતાનું ગ્રોત પ્રકાશ્યું.

“યાદ રાખો મહારાજ નાટોરપતીનું આવું સખ્ત અપમાન કરી તમે કાંઈ પણ લાભ મેળવી નહી શકો પરંતુ નાટોરપતીએ લંબાવેલો દોરલીનો હાથ સ્વીકારી લેવામાં જ સલામતી છે નહી તો અંજનમ છુરો છે.”

તેના આ શબ્દો પુણ્ય યાય તે પહેલાંજ સીતારામરાય અત્યંત ઉશ્કેરાઈ ગયો તેણે પોતાની પાસે પડેલી તલવાર મ્યાનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી અને ગળના કરનો ખોદ્યો.

“શું સીંદને શીયાળનો ડર બતાવે છે ? મદમદપુરનગરની સ્વતંત્રતાને વેચાવી ગુલામ બનાવનાં આહો છે ? બંગાળના મહારથીને મૃત્યુનો ભય બતાવે છે ? નહીં તમારી જુલ યાય છે. જ્યાં સુધી મારા હાથમાં આ તલવાર છે જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી તમે કદાપી પણ સીતારામરાયને છગ બળ કે કંઈથી નમાવી નહીં શકો. અરે મારા મૃત્યુ પછી પણ મારી પ્રજા પોતાના દેશને માટે આત્મ બળીદાન દેવા તૈયાર છે. તે ન જુલશો તમારા રાજાને જાહેર કહેજો કે મારાથે બંગાલની અંદર મદમદપુર નરેશ પોતાની સ્વતંત્રતાનો ધ્વજ મગનમાં અખંડીત ફરકતો રાખે છે.” દેશાભીમાનથી ઉછળતી છાતીએ સ્વતંત્રતાની ઉચ્ચભાવનાઓ હૃયામાં ધારણ કરી સીતારામરાય ત્રાડ પાડી ઉઠ્યો છતાંયે શુરવીર સેનાપતી ન ડર્યો તેણે પણ મદની માફક જણાવ્યું કે:-

“યાદ રાખો, અમારી મદમમાં બંગાલના નવાજ અખુટ સૈન્ય લઈ પધારેલા છે છતાં હું આપને વીનંતીપૂર્વક કહું છું કે અમે શાન્તીને ચાહીએ છીએ પરંતુ આપ સંગ્રામને આમંત્રણ આપો છે.” શાંતીના પરમ ઉપાસકનો મીથ્યા દંભ કરી સેનાપતી શ્રી સીતારામરાય ઉપર સંગ્રામના કહેણનો દોષ મુક્યો પરંતુ સીતારામરાય તેના કરતાં બોલવામાં પણ વધુ મુત્સદી હતો તેણે નાટોર નૃપતીને લાયકજ જણાવતાં કહ્યું.

“શાન્તીના સુલેહનો અને મીત્રતાનો દંભ કરવામાં નાટોર નૃપતી લજા કામેલ છે. યુદ્ધની તમન્ના તમારી હોવા છતાં દોષ મારા ઉપર મુકવાની તમારી ચાલાકી કાયકુશળતા ખરેખર મશસાને પાત્ર છે.”

મીઠી મજાક કરતાં શુરવીર સેનાપતીની વાકચાતુર્યતાના ગુણ વીધે મત દર્શાવતાં સીતારામરાયે ઉપરોક્ત પ્રમાણે જણાવ્યું. પરંતુ સેનાપતીએ અંત લગી પણ પોતાની જ પાતવું સત્યનું સમર્થન કરતાં કહ્યું.

“નહીં હું તો દોસ્તીનો સખંધ બાંધવા આવ્યો છું નાટોર નૃપતીની રાજકન્યાનો વીવાદ યુવરાજ સાથે યોજવા આવ્યો છું.”

“તદન જુહું. દોસ્તીના નામથી દુશ્મનાઇ બાંધવા આવ્યા આવ્યા છે, દોસ્તીનું જુહું ખઠાતું ખતાવી તમારા હૃદયમાં, જગેલી ધખ્યાની ચીનગારીઓ ફેલાવવા પધાર્યા છે. શું એ મારાથી અજાત છે?”

‘સેનાપતીના હૃદયમાં અને રાજ રઘુનંદનના હૃદયમાં રહેલા શુભ ઉપદેશને જાહેર કરતાં સીતારામરાયે તેમના અંતરનું પાપ પ્રગટ કરી દીધું. અને જ્યારે સેનાપતીએ જોયું કે સીતારામરાય કોઇપણ પ્રકારે પોતાની વાતનો સ્વીકાર કરે તેમ નથી. ત્યારે ખુલ્લું જણાવી બોલ્યો.

“મહારાજ યાદ રાખજો અમારું સૈન્ય મહાબળવાન છે.” પોતાના સૈન્યનું અસીમ બળનું દીગ્દર્શન કરાવતાં સેનાપતીએ કહ્યું.

“તો તે બળવાનનો પણ બળવાન મારો પ્રદક્ષિણ શ્રીરામ છે. સેનાપતી હું તમોને ધણીજ સારી રીતે પીછાણું છું. તમો પણ એ દગલબાજ રાજની સાથે દોસ્તી બાંધી તમારી બુધ્ધિને ગુમાવી બેઠા લાગો છો, સત્ય લુપ્તી ગયા છો. ઇશ્વરના અસ્તીત્વને પણ વીસરી ગયા છો. હવે આપ સીધાનો મુલાકાત પુણે ચંદ્ર એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવાની જરૂર નથી.”

મુલાકાતનો અન્ત લાવવાની એક વેળા છેલ્લી નમ્ર વીનંતી શ્રી સીતારામરાયે જણાવી દીધી પરંતુ તેના જવાબમાં એ ઉધ્ધત સરદારે અંતમાં એક નાટોર નૃપતીનો પયગામ અંજાવ્યો તે બોલ્યો.

“જેવી મહારાજધીરાજની ઇચ્છા. મારી રૂબ તો પુરી થઇ હું જાઉં છું. પણ જતાં જતાં તમારું હિત ચાહીને એટલુંજ કહી જાઉં છું કે હજુ પણ ચીચાર કરવાનો વખત બાકી છે રાજ કન્યાનો યુવરાજ માટે સ્વીકાર થવાથી બંને પક્ષને લાભ છે, સલામતી છે. અને નહીં તો આખરી અન્નમ ભરો છે.”

ભયનું આણું દર્શન કરાવતો સરદાર બોલ્યો.

“આખી દુનિયાનું રાજ મળે તો પણ ગુલામ રાજવીની કન્યા અમારે મન તુચ્છ છે. વીરાત્માઓ પોતાના ધર્મને માટે દેશને માટે, પ્રાણને માટે, અન્નમની પરવાદ કરતા નથી. સાચી સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવા માટે પ્રાણ પણ કુરબાન કરે છે આપ જાઓ અને વધુ વીવાદમાં ઉતરશો તો સીતારામરાયની તદ્વારથી મૃત્યુને ભેટવાનો વખત આવશે. જાવ તમારા રાજને જાવ મારો સંદેશો-જવાબ આપજો. અને સંગ્રામની ઇચ્છા હોય તો બંગાળી બહાદુરની તદ્વારનું પાણી જોવા આવી જાજો.”

સીતારામરાયે આ લાંબાણ વીવાદનો અન્ત લાવી નાંખવાના હેતુથી એ શુરવીર સરદારની બહાદુરીનું પાણી ઉતારતાં રપટ મૃત્યુને ભય પ્રગટ કરી તદ્વાર ખેંચી જણાવી દીધું. અને નાટોર નૃપતીનો સરદાર અને તેની સાથેના બાલક જીવ બચાવવા દરખાસ્તો ઓડી પલાયન કરી ગયા. આજના દરબારની આ વીષમ ઘટના નાટોરપતીનો અન્ત મેનાહાતી અને સીતારામરાયની હૃદયનાં પણ સત્તમાં રજુ કરી દીધો. તે

પેશાબનાં ભયંકર દર્દો માટે
જગમશાહુર

દવા

(રજીસ્ટર્ડ)

ગોનોકીલર

એક અનન્ય
અને

ચમત્કારિક ઇલાજ



“ગોનોકીલર” પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે આખી
દુનીયામાં પ્રસીદ્ધ થયેલ એકજ અરેખરી અસલ અને
સચોટ, રામખાણ દવા છે.

પહેલેજ દિવસે તેના ચમત્કારિક ગુણનો પરચો ખતાવે
છે. હજારો દરદીઓ તેના લાભ લઈ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

પીચકારીઓ કે ઇન્જકશનો લેવાની જરૂર પડતી નથી. ગમે તે કારણથી લાગુ થયેલ
તુરતનો અથવા જુનામાં જુનો ગ્રેમ્હ (પરમીઓ), સ્વપ્નામાં તથા પેશાબમાં જતી
ધાતુ તથા જતી રસી, થતી સખત બળતરા, ટીપુ, ટીપુ, તથા અટકી અટકીને થતો
પેશાબ, સુનાશ્વમાં આવેલો સોજો તથા થયેલો જખમ તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદરના
ભયંકર રોગો વગેરે પેશાબને લગતા તમામ દર્દોને જડમુળથી નાબુદ કરી ખરાબ
થયેલી ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ કરે છે.

૫૦ ગોળીની ખાટલીની કીંમત રૂ. ૩. ૩. વી. પી. ખર્ચ જુદું.

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

ખાસ ચેતવણી—ખરીદ કરતી વખતે પેકેટ ઉપર કુકડા છાપ ટ્રેડ માર્ક જુઓ:

એકલો
ખનાવનાર

ડો. ડી. એન. જસાણી.

ગીરગામ બેંક રોડ
સુબંધ નં. ૪.

એજન્ટ—મેસર્સ વનમાળી લીખાની ફાં. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબંધ નં. ૨.

સાચી પડી. અને અતુમાને પણ સત્ય હતું કે દીલ્હીમાં જાસુસોએ આપેલા સમાચાર સાચા નીવડ્યાં.

દીલ્હીના સમ્રાટ સાથેની દોસ્તી પોતાનું સાચુ ક્ષત્રીને હાજતું અભીમાન વૈભવ અને રેક જોઈ નાટોરરાજવીઓના દીક્ષમાં એર રેડ એકું. સીતારામરાય જોઈ સકયો હતો અને તેને દર પળે ખાત્રી થતી હતી કે દીવસ જતાં આ બાબત-આ શંકા સત્ય નીવડશે. પરંતુ અગાળના નવાળે પોતાના રહામે શસ્ત્ર ઉપડવાની હકીકત જાણતા તે જરા વીચારમાં પડ્યો હતો. ગમે તેવા બાલાદય રાજની પણ પરવા ન કરનાર સીતારામરાયના મગજમાં તત્કાળ એ વીચારો દુર થયા અને જાણે કાષ્ટ બુન્યુજ ન હોય તેમ રાજ્યકાય, આગળ ચલાવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો અને તે કાય પુણ્ય થતાં જુરવીર સેનાપતી મેનાહાતીને સીતારામરાયે કેટલીક બાબતો જણાવી સર્વ સામગ્રી સાથે સજ્જ થવાની આજ્ઞા આપી દરબાર બરખાસ્ત થયો એ દરબારમાં સર્વ પ્રજાજનોએ પણ પોતાના રામને જો યુદ્ધ થાય તો સાથે રહેવા વચન આપ્યું અને એક વેળા મહા ભયંકર જયગજના ગમગી સૌ વીખેરાઈ ગયા.

આ પ્રકરણના અંતમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આખરે પણ નાટોરપતીના હુકમમાં જાગત થયેલી સંઘ્રામની ભાવનાઓ સાચી નીવડી અને અંતે તરફ યુદ્ધની સંપૂર્ણ તૈયારીઓ થવા લાગી હતી મહમદપુર નગરવાસીઓ સૈનીકા તો આનંદમાં આવી ગયા હતા.

પ્રકરણ ત્રીજું.

“સ્વાતંત્ર્ય સંઘ્રામનો પહેલો પ્રયત્ન.”

ચડતી પડતી જગતમાં જનજનની છે જેમ

સુખ દુઃખ: આ સંસારમાં તાપ છાંયડી તમ.

(દેલવાડાકર)

મહમદપુર નગરના રાજદરબારમાંથી અપમાનીત થયેલો નાટોર નૃપતીનો સેનાપતી નાટોર આવતાં જ અને તેના મુખેથી યુદ્ધના સમાચાર જાણતાં રાજ રઘુનંદન અત્યંત ઉશ્કેરાઈ મથ્યો. પોતાના ભયંકર અપમાનની વાતથી જાતા યતોજ તેણે વૈર લેવાનું નક્કી કર્યું અને તેજ વખતે સંઘ્રામ માટે સર્વ સૈન્ય સજ્જ કરવામાં આવ્યું.

...મહમદપુર નગરના નીકટના સ્થાનમાં આજે ભયાનક ગજનાઓ થતી હતી. કડક ધુમના તોપના અવાજે ભયંકર લાગતા, માનવ પ્રાણીઓનો સંહાર કરતા હતા. રહામારહામાં પક્ષના બડવૈયાઓ પોતાની તલ્વારનું પરાક્રમ બતાવવા સ્વગમુંદરીઓની વીજ્ય વરમાળને વસાવવા-રણશૈયામાં પોદના. વીજ્યના તરંગમાં આશામાં હીચોળા ખાતો, રાજ રઘુનંદન એ બાબુથી પોતાના શુરા સરદારોને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. ખીજ તરફ રાજ રામજીવન પશુ બાબુના કોલેમાં તોડી-રાજ્યમહાલયમાં દાખલ થવાના મહા પરીશ્રમ કરી રહ્યા હતા. તરફ તેનો વીર સેનાધીપતી પોતાનું અપમાન કરનાર મહમદપુરનો મવીઝ

રાજા સીતારામરાયના સૈનીકોનો સંહાર કરતો આગળ ધસી રહ્યો હતો, અને તે વખતે શ્રી સીતારામરાય.....

એક બહાદુર-શુરા સરદારને જાણે તેવું શૌર્ય અતાવતો દુશ્મનોના મુખેથી પણ ધન્યના શબ્દો બોલાવતો તલવારના જંગ ખેલી રહ્યો હતો રાજા રઘુનંદને પણ તેની રહામેજબ દંડયુધ્ધ ખેલવા માડ્યું. આ સમયે તેનો પુત્ર સુયસીંહરાય થોડાજ સરદારો સાથે પોતાની માતા કમળાદેવીની રહાયતાથી પશ્ચીમ તરફના કીલ્લાનું રક્ષણ કરી રહ્યો હતો. મહામદપુર નગર દેશનાવત બની ગયું હતું. દરેક સ્ત્રી-પુરુષ પોતાના લલા રાજાની આબુએ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં પોતાની જીંદગી કુર્યાન કરવા આવેલાં હતાં. રણશૈયામાં વીરગતીને પામતા સરદારોનો કર્ણ આતનાદ લય કરવાનું દર્શન કરાવી રહ્યો હતો. રક્તની ધરા વહેતી હતી. સૈનીકોનો બચકર ચીતાર કથુંને બીષણ સંગ્રામની અવધીનો કાંઈક ખ્યાલ આપતો હતો. અત્યેક સરદાર પોતપોતાના વીજ્યને માટે મદમાદક લડતો હતો. આજના મહાતથી બરાબર અધ્યાન્હ સમય સુધીનું આ કમકમાટી ભરેલું યુધ્ધ એક પક્ષને વીજ્યવંત બનાવી ન શક્યું. રાજ્યલોભી રાજા રઘુનંદને પોતાના કલુષીત સ્વાર્થની સાધના માટે આ બીષણ સંગ્રામમાં, નીરદય રીતે પોતાના હજારો સરદારોની આહુતી આપી છતાં હજી અઘાપી તેને પોતાના બચ-વીજ્યને માટે આશંકા થવા લાગી. રહામરહામાં સરદારો પોતાની તલવારથી જંગલી પ્રકારે મતુબનો સંહાર કરી રહ્યા હતા, સીતારામરાય જો કે શાન્તીનો આદનાર પરમ ઉપાસક હતો છતાં બચારે તેને લડવાની ફરજ પડી ત્યારે તે પણ પોતાનું સર્વ શૈન્ય લઈ રણક્ષેત્રમાં ઉપસ્થિત થયો છતાંયે આ વખતે નાટોરની સાથે, ભેળવાયેલા અંગળા નવાખના બહાદુર લડવધ્યાઓ અને નવાખ ખુદ કાંઈ જીતજીત અત્યંત મહત્વના વીચારથી પુખ્ત પણે લડતા હતા અને એ બનવાળો હતું કે એક ન્હાનાશી સંસ્થાનનાં રાજવી આટલી વીજાળ સંખ્યાના સૈન્ય સામે વધુ વાર ન ટકી શકે. છતાંયે અનેક યુધ્ધ ખેલી સુકેલો શ્રી સીતારામરાય ઉદ્દેશી ધડી સુધી ભડવા માટે તૈયારજ હતો આ સાથે કદાચ પોતાનો પુરાજ્ય થાય તોપણ “જીવતો નર ભદ્રા પામે” એ કહેવતાનુંસાર તેણે પ્રથમથીજ સર્વ વાંતની ગોઠવણ કરી રાખી હતી અને તેથી અચ્યુતો લેજ માત્ર ડર રાખ્યા વીના પોતાના સૈન્યને ઉત્સાહપ્રેરિત શબ્દોથી વધાવતો પોતે પણ દુશ્મનોની તલવારના ધા બીલતો આગળ ધસી રહ્યો હતો. સાયંકાળ સુધી આ સંગ્રામનું કાંઈજ પરિણામ ન આવ્યું. ભગવાન સુયનારાયણ અસ્તાચળે જઈ વીરાળ્યા. આજે તો પક્ષીઓને, જંગલી જાનવરોને, ગીધોને ઊભણી મળી હતી. જે સરદારો રણશૈયામાં સૂતા હતા તેઓની સાયંકાળે યુધ્ધ બંધ પડતા પછી અગ્નીસંસ્કાર દેવામાં આવ્યો અને કેટલાકો બોજનાડી વ્યવસ્થામાં ગુંથાયા.

આજના સંગ્રામનું પરિણામ કાંઈજ ન આવ્યું. મહામદપુર નગરના સૈન્યના હાથે નાટોર નૃપનિના સૈન્યના ધણા સરદારો કપાઈ મુત્તા હતા એટલે યુધ્ધ બંધ થવા પછી રાજા રઘુનંદને અને રામજીવને તુલજ એક ખાસ ખાતગી સમા પોતાના તંબુપા બોલાવી જ્યાં એક જગીરદાર રાજા જાલીમસીંહ સુખ્ય હતો કે જેની સલાહથી રાજા રઘુનંદને પોતાના કાર્યમાં વધુ પ્રતીક્ષા બન્યો હતો.

આ સલામત નીરીક્ષણ કરીએ તે પહેલા શ્રી સીતારામરાય તરફ પણ નજર દોડાવીશું. વીરગતીને પામેલા પોતાના શુરા સરદારોને અગ્નીસંસ્કાર દીધા પછી બચારે તે પોતાના

તંબુમાં પાછો ફર્યો ત્યારે તેની ધર્મપત્ની સુખ દુઃખની ભાગીદારણુ થતીવૃતા વીરાંગના આદર્શ
લક્ષનાનો આર્થ પરિચય આપનારી મહાદેવી કમળાકુમારી વીજ્યમાળ લઘુ વધાવવા ઉભી હતી.
આજના યુદ્ધમાં શ્રી સીતારામરાયને પણ શરીરમાં ધણા ધા વાગ્યા હતા. વૈદ્યોએ તેનો
ઔષધોપચાર કર્યા પછી કમળાદેવી પોતાના વીર પતિની સુશ્રુષામાં તદ્દલીન બની અને આવતી
કાલનો કાપક્રમ ગોઠવવા પતિને યોગ્ય સલાહ આપવા લાગી જો કે હવે પોતાના થોડાજ
સરદારો સાથે નાટોરપતી રદામે યુદ્ધમાં ઉતરવાનું હોવાથી તેણે દરેક પ્રકારના વિચાર કર્યા અને
છેદ્દે એ નીણુંય પર આવ્યો કે પોતાના પુત્રની રક્ષાને ખાતર સુર્યસિંહરાયને કમળાકુમારી
સાથે હરિદ્વર નગરના શીયાલયમાં પોતાની યોગીની બનેલી માતા યશોધરા પાસે શુપ્ત રીતે
પહોંચાડી દેવો. પરંતુ વીરાંગનાદેવી કમળા આ વાતમાં સમ્મત ન થઇ. તેણે પ્રાર્થના કરવા
અને પોતાની ટેક નિશાળના આગ્રહ કર્યો પરંતુ સમયાનુસાર અને સંજોગ ધ્યાનમાં લઇ
કમળાદેવીનું શ્રી સીતારામરાયે કાંઇક સમાધાન કયું અને તે વાત કાલ ઉપર મુલતવી રહી.
આ વખતે લગભગ મધ્યરાત્રીના આરોનો સમય થયો હતો. પોતાના સરદારોને સેવક નહી પણ
મીત્ર યા બંધુ તરીકેની ગણતરી કરનાર શ્રી સીતારામરાયે સર્વ સરદારોને પોતાના તંબુમાં
બોલાવ્યા અને યુધ્ધ સાટે પ્રેમની સલાહ માંગવામાં આવી તે બહાદુર સરદારોએ પોતાને
જાજો તેવોજ પોતાના રાજાને જવાબ આપ્યો અને જીંદગીના અંત લગી લડવાને
માટે તૈયાર રહ્યા. કમળાદેવીએ નેમને શુભાશીષ દીધી. યુદ્ધના સંપુર્ણ નિશ્ચયને
મેનાદાતી સમા મહા પ્રયત્નશય સેનાપતિએ પણ અનુમોદન
આપ્યું અને સર્વ સરદારોને તે પછી શાંતીના ઉપભોગ માટે વીઘાય આપવામાં આવી.

જગરે પ્રપંચ દગો અને કપટથી કાપ કરવાવાળા રાજા રઘુનંદને માત્ર ખાનગી સભા
બોલાવી હતી ત્યાં થું થયું તે જાણવાની જરૂર છે. શ્રી સીતારામરાયના અસીમ બળની
આજના યુદ્ધમાં ફરી એક વાર ખાની થવાથી નાહીમત બનેલો રાજા રઘુનંદન અને
રામજીવન હવે રાજા જાલીમસીંહની સલાહ લેવા લાગ્યા હતા. પછી તે કાંઈ પણ હીસામે
શ્રી સીતારામરાયનો પરાજય કરવા તેઓ આવુર હતા સ્થાય તો કળથી બળથી કે પછી
જળના પ્રયોગથી. તેના સૈન્યમાંના ધણા ખરા સરદારો પણ તે બંને રાજવીઓની આવી
નીચ પ્રકારની મહત્વાંકક્ષાએ તેમના પ્રાંચીક કાર્યો અને નીચી પ્રતી તીરસ્કાર દર્શાવનારા
હતા. શ્રી સીતારામરાય ગમે નેટએ પોતાનો દુશ્મન લેવા છતાં દુશ્મન પક્ષના સૈનીકો તેના
યશોગાન ગાતા હતા. તેની રાજનીતી ધાનીકતા સમાનતા માટે માન ધરાવતા હતા. તેટલુંજ
પોતાના રાજાને માટે તીરસ્કાર વીના કાંઈજ અદર્શીત નહોતા કરતા. આવા નકામા વીના
પ્રયોજનના યુદ્ધ માટે લડવા પણ તેઓ તૈયાર નહોતા, છતાં સત્તા આગળ શાશુપણ શા
કામતું ? તેમની આવી પ્રકૃતિથી રાજા રઘુનંદન સંપુર્ણ વાકેફગાર હતો તે જાણતો હતો કે
પોતાના સરદારોની આવા નીંદા કૃત્યમાં જરાયે સંમતી
નથી. તેથીજ તેણે આ જાવણીમાં ખાનગી સભા ભરી હતી. અને સરદારોને આમ તંબુ
આપ્યું નહોતું. આ જાવણીની મસલતમાં નવાજ મુશીદકુલીખા પણ હતો આ યુદ્ધમાં પણ
તે સામેલ થયો હતો. પણ માત્ર તે દુરથીજ યુધ્ધનું નીરીક્ષણ કરી રહ્યો હતો. તેનો અંત
રામાતો એજ જાણવતો હતો કે આખરે પણ વીજ્ય સીતારામરાયનો છે છતાં
રાજ્યવૈભવ વીલાસની માયા એશઆરામ ઠાને પ્રીય ન હોય ? મહામહુરનો રાજા

કર્તાનો ભાગ્ય રવી આ યુધ્ધમાં અસ્ત થાય તો પણ રાજ રઘુનંદનને તો તેના આવા કંઈપીત કાર્યની યોગ્ય શિક્ષા કરવાનો મક્રમ નીશ્ચય કરનાર નવ ય. પય કાંઈક છુપી બાજીની રમત રમી રહ્યા હતા, જે કે તેણે પોતાનું નહીં જેવું જ સૈન્ય આ યુધ્ધમાં સામેલ કયું હતું. પરંતુ સ્વાર્થાધિ નાટોર રાજપતીઓની બુદ્ધિ અદેર મારી ગઇ હતી અને તેઓ મીથ્યા નીષ્ફળ પ્રયત્નો કરી લોહીની સરીતા બહેવરાવી રહ્યા હતા.

રાજ રઘુનંદનની આ ગુપ્ત મસલત ખુદ રાજ જાલીમસીંહના ઉપરજ નીરભર રહી હતી, અને નાટોર નૃપતીએ તેનીજ બુધ્ધિમતા ઉપર ચાલવાના કરાવ ઉપર આવ્યા હતા રાજ જાલીમસીંહ એક બહાદુર લડવૈયો હતો, તેની થોડી ધણી જગીર હતી અને નાટોર નૃપતીનો દોસ્ત સેવક સલાહકાર પોતાને મનાવતો. તે કદાચર બાંધાતો કપડી કાર્યકુશળતામાં પ્રવીણ હોવાથીજ નાટોર નૃપતીનો માર્ગદર્શી બન્યો હતો આગળની આ ગુપ્ત મંત્રણા તરફ ધણી સરદારોનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું. અને સાચા અંતઃકરંજથી પણ દાના દુશ્મન શ્રી સીતારામરાય તરફ જે દીલ બતાવનારા હતા, તેઓ પણ જાણતા હતા કે નાટોર રાજવીઓ જરૂર પ્રપંચના પાસા જોડવી એ મહાબાહુનો વિનાશ કરવા બાજી ખેલી રહ્યા છે.

તો કહો જાલીમસીંહ ! આપનો શુ અભીપ્રાય છે ? આજના યુધ્ધનું નીરીક્ષણ કરતાં મને તો દેખાય છે કે વીજ્ય મળવો મોઢો છે. એ મહા પ્રતાપી રાજનું અથાગ બળ જોતાં તેના સૈનીકાનો ઉત્સાહ અને વીરતા જોતાં આપણા વીજ્યને માટે મને શંકા આવે છે.” રાજ રઘુનંદને કાંઈક ચીંતાયુક્ત વદને નીરાશાના ઉદગાર કાઢી રાજ જાલીમસીંહની સલાહ માગી.

“રાજજી ? રાજ્ય કરવું છે. રાજ સાવલોભ સત્તાધીશી હિપાધી મેળવી નામના અમર કરવી છે. વૈભવ, વિકાસ, જોષ્ઠએ છે તો રાજ્ય બાજતમાં પ્રપંચ વીના એક પણ માર્ગ નથી. પ્રપંચથી આખી દુનીયા જીતી શકાય છે. કહો પ્રપંચ વીના દુનીયામાં કય વસ્તુ ખાલી છે ?”

જાલીમસીંહે પ્રપંચનો માર્ગ અને તેનાથી થતા ફાયદાનો પરીસ્કૃષ્ટ કરતાં જણાવ્યું.

“આપનું કહેવું સાચું છે પરંતુ સીતારામરાય રહામે એક વેળા ખુદથી લડાઇ અદેર કર્યા પછી અત્યારે પ્રપંચ માટે સમય કયાં છે ?” રાજ રામજીવને બુધ્ધિ અને દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી.

“જે સમય જોષ્ઠએ તે અત્યારેજ છે. રાજજી ખુદલા સંગ્રામના મૈદાનમાં શ્રી સીતારામરાય સમા મહાન યોધાને જીતવો એ રમત વાત નથી તેમજ તમે તેને જીતવો પકડી શકો તેમ પણ નથી. તમારે અખુદ સૈન્ય તેટલી તાકાત ધરાવનાર નથી. અને કદાચ સીતારામરાયનો સંગ્રામમાં પરાજય થાય તો પણ તે પોતાના રાજ્યના ખજાનાની એક પાંચ પણ તમારા હાથમાં આવવા દેશે નહીં અરે તેણે તો અત્યારથીજ સર્વ તૈયારી કરી દીધી હશે.”

રાજ જાલીમસીંહે સીતારામરાયની આઘુર્ણતા વીરતા અને આત્મબળની પ્રશંસા કરી. રાજ રામજીવનના સત્ય બંડન કરતાં લંબાણ વીરતાથી જણાવવા માંડ્યું ને આગળ પોતું બાપણ ચલાવતાં બોલ્યા.

“સીતારામરાય જેટલો ઉદાર સમાનતા ધરાવનાર ઐક્યતાને ચાહનાર અને ઉદારાત્મક છે તેટલોજ તે અસત્ય ઉચ્ચારનાર અનિતી, દગો અને પ્રપંચ ખેલનાર ખતી કુલકલંક થનાર મનુષ્ય માટે ભયંકર રાક્ષસરૂપ છે. આવા એક ખેલ ખેલનાર વીર ખેલાડીને તો પોતાના વિજય માટે છળથીજ નમાવવાની જરૂર છે અને નહીં તો ચાદ રાખજો કે તમારોજ પરાજય છે.”

જાલીમસીંહે સીતારામરાયના સ્વભાવનું ટુંકમાં નીવેદન કર્યું તેનું એવું લંબાણ બાપણુ સાંભળી નાટોર રાજ્યકરતાઓ સ્થંભીત થઈ ગયા અને પોતાના અંદરેલા આવા નીચ કૃત્ય માટે જરાક પશ્ચાત્તાપ પણ કરવા લાગ્યા છતાં ‘પાપીનું’ દીવ સદાએ પાપોથી ભરપૂર હોય છે. એક વેળાનું ભુક્ષણું હજાર વખત ભુક્તુ બોલવા ફરજ પાડે છે. એક પાપ-ખીજ હજારો પાપ કરવા લલચાવે છે. પ્રેરે છે. નીચ મનુષ્યની આ પ્રકારની રીતી-નટોર રાજવીએ અંગીકાર કરી હતી. અને તેમની દ્રશ્ય ત્રીશંકુ સમાન થઈ હતી તે બંને બ્રાતાઓની મુખાકૃતી તરફ નજર કરતાં અંગાળનો નવાખ જરાક અટકારપ કરી બોલ્યો.

“નાટોર નરેશ ? આટલી વાતચીતથી ગભરાઈ જવાની જરૂર નથી. આપે મારું કહેવું ન માન્યું. અને અર્ધા રરતે આવી વિચાર કરવા બેસવું એતો નીર્મલ્ય બીર બાવલા, કાપુરપતું કામ છે. મરદનું નહીં. એક વેળા રણમેદાને ઉતર્યા પછી મદદ બચ્ચો કદાપી પણ પાછી પાની નહીં કરે અને તેથી આમ છેકજ ડરી જવાની જરૂર નથી. તમારા સાચા સલાહકાર, મદદ, અને અતેક યુધ્ધો ખેડી ચુકેલા, તમારાજ દોસ્ત રાજા જાલીમસીંહની સલાહ યોગ્ય છે. અને તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો મને ખાતરી છે કે જરૂર આખરે વીજય આપણો છે.

અંગાળના નવાખે પ્રેતસાહન આપતાં જણાવ્યું. આ સાંભળી જાલીમસીંહ બોલ્યો.

રાંમજી ? જેને તમે જીતવા ધારો છો તે બહુજ અલ્પ સમયમાં જીતી શકાય તેમ છે. આજે તમે તમારા પરાજયને જોઈ રહ્યા છો. કાલે તે પરાજય વીજયના રૂપમાં ફેરવાઈ જશે શ્રી સીતારામ આપમેળે તમારા ચરણમાં નમી જશે, તેને જીતવો એક રમતનું કામ છે. જો મારી સલાહ અને વીનંતી ધ્યાનમાં લેશે તો ખાત્રીથી કહું છું કે કાલે પ્રભાતે મહંમદપુર નગર ઉપર નાટોરવૃત્તીનો વીજયધ્વજ ઉડતો ખતાવવા જાલીમસીંહ ખીડું ઝડપે છે.” જાલીમ સીંહે અત્યંત પ્રેમપૂર્વક હીંમતથી નવીજ ચાલાકીથી પ્રપંચ અને છળનો દીલમાં મનમુખો કરી આજ્ઞાના કીરણો નાટોર નરેશના હૃદયમાં પ્રસરાવ્યા, આ સાંભળી એ શયતાન પીસાચો હર્ષવિજ્ઞમાં આવી ગયા અને બોલ્યા.

“કહો કહો જાલીમસીંહ તમે કેવી રીતે તેમ કરી શકશો ? અથો તમારીજ સલાહ મુજબ કામ કરવા તૈયાર છીએ.”

આ સાંભળી અત્યંત ધીમા સ્વરે જાલીમસીંહે પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવ્યું.

“ભુઓ. અત્યારે મધ્ય રાત્રીનો સમય થઈ ગયો છે. મને માત્ર તમારા બસો સરદારો આપો એટલે હું મહંમદપુર પ્રભાતે ચતાં પહેલાં તમારા હસ્તમાં સોંપું. ત્યાં-થું કરવું છે

તે મારે જોવાનું છે પરંતુ એ યાદ રાખજો કે તમે અને તમારું સૈન્ય મારું રથવાદ્ય સંભળાય ત્યારે કાલ્લા ઉપર તોપનો સખ્ત એક બાણુએ મારો ચલાવજો. બીજી તરફથી નગરમાં પેસવાની તબવીબ કરજો, ત્રીજી તરફ સીતારામરાયના એક એક સરદારનો વીનાસ કરી નાખજો, સર્વને અત્યારથી જ સુચના આપજો કે સર્વ તૈયાર રહે.”

રાજા જાલીમસીંહ પોતાના અંતરને ખુલ્લું કરી નાખ્યું. નાટોરપતીએ તત્કાળ તેને બસો કરતાં વધુ સરદારો સોંપી દીધા અને બંગાળના નવાબે પણ રાજા જાલીમસીંહની તારીફ કરી, પોતાનાં તંત્રીમાં સૌ વીખેરાઈ ગયા. રાજા જાલીમસીંહ બસો સરદારોને લઈ તે કાળ રાત્રીએ અત્યંત છુપી રીતે પોતાનાં માર્ગમાં આગળ વધ્યો. ઊવણી ઊડી ગયો.

શ્રી સીતારામરાયના સરદારો તદ્દન નીરપૃષ્ઠી તેમજ નીડરતાથી શાંતીનો ઉપભોગ કરતા હતા. કેટલાક પહેરા ભરતા હતા. કેટલાક અજના સંગ્રામની ચર્ચા કરતા મંપા હાંકી રહ્યા હતા. બચંકર કાળ રાત્રી સુસવાટા કરતી પસાર થતી હતી શીતળતા પ્રસરાવતો ચંદ્રમાં પણ ધીરે ધીરે પોતાની ગતિને વધારી રહ્યો હતો. ધડીકમાં વાદળમાં છુપાતો, ધડીકમાં આછો પ્રકાશ છુપી મંડળમાં પ્રસરાવતો શાંતતા અને નીમંજતા ‘પ્રસરાવતો દેખાતો’ હતો. શ્રી સીતારામરાય શરીરે ધવાયેલો હોવા છતાં શાંતીનો ઉપભોગ ન કરતાં પોતાના શુરવીર અને સાચા સલાહકાર સેનાપતી મેનાહાતી સાથે શત્રુઓ ઉપર છુપી બારીકાઈથી નજર રાખવા અને દુશ્મનોની ચર્ચા નબરે જોવા વેષ પરીવર્તન કરી નીકળ્યો હતા. અચાનક અણુચીત્તવ્યા તેઓ ઊવણીમાં આવી પહોંચ્યા, અને અત્યંત ગુપ્તપણે સર્વ સૈન્યને સાવધાન રહેવાનું જણાવી દેવામાં આવ્યું. પોતાની ધર્મપત્ની કમળાદેવી અને બાળપુત્ર સુયંસીંહરાયને પણ જાગ્રત કરી દીધા. એટલામાં જ મારો, મારોના બચંકર અવાજે સંભળાવા લાગ્યા. રાજા જાલીમસીંહના સરદારોએ અચાનક છુપો છુપો માર્યો હતો અને નાટોર સૈન્ય સીતારામરાયના સૈન્યની બેચેનચના બોઠવાય તે પહેલાં ઊવણીમાં સર્વ રથો પ્રસરાઈ ગયા. આ વખતે શ્રી સીતારામરાયે બંને હાથમાં તલવાર ખાંચી કરી. પોતાની ધર્મપત્ની પાસે આવ્યો અને તેણે એક ગુપ્ત રસ્તેથી કુમારને લઈ દરીદરનખર ચાલી જવા આજ્ઞા કરી, કુમાર જીવશે તો કાષ્ઠક દીવસે પણ જરૂર વૈર વાળશે આથી તે વખતે તેના અંતરાત્માએ સાક્ષી આપી કે દુશ્મનો જીતશે-જેથી કુમારની રક્ષા ખાતર આમ કરવું થોડું ધાયું. રાણી કમળાદેવી સાથે શુરવીર સેનાપતી મેનાહાતી પ્રથમથી જ કરેલા સંકત મુજબ થોડાક સરદારોને લઈ રાણીની સાથે સંરક્ષણ માટે સંચર્યો. અને યુદ્ધ અચાનક શરૂ થયું.

પ્રકરણ ચોથું.

દાનો દુશ્મન કે અપકાર ઉપર ઉપકાર.

“ક્ષમા વીરસ્ય ભુષણમ”

“ક્ષમા વીરસ્ય ભુષણમ” એ; વીરોને-વીરોના જીવનને તેમના સાત્વીક અત્યુત્તમ વીશાળ શામરસમા હૃદયને, તેમના મહાન ઔદાર્યને વીરત્વને અને શુરવીરપણાને જાણવું. અબીમાન છે, તો જ સાચા વીરાત્માઓની અપ્રતીમ કસોટી છે, દીલ્હી સમ્રાટ હિંદુપદ પાદશાહીનો ઉદ્દેશ.

મહાન શુરવીર સમ્રાટ પૃથ્વીરાજના અતુલ બળથી ઐતીહાસીક ઘટનાઓને જાણનારા સમગ્ર શ્રદ્ધા છે કે તે કાંઈ એકા બળવાળો નહોતો પણ “ક્ષમા વીરરૂપ ભુષણમ” એ ઉક્તિનો તેણે પોતાની જીંદગીના ઇતીહાસમાં મોગલશાહ શાહજહાન દ્વારાની જી-જી વાર ક્ષમા આપી વીશાળ હૃદયને તાદ્રશ્યમાન જાહેર કરી બતાવી હતી, છતાં એ સુત કોષ કોષ વેળાએ મહાન ઉદ્ધાપાત મચાવવાને કારણે હતુ અને છે અને ઘણું ખર્ચ કાળા સપ જેવા નામ માત્રથી પણ દંશ લાગે તેવા ઝેરી જંતુરૂપી મનુષ્ય એ સુવના, જાજતા અમીમાત્રથી દાવમાં આવી ગયા છતાં આપાદ મુકતી મેળવી પુનરૂપી પોતાની જાળ એવી ખીજાવે છે કે અંતે મહાન વીરરૂપાઓને પણ દુઃખથી પોતાના આગમાંથી દુર કરવા પાછા હઠતા નથી-હઠાવી દે છે; છતાંએ તે પણ અમુકજ કુદરત તરફથી નીરમાણ થએલા સમય સુધીજ એવા શયતાનો પોતાને સુખી અને એક અજાણ્ય સત્તા ધરાવનાર શાહોના શાહ માની બેસે છે. પરંતુ...

કુદરત સારા નરસા કલા શુરાના કામનો બદલો આપ્યા વગર રહેતીજ નથી. એક હાથે કર બીજે હાથે ભર. ક્ષણિક માત્રના વીજ્યથી એવા નરપુંગવ! પીશાય પ્રાણીઓ બે ધડીની મોજ માંથી લે છે આવા દ્રષ્ટિના શુરરાત કાઠીવાવાક કે મહારાષ્ટ્રના ઇતીહાસમાં ઘણાએ મળી રહે છે કે “ક્ષમા વીરરૂપ ભુષણમ” એ સુનાનુસારે કેટલાક ભુષાલે એ વીષસમાં ઝેરી વાયુના ફેલાવનાર મનુષ્યોને છોડી દઈ, આપમેળે તેમને તેમના પ્રાપ્ત્યીક દાવ કરવામાં સીધી યા આકતરી રૂપે મદદ મેળવી આપે છે. ધડી બે ધડીના વીજ્ય માટે નાટ્યરજાનીઓ પણ અત્યંત ઉદ્ધાસમાં આવી જઈ એક આરામમાં મરત બની ગયાં હતા, જો કે તેઓએ જાલીમસીંહ સમા એક શયતાનની દગલખાજમાં સાથ આપી શ્રી સીતારામરાય સમા મહાન વીરાત્માના રાજ્યને નષ્ટપ્રાય થયું હતું છતાં, હજી તેઓએ તેની જીંદગી લેવા તેના વંશજ નીકળેન કાઢી નાખવાનો પ્રયત્ન છોડ્યો નહોતો, રાજા જાલીમસીંહને મહંમદપુર નગરનો રાજકારભાર સોંપીએ ત્રીપુટી પોતાના વીશાળ સૈન્ય સાથે મહંમદપુરના કીલ્લાથી થોડે દુર જંગલમાં જાવણી નાખી પડેલા હતા. સૈન્ય અને રાજ્યની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા પછી દરેક ઇનામની લાલચ રાખનારા મનુષ્યો દુરમન પક્ષના સરદારો શ્રી સીતારામરાયનો પતો મેળવવા બ્રમણ કરી રહ્યા હતા.

કુદરતે નીમાંથ કરેલા ઉન્નતગીરીશૃંગો પહાડોમાં શ્રી સીતારામરાયે આશ્રય લીધો હતો. શીતળતા પ્રસરાવતો સુમધુર વાયુના ફરફરાટે તેના આત્માને અનુપમ શાંતી બક્ષી હતી, ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “કર્મણ્યે વા ધીમારસે માફલેશુ કદાચ નઃ-કર્મ” પ્રયત્ન, પુરૂષાર્થ કરવાનો મનુષ્યોનો અધીકાર છે. એપુરૂષાર્થથી પણ જો પોતાની દૈવતની પ્રુનઃ આપાદી થઈ શકતી હોય-શુભામગીરીમાંથી બચાવી શકાતી હોય તો ભલે એક વેળા સંઘ્રામ બેસવો પડે અને તેમાં પોતાનો પ્રાણ કુર્યાન કરવો પડે તેથી શું? આવા નેક વિચારોથી ઘેરાયેલો એ સ્વતંત્રતાનો સાચો પુખ્તરી શીર ઉપર અનેક આફતો ઝડપવા છતાં આજ કેટલાંક સમયથી આનંદમાં દીન ગાળતો શુદ્ધમાં નીવાસ કરી રહ્યો હતો. તેની વીર નાણી પતિભક્ત પ્રમદા કમળાદેવી પોતાના પુત્ર સુવંસીંહરાવને સાસુ મશોધરા પાસે હરિહરનગરના શીવાલયમાં પહોંચાડી પુનરૂપી પોતાના પતિની સુશ્રુષામાં આવી હાજર થઈ ગઈ હતી. અને પોતાના પતિના દીલને દીલાસો દઈ મન આનંદમાં

રાખતી. ખરેખર સદ્ભાગ્યવીના સર્વશુભ સંપન્ન ધર્મપત્ની પણ મળતી નથી. આવી એક સદ્ધાર્મિકી-જીવનના સુખ દુઃખની ભાગીદારણ મળવા માટે શ્રી સીતારામરાય પોતાને ભાગ્યશાળી માનતો અને ગમે તેવા દુઃખી દીનો પણ શ્રાંતીમાં આનંદમાં વ્યતીત કરતો એનું એકજ દ્રષ્ટાંત પુરતું થઈ પડશે. પ્રીય વાંચક ? રાજ્યની આવી દુર્દશા યવા છતાં આ રાજ્યમહેલ નીવાસીની મહાન વ્યક્તિએ ભયંકર યુદ્ધમાં પણ અત્યારે સોગટનાં દાવ ખેલતાં અત્યંત ઉદ્દાસમાં આવી સમય પસાર કરી રહ્યાં હતાં. આ સ્થળ એક પહાડી રથાન હતું. એ રાજરાણીની રમત એતો તેમનો મહાન સેનાધીપતિ મેનાકાતી પણ ખીરાજોડો હતો. અને સાંમસાંમાં દાવ ઉપર દાવ ખેલતા હતા. આ સમયે સંધ્યાકાળ થવા આવી હતી.

દીવસના અત્યંત પરીશ્રમથી ભ્રમણ કરતાં પશુપક્ષીઓ પોતાના માળા પ્રતી પ્રયાણ કરી રહ્યાં હતાં નવોમંડળમાં રંગભેરંગી વાદળી-છાંયાઓનું દ્રશ્ય મનોમુગ્ધ કરે તેવું હતું સ્વીદેવ પણ અસ્તાચળે વીરાજતા. પોતાના અદ્ભુત પ્રકાશને કાષ્ઠ અગમ્ય સૂટીમાં છુપાવી દેતા અદ્રશ્ય થતા હતા. આજે શુકલ પક્ષની પુરણીમા હતી ઘેર તીમીરનો નાશ કરી અંધકારમાં પણ ઉજાગર કરવા સખ્ત તાપથી ઉકળાટથી શ્રમીત થઈને માનવપ્રાણીઓને પોતાની શીતળતાથી શાંત કરવા ચંદ્ર દેવ પણ ધીરેધીરે, નવો મંડળમાં પ્રકાશ દેતા દ્રશ્યમાન થવા લાગ્યા. કેમ જાણે પુરણીમાનો અનુપમ ખીલતો ચંદ્ર અમાસરૂંપી કાળી ઘેર ગત્રી વીતાવી શ્રી સીતારામરાયના હૃદયની રોશનીને ખીલવવા પ્રગટ થતા હોય તેમ દેહીધ્યમાન થવા લાગ્યા એ પહાડની આસપાસ ખીજ અનેક ન્હાની મોટી ટેકરીઓ સપાટ અને ઊંચાનીચા રસ્તાઓ પણ હતા, તેમાં ભયંકર વસનારા પ્રાણીઓનો ભયંકર અવાજ પણ કણગોચર થવા લાગ્યો મુગ્ધવૃત્ત પ્રખર તાપથી ઉકળાજોલા એ જનવરો પણ શીતળતાનો અનુભવ લેવા બહાર નીકળવા લાગ્યા હતા.

આવા ભયાનક સ્થાનમાં નીજાંજળ હૃદયના મનુષ્યની તાકાત નહોતી કે કોઈપણ આવી શકે ! નાટોર રાજવીઓ એટલું તો જાણતા હતા કે કદાચ સીતારામરાય કોઈ પહાડમાં ભરાઈ ગયો હશે, પરંતુ આવા વીકટ વનમાં આવવાની હીંમત તેનામાં જોષ્ટએ તેટલી નહોતી પરંતુ લક્ષ્મીનો લોભ મનુષ્યને ક્ષયતાન બનાવે છે. આ પુરણીમાની રાત્રીનો સમય શરૂ થતાંજ રાજ રઘુનંદની છાવણીમાંથી એક બાજુએ એ સરદારો કાંઈક મસલત કરી તત્કાળ બહાર પડ્યા, અને અશ્વો ઉપર સવાર થઈ એ ભયંકર પહાડના સ્થાન તરફ રવાના થઈ ગયા તેજ વખતે મુખ્ય તંત્રીમાં રાજ રઘુનંદન પણ શ્રી સીતારામરાયના સ્થાનને શોધી લાવવા રાજ રામજીવનને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો. રામજીવન એક બહાદુર લડવૈયો રાજ્ય કરતા હતો તેણે પોતાના વડીલ બંધુની આજ્ઞા શીરોધાર્ય કરી અને કેટલાક સ્વારોને સાથે લઈ શ્રી સીતારામરાયનો શાષ્ટ પશુ પ્રકારે પતો મેળવી લાવવા કમર કસી બહાર પડ્યો. આસમયે પૃથ્વીમાનો ચંદ્ર પણ પ્રકાશ પ્રસારતી રહ્યો હતો. કેટલાક અશ્વરોહી સ્વાર રાજ રામજીવનની સાથે જવા તૈયાર થઈ ગયા અને તત્કાળ એ નાનીશી ટુકડી શ્રી સીતારામરાયની શોધ માટે સંચરી

આ બહાદુર વીરો ! કદાચ આટલી હીંમત હૈયામાં રાખી પહાડ તરફ આવે તો તેનાથી સાવચેત રહેવા માટે એ પહાડી ભયંકર સ્થાનની આસપાસની ન્હાની મોટી ટેકરીમાં શ્રી સીતા-

હિંદુ યા મુસ્લીમ, પારસી કે ખ્રીસ્તી
કોઈપણ કોમના મનુષ્ય પ્રત્યે
સમભાવના ધરાવનાર અને પોતાથી
બનતું કરી અન્યનું દુઃખ ટાળવા
પ્રયત્ન કરનાર—



મારા માનવતા શ્રીમાન શેઠજી
સાહેબ હાજીમહંમદ
રમજાનઅલી—ખાંન



પોતાની શ્રીમંતાઈને શોભાવનાર અહીં
ભાવ રહિત, મિત્ર ધર્મ બજાવનાર મારા
માયાળુ મિત્ર અને સહાયક
શ્રી. સવાયલાલ કેશવલાલ શાહ

રામરાજે અને તેના આજ્ઞાકૃત પુધીના વીર સેનાપતી મેનાહાલીએ એવી રીતે પોતાના સૈન્યને ગોઠવી દીધું કે હવે કુદરતથી રક્ષાએલા પહાડ રૂપી ડીરલાઓમાં પણ તેઓ નીમવા સુરક્ષિત રહી શકે. શીયાળાની સખત ઠંડીમાં કંડી તેમાંએ વળી નીજન અરણ્યનું સ્થાન લયકર ખુલ્લું જગલ અને તેમાં વાયુનો સખત ફરફરાટ કંડીમાં વીશેષ પોતાનું ગ્રેત પ્રદાશનો એટલે કે અત્યંત એ પહાડમાં કંડી હોવાથી શ્રી સીતારામરાયના સરદારો ટેકરીઓની અંદર બેસી તાપણ સળગાવી ચલમ પુકાવતા કાંઈક રાહત મેળવના. ગર્ખા લગાવતા રાત્રી પસાર કરતા છતાંએ જે જે અમલદારોને જે સંમયે પોતાની ફરજ બજાવવાનો સમય થતો તે વખતે તેઓ પોતાના સલા માલીક માટે સખત પહેરો ભરતા અને તહેલારી રાખતા. ઘણી ખરી ટેકરીઓ ઉપર કંડીને ઉરાડવા માટે સરદારો આવા નાનાં મેદા તાપણીઓ સળગાવતા અને તેથી ખાસ કરીને પહાડ કે ટેકરીના અંદરના ભાગમાં દુરથી જોનારને એમ જણાવું હતું કે પર્વત સળગી રહ્યો છે.

આવી સખત કંડીમાં ચરચરી ગયેલા કાંઈ એક બે પ્રવાસીઓ અચાનક એ પહાડ ઉપર આવી ચઢ્યા અને તાપણી આગળ શરદી ઉરાડવા ખાતર આવી બેઠા. અચાનક આવેલા બે પ્રવાસીઓ તરફ શ્રી સીતારામરાયના સરદારો પ્રથમથીજ સંશય રાખતા જણાયા. જે સ્થાન ઉપર આ બે પ્રવાસીઓ આવ્યા હતા તેજ પર્વતના અંદરની ભાગમાં શ્રી સીતારામરાયનું સ્થાન હતું આવેલા પ્રવાસીઓ એક એકના રક્ષામે જોતા કાંઈક ગુપ્ત સમસ્યાઓ કરતા એ તાપણી પાસે બેઠા. આ આગનવુંક બે પ્રવાસીઓએ આપાદ વેષ પરીવર્તન કરેલો હતો અને તેઓ પ્રવાસી જેવા ઉપરથી જણાતા હતા છતાં તેમને આવેલા બેઠા ત્યાં ખીસજેલાં બધા સરદાર સમક્ષી સજ થઈ તેમને ઘેરી વળ્યા અને તેઓ કાણ છે ? શા માટે આવેલા છે ? તેવો પ્રશ્ન પુછવા લાગ્યા. પરંતુ છળમેદ રમનારા આ પ્રવાસીઓએ જવાબમાં માત્ર પ્રવાસીઓ છીએ અને મારાં ભુલ્યા છીએ સખત કંડીમાં ફરી જવાથી તમારી તાપણી બેઠા આવ્યા છીએ. આટલોજ જવાબ આપ્યો. પરંતુ પાપ વધુ વાર છુપુ રહી શકતું નથી એ કુદરતનો અજળ અગમ્ય ન્યાય છે એ હીસાબે એટલામાંજ શુરવીર સેનાપતી અચાનક શુદ્ધમાંથી પહાડ ઉપર આવ્યો અને ત્યાં થું અને છે તે જેવા તથા સરદારો અને પ્રવાસીજનોનો વાર્તાલાપ ગુપ્ત રીતે સંભાળતો ઉભો. શ્રી સીતારામરાયના સરદારોએ આવનાર પ્રવાસીઓ પ્રત્યે દયા બતાવી તાપણી પાસે બંને જણને બેસાડ્યા. થોડીવારે એ પ્રવાસીઓએ રમ્મ માંગી પરંતુ મેનાહાલી સમો બુદ્ધિમાન સેનાપતિ આ પ્રવાસીઓને શકની નજરથી જેવા લાગ્યો. જેવા બે પ્રવાસીઓ સાલવા લાગ્યા કે તત્કાળ પોતાના સરદારોને ત્રાડ પાડી તેઓને કેદ કરવા સેનાપતિએ હુકમ કર્યો. આ હુકમનો અચાજ કાને પડતાં સર્વ સરદારો તત્કાળ સજ થઈ ગયા અને એ બંને પ્રવાસીઓ કપદ બની ગયા. મેનાહાલી સરદારોની નીકટમાં આવી બોલ્યો, “મુખીઓ ! આ પ્રવાસીઓ નથી. પણ વેષ પરીવર્તન કરેલા નાટક રાખના સરદારો છે, આવા લગાનક સ્થાનમાં પ્રવાસી આવેજ શકે ? અને આવે તો મારાં ભુલેલા પ્રવાસી થોડાજ સમયમાં પાછા શા માટે ફરે છે ? એટલું પણ ન સમજી શક્યા ? તે બંનેની ઝડતી થો.”

પોતાના અધીષ્ટાતાનો હુકમ ચર્તાજ સરદારોએ તે બંનેની ઝડતી લેવા માંડી પ્રથમ તેઓના ખીજા તપાસવામાં આવ્યા અને તપાસ કરતાં એ બંનેની વરેમાણી

જોની પ્રપંચ જાળ ખુદશી પડી ગઇ, શ્રી સીતારામરાયને પકડી આપવાનું જાહેરનામું તેમના ખીસામાંથી નીકળી આવતાં તેમની સંપુર્ણ ઝડતી લેવામાં આવી અને તેમ કરતાં તેઓ નાટોર રાજવીના સૈનીકો જાહેર થઇ ગયા અને જ્યારે તે બંને સરદારો જોઇ શક્યા કે હવે જીવનની આશા બહુજ ઓછી છે એટલે કાંઇ પણ ઉપાયે ન્હાસવાની યાતો અન્ય પ્રકારે સીતારામરાયનો પ્રાણ લેવાની શુભ મનોવૈચ્છના ધરી તત્કાળ તેઓની આંખે પાટા બાંધી દઇ, તે બંને જથ્થે શ્રી સીતારામરાય પાસે લઇ જવામાં આવ્યા. પ્રીય પાઠકો એ તો જાણે છે કે આ બે સરદારોને તે ઉદારાત્મા ક્ષમા આપે તે પહેલાં તો, જ્યારે એ સરદારોના નેત્રો ઉપરથી પાટા છોડી લેવામાં આવતાં તત્કાળ ન્હાસવાની પેરવી કરવા લાગ્યા. તે બંને સરદારો મદ્દ કુસ્તીમાં બહુજ કુશળ હતા તેટલીજ ફીંમત અને બાહુબળવાળા હોવાથી તેમને પકડનારા સરદારોને એકજ ક્ષણમાં નીચે ફેંકી દીધા અને તેમના એકે શ્રી સીતારામરાય ઉપર તલવારનો ધા કરવા પ્રયત્ન કર્યો અને બીજો સરદાર તલવારથી ત્યાંના સરદારોને હઠાવવા બળ અજમાવવા લાગ્યો. પરંતુ રહાનેજ ઉભેલો પ્રચંડ ભીમકાય મહાવીર સેનાપતી મેનાહાતી આવા એક તુચ્છ સરદારોને મગતરા માફક ચોળા નાખે તેવો અજબ શક્તીશાળી હોવાથી પ્રથમ તેણે પોતાના અન્નદાતા મહારાજ શ્રી સીતારામરાયનો પ્રાણ બચાવી પોતાની સમશૈરથી ધા કરવા આવનાર સરદારનું મસ્તક ધડથી બુદ્ધ કરી નાંખ્યું. અને પેલો બીજો સરદાર જોતજોતામાં એક અન્ય સૈનીકની તલવારના ધાએ વીંધાઇ જમીન ઉપર પડ્યો, આ પ્રમાણે એ ઉધ્ધત સરદારો જનથી માર્યા ગયા. અને તેમના શાળને પહાડની ઉંચી ટેકરી ઉપરથી ખીણમાં ફેંકી દેવાની મેનાહાતીએ સૈનીકોને આજ્ઞા કરી આ પછી શ્રી સીતારામરાય કાંઇક અંબીર વીચારગ્રસ્ત બન્યો અને મેનાહાતી કેટલીક શંકાઓનું નીવારણ કરવા માટે એ શુદ્ધમાંથી બહાર નીકળી કેટલાક સરદારોને સાથે લઇ આસપાસની ટેકરીઓ તરફ તપાસ કરવા માટે બહાર પડ્યો.

જે સમયે પેલા બે સરદારોને ઉંચી ટેકરી ઉપરથી નીચે ખીણમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા તેજ વખતે પોતાની બહાદુરી અને પરાક્રમ બતાવવા તથા શ્રી સીતારામરાયના નીવાસસ્થાનનું સંશોધન કરવા નીકળેલા શ્રી રામજીવન પોતાના સરદારો સાથે અત્યંત શુભ રીતે કેટલીક સપાટ જમીનનો ભાગ આદ્યા પછી ન્હાની ન્હાની ટેકરીઓ ચઢતા ઉતરતા આ તરફજ આવી રહ્યા હતા, જ્યાં શ્રી સીતારામરાયનું નીવાસસ્થાન હવું તે ગોપના પહાડ તરફના મુખ્ય દ્વારથીજ મેનાહાતીએ પોતાના સરદારોને શુભ રીતે ગોઠવી દીધા હતા. તેઓ અખંડ રાતદીન જાગૃત રહેતા હતા. અચાનક રાત્રીના પહેરેદારોએ અશ્વોના પગની ખરીઓના અવાજ હણહણાટ સંભળતા ચમક્યા છતાં તેઓ જે માર્ગે જતા હતા તે માર્ગે તેમને આગળજ વધવા દીધા. છતાં જ્ઞાન ભુલેલો રામજીવન આસપાસમાં કોઇપણ નજર નાંખ્યા વીના આગળ વધેજ નતો હતો. અને ઉપરથી નીચે ઉતરતાં મેનાહાતી તથા તેના સરદારો પણ આવનાર સરદારોને છુપી રીતે જોઇ ગયા હતા. છતાં તેઓ કોણ છે તેની ખબર ગોપપહાડના મુખ્ય દ્વાર પર પહેરો ભરનારા સરદારોમાંના એક સૈનીક ઉપર ખચર પહોંચાડી દીધી હતી અને તેથી તેઓએ બંને બાળુથી હલેલો કરી તેઓને હરાવવા પ્રપંચ રચ્યો અને જ્યારે તેઓ લગભગ અર્ધ પહાડ ઉપર આવ્યા કે તત્કાળ મેનાહાતીની આજ્ઞાથી એ પહાડ ઉપરથી મોટા પ્રયત્નોનો વરસાદ દુશ્મનો ઉપર વરસાવવો શરૂ કર્યો.

અચાનક પાધાણના વરસાદથી રાગ રામજીવન અને તેના સરદારો ગભરાઈ ગયા તેઓ સજ્જત હતા છતાં તેમનાં હથીઆરોનો કાંઈક ઉપયોગ થઈ શકતો નહોતો. આથી તેઓએ પાછા પગલે નાશવા માંડ્યું. પણ પાછળ નહાસવા જતા એક એક સરદાર દુશ્મનોની કાતીલ તદ્વારનો ભોગ થવા લાગ્યા અને બાબુથી આછા છુપા મારાથી રાગ રામજીવનના સરદારો પોતાના પ્રાણ બચાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. અને પરતાવા લાગ્યા પરંતુ તેમની પાસે પોતાનો પ્રાણ બચાવવાનો એક પણ ઉપાય નહોતો બીજી તરફ નહાસવા જતાં બીજા આવેલી હતી. એટલે તેઓએ જોશબંધ નીચે ઉતરવા માંડ્યું અને તદ્વારો ખેંચી, નીચે ઉમેળા દુશ્મનો સાથે લડવા માટે તૃપ્ત થતી ગયા અને ઉપરથી પણ પત્થર પડવા હવે બંધ થવા હતા એટલે તેઓ શુર ઉપર આવી લડવા લાગ્યા પરંતુ અચાનકજ એક પચાસ સરદારોની ટુકડી ત્યાં આવી પહોંચી અને તેઓ પોતાનું પ્રેત પ્રકાશી તે પહેલાંજ દુશ્મનોની તલવારના ભોગ બન્યા. સહુ સ્વર્ગે સીધાવી ગયા પરંતુ સેનાપતી મેનાદાતીની સ્થપ્ત આજ્ઞાના પરીણામે માત્ર રાગ રામજીવનનેજ જીવતો કેદ કરવામાં આવ્યો અને તત્કાળ તેને શ્રી સીતારામરાય પાસે લઈ ચાલ્યા આ વખતે મેનાદાતીનું મુખ ચંદ્રદેવના પ્રકાશમાં રૂપેષ્ઠ જોષ શકાતું હતું તેને જોતાંજ મહારાગ્ન રઘુનંદનના વીર બધું રાગ રામજીવનના શરીરમાં એક ભયંકર અનુકર્યા આવી ગઈ અને તેણે એ મહા પ્રતાપી વીરના હાથમાં પોતાની જીવનદોરી ગયેલી જોતાં ભયથી થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો. સેનાપતી મેનાદાતીના મુખાવીન્દ પર રામજીવન માટે ભયંકર તીરસ્કારની લાગણીઓ પ્રગટ થતી તે જોઈ શકતો હતો. અને જો તે ધારતો તો એકજ ક્ષણમાં તેને પણ ચમદાર પહોંચાડી દેતે. પણ નહીં આવા એક રાગને પોતાના માલીક પાસે ઉભો કરી શિક્ષા કરાવવાના હેતુથીજ જીવતો રાખ્યો હતો.

શુદ્ધાના શુભદ્વારમાં પ્રથમ મુજબ રામજીવનના નેત્ર ઉપર પાટા બાંધી દેવામાં આવ્યા અને તેને શ્રી સીતારામરાય પાસે લઈ જવામાં આવ્યો, આ સમયે વીર રાણી કમળાદેવી પણ ત્યાંજ બીરાજી રહેલી હતી. મેનાદાતીએ એ દિવ્દુ દ્રોહી અને ધર્ષાખોર મનુષ્યને સપ્ત શીક્ષા કરવાનું શ્રી સીતારામરાયને જણાવ્યું પરંતુ શ્રી સીતારામરાય એક બહાદુર વીર નર હતો તેણે ધણીજ ઉદારતાથી તેને છોડી દેતા જણાવ્યું કારણ દીલ્હીના સમ્રાટ સમા એક મહાન દુશ્મનને પણ જીતી લઈ પોતાની ઉદારતાના અત્યુત્તમ ઉદાહરણથી દુશ્મનનો હારત બનાવ્યો હતો. એવા ભયંકર દુશ્મનોની રહામે પણ જેણે માયાળુ વર્તન દાખવ્યું હતું તો પછી આ મગતર કાણ માત્ર ? તે એક ગંભીર અટકાસ કરી બોલ્યો:

“મારા વીર સેનાપતી ! આવા એક ભયથી ધ્રુજતા મનુષ્યનો જન લેવામાં વીરોની મહત્તા હોતીજ નથી. જરા નજર કરો તેની કાયા માત્ર આપણને જોતાં ભયથી થર થર ધ્રુજ રહી છે. એને મરણનો ભય છે એવા મરણથી ડરતા મનુષ્ય જો કે વીરજ નથી સંગ્રામ ક્ષેત્રમાં ઉતારવાને પણ લાયક નથી અરે એક મામુલી સરદારની તુલનામાં પણ આવી શક્તિ નથી તો તેવા શુદ્ધ જંતુને મારી નાખવાથી શું અર્થ ? શું લાભ ?”

“મારા ભલા માલીક ? એક ક્ષુદ્ર ઝેરી જંતુ પણ અનેકનો નાશ કરી નાખવા માન હોય છે જો કે એક વેળા દાવમાં આવ્યા પછી તેઓને પોતાનો નજરે દેખાય છે. છતાં તેઓ ઉદારતાને અંગે છુટા થયા પછી પોતાનો ઝેરી પ્રય

ત્રિના રહેતા નથી. આ કાળો નાગ છે. એને જીવતો જવા દેવામાં આપણનેજ હાની છે આવા ઝેરી જનવરોને તો આ તદ્વારના એકજ ધાએ...”

ઉપરોક્ત શબ્દો પુણ્ય કરતાં પહેલાં સેનાપતિ મેનાહાતી એટલો ઉશ્કેરાઈ મથો કે તે પોતાની તદ્વાર ખેંચી કાઢી રામજીવન રહામે ધસી ગયો પરંતુ સમયસૂચકતા વાપરી શ્રી સીતારામરાય ત્વરિત ગતીએ રામજીવનની આગળ જઈ ઉભો રહ્યો, અને તદ્વારનો ધા કરતાં મેનાહાતીને રોકી દીધો, અને બોલ્યો:

“સશુર સશુર મારા વીર સેનાપતિ એકદમ સાહસ ન કરો, આવા નામદંને મારી શું કીતી મેળવશો તમારી વીરતાનેજ લગ્નવશો. જવા દ્યો.”

પોતાના માલીકનાં આવા ઔદાયથી તો મેનાહાતી જરાક ક્રોધી બન્યો અને કાંઈક આવેશપૂર્વક પણ વીનયથી બોલ્યો:

“મારા હલા રાજ-તમારા વીશાળ હૃદયને હું પીછાણું છું પણ આ ઉદારતા અરુથાને છે. તમે ધણી વખત આવા કાળો નાગને જીવતા જવા દ્યો છો. પણ તેનું પાછળથી માફું. પરિણામ આપણનેજ ભોગવવું પડે છે. છતાં હું તો આપનો એક નાચીજ સેવક છું આપની આજ્ઞાને તાબે થવાનો મારો ધર્મ છે.” સેનાપતિએ વીનયથી કાળો સર્પ માટે ઉદારતા ન દર્શાવવા જણાવ્યું આટલી વાતથી ઉપરથી રાજ રામજીવનના હૃદયમાં જીવનની આશા બંધાવા લાગી અને તેણે પણ મેનાહાતીનો આવો પ્રકાપ જોતાં અત્યંત દયાદ્ર સ્વરે ગદગદીત કરી શ્રી સીતારામરાયને જણાવ્યું:

“આ હલા જુપાલ—સાંભળ્યું છે કે તમે મહાન દુરમનને પણ તેનાં અપરાધોની ક્ષમા આપો છો. તો પશ્ચાતાપના અગ્નીમાં જળતા આ મનુષ્યને શું તમારા તરફથી—દયા—ક્ષમા નહીં મળી શકે? અને જીંદગી—નવી જીંદગી આપો હું મારા વડીલ બંધુને રહમજીવીશ અને આ વીરહ બંધ કરાવી અમે અમારા અપરાધની ક્ષમા માગી આપ કહેશો તે સગ-દંડ ભોગવી અમારા મહા પાપનું પ્રાયશ્ચીત કરીશું અમારા રાજ્યમાં સીધાવી જશું પરંતુ મને ક્ષમા આપો, અમેને અમારા કરેલા આવા અધર્મીત કર્તવ્યથી ધણોજ ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે લાયકાર-શું કરે? આ મહા સમૃદ્ધશાળી અને વીરાતમા તમારી પીછાન મને ધણીજ મોડી થઈ. તમારા અંતરની ઉચ્ચ ભાવનાઓ, આત્મપ્રભાવ અને સાગર સમા ગંભીર હૃદયની કદંબના પણ નહોતી. હવેથી આ તમારા સેવકો આવું અનીષ્ટ કામ કરાવી કરવા નહીં પ્રેરશે તેનું વચન છે. પરંતુ મને જવા દ્યો જીવતદાન આપો અને આ તમારા મહાબાહુ વીર સેનાપતીને રહમજીવો. આશ્રયે આવેલા, અને શરણે પડેલા મનુષ્યને ન સંહારો.” સમયસૂચકતા વાપરી શ્રી સીતારામરાયના ગુણાવવાદ ગાઈ, તેનાં અત્યંત વખાણુ અને કીર્તી ગાઈ એક બીજાકની માફક કૃત્રીમ ચોધાર આંસુઓ સારતો, નાટ્યરનો રાજવી શ્રી સીતારામરાય પાસે જીવનદાનની બીજા માગવા લાગ્યો પણ તે તો એક માત્ર પ્રપંચ હતો મુખમે રામ બગલમે પુરી એવો પ્રકાર હતો રાજ રામજીવનના હૃદયમાં હળાહળ વીધ પથરાએલું હતું. તે તો પોતાનું અપમાન અને મેનાહાતી રહામે વેર લેવા તત્પર હતો. પણ શું કરે? કારણ તે તો આખાદ ચોતરફથી ઘેરાએલો હોવાથીજ આવા આજ્ઞવતાભર્યા દીન શબ્દોચ્ચારથી શ્રી સીતારામરાયના

દીક્ષને પીમળાવવા-માગતો હતો આ બધું તે બોલ્યો અને દીનતા જાહેર કરી તે માત્ર પોતાની જાંઘી ખચાવવા અને વેરનો જ્વાળાગ્ની સમય મળતા શાંત કરવાના પ્રયત્ની હેતુથી. બાકી પ્રચાતાપ, ખેદ, કે ગ્લાની જેવું તેના હૃદયમાં કંઈપણ નહોતું. રાક્ષસી સ્વભાવના મનુષ્યોજ એવા પ્રકારના હોય છે કે તેમના ઉપર ગમે તેટલા ઉપકારો કરો, લલાછમ પ્રદર્શિત કરો, દયા બતાવો, તો પણ આખરે એ તો, સમય અને સંજોગ મળતાં પોતાની નીચતા પુરવાર કરી દે છે. એ ઉપકાર-દયા-કે ભલામને છુટી જઈ શૈતાન બની જાય છે. આ બધું મેનાહાતી સ્લમજી જીએ હતો એ જાણતો હતો કે અત્યારના બોલેલા શબ્દો રાજા રામજીવનના કૃત્રીમ છે ઉપરથી, દયાની યાચના છે. પણ અંતરમાં તો હળાહળ ઝેર છે અને ઝેથીજ તેણે પુનરપી શ્રી સીતારામરાયને બચાવ્યું-

“મારા ભલા અને દયાળુ મહારાજ, આ મનુષ્યના શબ્દો બનાવટી છે, કૃત્રીમ આજીવતાભર્યા દીન શબ્દોથી તમોને ભોળવવા માગે છે તમારું દીક્ષ ઔદાયતાથી ભરપૂર હોવાથી તે સ્લમજી છે કે હું મૃત્યુ પાસમાંથી છુટી જઈશ અને તેથીજ તે દીન વાણીએ આપને ભોળવવા માગે છે પરંતુ એક વખત પાંજરામાં પુરાજેલા સીંહને છોડી દેતાં જરૂર તે આપનોજ આજી લેવા તત્પર બની જશે. કળોનાગ-ઝેરી ડંસ દેશે તેની ખાત્રી રાખજો કુપાત્રને દાન દેવાથી તે દાન દેવાનો કરીજ નેમ અર્થ નથી તેમ આવા શયતાન મનુષ્યને જીવતદાન દેવાનો પણ કાંઈજ સાર નથી.” આ સાંમળી આજી હાસ્ય કરતો સીતારામરાય બોલ્યો-

“મારા સુભટવીર ? તમારે કહેવું સત્ય છે પરંતુ શરણે આવેલા મનુષ્યને સંહારવામાં મદદતા શી ? યાચના-દીનવાણી, ઉચ્ચારનારનો શીરસ્થેદ કરવામાં વીરતા શી ? ન છુટકે દીધેલા દાનની ઉદારતા શી ? ગમે તે હો પણ એ યાચના સત્ય હો યા અસત્ય, તેની પરવા વીરતાએ કદાપી કરતા નથી.” શ્રી સીતારામરાયે મેનાહાતીના મતનું ખંડન કરતાં બચાવ્યું આટલી વાર સુધી જ્ઞાત ઉભેલી વીર રાણી કમળાદેવી તરકાળ બોલી ઉઠી-

“સ્વામી ! સ્વામી ! આપ ભુલો છો; કદાચ તમારું અદ્ય સમયને માટે સાચું પણ માની લાઇએ તો પણ આવા ધરભેદ અને પારકા સુખને ન જોઈ શકનાર, ધર્મ્યાગ્નીની જ્વાળાઓથી સળગતા અંદર અંદર કપાલી મારનાર, અને હીંદુત્વની-હીંદુધર્મનો-હીંદુ રાજ્યનો નાશ કરવા ચાહનાર, દયાની દ્રષ્ટી સુધ્ધાને લાયક નથી. ઉદારતા ક્ષમા જેની ભાવનાને સ્લમજીતા નથી, તેના સીદ્ધાંતને વીચારનારા નથી. અને ઉપકાર ઉપર અપકાર કરનારા નરાધમ મનુષ્યોને તેની કીંમત નથી તેવાઓ તો તદ્વારને આધીન થવાજ જરૂરબલ છે. એટલાજ ખાતર મારો પણ એ અભિપ્રાય છે કે તેને પણ દેહાંત દંડની શીક્ષા થવીજ જોઈએ, રાણી પણ સેનાપતીના મતને અનુમોદન આપતાં બોલી, અને તે સાંજળા તે બંનેનો એટલો આગ્રહ જોઈ વધુ વીવાદ ન લાંબાવતાં શ્રી સીતારામરાય બોલ્યો-

“રાણી ! શ્રી સીતારામરાય એકવચની છે તદ્વારના-ખાંડાના ખેલ ખેલનારો ખેલાડી છે તે આવા એક નાલાયક હીચકારાથી-(આટલું) બોલી રાજા રામજીવનને એક લતાપ્રહારથી નવાજી) કરી જાય તે ન માનશો ગમે તે થાય-મારી ઉદારતાનો એ લાભ લઈ જાય તો પણ હું તો પ્રભુપર અને મારા આત્મજળ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખનારો છું અને તેથીજ તેને દયાપાત્ર

ગણી ક્ષમા આપુ છું.” આટલું બોલી રાજા રામજીવનને મુક્ત કરવાની તેણે સરદારને આજ્ઞા કરી અને પુનરપી તેના નેત્રો ઉપર પાટા બાંધી ગુફાની બહાર લઇ જવામાં આવ્યો. જ્યારે રાણી કમળાદેવીએ પોતાના પતીને કાંઈક સલાહ આપી ત્યારેજ પેટો શ્યામંત નાટોરપતી બાણી શક્યો કે તે શ્રી સીતારામરાયની ધર્મપત્નિ હતી-તેના શબ્દો સાંભળ્યા પછી એક દીવસ તેણીને પણ પોતાનો સંપુર્ણ પરીચય કરાવવા મનમાં વીચાર ગોઠવવા લાગ્યો. જ્યારે તે એ સ્થાન છોડી ગયો ત્યારે પણ પોતાની ઉચ્ચતા છુપી રીતે પ્રગટ કરતો હોય એમ રાણીને જણાયું. છતાંએ એતો વીરંગના હતી પોતાના પતીના જેવીજ એક બહાદુર નારી એમ ડરી જાય તેવી નહોતી. તેણે પણ ધણી લડાઇઓમાં પોતાના પતીને સાથ આપ્યો હતો એટલે આ સંગ્રામમાં કાંઈ નવાઇ જેવું તો નહોતુંજ. જ્યારે રામજીવનને મેનાહાતી ગુફાના દ્વાર ઉપર લાવ્યો અને તેના નેત્રો ઉપરથી બંધ છોડી નાખવામાં આવ્યા ત્યારે તે સમયે રામજીવનનો ચહેરો ખુશાલીથી ધ્રુવ્યો હતો. ન જાણે શાએ કારણથી પણ તેણે કાંઈક મુછોના વળ ઉપર હાથ નાખ્યો, છતાં હજી તો રહામે મેનાહાતી જેવો કેશરી ઉભો હતો એટલે મનમાંજ કાંઈ ગણગણાટ કરતો સૈનીકાના પહેરા હેઠળ પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતરવા લાગ્યો. છેક પર્વતની નીચે પહાડના દ્વાર ઉપર પોતાનાજ સરદારો તદ્વારનો ભોગ બની રક્તતી નદીમાં પડેલા તેણે, જોયા. અને રાષ્ટ્રી-કોષભરી નજરે આમ તેમ નીહાળવા લાગ્યો. છતાંયે આ સમયે તે શું કરી શકે? હજી તો તેના હૃદયમાં ભયે એટલી બધી અસર કરી હતી કે એકલા અટુલા જવું પણ વીચારવા જેવું લાગતું હતું. અસ્તુ ક્ષમાભેળવી ચુકેલો રામજીવન શ્રી સીતારામરાય પાસેથી જીવતદાનની ભીક્ષા માંગી જાવણી તરફ ચાલ્યો, આ દીધેલી ક્ષમાએજ શ્રી સીતારામરાયના સર્વસ્વનો વીનાશ રૂપ કેવી રીતે બને છે તે આપણે અંતે જોશું. પણ કુપાત્રે દીધેલું દાન જેટલું અર્થ વીનાશ હોય છે. તેટલુંજ બદલે તેથી પણ અધીક કુપાત્રે-અપાયેલી ક્ષમા માંગનાર મનુષ્ય, એ દવાનો બદલો ડાકણ બની આપે છે. ઉપકાર ઉપર અપકાર કરે છે એ શું પ્રીય પાઠકોથી અજ્ઞાત હશે? નહીંજ. છતાંયે આ ઐતીહાસીક ઘટના વાંચી જોવાથી તેની સંપુર્ણ ખાત્રી થશે.

પ્રકરણ ૫ મું.

“એ મહાપુરુષનું ઐતિહાસિક જીવન” અને “રાજ્યશાસનનો નિશ્ચીત સમય.”

કલા, સાહિત્ય, ઉચ્ચજીવલંત દેશભાવનાઓથી પ્રેરિત બંગાળ પ્રદેશમાં આવેલા નેશોર જિલ્લાના હરીહર નગરમાં શ્રી સીતારામરાયનો સતરમી શતાબ્દીના અંતમાં જન્મ થવા પામ્યો હતો શ્રી સીતારામરાયનો પિતા એક અદ્ય સમૃધ્ધીશાળી જગીરદાર હતો જ્યારે આ વીર બાળકનો જન્મ થયો ત્યારે કાષ્ટએ પણ સ્વપ્ને ખ્યાલ નહીં કર્યો હોય કે આ બાળક એક વખત સારાયે હિંદુસ્તાન પ્રદેશ ઉપર રાજકર્તા દીલ્લીના બાદશાહને પણ મુજબશે. બાલ્યવયથીજ આ બાળકે પોતાની સુદ્ધીમતા, વીરતા અને ઐશ્વર્યતાનો પરીચય કરાવવા માંડ્યો હતો. શીકારનો શોખ, દુશ્મન રહામે પણ અડગ ટેક અને ટેક નીલાવવાનો તેનો હકયોગ તેણે મોટી વયે પોતાની જીદગીમાં જીવનમાં ઉતાર્યો હતો. પુર્વજોના સમયમાં પુરાણી પદ્ધતી અનુસાર ક્ષત્રી બાળકોને પ્રથમ ગુરને ત્યાં અભ્યાસ કરવા મોકલવામાં આવતા હતા અને તેજ પ્રણાલીકાનુસાર આ બાળકને સાતમે વર્સે ગ્રંથની શાળામાં અભ્યાસ કરવા માતાપિતાએ

મોહકથી પરંતુ પાંડીત્ય અને શીક્ષણ મેળવી ગુરુપદ કીર્તિ આજકાલ ઉપર શાશ્વત ચલાવવા
 કરતાં તેના હૃદયમાં તો આત્મવ્યથા તીવ્ર ભાવે શીકાર ઘોડેસ્વારી વીગેરેના શોખ લાગ્યા
 હતા અને તેથી ઘણીયે વેળા શાળાના સમય ઉપર ગેરહાજર રહેવું મા તો શાળામાં રહીને
 પણ શીક્ષણ ગ્રહણ કરવા આવનારા વીઘાથીઓ ઉપર પોતાની હકુમત કેમ ચલાવવી તેજ
 માત્ર તે શાળામાં શીખવા લાગ્યો આથી શીક્ષક પોતે પણ ઘણીયે વેળા તેને ઠપકા પણ
 આપતા અને ચોદમું રતન ચખાડતા, છતાં જતી સ્વભાવ ન મુચ્ચતે એ ઉકતી અનુસાર
 ક્ષત્રી કુમાર કંઠાપી પણ બીજાનું આત્મિપત્ય સ્વીકારવા તૈયાર નજ થાય એ સ્વભાવીક હતું.
 લગભગ પંદર વર્ષની ઉંમર થતાં તો તેણે પોતાની તેજસ્વીતા શૌચતાના અનેક કતવ્યો કરવા
 માંડ્યા જ્યારે સંપુણ યુવાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે તેનાં માતાપિતાએ તેના લગ્ન માટે ગોઠવણ
 કરવા માંડી અને એક ઉચ્ચ કુળની જ્ઞાનદાન ક્ષત્રીઆળા કે જેનો પિતા પણ અત્યંત
 સમૃદ્ધીશાળી અને પરાક્રમી હતો તેની પુત્રી કમળાદેવી સાથે એકત્રીસ વરસે શ્રી સીતારામરાયના
 લગ્ન થયાં કમળાદેવી એક વીરપિતાની કન્યા હતી અને અને તેણીએ પણ યુધ્ધ કુશળતામાં
 નૈપુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું કમળાદેવીને પિતા જો કે આ એકજ સંતાનવાળો હતો છતાં તે
 તો આ પુત્રીને પુત્ર તુલ્યગણી યુદ્ધકળા શીખવવા લાગ્યો હતો. અને આ માતા પિતાએ
 પાંડેલા યુદ્ધકળાના સંસ્કારે કમળા દેવીના જીવનમાં અનેરી ભાત પાડી હતી ખરેખર નારી
 જીવનની ધમપત્નીની અને માતા તરીકેની ઉત્કળવળતા કીર્તિ અને નામના અમર કરી હતી
 રણયુદ્ધમાં પોતાના પતીસહ તેણીએજ યુધ્ધ કૌશલ્ય બતાવ્યું હતું તે આજ કારણથી એતો
 સત્ય છે કે માતા પિતા પોતાના બાળકને જેવો સંસ્કાર પ્રેરે ઉતારે તેવાજ સંસ્કારોને નતીને
 ધારણ કરનારા બાળકો પોતાની જાંઘીમાં વૃદ્ધી પામે અરતુ:-લગભગ એ વરષતા ગાળા પછી
 શ્રી સીતારામરાયના માતપિતા એકીક લોકોને ત્યાગ કરી ગયા પછી આ વીરતાનો અને
 સ્વતંત્રતાનો પુનઃ શ્રી સીતારામરાય એક સમયે ગંભીર વીચાર કરતો, પોતાની અને પોતાના
 દેશની પરતંત્ર દશા ઉપર કહપનાઓ કરતો, નીરાશાના સાગરમાં ગરકાવ બની ગયો, અને તેજ તેના
 જીવનની ધન્ય પળે તેણે પોતાની સમશેર તલ્વાર અ્યાનથી બહાર કાઢી રણમેદાને પડ્યો. ધીરે
 ધીરે તો તે અનેક વીરપુરુષોનો સેનાપતિ બન્યો, અને જેસોર જિલ્લામાં આવેલાં અનેક નગરો
 પર તેણે પોતાનું આધીપત્ય સ્થાપવા અથાગ શ્રમ સંગ્રામ અને જહેમત ઉકાળી આ પુરુષાધી
 અને પરમભાગ્યશાળી બહાદુરના ભાગ્યમાં વીજ્યદેવીએ વરમાળ આરોપી અને જેમ જેમ તેણે
 અનેક નગરો કબજે કરવા માંડ્યા ત્યારે તેની વીરતા શૌચતાનાં યશોગાન ચોદીશાએ ગવાયાં.
 તે એટલે સુધી કે દીલ્હીનો સમ્રાટ બંગાળનો નવાબ નાગેરેના રાજ્ય કરતાં મહારાષ્ટ્રનો
 શીવાજી પણ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયા આ સમયે જેસોર જિલ્લા ઘણોજ સમૃદ્ધીશાળી
 હતો તેમાં ખાર ચક્રા ગણાતા હતા તદ ઉપરાંત બીજા અનેક ન્હાના મોટા રાજવીઓની
 પણ રાજધાની હતી છતાં તે સર્વને જીતવા માટે શ્રી સીતારામરાયે બીડું ઝાડ્યું હતું અને
 કોઇપણ પ્રકારે તેની મહાન સમ્રાટ થવાની મહત્વકાંક્ષા પુરણ કરવાનો તેણે દ્રઢ નીશ્ચય કર્યો
 હતો તેની વીરતા આદર્શતા ગરીબો પ્રત્યેની અથાગ દીલસોજી જોતા તેનું આત્મિપત્ય સ્વીકાર
 રવા માટે અને તેનાજ સેવક બનવા માટે ભલભલા બલાઢય પુરુષો પણ તૈયાર થઇ સૈન્યમાં
 જોડાયા હતા આ જોતાં દીલ્હીનો સમ્રાટ અને બંગાળનો નવાબ ભયભીત બની ગયા.
 તેઓએ જ્યારે જોયું કે આ મહા બલાઢય પુરુષ જરૂર આપણી સાથે પણ સંગ્રામમાં હિતરશે
 ત્યારે તો તેઓ વીચારમાં ગરકાવ બની જતા હતા પરંતુ સીતારામરાયને દીલ્હીના સમ્રાટ કે

સ્વદેશી ખાંડની અને ચોકખા ધીની

વિધવિધ પ્રકારની મીઠાઈ ખરીદવાનું બહુતું અને વિશ્વાસુ

એકજ સ્થળ :

ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાળા

ભુમ્મા મસ્જિદ, મુંબઈ ૨.

ખાંડ ન પાટી અને મહેફીલોની વ્યવસ્થા વાજબી ભાવે કરી
આપવામાં આવે છે

એકજ મુલાકાત લેવા અમારી નમ્ર ભલામણ છે

ઇલેક્ટ્રીકની નઈ રોશનીનો ઝમકદાર પ્રભાવ

બહુઈ અમત્કાર છે.

મહેફીલો માટે કે મહેલો યા બંગલાઓમાં વાયરીંગ ફીટીંગ્સનું
સર્વોત્તમ કામ કરી આપી શકીએ છીએ.

શેટસ, ડીઝાઇનની શોભાવાળા અનેક પ્રકારના બલ્બ્સ અને ઇલેક્ટ્રીક

તથા વાયરીંગને લગતો દરેક સામાન ખરીદવાનું મથક

એકજ સારામાં સારી કંપની ધરાવે છે.

ઇલેક્ટ્રીક એન્જનીઅર્સ અને લાઈસન્સ્ડ કોન્ટ્રેક્ટર્સ

લગાવવા મળે:- નેપીઅનસી ઇલેક્ટ્રીક વર્કસના માલિકો-

ગુલામ મહમ્મદ આજમ ખીલ્દીગ,

વોરહન રોડ-મુંબઈ.

અંગાળના નવાખ રહામે વેર નહોતું પરંતુ જે પરદેશીએ અંગાળમાં આવી પોતાની સત્તા જમાવી હતી, અને અંગાળવાસીઓને પોતાના તાબેદાર બનાવી પોતાની રાજ્યપ્રણાલીકાના કુબ્ધર સાધનમાં પરત્વે રાખ્યાં તેડીઓમાં જુકડી લીધા હતા તે રાજ્યનીતીને ઉભેડી નાખવા કમર કસી હતી. જે કે તેમાં ઘણાંયે હીન્દુ રાજાઓનો પણ સમાવેશ થતો હતો, છતાંયે તેમની રાજ્ય પ્રણાલીકા કે જે ઘણીજ પ્રજાને કચડી નાખે તેવી હતી તેની રહામે અંક જમાવ્યું હતું. છતાંયે એક દીવસ તેની બહાદુરીની પરીક્ષા કસોટી કરવાને ખાતર દીલ્હીના શાહે શ્રી સીતારામરાયને જેસોર જીલ્લાના તેમજ ખીજા રાજ્યકર્તાઓ પાસેથી કર વસૂલ કરવા લખી જણાવ્યું. આથી દીલ્હીના સમ્રાટને તેનું વીરત્વ જોવાનો સમય મળ્યો પરંતુ તે ગણુની કરતાં બુદ્ધિથી સીતારામરાય સમા અંગાળના કશરીને છ'છેડવો એ મહા વીકટ અને અશુભાન્વિત હતું. પણ જ્યારે શ્રી સીતારામરાયે જોયું કે આ સમયે હું પાછી પાની કરીશ તો દુનિયા અને નીંદરી, બીર, આયસો, કાયર કહેશે ત્યારે તેણે પુનઃ તદ્વાર હાથ ધરી અને સમ્રાટની આજ્ઞાનુસાર તેણે સૌ રાજાઓ પાસેથી સંગ્રામ ખેડી કર વસૂલ કરી પોતાના રાજ્યની આપાદી કરી પરંતુ આથી દીલ્હી સમ્રાટને સુખ ન મળ્યું તેણે તે કર દીલ્હી સમ્રાટને ભરવા અને પોતાને પણ ખંડીયા તરીકે રહેવા જણાવ્યું પરંતુ પોતાના પરાક્રમે વીરતા ઉપર મુસ્તાક રહેનારો સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમી સીતારામરાય-આદશાહના આ કતવ્યથી છ'છેડાગો અને તેણે આદશાહને પણ પોતાની તલવારનું પાણી બનાવવા મનસુખે કર્યો અલ્પ સમયમાં આદશાહ તેની સંગ્રામનાં કસોટી કરી પરંતુ એતો એક પ્રકારની પરીક્ષા હતી આદશાહે ઘણીજ રાજા બુદ્ધિથી આખુંયે રાજ્ય તેને પાકું સ્વાધીન કયું અને ત્યારથી તે જેસોર જીલ્લાનો એક સ્વતંત્ર રાજા થયો અને તેજ પળથી દીલ્હી સમ્રાટનો તે એક મહાન જીગરમન મિત્ર બની ગયો. આ પછી જ્યારે જ્યારે દીલ્હી દરબાર બનતો ચાતો કાષ્ટપણ મંગલિક પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો ત્યારે શ્રી સીતારામરાય દીલ્હી સમ્રાટનો મહેમાન બનતો, અને તેનું આસન સૌ કરતાં મોખરે રહેતું કારણકે અન્ય રાજાઓ ખંડીયા હતાં જ્યારે શ્રી સીતારામરાય પોતાના આત્મબળથી સ્વતંત્રતા મેળવી ચુકેલો હતો.

૪. સ. તી અઢારમી શતાબ્દીના પ્રારંભમાં આ મહાબાહુઓ પોતાનો પુરાણ પ્રતાપ સારાયે દેશમાં પ્રગટાવી દીધો, માદારાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં જેમ યુવાવસ્થામાંજ વીરનર શીવાજીએ પોતાના અખંડ પ્રાદ પ્રતાપને પ્રસારાવી દીલ્હીના આદશાહને જેની રીતે ધુળતી પોતાની વીર હાકલ બળવી હતી તેજ પ્રમાણે અંગાળના બહાદુરે પોતાની સ્વતંત્રતાની કીર્તિ પણ પણ યુવાનીના પુર બદારમાંજ જરારી ઉડતો કર્યો અને જે અંગાલીઓ માટે એમ કહેવામાં આવતું કે રાજ્યશાશન કરવા લાયક નથી, તેઓમાં વીરતા નથી તેવી ઓટી બ્રમણાત્મ શ્રી સીતારામરાયે ખંડન કરી વીર અંગાળીઓની મહાન તેજસીના સાખીત કરી આપી હતી.

જ્યારથી આ જેસોર જીલ્લો શ્રી સીતારામરાયે સ્વાધીન કર્યો અને પોતાની સત્તા જમાવી ત્યારે તેણે પોતાની રાજધાની મહંમદપુર નગર નામક શહેરમાં સ્થાપન કરી અને ત્યાં રહેવા લાગ્યો; જેસોર જીલ્લામાં તે પછી અનેક સરોવર, મજબુત કીલ્લાઓ, રાજ્ય મહાલો, વીગેરે જેવા લાયક અને હીંદને ભારત-વર્ષની શોભામાં—ગૌરવતાને દીપાવે, ઉજાળા કરે, તેવાં શ્રી સીતારામરાયે બાંધકામો

અને જ્યાં શ્રી સીતારામરાયે પોતાની રાજધાની સ્થાપી તે મહામદપુર નગરને કીલ્લો તો સારાય અંગાળમાં વીખ્યાત છે. કીલ્લાનું, અને પ્રજાનું રક્ષણ કરવા દુસ્મનો રહામે કટોકટીના સમયે રક્ષણ કરવા ક્યારેક ઉંડી ખાઈઓ ખોદવામાં આવી હતી. આ શહેરની પ્રજા પોતાના ભલા રાજના દરેક કાર્યમાં મદદ કરતા રહાયતા આપતા. ગરીબ મનુષ્યોનાં કષ્ટ દુર કરવા શ્રી સીતારામરાય, રાજ હરીશંકર અને કરણસમ દાનેશ્વરી ગણાવા લાગ્યો. રાજ્ય ખજાનો એ પ્રજાની મીલકત માની તે ખજાનાને હિપથેય પ્રજાના રક્ષણ માટે કેળવણી માટે ઉપયોગ કરવા સીતારામરાય સદાયે તત્પર રહેતો શ્રી સીતારામરાયના પીતાના અવસાન પછી તેમની માતા ચંદ્રાવતી યોગીની બની સર્વ સંસારીક બાજતોનો ત્યાગ કરી ઘર છોડી હરીદરનગરના મહાન શીવાલયમાં પ્રભુભક્તિ કરવા પ્રયાણ કરી ગઈ અને પુત્રવધૂ કમળાદેવી યોગીની માતાના ધણીએ વેળાદશને આવવા લાગ્યા તે માતાની પરમ શુભાશીષથી આ વીર પુત્રે સારાય અંગાળમાં નામના મેળવી, રાજ્ય મેળવ્યું હતું આ પછી તેની સંપુર્ણ સત્તા છતાંએલી જોતાં અંગાળનો નવાબ તેની સત્તાને તોડવા અને રાજ્ય છીનવી લેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો પરંતુ તેના અનેક પ્રયત્નોનું પરીણામ નીષ્ફળતામાં આવ્યું, અનેક વખતના સંગ્રામમાં તેને હાર ખાવી પડી. પણ જ્યારથી દીલ્લી દરબારમાં નાટોર રાજ્યાધીપતીના હૃદયમાં ધર્ષાંગીએ પ્રવેશ કર્યો. અને તેની સામે ખુદશી લડાઈ જાહેર કરી ત્યારે નવાબે પણ આકતરી રીતે એ સંગ્રામમાં બનતી મદદ આપવા નાટોરપતીને વચન આપ્યું અને સંગ્રામમાં સામેલ થયો. આટલું સત્ય છતીદાસનું દીગ્દર્શન કર્યા પછી આપણે વાર્તાના પ્રવાહમાં આગળ વધીશું. અરવું.

પ્રકરણ ૬ હું.

રાજકન્યા કિશોરી.

ઐતિહાસિકતાનું આગલું પ્રકરણ વાંચ્યા પછી પ્રીય પાઠક તથા પાઠિકાએ ચાલુ સંગ્રામનું કારણ જાણ્યા પછી તે સંગ્રામનું શું પરીણામ આવ્યું તે પણ અજાત નથી પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી છેલ્લી ધડીએ આત્મગણીદાન દેવા તૈયાર થયેલા અને રાજ્ય પણ ગુમાવી બેસી ગોપના પહાડ ઉપર નીવાસ કરતા શ્રી સીતારામરાયના દાવમાં એ મહાન સખળ શત્રુ આવેલો હોવા છતાં તેને જીવતો જવા દીધો હતો એજ બતાવે છે કે તેનું દીક્ષ સાગર સમુદ્રમાં અને શત્રુ તરફ લખા દર્શાવનારું હતું. પોતાના અંધુતી અને નવાબની ઉશ્કેરણથી શ્રી સીતારામરાયને જીવતો પકડી લાવવા ગયેલો રાજ રામજીવન પરાજય પામી દુસ્મનના હાથે જીવતદાન મેળવી નિર્માલ્ય બની જાવણીમાં પાછો આવ્યો હતો એટલુંજ નહીં પણ વીના કારણ તેની સાથે ગયેલા સરદારો પણ પોતાનો જાન ગુમાવી બેઠા હતા.

આખીયે રાત વીતી જવા છતાં અને પ્રભાત થતાં સુધીમાં રાજ રામજીવનના કાંઈ પણ સમાચાર ન મળવાથી રાજ રઘુનંદન અને નવાબ અત્યંત ચિંતામગ્ન થયા હતા કે જરૂર રાજ રામજીવન અને તેમના સરદારો દુસ્મનોના સકંજમાં સપડાઈ ગયા હોવા જોઈએ અને આથી તેઓ જાતેજ કેટલાક સરદારોને લઈને રાજ રામજીવનની મદદે જવા તથા તપાસ કરવા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા પરંતુ થોડીજ વારમાં અત્યંત લયબીત બનેલા રાજ રામજીવને તેમની અજાણી વચ્ચે તંજુમાં પ્રવેશ કર્યો અને બંને રાજવીઓને પ્રણામ કરી નીરંતરેજ વહેને મોત

ધારણ કરી ઉભો રહ્યો આ બેતાંજ રાજ રઘુનંદન બોલ્યો “રાજાજી ! કેમ મૌન ધારણ કરી ઉભા છો ? શું થયું ?” જે સત્ય હોય તે વીનાસકાંચે બહેર કરો જયપરાજય એ તો વીધીના હાથ છે તેથી શરમાવવાનું કે વીચાર કરવાનું કારણ નથી. હા, પરંતુ તમારી તલવાર ક્યાં ગઈ ? રાજ રામજીવનનો જવાબ શું હોઈ શકે ? રાજ રામજીવન તો એ પહાડમાં જઈ વસેલા વીર શીરામણીના ઔદાત્ય તરફ એટલો ખેંચાઈ ગયો હતો કે તેને શું બોલવું તેનું જ જ્ઞાન રહ્યું નહીં આથી પુનરપી નવાબે કહ્યું “રાજાજી ? સંક્રાંત ન ધરો જે બન્યું હોય તે બહેર કરો કે જેથી આપણે તેનો માર્ગ કરી શકીએ અને દુશ્મનનો પરાજય કરી શકીએ શું તમેને સીતારામરાયનું નીવાસસ્થાન મળ્યું ?”

“હા, મળ્યું પણ શું કરું, મારા કમનસીબે હું એવો દુશ્મનની બળમાં સપડાઈ ગયો કે મારા માટે યુદ્ધ કરવાનો સમયજ ન મળ્યો તેની સંરક્ષણની વ્યુહરચનાજ એવા પ્રકારની હતી કે મને તેવો બલાદય મનુષ્ય પણ પાછી પાતી ક્યાં વગરજ રહે નહીં” છતાં પ્રશ્નરતો ઉપકાર કે હું જીવતો છાવણીમાં આવી શક્યો રાજ રામજીવને હાર કશુલ કરતાં અને બચાવની લીલ કરતાં જણાવ્યું.

“વાર પેણુ તમારા સાથીઓ ક્યાં ?” નવાબે આતુરતાથી પુછ્યું “બધા કપાઈ મુવા અને હું પણ એ મહાન વીરાતમાની ક્ષમા મેળવી ત્યારેજ જીવતો પાછો ફર્યો પરંતુ તેના સેનાપતી મેનાહાતી અને તેની રાક્ષસી રાણી તો મને જીવંતીજ મારી નાંખવા મારે શીરચ્છેદ કરવા સીતારામરામને સલાહ આપી રહ્યાં હતાં એવો ! કેવો તે લયંકર દેખાવ. પરંતુ સીતારામરાયે તો તે બંને જીવંતી સલાહને ન ગણકારતાં ક્ષમા વીરરથ છુપ્યુમ એ સુત્રાનુસાર મને મારા અપરાધોની ક્ષમા આપી પરંતુ મારી તલવાર તો મેનાહાતીએ લઈ લીધી.” રાજ રામજીવને શરમીંદા બની જણાવ્યું.

‘વાર’ તે ક્યાં સંતાયો છે ?” રાજ રઘુનંદને ઉઘ્રતા ધારણ કરી પુછ્યું.

“ગોપના પહાડની ચુસ્ત ચુકામાં” રાજ રામજીવને જણાવ્યું પરંતુ નવાબ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયો સીતારામરાયના હૃદયને તેણે પીછાણ્યું હતું આવા એક સબળ શત્રુને હાવમાં આવેલો જીવનો જવા દેનાર એ મહાબ્રાહ્મને માટે ખરેખર તેના હૃદયમાં અત્યંત માનની લાગણી ઉદ્ભવવા પામી પણ એ વીચારોથી હવે કાંઈજ વળે તેમ નહોતું.

“નવાબ સાહેબ ? સીતારામરાયનો પતો હવે મળી ચુક્યો છે, હવે મને તેમ કરી એને ત્યાં પકડવોજ જોઈએ અને કાષ્ઠપણ ઉપાયે આપણા લશ્કરને એ પહાડની આસપાસ ગોઠવી દઈ તેને અન્ન પાણી મળતા બટકાવી દઈ છુપો હલેલો કરવાથી આપણે તેને નમાવી શકીશું.” રાજ રઘુનંદન એક વ્યુહરચના બતાવી અને જેમ બને તેમ જલ્દીથી હવે આ સંક્રાંતનો પણ અંત લાવી નાખવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી આ વાતને નવાબે અનુમોદન આપ્યું અને તે માટે રાજ રામજીવને જણાવ્યું.

“હવે એ ટેકીની ટેક નમાવવાનો સુચ્ચસર પ્રાપ્ત થયો છે તેનું નીવાસસ્થાન મેં ઘણીજ બારીકાથી નીહાળ્યું છે અને જે જે ચુસ્ત રસ્તાઓ હતા તે પણ મેં જોઈ લીધા હોવાથી હવે તેના ઉપર હલેલો કરી નમાવવા અને જીત મેળવવામાં વધી

નહી આવે અને હું પણ મારા અપમાનનું વેર બહુજ સખત રીતે વાળીશ, એ ઉક્ત અને અભીમાનમાં પુલી ગએલા મેનાહાતીને મારી તલવારથી વીંધી નાખીશ એટલુંજ નહીં પણ સીતારામરાયની સુંદર સ્ત્રી કમળાદેવી બાદશાહના ચગલુમાં ભેટ ધરીશ યા તો મારી સ્ત્રી ખનાવીશ એ ઉખડેલ નારી કહે તેમ મારી રહામે બકી ગઇ, મારો વીનાશ કરી નાખવા સીતારામરાયને ઉપદેશ દેવા લાગી પરંતુ તેણીને ત્યારેજ ખચર પડશે કે જેને તે ધીકારતી હતી તેનાજ ચરણ સેવવા પડશે” રાજા રામજીવન-કોષાવેશમાં જેમ યોગ્ય લાગે તેમ બોલી તો ગયો પરંતુ જ્યારે કમળાદેવીની હકીકત નવાળે અને રાજા રઘુનંદને સાંભળી ત્યારે તે બંને મહાપુરુષો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયા તેઓને સ્વપ્ને પણ બ્રાંતી નહોતી કે કમળાદેવી એક સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની આવી દુરદશામાં યા તો સંગ્રામની ઉલ્લી ધડીએ પણ સાથે હોય અને જ્યારે તેઓને આ બાબતની ખાત્રી થઇ ત્યારે તો તેણીને કબજે કરવા સૌ કોઇ વીકારી દ્રષ્ટીએ-પોતપોતાના બનાનામા લાવી કેમ બેસાડવી તેનોજ વિચાર કરવા લાગી ગયા હતા પરંતુ રાજા રામજીવનનું બોલવું પુરું થતાંજ નવાંજે કહ્યું “ગભરાશો નહીં, મારા બહાદુર સરદારો આ વખતે પણ જોશથી લઢશે સીતારામરાયને નમાવશે અને જીતેલી ઉછાંછળી સ્ત્રીને જીવતી પકડી જાવશે માટે હવે આપણે-તેના નીવાસ સ્થાન ઉપર ગુપ્ત રીતે હલ્લો લઇ જવા ત્યાંના ગુપ્તચાનો ઉપર-સર્વ લશ્કરને ગોઠવી દેવાના વિચાર કરવા પડશે અને કાલે પ્રભાતે તેનો નીલુચ કરી રાત્રીના સમયે આગાહ કાય પાર ઉતારવું પડશે.”

જ્યારે આ બાબતો ચર્ચાઇ રહી હતી અને આ ત્રણે રાજ્યકર્તાઓ પોતપોતાની વાનો જાહેર કરતા હતા ત્યારે એક ચોથી વ્યક્તિ બહુજ ગુપ્ત રીતે તેમનો વાર્તાલાપ સાંભળતી ઉભી હતી. જે કે બહાર પહેરેદારો પહેરો ભરતા હતા છતાં એ ચોથી વ્યક્તિ એવી હતી કે તેના પ્રભાવ પાસે ગમે તેવો પાષાણહસ્તી મનુષ્ય પણ પીગળી જતો. તેના મુખપાંદે પ્રતી દ્રષ્ટી કરતાં તેના તરફ રેતેલભાવ પુન્યભાવ અને પ્રેમની લાગણીની રકુગણ જાગૃત થતી. ન્હાનાંથી માંડી છેકજે મોટી ઉંમરના મનુષ્યો સાધારણ કીંવા રાજ્યદારી પણ તેને બહુજ માનપુર્વક જોતા હતા તો પછી એક અદના સીપાઇ તેવી વ્યક્તિ તરફ રેતેલભાવ પુન્યભાવ રાખે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? ત્યારે એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો હતો કે આવી એક વ્યક્તિને તંબુમાં દાખલ થવાની શું મનાઇ હશે ? યા તો એવી પુન્ય બુદ્ધિ દર્શાવનારાઓ બાલી તેના તરફ આડંબરનો ડોળ કરતા હશે ?

નહિં. તેમ નહોતું છતાં તે વ્યક્તિને અંદર આવવા દેવાથી એ ત્રીપુટીના કાયમાં કાંઇક વીંધન ઉપસ્થિત ન થાય એજ કારણથી એ વ્યક્તિને અંદર આવવાની મનાઇ હતી. મનાઇ એટલાજ માટે કે જે ચોથી વ્યક્તિ માટે આપણે આ વાંચીએ છીએ તે એક અમળા-સ્ત્રી હતી. અને તે બીજી કોઇ નહીં પણ રાજકન્યા. રાજા રઘુનંદનની પુત્રી કીશોરી કે જે પોતાના પિતાની સાથેજ રણક્ષેત્રમાં આવી હતી અને તે આ બધોએ ત્રીપુટીનો વાર્તાલાપ ગુપ્ત રીતે સાંભળતી ઉભી હતી. દુરમનની દીકરી પોતાનાજ કટાવેરી પ્રત્યે દીવસોજ સહાનુભૂતી અને તેના કલ્યાણને માટે પ્રયત્ન કરતી હતી. તેના હૃદયની ધણી ખરી બાબતો રાજા રઘુનંદનના બહુ વામાં હોવાથી આવી ખાનગી મસલતને વખતે રાજકુમારી કીશોરીને ત્યાં આવવા મનાઇ કરવામાં આવી હતી. પિતા પોતાનીજ પુત્રી રહામે પ્રપંચ રમતો હતો. તે જાણતો હતો

કે શ્રી સીતારામરાયના પુત્ર સાથે જન કરવા આતુર બનેલી કીશોરી કદાચ પોતાના દુશ્મનનું હિત આહીને પોતાની બાજુ ધુળ ન મેળવે એ ખાતર આવો પ્રતિબંધ કરેલો હતો. છતાં પુત્રીને તો એમજ રહમજાવવામાં આવેલું કે-તું કદાચ રણયુદ્ધની વાતો સંભળી ગભરાઈ ન બધ તે હેતુથીજ અમારી ખાનગી મસલત વખતે તારે હાજર ન રહેવું, કીશોરી નહાની કે બચ્ચું નહોતું કે આની પ્રાપ્તીક આખતો સમજી ન શકે? છતાં પિતા સામે અત્યારથીજ બુદ્ધિ વેર બાધવું તેણીને થોડા ન લાગ્યું અને તેથી બાવણીમાં પિતા સાથેજ રહી. દુશ્મનનું બધું કરવા તેની પ્રત્યક્ષ આકાંક્ષા હતી, આજના પ્રભાતેજ પિતાને પ્રજ્ઞામ કરવા પોતાના તંબુમાંથી નીકળી. રાજ રઘુનંદનના તંબુમાં આવવા નીકળેલી રાજકુમારી દધિવ-સંજોગાનુસાર આ ત્રીપુટીના સંવાદને—મસલતને બાધી શકી અને તે સાથે કમળાદેવી માટેની નીચ મહાનાકાંક્ષા પશુ તેનાથી અજ્ઞાત નજ રહી, એટલુંજ નહીં પણ શ્રી સિતારામરાયના પુત્ર પિતા પાસે નથી એ પણ તેણીના બાધવામાં આવ્યું અને આ પછી તત્કાળ તે પુનઃ પોતાના તંબુ પ્રતી પ્રવાણ કરી ગઈ. અંદર બીરાજેલી ત્રીપુટી રાજકુમાર વીશે કાંઈ પણ બાધી ન શકી. રાજકુમારી તરફ રાજસેવકો પણ અત્યંત માનની-પ્રેમની ધ્યાનથી નજરે નેતા અને બંધુજ હેત રાખતા.

આ વખતે એ ત્રીપુટી મસલત કરી છુટી પડી અને રાજકન્યા વીચારના વમળોમાં ઝૂંબાએલી ચીંતામગ્ન બની. જ્યારે કીશોરી પોતાના તંબુમાં પાછી ફરી ત્યારે તેની દાસીઓ રાજકન્યાના આગમનની માનપ્રતીક્ષા કરતાંજ બેઠાં હતાં. નીત્ય નીચમ પ્રમાણે રાજકન્યા અને દાસીઓ પ્રભાતમાંજ મધુમતી નદીના તટ ઉપર સ્નાન માટે સંચરતાં હતાં તેજ પ્રમાણે આજે રોજ કરતાં વધુ વખત વીતી જવા છતાં જ્યારે રાજ રઘુનંદનના તંબુએથી કીશોરીને આવતાં વીજળ થયો ત્યારે સર્વે દાસીઓ ચીંતામગ્ન બની વીચારો કરતી બેઠી હતી. અને થોડા સમયમાં જ્યારે તેમની અધીષ્ઠાત્રી દેવી પાછી ફરી અને તેણીના નિરંજન વદન ઉપર તેમની નજર પડી ત્યારે તો સર્વ દાસીઓ વીચાર-ચીંતાનાં આવરણથી મ્હાન વદનથી ધેરાયેલી ઉભી પરંતુ રાજકન્યાની મુખ્ય પ્રીયપાત્ર દાસી કામલતા સમયસૂચકતા વપરી અન્ય દાસીઓને ત્યાંથી ચાલી જવાનો હુકમ કરી પોતાની અધીષ્ઠાત્રીની પાસે આવી બેઠી. તેણીના હુકમનો અમલ કરતી દાસીઓ ત્વરિત ગતીએ ત્યાંથી પ્રવાણ કરી ગઈ. યૌવનના નીર્દોષ ઉદાનમાં પ્રવેશ કરતી દુનીયાના દગાબાજ વાયુના સુસવાટાથી અલગ રહેલી, પ્રેમના નવપદ્મવોની વનઝાંખા નાચે નીર્દોષ જીંદગી વીતાવતી પવિત્ર પ્રેમના અતુરાગમાં રનેહ સરીતામાં આકર્ષાએલી અને પોતાના સૌભાગ્યને ઉબળ કરવા વીર શીરામણીના પુત્રની પાછળ દીવાની બનેલી રાજકન્યા ધર્મના સીધાંતોને—પોતાની ફરજનો—કર્તવ્યનો ખ્યાલ કરતી ઘના દુશ્મન તરફ અંતરની સાચી રનેહ ભાવનાઓ અંતરમાં પ્રગટ કરતી હતી, એક બાજુ પિતા, બીજી તરફ ભાવી પતિ, એક બાજુ પીતૃધર્મ, બીજી બાજુ રનેહ. ભાતી પી તરીકે મર્યા પછી પત્ની તરીકેની ફરજ, એક બાજુએ નીતી, બીજી બાજુએ અન્યાય, ત્રીજી તરફ રાજ્યનીષ્ઠા અને ચોથી બાજુએ કથરની ગતી, પ્રભુ પ્રત્યે દુનીયા તરફ અને વડીલો તરફનો ધર્મ તેના આત્માને ઝુંગળાવી રહ્યો હતો શું કરવું તેના ગઢન ઉંડા વીચારમાં તે એટલી બધી તદ્દલીન બની ગઈ કે ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરી ગએલી દાસીઓને પણ તે ન જોઈ શકી

એટલું જ નહીં પણ રહામે ખેઠેલી પોતાની પ્રીય સખી કામલતા સાથે વાર્તા વિનોદ કરવા પશુ લક્ષ ખેંચાયું નહીં, તેણીના હૃદયની વ્યથા કાષ્ઠપણ પ્રકારે જાણવાના હેતુથી અને તેને નાણું કરી રાજકન્યાના દીકરને ઉત્સાહમાં લાવવા કામલતાએ મોનનો ત્યાગ કરી કહ્યું “પ્રીય સખી તારી આ દાસીને તારા હૃદયની વ્યથા જો દરકત ન હોય તો જણાવ. તને મારા પર વિશ્વાસ હોય તો તારી આ સેવીકા જરૂર તારા હૃદયમંથનનું શાંતન કરવા પ્રયત્ન કરશે તું જાણે છે કે તારાં અનેક ગુપ્ત કાર્યો મેં આપાદ વીશ્વાસપુર્વક કરી ખતાવ્યાં છે અને તેથી મારી તને નમ્ર વીનવંતી છે કે જે કાંઈ અન્યું હોય તે તું મને કહીશ તો અવશ્ય સવંયા તારી ચીંતાનો લોપ થઈ જશે.” પોતાની વીશ્વાસુ દાસીના શબ્દો સંભળતાં કીશોરી જરાક સ્તબ્ધ બની અને ચોતરફ તે શંકાશીલ બની જોવા લાગી અને તે પછી એકદમ અશ્રુધારા વરસાવતી તેની પ્રીય સખીને બેટી પડતાં ખોલી.

“પ્રીય સખી, શું કહું મારા હૃદયમાં જવાંળાઓ, સળગે છે મારા બાવી પતિ શ્રી સુર્યસિંહરાયનો અને તેમના પિતાનો ગુપ્ત રીતે નાશ કરી નાખવા અને તેમની માતા કમળાદેવીને પકડી બંદ કરી-આદેશાદેને બેટ ધરવા-મારા પીતાશ-કાકાશ્રી અને નવાં પ્રપંચ ધડી રહ્યા છે, કહે હું મારી ફરજ, માફ કરવું કેવી રીતે બાળકું, મારા બાવી પતિની છાંદગી કેવી રીતે બચાવું?”

તેણીના આવા ગદગદીત દ્વાજા સ્વરો સંભળી દાસી કામલતા જરા વીચાર કરી આશ્વાસન આપતાં ખોલી.

“રાજબાળા એથી આટલું બધું ગભરાઈ જવાનું કાંઈ જ કારણ નથી જો રાણી કમળાદેવીને પકડી તમારા પીતા, છાંવણીમાં લાવશે તો તેમનો બચાવ કરવા માટે હું અને તું બંને ગુપ્ત રીતે બહાર પડીશું અને તેમને-તેમના શીયળને-છાંદગીને બચાવી શકીશું. તદ ઉપરાંત તારા પ્રીયતમની શોધ મેં કરી હતી તેઓ હરીહરનગરમાં આવેલા શીતલકામમાં તેમની માતા યશોધરા પાસે રહે છે અને સંરક્ષીત છે, કદાચીત તેઓ પણ આ સંગ્રામમાં જોડાશે તો પણ તેમના મહા બળવાન પીતા બ્યાંમુધી દેવાત છે ત્યાં લગી ચીંતાનું કારણ નથી. યુધ્ધ થશે જ, જય પરાજય વીધીને હાથ છે છતાં અત્યારથી જ આટલી ચીંતા કરવાનું કાંઈપણ કારણ નથી રણક્ષેત્રમાં આપણે સાથે જ રહેશું. જો હવે યોગાનુસાર તમારા પીતા જીતશે અને શ્રી સીતારામરાયના વંશના ઉચ્છેદ માટે તેમણે લીધેલી પ્રતીજ્ઞા પુર્ણ કરવા તૈયાર થશે તો પણ મારી પ્રીય સખી આ ઉદર તારાથી પોષાયું છે તો તેનો બદલો હું મારો પ્રાણ આપી પુર્ણ કરીશ પણ દીલ્હી સમ્રાટના સાચા મીત્રના વંશને અમર રખાવીશ-અચાવીશ—તને સુખી કરીશ માટે ચાલ આવી બાળનોની ચીંતા તજ દે અને સ્નાન કરવા નદીતટે પ્રયાણ કરીએ.”

વીશ્વાસુ દાસી કામલતાએ રાજકન્યાની દરેક ચીંતાઓનું નીરાકરણ કરતાં અને શ્રી સુર્યસિંહરાયની સુરક્ષતા વીશે નેમજ બાવી આશ્વત્તા નીવારણ માટે સર્વ ઉપાયો યથાર્થ રીતે ખતાવી કીશોરીના અંતરમાં શાંતતા પ્રસારાવી એટલું જ નહીં પણ પોતે મુધ્ધા પ્રાણ-ચૈત્તજીવર કરવા તૈયાર છે અને દીલ્હી સમ્રાટ મુધ્ધા ન્યાય માટે શ્રી સીતારામરાયના વંશની રક્ષાને માટે પણ ઉપાય દર્શાવતાં રાજકન્યાના અંતરમાં કાંઈક શાંતીએ સ્થાન લીધું, અને થોડી ચીંતાઓને

બુલી મધ પરંતુ જ્યારે તેણીએ જાણ્યું કે શ્રી સુર્યસિંહરાય તેમની વૃદ્ધ દાદીમા પાસે રહે છે, ત્યારે તે જરૂર એક વેળા રજૂર મળી પોતાના અંતરની ઉમીંચો-વેદના-પવિત્ર વીશુધ્ધ પ્રેમ પ્રમટ કરવાની ઇચ્છા કરી અને તે માટે કામલતા આગળ પોતાનો વીચાર તેણીએ જાહેર કર્યો. આ બાબતમાં દાસીએ તત્કાળ અનુમતિ આપી અને પોતાના ભાવી પતીને અત્યારથીજ પોતાના હૃદયની સાચી રત્નહ બાવનાની ખાત્રી કરી આપવા માટે આ સમયને સાધી લેવા પશુ સલાહ આપી. આ વીચાર તે બંને જણાએ પોતાનાજ અંતરમાં ગુપ્ત રાખ્યો. કારણ નહીં તો કાંઈક અનીષ્ટ થવાનો સંભવ હતો પરંતુ રાજકન્યાના હૃદયમાં હજી એક શંકા નું સ્થાન બાકી હતું અને તે એ કે દુરમનની દીકરી ઉપર સુર્યસિંહરાય વીશ્વાસ મુકશે કે કેમ? છતાંએ દાસીએ જણાવ્યું:

“જમે તેવા કઠોર હૃદયના મનુષ્યને પીગળાવવા વીશ્વાસ બંધાવવા અને આકર્ષણ કરવા એ શક્યતામાન છે. જો પોતાનું હૃદય તદ્દન સાફ છે, પોતે સાચા અંતઃકરણથી દુરમનનું પશુ બહુ કરવાની તમન્ના રાખે છે. તો ઇશ્વર જરૂર દુરમનના દીનમાં પશુ સત્યતાની ખાત્રી માટે અદ્ભુત કીરણો પ્રસારી દે છે.” એટલાજ ખાતર સુર્યસિંહરાયને પોતાનો કરી લેવા રજૂર મુશ્કાત માટે દાસીએ આટલી શંકાનું સમાધાન કરી સંમતી દર્શાવી અને સહિ સખીઓ સાથે રાજકન્યા પ્રાતઃકાળના નીત્યકેમમાં પરોવાઈ.

પ્રકરણ ૭ મું.

“સન્યાસીની”

હિંદુ શાસ્ત્ર ધર્મના નિયમને અનુસરી ક્ષત્રી ધર્માનુસાર, પુવંજોની કિતી ગાથાઓ જોતાં સાંઝળતાં વાંચતાં નિશ્ચય થયો છે, કે તે વખતે સતી થવાની પ્રથા હતી પોતાના પતિ પાછળ-ત્રી સતી થતી હતી, પોતાના જીવનનો ભોગ આપતી, આત્મ વિસર્જન કરતી. એ પ્રથા કેટલાક વખત સુધી રહી હતી. પુરાણોમાં અને તેથી પશુ આગળ વધીને મેવાડ મારવાડના ઇતિહાસોમાં સતી થયેલી કેટલીક ત્રિર બાળાઓના ઇતિહાસો હજી પશુ વાંચીએ છીએ. અનાદી કાળથી સાલ્યો આવતો એ રીવાજ અમુક સમય સુધી રહ્યો અને તે પછી ઓંઓએ વૈવૃવ્ય ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવા માંડ્યું. શ્રી. સીતારામરાયના પિતાના અવસાન પછી તેમની માતા માટે આવુંજ કાંઈક બન્યું હતું. તેમની માતા વિધવા બનતાં ત્યાંના શિવાલયમાં સંસારથી વિરક્ત બની કાંઈ પશુ જાતની સંસારીક બાબતમાં ન પડતાં ઇશ્વર સ્તવનમાં પોતાનું જીવન વ્યતિત કરવા લાગ્યાં હતાં. અને જ્યારે પોતાના પુત્રે સારાયે બંગાળમાં નામના અમર કરી, કેટલાક નગરો કબ્જે કર્યા ત્યારે તેમણે પોતાનું જીવન સાફદય થયેલું માન્યું આ વીર પુત્ર અને પુત્રવધૂના યશોગાન ચોદીસ ગવાયેલાં હતાં અને તેથી માતા યશોધરા પોતાના જીવનને ધન્ય માનવા લાગી. સન્યાસીઓ અને સાધુઓનો કઠીન ધર્મ યશોધરા પોતાના જીવનને અંગીકાર કર્યો હતો. શિવાલયમાં ઇશ્વર સ્તવન ઉપરાંત ગોશાળાની દેખરેખ આપેલાં પ્રાણીઓની નિસ્વાથ સેવાભાવના પશુ તેમના હૃદયમાં જાગૃત થઈ હતી. અને તેમની દરેક પ્રકારની સેવા તેઓ કરતા કેટલીક વાર પોતાનો વીર પુત્ર અને પુત્રવધુ માતા યશોધરાની ચરણાવિહનું પૂજન કરવા આવતાં અને શુભાશીષ મેળવતાં જ્યારે

જરા આ તરફ નજર કરશો.

દરેક જાતના કાચ, ફાઇડીંગ ફરનીચર તેમજ

દરેક જાતના પ્લાઈવુડ તથા ફરોમ બોર્ડ,

તેમજ ફેટ વર્ક્સના પાટીઆં,

એક્સપાન્ડેડ મેટલ અને લોખંડની

જાળીઆં મોટા જથામાં

તૈયાર મલશે.

લખો—યા મળો—

સી. ભીમજી પુંજ એન્ડ સન્સ

મેટલ એન્ડ હાર્ડવેર મરચન્ટસ

હેડ ઓફીસ, ૨૦ જોખા બજાર, મુંબાઈ

બ્રાંચ—૭૮, અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ.

રેલેગ્રામ—ફ્રેન્સીંગ.

રેલીફેશન—૨૨૩૬૫ હેડ ઓફીસ.
૨૬૧૬૩ બ્રાંચ.

મહમદપુર નજર ઉપર અણધારી આફત આવતાં અને રાજ્ય નબળાયા; ઘર્તા શ્રી સીતારામરાયે પોતાના પુત્રની રક્ષાને માટે સુયશીંદરાયને યશોધરા પાસે સેવામાં રાખ્યો હતો. પુત્રનો પુત્ર પણ વીર ઉદાર અને સત્યવાદી હોવાથી માતા યશોધરા સુયશીંદરાય ઉપર અત્યંત સ્નેહ રાખતા.

હવે પછીનું આ છેલ્લું જ યુદ્ધ હતું. આ યુદ્ધના પરીણામની સ્વર્ગ ખાજી એક પ્રભુતા હાથમાં હતી. એટલે કે ભાવીમાં શું હતું તે પામર મનુષ્યો ક્યાંથી જાણી શકે? આમ હોવાથી માતા કમળાદેવી પોતાના પુત્રની કેટલીક વખત ચીંતા કરતી હતી. આજ ધણા સમયથી તે પોતાના પુત્રને પોતાના સાસુ માતાના સુરક્ષીત નીચે મુકી આવી હતી. છતાં માતાનું હૃદય કાંઈ નીરાળું જ હોય છે—નવ માસ ગર્ભમાં રાખે, તેને માટે અનેક છંદો રાહત કરે, બાળક માટે મરી પીટે, પોતાના આત્માના ભોગે પણ બાળકનું જતન—લાલન—પાલન કરે એ દશાળુ માતાનું દીલ પુત્ર વાતસલ્ય માટે ઉછળી આવે. એમાં શું આશ્ચર્ય? કમળાદેવીના હૃદયમાં પુત્રદર્શનની અભીલાષા જાગૃત થઈ હતી. આ આખરી યુદ્ધનું પરીણામ, ભવીષ્યની ભયંકર આફતની આગાહીરૂપ તેણીને જણાતું હતું અને તેથી તેણીના હૃદયમાં છેલ્લી વાર પુત્ર દર્શન કરી આવવાની અને મૃત યશોધરાની શુભાશીષા મેળવવા ઇચ્છા જાગૃત બની હતી. મા—તે પછી સંતાન ગમે તેવું હો. સાઈં યા નરસું, યુદ્ધ કે અયુદ્ધ, પણ તેની તરફ સદાયે મીઠી નજરથી જોનારી હોય છે. પુત્ર કયાય તોયે શું ન કયાય તોયે શું? માનો તરફ સંતાન કદાચ ધીકરથી જીવે. તરકોડે, તો પણ માતા તે તો માતાજી, તે તો શ્યતાન—મનુષ્ય હોય તો પણ તેનું દીલ જરૂર દુખમાં કે સુખમાં સંતાન ઉપર તેટલોજ એક બાળક ઉપર હોય એટલોજ સ્નેહ રાખનાર હોય છે, તેથી દશાળુ માતાઓને પવિત્ર પ્રેમ મેળવવા ક્યો અભાગી મનુષ્ય દુર્ભાગી અને? આતો એક નૈમગીક બાબત છે. સમય બહુ ફેરોડી જાય છે, પોતાના શુભ સ્થાનની દુસ્મતોને માહિતી મળી મુકી હતી. તેમનો વીનાશ કરવા દુસ્મનો તલસી રહ્યા હતા. જીવતાં યા મુવેલાં પણ પકડવા વ્યર્થ ફાંફાં મારી રહ્યા હતા, રાજ્ય શુભાંબુ હતું જંગલના આશ્રયમાં પડેલા હતાં. આફતનાં વાહનો એતરફ ઘેરાઈ ગયાં હતાં. પોતાના પતી પ્રિયેની મહાન ફરજ બજાવવાની હતી, અને તેને એક ધડી પણ છોડી શકાય એમ ન હતું. ક્યે ધડીયે ક્યા વખતે શું બનશે તેની ખબર નહોતી અને ભારી યુષ્મના બાણકારા વાગી રહ્યા હતા. તેવા સમય ઉપર પણ કમળાદેવીનું દીલ માતાના વાતસલ્ય સ્વભાવથી પુત્ર માટે ઉભાત રહ્યું હતું, ઝલકાતું હતું. પોતાના વહાલસોયા પુત્રના દર્શન માટે અંખનું વીચાર સાગરમાં ઢોલા ખાતું હતું. તેની આવી અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ જોતાં આશાક સુદીમાન સીતારામરાય તત્કાળ સમજી શક્યો કે રાણી-પુત્ર માટે ચીંતા કરી રહી છે. આજના પ્રભાતથીજ રાણીને આમ વીહવળ બનેલી જોતાં તેની શંકાનું સમાધાન કરવાની સીતારામરાયને ઇચ્છા જાગૃત થઈ અને તેથી પોતાની ધર્મપત્ની આદર્શ. આવ' લલના ઉપર અત્યંત પ્રેમ રાખનાર એ સુદરીને હૃદય સરસી ચાંપી. હિંદ્રેમ કરવાનું ધારણ પૂછ્યું. માતાનું હૃદય પુત્ર માટે કેટલું દીઝાવર હોય છે તે આ પ્રકારે ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આવી વિષમ ધડીયે પણ પુત્રનાં દર્શન માટે ગમે તેવું સાહસ ખેંચવા કમળાદેવી તત્પર બની હતી. તેણી સીતારામરાયના પ્રશ્નથી અત્યંત આગળ આ: તો

ધરસાવની પોતાના પતિના ખસા ઉપર શીર ટેકવી સ્વયં કારણ દર્શાવવા લાગી. આ તો એ સંસારનો એક-હતો મીઠા માયા હતી. માયાના બંધનજ એવા હોય છે-માયાનાં આવરણોથી મનુષ્યો એક બીજા પ્રીતી આકર્ષાય છે. અને જો તેમ ન હોત તો દુનિયા કેમ ચાલત ? કમળાદેવીનું આવું દીલ જોઈ સીતારામરાય તેણીને આશ્વાસન દેવા લાગ્યો જરૂર માતાનું દીલ પુત્ર માટે પોતાના સંતાનના વિયોગે આટલું ઝુરે તે તે રહમજી શકતો હતો, એથીજ તેને પોતાની પત્નીના હૃદયની મનોવેદના જાણી લેતાં વિલંબ ન લાગ્યો પરંતુ આશુપ્રભુના સંજોગો એવા ઉપસ્થિત થયા હતા. કે હરિહરનગર જવા માટે રાણીને મોકલવાનો વિચાર માત્ર સીતારામરાયના દીલમાં અપનો સંચાર કરતો હતો એટલા માટે કે, નાટોર પતિની નીચ વૃત્તિ તેનાથી અજ્ઞાન નહોતી. ખરેખર જ્યારે કમળાદેવીનાં નેત્રોમાંથી આંસુ પડતાં જોઈ મનુષ્ય હૃદયને ઓળખનાર સીતારામરાય પશુ ધડી બે ધડીને માટે દીલગીર બની ગયો. પરંતુ એવી રીતે તદ્દન હતાશ બની જવાથી રાણીનાં હૃદયમાં સખત આઘાત પહોંચશે એવી ગણતરી કરતાં તે જરાક મંભીર વદને બોલ્યો.

રાણી ? તમારા જેવી વીરાંગનાઓના નેત્રોમાં આંસુ કેવાં ? આવા કટોકટીના સમયે હીંમત હારવી એ તમારા જેવી વીર સન્નારીને ન શોભે, પુત્રની રક્ષાનો ભાર પ્રભુના હાથમાં છે. તેની કૃપા મેળવનાર સર્વદા સુખી રહે છે, જો તેની મહેરબાની છે તો ગમે તેવા પ્રયત્ન દુસ્મનની પશુ તાકાત થઈ કે જીંદગીનો નાશ કરી શકે. તમારા પુત્રની ચીંતા ત્યજ દો. આપણા કરતાં પ્રભુને તેની વધુ ચીંતા છે. હું કણ્ઠ કશું છું કે તમારું હૃદય તેનીજ ચીંતામાં આખો દિવસ વ્યતીત કરે છે. પરંતુ તે તો સર્વથા નીષ્ફળ છે. છતાં માતા યશોધરા જેવાં ધર્માયલા તમારાં સાસુમાતાની એકજ શુભાશીષ તેના જીવનની રક્ષા માટે પુરતી છે.”

રાણીના દીલનું સમાધાન કરવાના હેતુથી શ્રી સીતારામરાયે રાણીને આશ્વાસન આપ્યું. રાણીનું દીલ શંકક શાંત થયું પરંતુ તે બોલી, “મારા વ્હાલા સ્વામી ? તમારું કહેવું સત્ય છે. પરંતુ અમે સ્ત્રીઓના હૃદયજ એવા પ્રકારના હોય છે કે પોતાના સંતાનોની કુદરતીજ ચીંતા હરદય રહ્યા કરે છે. હું જાણું છું-રહમજી છું. છતાં પુત્રવાત્સલ્યની ભાવનાએ મારા દીલમાં ચીંતાનું સ્થાન લીધું. પરંતુ નાટોરપતિની બીષણ પ્રતીકા યાદ કરતાં ન જાણે શાથી હું દીવાની બની જઈ છું. વ્હાલા નાથ એકવેળા મને પુત્રના સુખાવિહનાં દર્શન કરવા જવાની આજ્ઞા આપો હું અદ્ય સમયમાં પાછી ફરીશ. પરંતુ મને થોડા સમયને આંતર તમારી સેવામાંથી મુક્ત કરો. અને મારા પુત્રના દર્શન કરવા દ્યો.”

રાણીને નમ્રતાવે સીતારામરાય પાસે જવાની આજ્ઞા માંગી.

‘મારી પ્રીય સહચારણી ? સુખદુઃખની ભાગીદાર, જીવનની હૃદયેશ્વરી ? તું જાણે છે કે આપણા ગ્રંથેત સ્થાનની દુસ્મનોને ખગર પડી ગઈ છે. એટલુંજ નહીં પણ પ્રુદ એક સખળ શત્રુને મેં મારા હાથે જીત્યો જા દીધો છે. હું જાણું છું કે અત્રે બોનાયેલા અતી દીનતા ભર્યા શબ્દો અને મેં આપેલું જીવનદાન અરથાને નીષ્ફળ અને મનેજ હાનીરૂપ છે. છતાં મેં એરી નાગને જવા દીધો છે, તેમાંયે વળી તે વખતે તેં આપેલી સજાદથી નાટોરપતિ રૂર મારા ઉપર વેર લેવા તૈયાર થઈ ગયો હશે તું મારી સાથેજ યુધ્ધમાં સામેલ છે એ નજરે

જોતા નીચ રાખજો જરૂર તારા ઉપર પણ વેર લેવા તલસી રહ્યા હશે આવા કદંબા સંજોગોમાં હરીદનમર જવું યોગ્ય કેમ માની શકાય ? અને તારા જેવી મારા હૃદયની શાંતિ સ્વરૂપ મુતીને હું મારાથી અળગી કેવીજ રીતે કરી શકું ? તું કહે હું શું કરું ? અહુ ઉપર શ્રધ્ધા રાખનારો સત્ય ન્યાય, નીતી, અને પારકાનાં કષ્ટો દુર કરવાવાળો સીતારામરાય આજે ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયો છે. એક બાહુથી નાટોર નૃપતી જેવા મારો પીનાઇ કરવા પ્રયત્ન આદરી રહ્યા છે, બીજી તરફ મારી પ્રજાનો પોકાર મારા હૃદયને વ્યથમચારી રહ્યો છે ત્રીજી તરફ દેવો મારી ક્ષોડી કરી રહ્યા છે. ચોથી તરફ ભૂમાતા-પરદેશીઓના હાથમાંથી પોતાને જોડાવવા આજ્ઞા કરી રહી છે, એકલો સીતારામરાય શું કરે ? જ્યાં આજે દુનીયા મારા ઉપર ફરી હોય, ત્યાં તારા જેવી રતેદાગ પત્નીને માગ હૃદયની શાંતતાની મુતીને હું દુઃખના દરિયામાં ખણીખેદને દડસેલી કેમ મુકું ? કેવી રીતે તને મારાથી અળગી કરી શકું ? છતાંયે તું એક સ્ત્રી છે.”

શ્રી સીતારામરાયે સર્વ વાંતનો લયાનક આક્રોશો અને યુદ્ધ પ્રત્યાદીને સર્વોચ્ચર પુલકાસો કર્યો. પરંતુ જ્યાં તેણે એમ કહ્યું કે “તું એક સ્ત્રી છે. અબળા છે.” ત્યાં તો એ જાંભળી એક સીંહણની માફક ક્રોધમળાદેવી બોલી.

“નાથ ? હું સ્ત્રી છું, અબળા છું, પણ એક અબળા શું કરી શકે છે ? એ વ્યાપ કર્યા નથી જાણતા ? સ્ત્રી શક્તિ એ મહાન શક્તિ છે, એ વ્યાપશક્તિની સમક્ષ લલમલા વિરોના માત્ર શિથિલ યત્ર જાય છે. સ્ત્રી અબળા મરી પ્રજાના અને છે ત્યારે દેવો પણ ધ્રુજી ઉઠે છે. જેટલી સ્ત્રીઓમાં નમ્રતા-કોમળતા અને દયાના સાગર ભરેલા હોય છે તેટલીજ તે નીચ મનુષ્યો સમક્ષ સમક્ષેત્રમાં રણચંડીકા બની દુશ્મનોને વિદારે છે. તો પછી નાટોર પતિ જેવા નીચ માનવો સ્ત્રી શક્તિ સમક્ષ લાયકાર છે. એક અબળા જ્યારે આત્મસામ કરવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે જગતની સર્વ શક્તિઓ તેણીના બાહુબળમાં આવી વસે છે. હું પણ આપની વીરપત્ની છું આપે મને ગમે તેવા લવની સામે યવા શિક્ષણ આપ્યું છે, મને તેવા વીર મનુષ્યની રહામે પણ તદ્વારથી નમાવવા મારામાં આત્મબળ છે, રણ કૌશલ્યતા તો માતા પિતાને ત્યાંથીજ કેળવી છે. એ શું વ્યાપ છુતી ગયા ? તો પછી નાટોરપનિઓના તો શા ભાર ? અને તેથીજ મારી આપને નમ્ર પ્રાર્થના છે કે જો મને આજ્ઞા આપો તો એક વેળા સુવંસીંહના દર્શનની ખબીલાથી રાણી સત્વર પ્રયાણ કરે. હું અલ્પ સમયમાં પાછી ફરીશ. હું માત્ર એકજ દાસીને સાથે લઇ જઈશ. આપ માગ માટે બેસીકર રહો. અને મને જવાની રજા આપો અને કદાચ આપ અન્ય રથને પ્રયાણ કરી ગયા હશે તો આત્માની દરઆત યજ્ઞ યુદ્ધી હશે તો પણ હું તે રથને આપની સેવામાં આવી હાજર થઈશ તેની આત્રી રાખો.” રાણીએ એક લંબાણ સ્ત્રી શક્તિનો મહીમા રહમગવી પોતાના આત્મબળતું દીગ્દર્શન કરાવી જવાની આજ્ઞા માગી.

આ જાંભળી અત્યંત ઉદ્દહાસમાં આવી જઈ ધન્યવાદ આપતો સીતારામરાય બોલ્યો. “રાણી ધન્ય છે તમારી અદ્ભુત શક્તિને, હીંમતને, અને અગ્ર શ્રધ્ધા-વીશ્વાસ અને વીરતાને. તમો પણ તમારા પીતા જેટલાજ વીર છો. તમારા માતા પિતાની કુખને તમોએ ઉત્તરણ બનાવી છે, તમોને આપેલી કેળવણીનો ઉપયોગ-અને તમોએ કરેલાં કાર્યો માટે હું ધન્ય

પુશી થયો છું. જે મને પણ આનંદ થતો હોય તો તે પણ આજ કારણથી કે તમે લીધેલું સુદકળાતું શિક્ષણ તમારા પતીના લવાને માટે પણ ઉપયોગમાં લો છો, તમારા આવા નીકરતાલમાં શબ્દો સાંભળવાનીજ હું આશા રાખતો હતો. ભલે આપ પુશીથી સંચરો. માતાજીને મારા પણ પ્રણામ કહેશો, અને સત્વર પાછા પધારજો. પ્રભુ તમારે રક્ષણ કરે એવી આશીષ છે.

અંતે શ્રી સીતારામરાયે રાણી કમળાદેવીને જવાની રજા આપી અને તત્કાળ રાણી એક દાસી સાથે પુત્રદર્શન માટે હરીદરનગર પ્રતી પ્રયાણ કરી ગઇ. હરીદરનગર ભદ્રમદપુર નગરના કીલ્લાથી યા ગોપ પહાડથી બહુ દુર નહેતું એટલે કેટલુંક ભયંકર-વીશાળ જંગલ વીટાવી રાણી દાસી સાથે આગળ વધવા લાગી. રસ્તામાં થોડેકજ દુર દુશ્મનોની જાવણીનો પડાવ નજરે પડતો હતો. છતાં ચાતુર્યતામાં પ્રવીણ કમળાદેવી બહુજે ગુપ્ત રીતે એ વીકટ રથાને સત્વરે પુર જડે એશ્વરે દોડાવતી આગળ વધતી ચાલી.

જ્યારથી સુયંસીંહરાય પોતાની વૃદ્ધ દાદીમા યશોધરા યોગીની પાસે આવી રહેલો હતો ત્યારથી ગૌરક્ષા અને શીવપુત્ર કરવાની કજ દાદીમાએ તેના શીરે મુકેલી હતી. પ્રભાતનું નીત્ય ક્રમ પરવારી શીવપુત્રનું કાયં પુરું કરી સુયંસીંહરાય ગૌશાળામાં જતો હતો અને ત્યાં અબોલ પ્રાણીઓની સેવા કરતો ગાયો, ઇલાદી પ્રાણીઓને ચરાવવા દુર દુર સુધી જંગલમાં જતો અને માતા યશોધરા મહુ ભક્તિમાં તલ્લીન બનતી, જ્યારે રાણી કમળાદેવી સુસ્કીત શીવાલયમાં આવી પહોંચી ત્યારે સુયંસીંહરાય ગૌશાળામાં હતો. યશોધરા પુત્રવધુનાં વધામણાં સેવા લાગી અને શુભાશીષ દેવા લાગી. તત્કાળ મંદીરના પુત્રીઓ સુયંસીંહરાયે કમળાદેવી માતાના આગમનના સમાચાર આપ્યા એ જાણતાંજ સુયંસીંહ દુષંબેર શીવાલયમાં આવ્યો અને માતાએ તેને વહાલથી ગોદમાં દાખવ્યો. કેટલીક બાબતોનું રપજીકરણ કરી સાસુમાતાના શુભાશીષ મેળવી પુત્રદર્શન કરી પુત્રને આશીર્વાદ આપી રાણી કમળાદેવી પોતાના પતીના કાયંમાં બાંધેલા જવા તૈયાર થઇ. પુનઃ એક વેળા સુયંસીંહને કમળાદેવીએ હૃદય સરસો આપી પ્રભુની આશીષ ઉતરો, ઇશ્વર રક્ષણ કરો એવાં સદવચનો ઉચ્ચારી સાસુમાતા પાસેથી વીદાય થઇ ગોપ પહાડ તરફ દાસી સહ રવાના થઇ...

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રણયી યુગલ કે દુશ્મનની દીકરી.

“સાહેલી ભરીને હૃદય મારું મળશે રે
આંખડીઓ થાતાં એક હૈયાં હસશે રે
ધટાટાની ઉડી ગોઠે કંઈ-કંઈ-કરશું રે
અમૃતનાં બીલી એક અંતર કરશું રે”

(ખોટાદકર)

“જો ઇસ્ક ના તો શું ખુદા ? આલમ કરી તોયે ભલે
જો ઇસ્કના તો શું બહા ? જોને ખુદાયે શું કરે ?
કપાયે હશે જો કા ખુદા તો ઇસ્કનો બહા દશે
જો ઇસ્કથી ભુદો થયો, તો ઇસ્કથી હારી ગયો.”

(કથાપી)

‘વન બાવાની ધોર લાવંદર ધડા-પરંતુ શ્રમીતને શાંત કરનાર સમધુર-કુદરતી
લાડી-દરીયાળી ભુમી. લીલા વૃક્ષપદ્મવેથી આજબીબી થયેલો જો વનપ્રદેશનો ગામ
કાપતી એક વ્યક્તી અશ્વરોહી સ્વાર, અને તેની પાછળ એક સાધાગ્યુ પોપાક ધારણ કરેલો
એક સેવક પુરઝડપે પોતાના નીશ્ચીન પરચો જવા માટે સત્વર રવાના થતા હતા પ્રથમ
અશ્વરોહી સ્વારે, ઝગમગતા ઝરિના અક્ષંધારો શરીર પર ધાગ્યુ કરેલા હતા, કમરે એક
તીક્ષ્ણ તલવાર સટકતી હતી તેના મુખારવિંદ ઉપર કાતને મળતા આત્મની આવૃત્તિ રપજ
નજરે પડતી હતી તેનો શુભાળી વદનનો ખીલનો મહેરો ખરેખર અત્યંત મોદક હતો.

ઇસ્કના સાચા પુજારીઓને દુનીયાની પરવા નથી. ઇસ્કનાં ઉપાસક-દુસ્મન કે દોસ્તને
જોતાં નથી. ઇસ્ક નથી નો કાંઈ નથી જો સુત્રને માનનારા સાચા સ્નેહનાં પ્રેમી પંખીડાં-
આલમને જોવારે, સ્વતંત્રતાથી, છુટથી, ઇસ્કમાં ગઝ મણે છે. ત્યાં દુનિયાના દુઃખોની
પરવા ગમે તેટલી શીર ઉપર આવી પડે નો પશુ તેને અપવતી લેવામાં પાનાની શુરવીરતા
રહમગે છે. સાચા પ્રેમીઓ આદરનાં આવરજોને કડીએ ગણકરતાં નથી. દુઃખોના પટાડો
વડાવી તેઓ અંતરનાં સ્નેહની સત્ત સાચીતી પ્રગટ કરી શકે છે. તારોરપતીની ગાજકન્યા
કીશોરી પશુ સાચા સ્નેહનાં આશ્વર્યોમાં ખેંચાઈ દુસ્મનના દીકરા સાથે પ્રેમમાં પડેલી
આપણે જોઈ ગયા છીએ. તેણીના હૃદયની મનોમયતા પ્રગટ કરવા તે પોતાના પ્રેમીને કાંઈપણ
પ્રકારે મળી, અંતરની પ્રેમની જાળાઓ પ્રગટ કરી શ્રી સુપંસીદગ્ય ઉપર પોતાના સુદ
પ્રેમનાં કીરણો ફેલાવી અંતરવેદના પ્રગટ કરવા તે કચ્છતી હતી. પોતાના પીતાની
ફવત્તજીવનીના પ્રયોજને શ્રી સીનારામરાયને દુસ્મન તરીકે માની લેવાની તેમની મનોભાવના
માટે અરેખર તેણીને તીરસ્કાર છુટતો હતો. તે અચૂતી હતી કે કાંઈ
કાળે પશુ પોતાનાં લક્ષ કરવા શ્રી સુપંસીદગ્ય સાથે પરણવા પીના સંમતી અતાવેજ
નહીં અને જ્યારથી જો ગહાદુર બંગાળીતું રાજ્ય પીનાના હાથમાં આવ્યા પછી જો તેના
વંશતું નીકંદન કાઢવાની કરેલી પ્રતીજ્ઞા પછી રાજ્ય રહુતંદન કાંઈ કાળે પશુ પોતાના પીયાર
માટે સંમતી દર્શાવે યાવો યુધ્ધ બંધ પાડી સલામ કરે જો અક્ષંધીત હતું. કારણકે સતીનો
મદ ભુલ્મ નીતીનો પોષક સંધી-મુલેદ યાવો શાંતીનો ફાળો ઉપયોગ કરે તેવો નહોતો તેની
આવી વત્તલુક-વીતી સ્થામે અને તેની ઇચ્છા વિરુધ્ધ પશુ રાજકન્યાએ પોતાતું શીર ઉંચું કરું
હતું. પોતાના જીવનનાં જોગે તેણી પીતાની પ્રતીજ્ઞાને સદાને માટે અપુણ્ય રાખી શ્રી સીનારામ-
રાયના વંશતું રક્ષણ કરી પોતાના પ્યારા આશુદ ગહાલા ભાવી પ્રીયતમને ગયાવવા ગુસ્ત રીતે
પ્રયત્ન કરવા લાગી. તેની આવી ચાલખાજ દુસ્મન પક્ષ તરફથી શુભ મનોવાંચનાઓ ગુસ્ત
રીતે અપાતી મદદ ખુદશી કરી નાંખવામાં તેણીને મદદ ભય હતો. અને જો રાક્ષસી પ્રકૃતિનો
પોતાનો પીતા ક્રિતા તેને બંદીવાન બનાવે યાવો જાનથી બેગન કરી નાંખવા ચુકે તેવો નહોતો.
અને તેમ થાય તો તેણીના હૃદયમાં અને સુપં સાક્ષીએ અંતરમાં કરેલી સીનારામરાયના

વંશીનું રક્ષણ કરવાની પીતાની પ્રતીક્ષા રહ્યો પુત્રીએ કરેલી પ્રતીક્ષાનો ભંગ થાય. અપુણ્ય રહે, પોતાની શ્રી સુયંત્રીની સાથે લગ્ન કરી તેને પુત્ર રાજ્ય આપવાની ઇચ્છાઓ મનમાં સમાધિ જવાનો પણ મોટો ડર હતો અને તેથી તેણીએ પોતાના દુસ્મન પરંતુ ભાવી પતીને હૃદયની શુદ્ધ ભાવનાઓ માટે ખાત્રી આપવાની ઇચ્છાએ મુલાકાત-મેળાપ કરવાનું યોગ્ય ધાયું પોતાના પીતાની આવી શુદ્ધનીતી રહ્યો તેણીએ તદ્વાર ધારણ કરી. કળથી પણ કાચની પુણીહુતી કરવાનો નીશ્ચય કર્યો. તેણીના એ વીકટ કાચમાં પ્રભુની મદદ માંગી અને કુદરતી પ્રેરણાથી તેનામાં અજ્ઞાન પ્રકારનું બળ આવ્યું.

દાસી કામલતાએ જ્યારે કીશોરનાં હૃદયની મનોવ્યથા જણવા પછી તેનું નીરાકરણ કરવા મુજબ રાજકન્યા શ્રી સુયંત્રીદેવને મળવા માટે ઉત્સુક બની, રાત્રી વીતી સુકી હતી. અને પ્રભાતને સુયોદય પોતાના કીરણો ભુમંડળમાં પ્રસારે તે પહેલાં તો રાજકન્યા કીશોરીની તંબુમાં અવનવા ફેરફાર થઈ ગયા હતા. ત્યાં કીશોરી યા કામલતાને બદલે કોઈ એ સ્વાર સરદારો નજરે પડતા હતા. અને તે બંને સ્વારોએ કાંઈકં ગુપ્ત મસલત કરી સર્વ વસ્તુઓને જે જે યોગ્ય જણાતી તે વીએને પોતાની પાસે રાખી, પ્રભાત પહેલાં તંબુમાંથી તેઓ બંને બહાર નીકળ્યા. પ્રીયપાકેકા તે સ્વારો કોઈ નહીં પણ રાજકન્યા કીશોરી અને દાસી કામલતા પુરૂષ વેષધારીણી બની હતા.

હરીહરનગર એ છાવણીથી અહું દુર ન હતું. છતાં ભયંકર વનવગડાનો ભાગ કેવાં વીકટ પશુઓનું નીવાસસ્થાન તો હતું જ અને એ ભાગે પણ રાજકન્યાઓ જવામાં હીંમત બીડી અને કોઈ પણ પ્રકારે આ ગુપ્ત મુલાકાત માટે સંચર્યા. તેણી અશ્વ ઉપર સ્વાર થવામાં ધણીજ કાબેલ હતી. તેવીજ તેની દાસી પણ હતી. કામલતાએ આ સમયે એક સગી બેનની ગરબ સારી હતી. અને ગમે તેટલી નાટ્યરપતીની હાક વાગતી હોવા છતાં તેણીએ પોતાની અધીષ્ટાત્રીના આવા વીરત્વભર્યાં કાચમાં સંપૂર્ણ ભાગ આપી મદદ રહાય આપવા તૈયાર થઈ હતી. ઉચ્ચ સંસ્કૃતીના આદર્શને વળગી રહેનારી શુદ્ધ સ્નેહની દીવ્યપ્રભાથી ઘેરાયેલી રાજબાળાએ હવે તો જાતેજ પોતાનો ભાગ શોધી લીધો હતો. અને તે આપણે ઉપરોક્ત બાબતો વાંચી ગયા પછી ખુદે સમજાય છે કે રાજકન્યાના હૃદયમાં શ્રી સીતારામરાયના વીરપુત્રનું સ્થાન નક્કી થયું હતું. અસ્તુ. આ બંને અશ્વરોહી સ્વાર પુરઝડપે પોતાનો ભાગ કાપતા જતા હતા. પરંતુ કમલાએ હરીહરનગરની હદમાં પ્રવેશ કરતાંજ રાજબાળા કીશોરીનો અશ્વ અત્યંત તોફાન ઉપર જતાં તેણી ગભરાઈ ગઈ. કેમ કરી તે કાણુમાં ન આવ્યો અશ્વનો સ્વાર પણ કોઈ જેવો તેવો તો નહોતો છતાં તે તો અજાણ હતી તોફાને ચઢેલો અશ્વ નીહાળતાં અવશ્ય દેખાતું હતું કે રાજકન્યાને લઈ અશ્વ ક્યાંઈ અદ્રશ્ય થઈ જશે યાને તેને નીચે નાંખી દઈ તેણીના શરીરને તુકેશાન કરશે. સાથેની દાસી પણ કંઈજ ઉપાય ન કરી શકી. રાજકન્યાની મહેનત નબળાઈ નીવડી, અને અશ્વની ગતિ રોકવા જેટલું સામર્થ્ય રાજકન્યામાં ન રહ્યું.

આજ વખતે એક ગાયોનો ગોવાળ દુર દુર ગામોનાં અંધોલાં ગ્રાણીઓને ચારો ચરાવતો, પોતાની મજબુત ડાંગ વડે નીર્દોષ પરંતુ લડાયક લાઠીના દાંવ ખેલી રહ્યો હતો. અચાનક તેની ડ્રબ્ટી સામેથી આવતા અશ્વ ઉપર જતાં અને ચીંતામગ્ન બનેલા સ્વારને જોતાં ગોવાળ સ્વારની મદદે દોડ્યો. એક ક્ષણમાં તો લાંબી ફાળ ભરતો તોફાને ચઢેલા અશ્વ પાસે આવી પહોંચતાં એ કાબેલ ગોવાળે તેને વશ કરવા

પ્રમત થયો, પરંતુ રાજકન્યાને સ્વીકાર્યાનત હોય ત્યાં સુધી સારું. ત્યાર બાદ તેની મથો હતો કે તેની એક જ શરત રાજકન્યા નવોત ઉપર હવે પછી માત્ર સ્વામી એક જ રહેશે. રાજકન્યા હવે તે એક જોવાળ રાજકન્યા નવોત પાતાં જ રહેશે. સ્વામી સારી મથો અને અચ્ચેને કાંઈમાં દીવો રાજકન્યા ક્યાં દીવો નવોત ઉપર હવે પછી તેની દાસી તો હવે દુર હતી, નહીંતો સુધુમાં નરર હાલર દાસ અચ્ચેને એક જ રહેશે. જ્યાં નીચે બાંધી જોવાળ અચ્ચેના સ્વામી તરફ તેની દાસન એક અને કાંઈક હોવા કરવાના હોયથી મથો તેને ખસેથી એક સ્વચ્છ કપડું લઈ સુખારવીંદ ઉપર પવન ફાળવવા માંડ્યો. પશુ એ અચ્ચેની સ્વામી અર્થાત કે રાજકન્યાનો ભેદ તત્કાળ છુટકો પડી ગયો હતો. જોવાળ ચમક્યો આતો રાજકન્યા કીશોરી. અસ્થ સમય પછી જામન યમ. તેણે જોવાળના જોવાળમાં પોતાને સુતેલી જોઈ સરમથી ચીર નીચું દળી ગયું. એક સમય હારમ કરતી રહ્યું. અંતરની વેદના પ્રમટ કરવાની અબીલાયા ધરાવનારી સ્ત્રી લલમયુક્ત વદને જગીન પ્રતી રૂબી રાખી ઉભી રહી શું બોલવું તે ન સ્મરમળ્યું. કારણ જોવાળ એ કાંઈ જોવાળ નહોતો એવો હતો. નમરના શીવાલયમાં જોવાળીયું જામન શ્રી સુયંસીંદ હતો. એ રાજસી તેજની પ્રતીલા જાતી રહે તેમ નહોતું. કદાચાતમાં જ ઉપકાર કરવા જતાં ઉપકારમાં સપડાઈ ગયો રાજકન્યાના આ વીચારે વધુ સરમાળ બની જાંદગીની દાર્યામાં જ જાવી પતીના પહેલાં ઉપકારે દમાઈ ગયું. જોવાળ ઉડે શ્રી સુયંસીંદરાય એક મીકું હાસ્ય કરી રાજકન્યા પ્રતી એકાદસે જોઈ જ રહ્યા. પરંતુ વધુ વાર તે મોત ધારણ કરી શકે તેમ નહોતું કારણ પુરુષ માત્ર એવી જ જતીના હોય છે. સ્ત્રી પોતાના સ્વાભાવિક માન કદી ન સુકે.

“કોણ રાજકન્યા કીશોર આળાતું?” આ પ્રશ્નથી હવે રાજકુમારીમાં જોવાળની હીંમત આવી. હૈયે, હીંમત, ધીરજ અને મીકું હાસ્ય વેરતી જોણે પોતાના શબ્દનો પ્રભાવ પ્રસારવી કુમારને આજી નાંખવા મોહવશ બનાવવાની તાલાવેલીએ જોલી.

“હા. કુમાર. મારી જાંદગી તમે બચાવી. હવે આ શરીરના-દેહના-હીમના અધીકારી તમે થયા. ઉપકાર કરવા જતાં ઉપકારમાં પહેલેથી જ દમાઈ ગયું.”

“એમાં ઉપકાર જેવું કાંઈ જ નહીં. એનો મારી ક્રમ હતો. તમો હો કે પછી ગમે તે હો. પશુ મારો ધમ કદી ન જીલું.”

“સુયંસીંદ પોતાની યોગ્ય વાણી સુચન કરી રાજકન્યાના અંતરના રોહ બાજુવા અંતર બન્યો.”

“હાહા પ્રીયતમ આ દાસી તમને જ મળવા આવતી હતી. આપના દશનની અબીલાયા અને મનથી વરી ચુકેલી રાજકન્યા એ કે તમારા કુસ્મનની દીકરી છે છતાં સત્ય, ધર્મ, નીતીને વધુ ચાહનારી છે. એ મારી જાંદગીના પાયા છે અને તેથી જ આપસમાં શુરવીર કુમારની દાસી થવા તૈયાર બની છે. આંગણે આવેલી કીંકરીને કાનો સરણ આપો અગર આ તદ્વારથી.....”

જેવણ શબ્દો પુરું થાય તે પહેલાં તેણીએ પોતાની પાસે જુગાવી રાખેલી સમશેર બહાર કાઢી અને કુમારની સ્કામે ખરી.

“રાજકન્યા! આટલાં વીહવળ ન બનો. હું સ્કમજી શું હું કે આપને આપના પીતા તરફ ધીકાર છુટે છે, તેમની જતી તરફ તીરસ્કાર લારી વતજીક આપે બાંહેર કરી છે. આપના શુભ દીકની હું કદર કરું છું. પરંતુ આ કુનીયા પ્રપંચી છે. કાનો વિશ્વાસ કરવો

તેજ રહમત શકતું નથી. દુનીયાના દાવપેચન ઝેવા હોય છે. છતાં હું તમે ઉપર કોઇ પણ બતનો આક્ષેપ સુધવા ઇચ્છતો નથી.”

કુમારીને દુનીયાદારીનું રહસ્ય રહમતજવતા કહ્યું. “કુમાર! પ્રપંચી મનુષ્ય એ ધરીને માટે દુસ્મનને દાવમાં સપડાવી શકશે, પણ તે ક્ષણવાર માટે. તેમાં તેનો જય કદાપી નહીં થાય. કીશોરી તમારા દુસ્મનની દીકરી છે છતાં હું ખાત્રી કરી આપીશ કે તે તમારી છે. તમારી રહેશે. અને તે જતાં જ તમે તેની અવગણના કરશો તોપણ કીશોરી જીંદગી લગી કોમાવૃત્ત ધારણ કરશે. રાજકુમાર સુયંશીદરાય પાછળ દીવાની બની પોતાની ફજ અદા કરી સદાને માટે સમાધી લેશે. પરંતુ અન્ય સાથે પાણી ગ્રહણ તો નહીં કરે. હું તો હવે મારા પીતાની રદામે શમશેર લેખ બદલ પડી છું. સત્યનો માર્ગ ધરતાં કદાચ આ જીંદગીનો અંત આવી જાય તો પણ મને જરાયે ડર નથી. કુમાર મારી મહત્વાકાંક્ષા પુર્ણ થઇ. હવે હું જાઉં છું. પણ જતાં જતાંએ કહેતી જાઉં છું. કે જીંદગીના અંત લગી એકજ પત્નીવૃત્ત પત્નીવૃત્ત પાળનાર નરનારીઓનાં દ્રષ્ટાંતો ઇતીહાસનાં પાનાં ઉપર મારી અને તમારી જીંદગીનાં અંત પછી આલેખાઇ જશે. મારા પીતાએ કરેલી તમારા નાશની પ્રતીજ્ઞા રદામે રાજકુમારીએ પણ એજ પ્રતીજ્ઞા કરી છે, કે જ્યારે સુયંશીદને બંગાળનો સાવલોમત્વ રાજવી તરીકે નીહાળું ત્યારેજ મારે જીવન હું સાથેક થયલું માનીશ. અને ત્યારેજ તમારી સાથે લગન કરીશ.

રાજકુમાર સ્તબ્ધ બની ગયો. કીશોરીના હૃદયની પરીક્ષા કરવા હવે વધુ કાંઇજ એમનું નહોતું તેણે કુમારીનો ઉપહાર માન્યો અને એ પ્રણયી યુગલ અંતે સ્મીત દારય ફરકાવતું છુટું પડ્યું. ગોગળ ધર બણી વીદાગ્ર થયો.

BADSHAHI SOAP

સહુલાઇથી અને સફાઇથી નકાસા વાળ નાબુદ કરવા માટે

બાદશાહી સાબુ

વર્ષો થયાં જગપ્રસીદ્ધ થઇ ચુક્યો છે.

વિવારનાઓ સંપુર્ણ સંતોષ પામ્યા છે આમટી બળતી નથી અને કાળી પડતી નથી. ખરીદનાં નામ તથા ટ્રેડમાર્ક ખરાબર તપાસીને ખરીદશો. નકલીયાનોથી સંભળજો, દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

દિનની ડબીમાં ૩ ગોટીના બાકસના રૂ. ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

E. MAHAJAN & CO. BOMBAY. 2



પ્રકરણ ૯ મું.

સન્યાસીની.

વસન્તે સ્થાપેલું પ્રણલ, નીજ સામ્રાજ્ય સધળે;
નવા લીલાં વસો, તરૂંવર ધરે છે સહુ સ્થળે;
બધી સામગ્રી એ, મહનરસથી સૃષ્ટી ભરતી;
જનોના જીરૂસાને, અતીચપલ ઉદ્દીપ્ત કરતી.

(કૌમુદી. ગ. લ. મહેતા.)

વસન્તની પ્રતીક્ષા વીયોગી પ્રણયી યુગલ-અજ્ઞાન રેલ-નૈસર્ગીક પ્રેમ પંથે ચઢી ગયેલા મહેબ્બતનાં રમકડાંઓ ઉપર જાદુઈ નીવડે છે. રાજ્ય છોડી વનેવન રખડતો થવા છતાં દુશ્મનોના ભયાનક દુશ્મનો અને તેમનો ગજળનાક જીવન વરસવા છતાં પહાડો યુદ્ધો અને ખીણોમાં ભટકતો હોયુ છતાં જે રેલના શરથી વીંધાયો તે વગર શસ્ત્રે તાપે થાય છે. એક મહાન રૂપતાન શત્રુની પુત્રીનો પ્યાર નીરવાથ રેલનો જાદુ પાપાણુ હૃદયને પશુ પીગળાવી શકે તો પછી વ્યવહારીક દુનીયાથી અજ્ઞાત સુયંસીંહરાયની શું ગણતરી? પીતા પુત્રીની રાજ સંસ્કૃતી અને પીજ હતી. એક રાજ્ય સંસ્કૃતીથી વશ થઈ ધર્મ સંસ્કૃતીને ધ્યાનમાં લઈ ધર્મ પ્રેરિત આગા સારા વીચાર, સારી વાણી અને સત્કર્મના દ્રષ્ટીબીંદુને ધ્યાનમાં રાખી મહાન સંસ્કૃતીને સનાતન ધર્મ અગવતી હતી. જ્યારે પીછા રાજ્યસંસ્કૃતીના પ્રણય પ્રતાપે ધર્મ સીદ્ધાંતોને બાજુએ રાખી, ધર્મી સીદ્ધાંતોને તેની આગાતું ઉલ્લંઘન કરી દુનીયાનું ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન દેવો કપટ અને નીચતાનો આશ્રય સેવન કરતી હતી છતાં કુદરતનો ન્યાય કાંઈ જુદાજ પ્રકારનો છે. એકજ ધર્મને ત્યાંથી મેળવેલું સંતાન પશુ જન્મ આપનારને જ દુઃખદાયક થઈ પડે છે. તેની જ વીરહ તલ્વાર લઈ બહાર પડે છે. વીચારોમાં સમાનતામાં, ભાવનામાં કે પછી કર્તવ્યમાં એ વ્યક્તી અને પીજ નીવડે છે. ક્ષત્રી સંતાનમાં માઆપોએ ઉતારેલા સંસ્કારો આશ્વર્યથીજ પોતાનો પ્રતાપ જાહેર કરી દે છે. તેને કાંઈ શીખવવું પડતું નથી. એ સમય એવો હતો કે સત્તાધારીઓ પોતાનો પ્રતાપ બેસાડવા સંગ્રામ બેસતા પરંતુ દગાનો આશ્રય લેતા. જ્યારે ઉચ્ચ સંસ્કારોને જીવનમાં ઉતારનારા ખુલ્લી છાતીએ કાંઈ પણ જાતની પરવાહ વગર બળીદાન દેવા હસે મહેરે રણક્ષેત્રમાં જતા જનની કુખને દીપાવતા છતાં ધર્મને વળગી રહી ધર્મથી કરીને ચાલનારા બીજા પણ ઓછાં નહોતાં સમય આવે પોતાના પ્રાણના ભોગે પણ પોતાના કર્તવ્ય કર્મને જીવતા નહોતાં આ થઈ પુરૂષ વર્ણની વાન અને આર્થ લલનાઓ પણ જેમી તેવી તો નહોતીજ. પોતાનો પતી જેજ પરમેશ્વર માનનારી આર્થ લલના ધણું કરીને સદાને માટે ઇતીહાસનાં પાના ઉપર પોતાનું નામ સુવર્ણક્ષિરેજ લખાવી જનારી નીવડતી એ દીગ્ધ દેવાંશી દેવી પછી પતી ભલે કુટીલ હો દગાખાજ વપળીયારી અતીતી સેવન કરનાર કે પ્રજાનું રક્ત ચુસનાર હો તો પણ તે “પતિધાતિની સતિ” તરીકે પણ દુનીયામાં નામ અમર કરનારી નીવડતી એ આપણે કમળાદેવીના દ્રષ્ટાંત ઉપરથી જોઈએ. પતિ આગા એ પ્રજા આગાજ માનનારી રમણીનું માત્ર અંતઃપુરમાંજ નહીં પણ સારીએ પ્રજામાં અત્યંત માન રહેતું આવુંજ કંઈજ શ્રી

સીતારામરાયની માતા યશોધરા માટે બન્યું હતું. પુત્ર સંરક્ષણ માટે પોતાના પતિના મૃત્યુ સમયે આસ તેનીજ આસાથી તેણી જીવંત રહી હતી. પરંતુ એક રીતે તેણીએ હરીહરનગરમાં આવેલું શીવાચર્યનું દેવળ રહેતા માટે યોગ્ય ગણ્યું એટલા ખાતર કે દ્વિતીયા સંસારની મોહ જાળ ઉપર આસકતી રહી નહોતી. અને પ્રભુ સેવામાં માતૃત્વપદની પશું ફરજ બજાવી શકાય તેમ હતું. એટલે મહાદેવી-યોગીની શીરાણ્યમાંજ નીવાસ કરવા લાગી. અને તે પછી કેટલાક વખત બાદ કે જ્યારે શ્રી સીતારામરાયના રાજ્યની સત્તા નાટોરપતિની હાથ નીચે આવતાં અને આ બીજા સંગ્રામ ઉપરિચિત થતાં પોતાના પુત્રની રક્ષા ખાતર સુયસીંહરાયને પોતાની યોગીની બનેલી માતા પાસે રાખવામાં આવ્યો આટલા અરસામાં જ્યાં સુધી પીતાની સાથેજ પુત્ર હતો ત્યાં લગી ધણીએ લાગણ્યોમાં શ્રી સુયસીંહરાયે નહાતું પણ નાગવું બચ્ચુ કેવું હોય છે. સીંહનો સંતાન સીંહજ હોય છે. તેની ખાત્રી કરી આપી હતી. એટલુંજ નહીં પણ જ્યારે બંગાળપત્નીની ઉશ્કેરીણીથી નાટોરપતી બંગાળ સૈન્ય સાથે શ્રી સીતારામરાય સાથે જંગલમાં ઉતર્યો હતો. અને જે સમયે આપ ઇચ્છાથી પુત્રીની ઇચ્છાને માન આપી તે વેળાના સંગ્રામમાં નિર્દોષ ગમ્મત મેળવવા સંગ્રામ નીહાળવા અને યુધ્ધકળા ફળવવા નાટોરપતી પોતાની પુત્રી હીરોરીને પણ લઈ આવ્યો હતો. અને તે સમયે શ્રી સીતારામરાયના વીર પુત્રની અજબ હીંમત ચાતુર્યતા યુધ્ધ કુશળતા જોઈ કુશ્મનની દીકરી ખરેખર અજબ પ્રકારના આકર્ષણથી ખેંચાઈ ગઈ હતી. અને એ પ્રેમનાં બીજે તેજ સમયથી હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ પ્રેમનો પ્રભાવ મંદ ગતીએ સુયસીંહરાયના હૃદય પર છાતો ગયો અને તે એકજ મનુષ્ય પાછળ ગમે તેવા સંજોગોમાં. ગમે તેવા સમયમાં અને ગમે તેવી રથીતીમાં દીવાની બનેલી રાજબાળા અંતે પણ પોતાના પ્રાણ પ્રેમની ખાત્રી કરાવી આપવા પીતાના લંચકર કૈવને પણ શીરે ઢોરી લેતા તેની રહામે તદ્વાર ધારણ કરી મૃત્યુને આશીર્ગત આપવા તૈયાર થઈ હતી. અને જ્યારે પોતાના અંતઃકરણની ખાત્રી કરી આપવાનો સમય આવતાં અને સાચા રનેહની કસોટીએ ચઢવા સોતું તે સાચું સોતુંજ છે. એ તાદ્રશ્ય બતાવવા તેણી મયદાને જંગમાં બહાર પડતી હતી. જ્યારથી પોતાની માંગણીના શ્રી સીતારામરાયે લગ્ય દરબારમાં અસ્વીકાર કર્યો અને નીરાશાની ઘોર ગર્તામાં ડુબી ગઈ હતી તો પણ આશાની બેઠડી અમર આશા-નીરાશાના જરહરીએ ઝાલા ખાતી હતી અને તે એટલો દ્રઢ નીશ્ચય કરી ને કે પરણું તો સુયસીંહ સાથે નહીં તો જીંદગી કૈામાય વૃત પાળી ગુજરીશ. આ તેની પ્રતીક્ષા તેણીનું નીખાલસ શુધ્ધ દીલ સાચી રનેહભાવના પીતાની રહામેજ લીધેલી પ્રતીક્ષા તેના કંઠેથી અને અજબ સૈદ્ધાંતની મોહક હાથાએ સુયસીંહ પણ પીગળી ગયો તેનું સ્વતંત્રતાનું અબીમાન ક્ષણમાં ઉતરી ગયું છતાં સત્ય, અસત્ય, શુધ્ધ સાચું કે પાપથી પરીપુણું દગો કે દોસ્તીનો આ દાઢ કે કેમ? તેના ગઢન વીચારમાં ગોથા ખાનો એ ગોવાળ રાજકન્યને અધેર વન પ્રદેશમાંથી વીદાય આપી સ્વરથાને પાકે કરતો વીચારનાં તરંગો કરતો હતો. આજ હેતું દીલ અનેક પ્રકારની બાળનોની ચીંતાથી અત્યંત વીહવળ બની ગયું હતું. આજની આ મુલાકાતનું લચીબમાં શું પરિણામ આવશે. તેની કલ્પનાઓ કરતાં તે એક પણ નિશ્ચય ઉપર આવી શક્યો નહિ આજની મુલાકાતનો ભેદ તો જરૂર માતાજીને વીદીત કરવાજ જોઈએ અને અંદરનો હેતુ વૃધ્ધ દાદીમા પાસેથીજ જાણવો જોઈએ એવો તેણે મનસુખો કર્યો. જો તે સાચી ક્ષત્રાણી હશે અને તેની વાણીમાં નયું સત્યજ હશે તો જરૂર દેખાશેજ પણ આ મુલાકાત છુપી રાખવામાં આવે અને પાછળથી દગો દેખાય તો શું થાય? પીતાજી મારા

માટે શું વીચારશે ? એ પ્રકારની કલ્પનાઓ ક્યાં બાદ થોડા સમય બાદ તે ગૌશાળામાં બાવી પહોંચે. માયોને ચગવવા જવાના આજના વિકાસે યોગીની માતા યશોધરા સ્ત્રીતામગ્ન બની પુત્રની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતી ચાતુર નયનોએ રાહ જોતી હોલી હતી, જનેતાના રતેહ આગળ જતના કોઈ પણ મનુષ્યનો રતેહ ટુચ્છ છે. એ પ્રેમનો અપરીચીત પ્રવાહ પુત્રના સુખમાં કે દુઃખમાં એકજ સરખો સમાનજ રહે છે. ત્યાં નથી સ્વાયં, દંભ કે દુનિયાની હ્રુદ લાલસાઓ ત્યાં તો માત્ર શુદ્ધ પ્રેમનાજ ઝરણાં વહે છે. પુત્રમાતાના અનંત સુખ, મીઠી છાયા, દીવ્ય આકર્ષણે લોહસુત્રક માફક ખેંચાઈ તેની શુભાશીષ મેળવે છે. એ પુત્રના ગમે તેવા વર્તનને નીભાવી લેનાર સાગર સમા ઉદરમાં ખાટાં મીઠાં વચ્ચેનો પણ સમાવી દેનાર અને આખરે પણ ગમે તેવાં નીચમાં નીચ કુટીલ પુત્ર હો. તો પણ તેને માટે આખરે જો પોતાના વહાલા પ્રાણનો પણ ભોગ દેનાર દુનિયામાં કોઈ હૈરતી ધરાવતું હોય તો તે દયાળુ માતાજ છે. નવ માસ ગર્ભમાં રાખે. જન્મ દીધા પછી તેવું લાલન પાલન કરે. અનેક સુશીખનો કષ્ટ ઉઠાવે તેવું પ્રાણુથી પણ વધુ જતન કરે. તો તે દયાળુ માતાના દીવ્ય પ્રેમને કયા નામનું સંબોધન કરવું એ પ્રશ્ન થઈ પડે છે. અને એ એકજ લાકડવાયા પુત્ર માટે યશોધરા દેવી ચાતુર નયનોએ સ્ત્રીતામગ્ન બની રાહ જોતી હોય તો તેમાં શું આશ્ચર્ય ? અને એટલામાંજ વીચારોમાં મગ્ન બનેલો ગોવાળ ત્યાં આવી પહોંચે અને માતા યશોધરાના મુખાવી દ ઉપર આનંદની છાયા છવાઈ ગઈ. પરંતુ તે એકજ ક્ષણમાં નષ્ટ બની ગઈ. શ્રી સુયંસીંહરાયનાં સુખ દર્શન થતાં માતા યશોધરા કાંઈક વીચારમાં પડી. આજે સુયંસીંહનું વદન સ્થાન સ્ત્રીતાથી ધેરાએલું જણાયું. ગૌશાળામાં પુત્રની પાછળ પાછળ ગઈ. ગોવાળ માયોને બાંધી માતાનાં ચરણમાં નમન કરી ઉભો રહ્યો. આજની આ પ્રકૃતિ માટે યશોધરાએ કારણ પુછ્યું અને સુયંસીંહે કાશીરીની મુલાકાતનો ભેદ ખુલ્લો કર્યો. બસ આટલું જાણતાંજ એ અનુભવી અને દોરંગી દુનિયાના મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિને પીછાણનારી માતા, તત્કાળ સાવધ બની, આખરે નાટોરપતીએ પણ શીવાલ્ક સૂધી પોતાનો પ્રપંચનો પાસો પુત્રી મારફત બીજાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો જણ્યો. સુયંસીંહરાયના નાશ માટે કોઈપણ પ્રકારનો માર્ગ ન દેખાયો ત્યારે કાશીરીની સૌંદર્યતાની મોહજાળમાં ફસાવી અવતાનીયત જાળમાં સપડાવવાની તરફીય શોધી ઠાઠી. આ ખીના જાણતા તેના વદન પર જે કોષની રતાશ છવાયેલી જોતાં સુયંસીંહ પણ ક્ષણભર માટે તો બ્યાકુળ બની ગયો. અણુધાર્યા પ્રસંગમાં-દુરમનની દીકરી સાથેનો મેળાપ થવથી માતાના ઠપકાનો ભોગ થવાશે એજ તેના હૃદયને બ્યાકુળ બનાવી દેવું હતું. જો કે તેની તો ભુલ નહોતી છતાં માતા આ કાચને માટે શું કહેશે ? ક્ષમા નહીં આપે ? પણ તેની આ વીચારમાળા ટુટી અને માતાના શબ્દો પ્રતી ધ્વાન અર્થ.

“કુમાર ? એ સુંદરીના શબ્દોની મોહજાળ તારા જીવનને ઘાતકરક નીવડે નહીં તે ધ્યાન રાખજે. નાટોરપતી સમા એક અવતાનનો આ પ્રપંચનો પાસો છે. તારા પીતાએ રાજ્ય દરબારમાં તેણે કરેલી સાંઘણીને શું જવાબ આપ્યો છે તે તને અત્યારે યાદ તો હશેજ. એટલુંજ નહીં પણ રાજ્ય રક્ષુનંદને પોતાની પુત્રીને વીવાહ તારી સાથે કરવામાં શો હેતુ ધ્યાન્યો છે એ પણ તારી જાણ બદાર તો નહીંજ હોય જેણે તારા પીતાના આખાથે સમરત જેસોર શ્રદ્ધા સમૃધ્ધી મહામંદપુર નગરના રાજવંશના નાશની પ્રતીક્ષા કરી છે જે સંત્રામમાં તેનીજ પુત્રીએ સંપૂર્ણ વીજયી થવા સાથ આપ્યો છે તે સૌંદર્યતાનું પુતળું. તારા ભલા માટે પ્રયત્ન કરે જે

ધડીકમાં તો હું નજ માંની લઉં અને તું પણ ભુલેચુકે એ દ્રઢ માન્યતા ગ્રહણ કરી લઈશ નહીં એવી મારી તને આજ્ઞા છે.

તેણીના અંતરમાં લક્ષ્મી ઉઠેલી પુત્ર વાતસલ્ય માટે ઉભરાતી તેના ઉપરના પ્રેમથી છલકાતી અને લલાતા ખાતર ઉપરથીત થએલી ઉમીંગ્ના પ્રગટ કરતાં ઉપરોક્ત પ્રમાણે યશોધરાએ એક દિર્ઘદંશી વીચારપુર્વક આજ્ઞા કરી અને સુચસીંહના ચહેરા ઉપર કેવા ભાવ પ્રગટ થયા છે, પોતાના શબ્દોની શું અસર થઈ છે એનું બારીક નીરીક્ષણ કરવા લાગી.

“માતાની આજ્ઞા શીરોધાય કઈ છું. અને કોઈ પણ પ્રકારનાં મીઠા શબ્દોમાં લલચાવ જવાની ભુલ માતા તેના ઉપર વીશ્વાસ કદાપી પણ નહીં કઈ પરંતુ માતાજી! એક શબ્દનું સમાધાન કરવાની ઇચ્છા રાખું છું.”

આજ્ઞાપાલક સુચસિંહરાયે માતાજી સાથેના વાર્તાલાપમાં-વિવાદ કરી કંટક અનુભવ વધુ માહિતી મેળવવાના દરદાઈથી નહીં કે રાજકન્યાના શુદ્ધ અંતઃકરણના આવેશમાં ખેંચાઈ પણ સત્ય તારવી જેવા ખાતર પ્રશ્ન કરવાનું યોગ્ય ધાયું અને તે એટલે.

માતાજી! શું ક્ષમીકાંતા તો એવાં નથી હોતાં કે ભલે વડીલ અનીતી હોય પ્રપંચનો આશ્રય લેતા હોય દુનિયાના દગાખાજ ફંદામાં ફસાવવાની પેરવી કરતા હોય પણ તેનાજ સંતાનો સત્યનો આશ્રય લઈ ઇશ્વરમાં સંપુર્ણ શ્રદ્ધા રાખી તેનો વીરોધ કરનારા નીવડે છે અને તે એટલે સુધી કે જીંદગીના અંત લગી અનેક કષ્ટ મુસીબતો પણ ઉઠાવી-દુશ્મનનું પણ લડું કરવા સત્યને ખાતર અજીમવા બળીદાન દેવા તૈયાર થાય છે શું એવાં સંતાનો સાચા શુદ્ધ ક્ષત્રીકુળમાં નથી નીપળ્યા ?”

રાજકન્યાના નીખાલસ દીલને તેના અંતરની વેદનાઓથી પરીચીત કુમાર કાંઈક અંતરની ભાવણી દર્શાવતો બોલ્યો.

“કુમાર! મારું એમ કહેવું નથી કે રાજકન્યા પોતેજ પાપી દીલની છે યાતો તે પોતાના દીલથીજ તને ભોળવવા યાતો બનાવવા આવી હતી પણ તેના પીતાના હથીયારરૂપ બની શકે છે. હું જાણું છું કે રાજકન્યા તને ચાહે છે. આ તારા વીવાદ માટે પણ તેની જામતી લેવામાં આવી હતી તે વાતની પણ મને ખબર છે. પણ આ કટોકટીના પ્રસંગે દુશ્મન પક્ષની કોઈ પણ વ્યક્તિ ઉપર વીશ્વાસ મુકી દેવો એ મનુષ્યની ચોખ્ખી મુર્ખાઈ છે. રાજકન્યાનો જે તારા ઉપર વીશુદ્ધ પ્રેમ હશે તો તેનું બોલવું સત્ય કરી બતાવવા તેની પાસે સમય છે છતાં આપણે બીજા ઉપર આધાર રાખી જીવવું, દુશ્મનની મદદ લઈ જીત મેળવવી એ મર્દાઈને શોભતું નથી. આપમેળે તેની મદદ ભલે આપે અને પોતાના સાફ દીલની ખાત્રી કરી આપે. પરંતુ ક્ષત્રીઓની સાચી સહયોગીશી ધર્મરક્ષક માત્ર એક સમશેર છે. તેમાં બીજાનો આધાર રાખવો આશ્રય શોધવો એ પોતાની નિર્બળતા જાહેર કરી આપે છે. આથી રાજકન્યા ચાટે અને માન નથી એમ નહીં. મને તે પ્રશ્નના બાળક ઉપર સંપુર્ણ પ્રેમ છે. સન્માન છે. સાચી હૃદયની ભાવના છે. પરંતુ એકદમ તેના ઉપર વીશ્વાસ મુકવામાં પણ ભયંકર હાતી છે. બાકી સત્ય તો અંતે જણાશે, માટે બહુજલ્દાણ પુર્વક આવધાનીથી ચાલવામાંજ આપણું શ્રેય છે.

રાજકન્યાના હૃદયની સાચી ભાવના માટે સંપુર્ણ સન્માન ધરાવતી માતા યશોધરાએ સુયંસીંહના મનનું સમાધાન કર્યું ખરું પરંતુ પ્રેમનો પ્રભાવજ એવો હોય છે, શુદ્ધ રનેહનો જાદુજ એવા પ્રકારનો હોય છે કે મનુષ્ય જરૂર તેના તરફ આકર્ષાય છે. કીશોરીના શુદ્ધ દીલની ખાત્રી માટે હવે કાષ્ઠપણ વસ્ત્રની સુયંસીંહરાયને આવશ્યકતાજ નહોતી તેનો અંતરાત્મા સાક્ષી પુરતો હતો, કે રાજબાળા સર્વ ગુણસંપન્ન બાળા છે, સાહસ સ્વભાવ અને પ્રેમથી પરીપુર્ણ છે, તેણીના માટે આશંકા કરવા જતાં પણ ખરેખર ધૃશ્વરના અને તેના ગુન્હેગાર થવા બરોબર છે, એક સ્ત્રી કે જે પોતાનો જાન પણ જોખમમાં નાંખી આટલે સુધી ગુપ્ત રીતે મુલાકાત માટે આવી તેના હૃદયની મનોવેદના પ્રગટ કરી દીધતું સમાધાન કરવા નહાસી આવી તેણીના પ્રેમની કસોટી માટે ખાત્રી માટે શું આણું છે? એજ વીચારો સુયંસીંહરાયને રાજબાળાની ખાત્રી માટે પુરતા હતા. સાંતાનું કહેવું પણ કાંઈ છેકજ ખોટું નહોતું. કે દુરમનો પોતાના વીજ્ય માટે ગમે તેવો પ્રયત્ન રમી જાણે છે. ધર્મ યુદ્ધની સંસ્કૃતિને વિસરી ગયેલા જુપાળો જુનકાળના ધર્મ નીયમનને યુધ્ધના કાનુનોને ધૃશ્વરવાદને જુલી ગયેલા તે દગાનો આશ્રય શોધે. વીજ્ય વાંછના પુણું કરવા ગમે તેવા દાવ ખેલે એમાં તો શંકાજ નહોતી. છતાં સત્યનો તો આખરે જ્ય છેજ. એમ મનમાં નીચ્ય કરી કુમાર સ્વરથ બન્યો અને પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત થયો. આ દુનીયાના રમકડાં, ધૃશ્વરનાં ભોળાં બાળકોની આ નીર્દોષ રમત પ્રણયની મોહક લાલસા-રનેહનાં બીંદુઓથી છવાઈ જતાં મરત બની જાય છે. પ્રેમ જેવા મીઠા શબ્દોનો અર્થ તેને રહમજનારાજ જાણનારાજ જોષ શકે-સમજી શકે. પ્રેમના મહારાજ્યમાં પ્રણયક્રીડા ખેલનારા પ્રેમપંખીડાંજ પ્રેમની વ્યાખ્યા કરી શકે. એક કવીએ કહ્યું છે કે:-

“પ્રેમી તણાં સંગી બની, જે પ્રેમના ખ્યાલા પીએ
જીરવી શકે રસ રનેહનાં, તે વીર છે જુદા ખરે.”

(“વજ્રાઘાત”માંથી)

કાયલીયાનો મધુર ટહુકાર-પ્રેમી જનોજ પારખી શકે. જે એ મધુરવ કલરવ સુ રનેહને રહમજે તે પ્રેમની વ્યાખ્યા કરી શકે. આ પ્રેમના સાગરમાં રાજકન્યા અને સુયંસીંહ સર્માં બાળકો તણાતાં હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય?

મકરેણુ ૧૦ મું.

સિંહની સિંહણ શત્રુના સકંજમા.

જન્મને જીવનાં કૃત્યો છે, આકસ્મીક સૌ અરે.
પાસા ફેંકે જનો સર્વે, દા' દેવો હરી હાથ છે.
કરૂં છું ને કયું છે મેં, જુહું એ અલીમાન હા.
કરી તે શું શકે પ્રાણી, આ અનંત અગાધમાં?

(કોમુદી.)

બ્રાહ્મણના બાળકને બાલ્યવયથી વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનો-આશ્રમમાં ગુરૂ પાસે રાખી શીક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાનો-નીયમ હતો. આદી અનાદી કાળની એ પ્રથા પ્રચલીત હતી કે ક્ષત્રી વિદ્યાપઠન કરે તે સાથે શસ્ત્ર કળા પણ ગુરૂ પાસેથીજ શીખતા. યુધ્ધકળા વીશારદ બની ધર્મ રક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય મેળવતા. આ પુરૂષ વર્ગની વાત પણ સ્ત્રીઓ ગૃહઆંગણે અભ્યાસ કરી ક્ષત્રી સંતાનો મુળથીજ તીરકામમાં કે તલવારઆજી ખેલવામાં ઐશ્વર્ય મંજી માનતા અને તેમાંજે વળી પોતાના સાથીદારોમાં તે સહીયરોનું આધીપત્ય મેળવવાને ઉત્સુક થઈ જતાં. ક્ષત્રી બાળકોમાં એ નૈસર્ગીક ગુણ હોય છે. આ માત્ર બાલ્યવયની વાર્તા જ્યારે આ નાનપણથીજ આધીપત્ય-ઉમરાવપણું ભોગવવાની જાગૃતિ મહત્વાકાંક્ષા મોટપણે વધુ ઉત્સુક-ઉતેજિત બન્યા વગર રહેજ નહીં. પુત્રને બદલે પુત્રી સંતાન હોય તો પણ શસ્ત્રકળાનું શીક્ષણ ખાસ ફરજિયાત શીખવવામાં આવતું અને બાળકો ઉદ્દેશ્ય પુર્વક તેનો અભ્યાસ કરતા. શ્રીસીતારામરાયની ધર્મપત્ની કમળાદેવી પોતાના પીતાને એકની એક કન્યા જેની આતુષ્ઠતાજ દર્શન કરતી હતી કે એક સાચી વીરગંગા તરીકે ભવિષ્યે તેણી પોતાનું નામાબીમાન અમર કરશે. બાલ્યવયમાંજ જાગૃત બળ્ય ભાવના લાયક પતી મળતાં કમળાદેવીના હૃદયમાં વધુ ઉતેજિત બની. યુદ્ધકળાનું અધુરું લીધેલું શીક્ષણ શ્રી સીતારામરાય સમા વીર શીરોમણી પતી પાસે પુણું ક્યું અને એક આદર્શ વીર નારી તરીકેની મહત્વાકાંક્ષા પુણું થતાં પોતાના વીર પતીને સંગ્રામમાં અસાધારણરૂપ મદદકર્તા નીવડી. એક વીર નારીને જાણે એવી તેની બહાદુરી શ્રી સીતારામરાયના કાર્યને યશસ્વીરૂપ નીવડી હતી. શત્રુઓનું મદમદન કરવા અંડીકા સ્વરૂપ ધારણ કરી યુદ્ધક્ષેત્રમાં ઉતરતાં રાણી કમળાદેવી હર્ષોન્મત બની જતી. તો પછી શ્રી સીતારામરાય સમો બળવાન મનુષ્ય પોતાની સ્વતંત્રતાનો ધ્વજ અખંડીત ફરકાવી શકે એમાં શું આશ્ચર્ય? સાસુ માતાને વંદન કરી પોતાના લાડીલા પુત્રને સુભાશીષ દઈ કમળાદેવી દાસી સાથે પુનર્પી પોતાના પ્રીય પતી પાસે ચાલી પરંતુ દેવની ગતી વીચીત્ર છે. મનુષ્યની ધારણા કૃણાશ્રુત થવી દૈવાધીન વાત છે છતાં વીર પુરૂષો અને વીર રમણીઓ એવી ડરપોક વાતને દીલમાં ધારણ કરતાંજ નથી. એ એમનું ઉચ્ચ લક્ષ્યબિંદુ છે. કમળાદેવી અને તેની દાસીને દુશ્મનોની જાવણીના વચલા માર્ગે થઈનેજ પસાર થવાનું હતું. તે એ પણ જાણતી હતી કે દુશ્મનો છુપી રીતે પણ આસપાસમાં ફરતા હશે છતાં તેણીની અજબ હીંમત અને પતીની જાયા નીચે મદદ માટે જવા તેણીનું હૃદય તલસી રહ્યું હતું. અને તેથીજ કાષ્ઠપણ પ્રકારનો બેશ માત્ર લય રાખ્યા વીના તે ગોપના પદ્મા પ્રતી પુર ઝડપે જતી હતી.

...અને લગભગ દુશ્મનોની જાવણીથી થોડે દુર આવેલા એક પાણીના તળાવ ઉપર અશ્વોને પાણી પીવડાવવાની ઇચ્છાથી થોભાવ્યા ત્યાં તો અશ્વોના હથ્થહથાટ સંભળાયા. અત્યાનંદ જાવણીમાંથી પંદરથી વીસ સરદારો ધસી આવ્યા અને તે બંને સ્ત્રીઓને ઘેરી લેવામાં આવી. પરંતુ એમ કાંઈ આ સુરી ક્ષત્રાણીઓ ડરે તેવી નહોતી. કમળાદેવીનાં નેત્રો એક ક્ષણમાં બંધાને જેવા ફેરવી આવનાર સરદારોને પીછાણી શક્યા હતા. એ સરદારો નો સરદાર એક વખતનો તેનાજ પતી પાસેથી લામા માંગી જીવતદાન મેળવી નાશી છુટેલો રાજ્ય રદ્ધનંદન હતો. તેને જેતાજ કેધથી રક્તવણું નેત્રો કરી તે જોલી-કાણ? નાટોરનો ગુલામ રાજવી ? એક વખતે મારા પતી પાસેથી જીવતદાન મેળવી જીવ બચાવી નહાસી

જનારો નાલાયક નીર્માલ્ય ક્ષત્રી ? તે આજે અળખા ઉપર અત્યાચાર કરવા તલસી રહ્યા છે કેમ ?

“અરે મુખાં એટલું ન સમજ્યો કે ક્ષત્રાણી ડરનો વીચાર સુધ્ધાં સ્વપ્ને પણ નથી કરતી. જીવતદાન મેળવી નહાસી છુટેલા નીર્માલ્ય કયાં ગઈ તારી તે વખતની સાચી મારા પત્ની પ્રત્યેની પ્રેમનિષ્ઠા ? અત્યારે કયાં છે તારા અંતરમાં છુપાએલો સત્ય પ્રેમ ? પરંતુ કળત તે જાત કયાંથી થઈ શકે ?”

ઉપરોક્ત શબ્દો પુણું કરતાં અંતે તેણીએ એક અટકાવ્ય કયું પરંતુ તેના એ હાર્યમાં છુપી હાથકરતા સમાધ દત્તી અને જો તે ધારતે તો નાટોરપતીને પોતાની તલવારથી યમદાર પહોંચાડી દેતે. પણ નાટોરપતી અત્યારે સુખળ હતો. તોપણ કમળાદેવીથી તો દૂરજ ઉભો રહ્યા હતો. રખેને ક્ષત્રાણી અસીની ધારે ગરજન જુદી કરી નાંખે તો ? પણ જો નાટોરપતી કમળાદેવી પાસે ઉભો હોત તો જરૂર તેની જીંદગીનો અંત આવી જાત પણ દાવપેચ ખેલનારા ખેલાડીઓ-શીયાળનાં સીંદ્રથી સો ગાઉ દુર રહે છે. એટલે સૈનીકોને આગળ ધરી પોતે પાછળ ઉભો રહી ખોલ્યો “મને એક સ્ત્રીના શબ્દોની કીંમત કીંમત નથી. તે યાદ છે કે તું જ માઈ હડહડતું અપમાન કરનારી અને મારી જીંદગીનો અંત લાવવા તારા પત્નીને પ્રોત્સાહન આપનારી હતી કેમ ? આજે ખોલ તારો જીવ બચાવનાર કાણ છે ? હું ધાઈ તો અત્યારે મારા અંતરમાં છુપાવેલી વાસના તૃપ્ત કરી શકુ છું અને તે હવે કરીશ. તું મહાન સતી છે. તે તારું સતીત્વ નષ્ટ કરીશ. અને બુલબુલે ચમનનો ઉપભોગ કરી દીલ્હી સમ્રાટને તારું નજરાણું ધરીશ.”

નાટોરપતી રાજ રહુનંદને પોતાની નીચ વૃત્તી જાહેર કરી. અને વેર વસુલ કરવાની વૃત્તી ખુલ્લી કરી પોતાના નીચ વીચારો પ્રગટ કર્યા.

“તારા જેવા શયતાનોને સ્ત્રીના શબ્દોની કીંમત કયાંથીજ હોય ? અગલો હંસીને ચાર માંગે તે કયાંથી મળે. સતીનું શીયળ બ્રષ્ટ કરવાની મનુષ્ય કલ્પના કરે પણ ધાધું ધરણી-ધરતુંજ થાય તેની તને સ્પર્શે પણ ખબર કયાંથીજ હોય ? અરે મુઠ ? વ્યથા વાતાંભાપ છોડી દે. મને મારો માગ આપી જવા દે, વૃથા મૃત્યુને આશીર્ગત આપવાનો પ્રયાસ ન કર.”

કમળાદેવીએ હેલ્લી સુચના આપી પણ એ શયતાન રહમજે તેવો નહોતો. તે તો કમળાદેવીના સૈદ્ધ્ય ઉપર મુગ્ધ બન્યો હતો અને એ લાલસા સેવી હતી કે તેના શીયળને બ્રષ્ટ કરી ચુલાખની સુગંધ લઈ પછી દીલ્હી સમ્રાટને જેસોર જીલ્લાના એક નામાંકિત નમુના તરીકે-જવાહીર તરીકે ભેટ ધરવા ઇચ્છા રાખી હતી અને તેથી આવા અમુલ્ય સમયને શુભાવવા કરતાં મૃત્યુને તેણે વધુ પસંદ કયું હતું તે ખોલ્યો “હું ગાંડો નથી કે તને જવા દઉં બસ હમણાંજ તને બંદીવાન બનાવું. સીપાઇઓ પકડે તે બંને સ્ત્રીઓને” આ આગ્રહને અમલ સૈનીકો બખવવા આગળ ધર્યા અને કમળાદેવીએ પોતાની ચળવટી સમશેર દુશ્મનોને પોતાનું પાણી બતાવવા ખેંચી કાઢી, સરદારોની વચમાં ચાલી ગઈ અને દાસી પણ ચતુર હતી. કમળાદેવીએ દાસીને પણ પસંદ કરવામાં-સાથે રાખવામાં બુધ્ધીનો ઉપયોગ કર્યો હતો એ દાસી હતી જતાં દાસી કમળાદેવીની હતી એટલે તલવારબાજીમાં હારે તેમ નહોતું. ચોરીસ સરદારોની વચમાં આ બે વીરાંગનાઓ જગદંબા સાક્ષાત પ્રતીમા રચાયડીકા

અમી દુશ્મનોનો સંહાર કરવા પૃથ્વી ઉપર આવી હોય તેવી રીતે યુધ્ધ કરવા લાગી અને જોત જોતામાં એ બે વીરાંગનાઓ એક તસ્વારનો ધા સહન કર્યા વિનાજ દશ સરદારોને મમદાર પહોંચાડી દઇ અન્ય સાથે લડવા લાગી. પણ દગાખોર નાટોરપતી એ દગાનો આશ્રય લઇને તે બંનેને પકડી લીધી અને અંતે મુછોના વાળ ઉપર જાણે પોતાની નીર્મલ્ય વીરતા પ્રગટ કરતો હોય તેમ તે બંને અંખળાઓને પકડી પોતાની છાંવણી તરફ ચાલ્યો. જાણે સમય વીળ્યજાણી ખની મહાન બીષણ સંભ્રામમાં વીળ્યપતાકા ફરકારી ડંકનીશ્વાન અગવતો હોય તે પ્રમ્ણે પણ પચીસ સરદારોના એકત્ર અળથી એક બે અંખળાઓ પર અગાત્કાર ગુજરી વીળ્યપાતાકા ફરકારી હોય તેમ નીર્મલ્ય બહાદુરીનું દર્શન કરાવતો છાવણીમાં આગ્યો. આજ વખતે પુરૂષવેદી અને પીતાની રહામે તસ્વાર ખેંચી બહાર પડનારી રાજકન્યા કીશોરી પ્રીયતમને મળી દાસી સાથે પોતાના તંબુમાં આવી પહોંચી હતી અને મુળ પોષાકમાં સંજ્ઞ થઇ ગઇ હતી પણ ત્યાં તો પોતાના પીતાને સરદારો સાથે ધસમસતો ચાલ્યો આવતો દુરથી જોયો અને તેમાં તે બંને વીરાંગનાઓ ઉપર તેની દ્રષ્ટિ પડતાં હૃદયમાં ધા પડી મથો એક નીશ્વાસ નીકળી ગયો આ દેવાંશી દેવીને જીવમગાર પીતાના પંજમાં સપડાયેલી જોતાં તેના હૃદયમાં અગ્નિ પ્રજ્વળીત થયો પણ ખેર ? તે અદ્ય સમય માટે શું કરવું તેના વીચારમાં પડી કુદરત કયો રંગ જમાવે છે સુવર્ણીદરાય અને તેની વૃધ્ધ માતા યશોધરા જેની ખાત્રી માટે કસોટી માટે સત્ય માટે શક રાખતી હતી અને રાજકન્યા પણ પોતાના હૃદયની શુદ્ધ સત્ય લાગણી જાહેર કરવા ઇચ્છતી હતી તે કીંમતી સમય તેણીને મળી ગયો પોતાની કાવી સાસુને પીતાના અગાત્કારમાંથી અચાવવા તેને સુરક્ષીત છોડાવવા અને નસાડવા માટે તેણીએ ઉપાય યોજી વીચાર કરવા પ્રયત્ન શું થાય છે એ જોવા ખાતર એ અર્થ સરદારોની પાછળ પાછળ મંદ ગતીએ તંબુના પાછલા ભાગમાં જઇ ઉભી રહી અને તેનો પિતા એ વીર રમણી તથા દાસીને લઇ નવાળના તંબુમાં દાખલ થયો આ સમયે નવાળ અને રાજ રામજીવન પણ રાજ રઘુનંદનની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતાજ વાર્તાલાપ કરતા બેઠા હતા. વિજયથી ગર્વોન્મત ખની રાજ રઘુનંદને તંબુમાં પ્રવેશ કરી અંગાળપતિને નમન કયું અને તે બંને રમણીઓને ચાર સરદારોની વચમાંજ ખુલ્લી સમશેરોની વચમાં ઉભી રાખી આ બે પુરૂષ વેશધારી વિરનારીઓ નવાળના તંબુમાં દાખલ થઇ ત્યારે લેક્ષ્મીનાથ સંકાય કે દીક્ષમાં ડર રાખ્યા વિના એક બાજુએ મુખ ફેરવી ઉભી રહી, પણ તેમની ચારે બાજુએ ખુલ્લી ચળકતી સમશેરો હતી, અને સમશેરો ધરી ઉભા રહેનારા સરદારો પ્રતિ નિકાલુ દબ્બી નાખી રક્તવર્ણનેત્રે એ જોતી નીચું મુખ રાખી નીઃશબ્દ સ્થીર ઉભી રહી, અને ગર્વોન્મત રઘુનંદન બોલ્યા.

“અય સુંદર સ્ત્રીઓ ! અંગાળપતિને નમન કરવા જઇલો વિવેક પણ તમો જીવી ગયા લાગે છે. તમો જાણો છો કે અહીં એક સમય શક્તિશાળી, સત્તાધીશ વિરાજેલા છે તેને નમન કરો.”

પણ તેના આ સત્તાસુચક આજ્ઞાદર્શક સુર પવનતા સુસનાટામાં કર્યા અદ્રશ્ય થઇ ગયા હોય અને એ શબ્દો જાણી ચાંબળ્યાજ ન હોય તેમ એ બંને રમણીઓ જાએ હસનયસન વગરજ ઉભી રહી અને આ જોતાજ રાજ રઘુનંદન બરાક બોઠો પડી ગયો, તેનું વદન મ્હાન ખની અયુ અને ઉશ્કેરાઇ જઇને તે બોલ્યો.

કલકત્તા નિવાસી મારા પરમ શુભેચ્છકો

બંગ સંગીતના પ્રેમી-અને-મારા

ખાસ આશ્રયદાતા

મહાબાબુ ઉર્ફે



જેમના ઉત્તેજનથી, આશ્વાસનથી, સહાય-
તાથી મંગાળી સંગીતને કાંઈક અંશે
પણ પામત કરવા હું ફળીભુત થયો.
તે સગા બાતાઓ.

શ્રીયુત પ્રભાશંકર લાલજી



હાળી બાબુએ આત્મબંધુ નટવરલાલ સી. જાની
જમણી બાબુએ શ્રી ભાનુશંકર જાની.

મારી આસાનો અનાદર કરવાથી ધણું મહત્ત્વ કરવું પડશે. સીધી રીતે નહીં મારો
તો સત્તાથી શીર નમાવવામાં આવશે. અગાધારથી અંગાળપનના ચરણમાં શીર
મુકાવવું પડશે." અને એટલું બોલી પોતાના શબ્દોની થું અસર થાય છે તે
જોવા રાજા રઘુનંદન જરા થોભ્યો. પણ તે નહોતો જાણતો કે આનો
સીંહની સીંહણ હતી. એ માત્ર શબ્દપ્રદારથી કરી જતારી રમણી નહીં. એક વીરની
વીરમતા હતી. આસાનું પણ ઉલ્લેખન થએલું જોતાં નવાખ અને રાજા રામજીવન પણ
સ્તબ્ધ બની ગયા અને એ વીર રમણીએ પણ અંગ નીચે પડી અબોલજ ઉભી રહી.
એટલે મારોપતીનું તુર જોણું થયું. તેણે તત્કાળ સંરક્ષારોને આજ્ઞા કરી કે તેમના અગાધારથી
શીર અંગાળ પતીતા કદમોમાં નમાવે અને એ આસાનો અમલ થાય ત્યાં તો સીંહજીની મજાના
થઈ "અબરદાર ! ત્યાં રહેજો. મોતને બેઠવું હોય તો અમારા શરીરને હાથ લગાડજો" આ
શબ્દો બોલતાં તો તેણીએ ખુલ્લી શ્વમેરો લઈ ઉભેલા ચાર સંરક્ષારોમાંથી જે જણાતી
મરદન અને મજબુત હાથોએ દુખાવી નીચે ફેંકી દીધા અને તેમની તલ્વારો પોતાનાં બંને
હાથોમાં લઈ ત્રાડ પાડી બોલી.

"સીંહજીના શીરને નમાવવાની કમ્પા રાખનારા મગતરા ! બેલ ! થું કહે છે !" તેની
આ વીરતા જોતાંજ નવાખ અને રામજીવન પોતાના આસનેથીજ ઉભા થઈ ગયા અને તે
બંને નાગી તલ્વારો લઈ ઉભેલાં બીજા સંરક્ષારો તો દુરજ દડી ગયા; પણ નવાખ તારોપતી
રામજીવન અને બીજા અંદર ધસી આવેલા સંરક્ષારોના એકત્ર અગ્રથી તે રમણી પાસેથી
હસીઆરો છુટવી લેવામાં આળ્યા અને નવાખ ફાટી આંખે જોઈ રહ્યો.

અને આ સમયે તંબુ પાછળ છુપાઈ સવં બનતા પ્રકારે નીહાળતી કીશોરી અંતરમાં
હૃદયથી પુલાઈ ગઈ હતી. કમળાદેવીનું સાહસ, અજબ હીમત જોતાં ખરેખર
તેના હૃદયમાં પણ આનંદ છવાયો, પણ થું બને છે તે આતુર નયનોએ જોવા લાગી.
એટલામાંજ રાજા રઘુનંદન બોલ્યો. "અંગાળ પતી ! આ તેજ ફી છે કે જે ક્યતાન
સીતારામરાખની ધર્મપત્ની કમળાદેવી કહેવાય છે. જેણે મારી જીંદગીનો અત લાવવા પ્રેરસાદન
આપ્યું હતું."

"ચુપ બદમાશ. અપમાન કરતાં પહેલાં સંભાળજો. તું એક વખતનો મુખમાં તંબુ
લઈ તારા ઘેર અપરાધની ક્ષમા માંગી, મારા પતીની આદર્શતાથી જીવ અમાવી નહાસી
આવેલો નાકાચક મનુષ્ય છે એ જુઠી ન જા. નહીં તો અત્યારે તારી હયાતી ન હોત." પરંતુ
આલાહ નવાખે હવે આ બંને રમણીઓને અને રાખવામાં કાંઈજ લાર ન જોયો અને તેથી
છાવણીમાંજ તે બંને રમણીઓને મજબુત પહેરા નીચે કેદ કરવા અને કબજા રીતે
બાંધી રાખવા. (અલગ અલગ તંબુમાં રાખવા) આજ્ઞા કરી અને તત્કાળ તે આસાનો અમલ
થયો. કીશોરી તત્કાળ પોતાના તંબુમાં આ પ્રકારે નીહાળી પલાયન કરી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હુશ્મનની ઢિકરી.

કયાં ચાહવું તે દીલમાય જાણે, તેમાં ન કાંઈ બનતું પરાણે
ત્યાં બુધ્ધિના જોરથી કંઈ ન કારી, બુધ્ધિતણા માગ' બુદ્ધોજ કાંઈ.

(કલામી.)

પ્રેમરસનો ઠારણ એ પધાર્યો, અંતરનો એ અમર જીવાંનકો.

(કવી ન્હાનાલાલ)

પ્રેમ તરસ્યાં પ્રભુનાં પ્રેમી બાળકો આંશાના કુંજમાં-પ્રેમી જનોના વીચાર તરંગો કરતાં, મધુર મુતીનાજ દર્શન કરતાં હોય છે. ચાહનારાજ એ ચગતકાર જાણી શકે. અન્યની શક્તિની એ બહારની વાત છે. એ રનેહની જાંજીરથી પ્રેમીઓને કાણે જકડ્યાં ? જગતની દોરંગી દુનીયાના મહાન બગીચામાં શરીરથી અલગ પશુ આત્માથી એક દીસનાં દાન દેનારાં પંખીડાઓને તેમના આત્માઓને કયાંક પ્રેમસરથી વીંધી નાખ્યા ? કાણે વીંધ્યા એ કલ્પના બહારની વાત છે. વીરનાં સંતાનો વીરજ નીપજે. પોતાની ભવિષ્યની સામ્રાજ્યતાને પિતાના જલ્દીમ અંધનમાં જોતાં એક વખતને ખાતર તે રાજકન્યા કિશોરી ભયથી ધ્રુજી ઉઠી. એ માટે કે તેના પિતા અને કંઈ કાંઈ શયતીનની સાક્ષાત પ્રતીમાઓ હતી પરંતુ પિતાના અંધનમાંથી તેણીને મુક્ત કરવાનો માગ' કીશોરીએ એકજ ક્ષણમાં શોધી લીધો અને કોઈ પણ પ્રકારે કમળાદેવીને પિતાના અંધનમાંથી છોડાવી સહીસલામત શ્રી સીતારામરાય પાસે મોકલાવી આપવાની યુક્તિ રચી. પણ તે વીશે અનેક કલ્પનાઓ કરી છતાં તે સફળતા ન મેળવી શકી. કારણ કે ત્યાં સૈનીકોનો મજબુત પહેરો હતો. એટલુંજ નહીં પણ પોતાના પિતાનીજ ઓવણીના એક ભાગમાં તેણીને કેદ કરવામાં આવી હતી. આમ હોવાથી તેણીએ આ બાબત સુધરેલીંદરાયને જાણ જણાવવા વીચાર્યું કે પુત્ર પોતાના માતાના કેદ થવાના સમાચાર જરૂર પોતાના પિતાને પહોંચાડશે અને એથી કમળાદેવી મુક્ત થશે. પરંતુ ત્યાં સુધીયે કમળાદેવીનું પાપાત્માઓના હાથમાંથી રક્ષણ કરવાનું કતબ્ય તો કીશોરીના શીરેજ હતું. રાજકન્યા કીશોરી માટે તેના પિતાને કે કાકાને જરાયે આ શંકાજ નહોતી. કારણકે હજુ સુધી તેણીનું એક પણ કાપ' એવું પ્રગટ થયેલું તો નહોતુંજ કે જેથી પિતાને તેણીના ઉપર કોઈપણ જાતની દેખરેખ કે પહેરો મુકવાની જરૂર પડી નહોતી. અને કીશોરી પણ પોતાના પિતાને સમય સાધી વારંવાર દર્શન આપતી. દર્શન કરતી અને સારોયે સમય જાણે પોતાની સખીઓ સાથેજ નીર્દોશ રમત ગમતમાંજ વીતાવતી હોય તેમજ બધો પ્રકાર દર્શનમાં મુકતી. પરંતુ “ધર પુટે ધર બાય” રાજકન્યા કીશોરી સમાન એક નાની વ્યકતીનો પણ વિચારોમાં મતફેર તેનાજ પિતાના કાર્યોમાં ફેટલો અંતરગત રીતે વીંધેલો નાખતો હતો તેનાં કાર્યોની સફળતામાં કંટકરૂપ થતો હતો. એ પ્રીયપાઠકો અંદરખાતેથી જોઈ શકશે. પોતાના ઘરની એક ન્હાંનામાં ન્હાની સરખી પુત્ર પણ સમસ્ત જીવનને આખાયે કુટુંબને વીધાતકરૂપ અને છે. એ આ દ્રષ્ટાંત ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

રામ રહુનંદન અને રામજીવન કીશોરી ઉપર જરાયે આવી કોઈપણ બાબતમાં શંકા લાવતોજ નહીં પરંતુ કીશોરી કોઈપણ પ્રકારે પિતાની બાજીને ઉધી વાળવા કમ્મતી હતી.

ઐટલા માટે કે તે સત્યને ચાહનાર, નીતિ, ન્યાય અને ધર્મશ્રદ્ધા રાખનારી આદર્શ બાળીકા હતી. શ્રી સીતારામરાય સમા ભક્ત નેક ધીર વીર સમ્રાટ દેશસંકળને અને તેના રાજ્યને છિન્નભિન્ન કરી નાખવાની તેના પિતાની નીચ મહત્વાકાંક્ષાએ જોતાં—સાંભળતાંજ તેના હૃદયમાં સખત દુઃખ થતું હતું અને જ્યારે પોતાનેજ આ મહાન દુર્ઘટ પ્રસંગોમાં પશુ દેખાએલી જોઈ ત્યારે તો તેણે એકજ બસ સત્યનો માર્ગ અપત્યાર કર્યો. અને પિતાની રહામે થઈ. ઐટલા માટેજ તે કમળાદેવીના કેદ થવાના સમાચાર, શ્રી સુયસિંહરાયને પહોંચાડવા તૈયાર બની અને છુપી રીતે હરીહરનગર પ્રતી પ્રયાણ કરી ગઈ.

રાગ રંધુનંદન સમા ઝેરી જંતુઓનો જ્યાં વારા હોય ત્યાં આ શિવાય બીજું શું સંભવે ! હિંદુ ધર્મનાં ઉચ્ચ સુત્રોને વિસરી જઈ જીવનકળના જીપાળો જ્યાં પોતાનાજ ભત્તિ રાજકર્તાઓના ઐશ્વર્યને ઝૂટવી લેવાના પ્રયત્નો આદરે ત્યાં ઉન્નતિ કપાથી સંભવે ? ઐટલુંજ નહિ પણ ત્યાં ત્રાહિત બંધિત આવા ધરભેદી કલેશનો લાભ લઈ જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! પરંતુ કુદરતનો નિયમજ એવા પ્રકારનો છે કે અતિ થાય તે થોડાજ માટે અને તેવા શેર ઉપર સવાશેરનાં સર્જન ન હોત તો દુનિયાના—જગતના અનેક ન્દાનાં મોટાં રાજ્યો ઉપર શાસન કરનારા નૃપતિઓના ઇતિહાસો કે.મ જુદીજ શ્રેણી ઉપર રચાયા હોત. એક વિદ્યાળ વરસમા નાટોરપતિનીજ પુત્રી કેટલી શાંત, સ્નેહાળ પ્રકૃતિની છતાં વિરાગતાને જાણે તેરીજ બહાદુર હતી. અને કુદરતે પણ એવા નીચ પ્રકૃતિના નાટોરપતિઓનો નાશ કરવા ખુદ કિશોરી સમી એકજ કન્યા તેને સંતાન રૂપે અપેક્ષા કરી હતી. પાપીઓનો વિધ્વંસ કરવા કુદરતે કયું પુતળું નિર્માણ કર્યું છે અને તે કેવા સંજોગોમાં, કેવા સ્થળે અને કેવા સમય ઉપર કર્યા થાય છે એ તો ભવિષ્યમાં બનનારી ઘટનાઓ ઉપરથી સ્પષ્ટમત્તે છતાં એ વાત નિર્વિવાદ છે કે અંતે પણ સત્ય તરી આવે છે. એ સત્યને ચાહનારા મનુષ્યો જો કે અથાગ સુશીલનો સહન કરે છે પરંતુ એ ધીરજ—શાંતિને સહી લેવામાં વીરો અને વિરાગતાઓ અનેરી મોજ માણે છે. હરિહરનગર જાવણીથી કાંઈ બહુ દૂર નહોતું છતાંયે ત્યાં જવાનો માર્ગ વિકટ હતો એ આપણે ગત પ્રકરણમાં જોઈ ગયા છીએ. આ સમય કિશોરી એકલીજ માત્ર દાસીને યોગ્ય સુચના કરી પોતાના પતનવેગી અશ્વ ઉપર સ્વાર થઈ ભાવિ પ્રિયતમને આશ્રયથી વાકેફ કરવા અને સમયસર ચેતવણી આપી પોતાની ફજ, પોતાનો ધર્મ, અંતરની સાચી શુદ્ધ ભાવના અને કર્તવ્ય બજાવવા પુરવેગે જતી હતી. અને તેજ વખતે હરિહરનગરમાં શું બનતું હતું તે તરફ આપણે દ્રષ્ટિપાત કરશું.

ભગવાન સુય નારાયણનો દિવ્ય પ્રકાશ જીમંડળમાં પ્રસરતાં જગતના મનુષ્યો નિત્યકર્મ માં પ્રવૃત્ત થયા હતા. પક્ષીઓનો મધુર કિલકિલાટ કણ્ઠગોચર થતાં અદ્ભુત આનંદ ઉલ્લસવતો હતો. દેવમંદીરોમાં મંડળ આરતી ઉતરાતાં મધુર ધ્વનિ શ્રવણ થતો, અને ભાવિક ભક્તો, અતંત—અન્યુત પરમાત્માના ધ્યાનમાં મગ્ન હતા. તે આરતીની સમાપ્તિ થતાં નિત્ય નિયમ મુજબ રાજકુમાર શ્રી સુયસિંહરાય શિવશંભોને અઢાવવાના બીલીપત્રો અને શુભાચના પુષ્પો વીણવા ઉદ્યાનમાં ગયો, પરંતુ જીવાનીતું જોશજ એવા પ્રકારતું છે કે તે પ્રેમશરથી વિધાયા વિના રહેજ નહિ ! એ તો મહાન તપસ્વી ક્રુ કુમાર સમાજ તેમાંથી બચી શકે ! પરંતુ જ્યાં વિશ્વમિત્ર તપસ્વી અને

સાક્ષાત શંકરસમાં દેવ (એ જોકે કામને જીતનારા ગણાય છે) પણ એ કામદેવના અન્ય પ્રભાવથી મુક્ત નથી તો પછી ખીયારા એક સાધારણ મનુષ્યની શું ગણુત્રી?

પોતાના દિલને ચોરી જનાર-અખંડ પ્રેમની ધારાએ વહાની દુઃખમનના પુત્રનું દિલ આપ્યાદ એવી જનાર એ રમણી હૃદય અઘાપિ ભુલી શકયો નહોતો. તેની વાક્યાનુય સાચાક્ષય છાંધ સ્નેહાળ હૃદય અને પ્રેમમયી માયાળુ લામણીએ સુયસીંહરાયના અંતરમાં અદ્ભુત અસર કરી હતી તે એટલે સુધી કે કિશોરી પુરૂષોમાં પણ પોતાની પ્રતિમાને કેમ જાણે છુમારી ન ગઇ હોય, એ ઉદાનમાં પણ જાણે પોતાની મુતિને એક એક વસ્તુમાં ન મુકી આવી હોય સુયસિંહરાયએ દિવ્ય દેવાંશી શુધ્ધ આદર્શ આળીકાની મુતિ શુલાખના પુષ્પોમાં નીહાળી રહેતો જરાક વિચારમાં પડી જતો. આ શું? શું રજખાળા આ પુષ્પમાં છુપાઇ હશે? એવી કાલ્પનીક ભ્રમણા સાધારણ રીતેજ તેના મગજમાં ઉપરથીત થતી. અને ક્ષણવાર માટે તો મંત્રમુગ્ધ બની એ પુષ્પો પ્રતીજ દ્રષ્ટી રાખી પોતાનાં નેત્રો થોભાવી દેતો અને પછી કેટલીક વારે જ્યારે તેના એ દિવાનાપણાનાં વિચારને માત્ર ખાલી ભ્રમણાજ તરીકે પીછાણતો ત્યારેજ ખીજાં પુષ્પો સુંટવા સમયના અભાવે મંડી જતો પરંતુ ખન્યુ એમ કે પુલની છાંય ભગ ભગ અધીં ભરાઇ ગઇ અને એક છોડ ઉપરથી બાકી રહેલા ઉતાવળના પુષ્પો લેવા તે આગળ આદ્યો, ત્યાં તો તે સ્થંભી ગયો. રહામેજ સાક્ષાત રાજબાળાની મુતી જેતાં તે અત્યંત વિચારમાં ગરમાવ બની ગયો. તટસ્થ-ગંભીર થઇ વિચારમાં-ભ્રમણા સ્વપ્ન કે તરંગમાં મુખાવિંદ ઉપર હારવતી છાયા પથરાવતો એ મુતી રહામે તેણીને ખોલાવવા આગળ ધર્યો. આથી જાણે તેને વધુ ખાત્રી થઇ હોય તેમ તે પ્રતિમા પાસે આવ્યો અને ખોલ્યો:

“કાણુ રાજબાળા? મારા હૃદયની આરાધ્યદેવી? મારી ભવિષ્યની અર્ધાંગના-મારા સુખ દુઃખની લાગીદારણ-જીવનની સહચરી? કાણુ! દુઃખમનની દીકરી? આવો આવો બાળા તમારી મનોમુગ્ધ મુતી મારા હૃદયમાં છે. જુઓ ખાત્રી કરો. આ હૃદયને ચીરી જુઓ. તેમાં તમો વસ્યાં છો. જ્યાં પ્રભુનો વાસ છે. ત્યાં તમારી મુતિને પણ મેં સ્થાન આપ્યું છે. તમારી વાણી, તમારું વર્તન તમારા પિતાથી નિરાળુંજ છે. કાલ્પને સાહનાર દિવ્ય નારી તમારી બલી લાગણી માટે મારા ઉપરના તમારા અગાધ સ્નેહે મને દિવાનો બનાવ્યો છે. જ્યારથી મેં તમોને જોયા છે, જ્યારથી તમારા અપ્રતીમ સ્નેહનો જાદુ તમોએ મારા ઉપર અજમાવ્યા છે. ત્યારથી મેં મારું હૃદય મારા મગજનું સમતોલપણુ શુભાવ્યું છે. દિવાનાપણુ આપ્યું છે! હું ખોલું છું. તમે સાંભળો છો, (વિચારમાં જરાક કોંધની મુખાવિંદ ઉપર છાયા પ્રગટાવી) હસો છો! મને ખતાવો છો? દગો દો છો? જુવો જુવો જેમ તમો તમારી ખાત્રી કરવા આપવા માટે મારી સમક્ષ સત્થ વચન કહ્યાં હતાં ખાત્રી આપી હતી. તેવીજ રીતે આજે મારા અંતરમાં સળગતી સ્નેહની ઉમીંચો પ્રગટ કરી આપવા હું તૈયાર છું. તમારાં પ્રેમમાં અંધ બનેલો હવે માત્ર તમનેજ જુવે છે. આવો ન તલસાવો દેવી. આજથી તમે મારાં અને હું તમારો (બેટવા દોડે છે. એક છોડ સાથે અથડાઇ નીચે પડે છે. પુલ વેરાઇ જાય છે. જરાક આસપાસમાં નજર ફેરવી ઉભો થઇ પોતાની મંદ બુધ્ધી માટે તીવ્રસ્થાવ બતાવી પુષ્પો છાંયમાં ભરવા લાગે છે. વળી મનોગત તે માંધક ખોલ્યો.)

“મારી મશ્કરી કરી એ રમણી અદૃશ્ય થઇ ગઇ, મને ખોટા મોહના પ્રલોભનમાં સપડાવી મારું દિલ ચોરી ગઇ. કેવા નિષ્કુર હૃદયની ! કહેતી હતી કે સદાયે તમારા લલ્લાને માટે હું તૈયાર રહીશ. મારા પિતાની રહામે મેં પણ પ્રતિજ્ઞા કરી છે. જુહું તદ્દન જુહું. એ બનેજ કેમ ? જોહ ! રમણી હૃદય કાણ પારખી શકયું છે ? સ્ત્રીચરિત્રને કાણ પીછાણી શકયું છે ?” અને આટલા મનોગત વીચારો પુરુષ કરતાં તેની છાત્ર પણ ભરાઇ ગઇ અને બહુજ મોહું-નીલંબ થઇ જવાના કારણે તે ઉતાવળો ઉતાવળો શીવાલયના દાર ઉપર આવ્યો. ત્યાં તો ‘એક રાજસી અશ્વ થંભ સાથે બાંધેલો જોતાં વીચારમાં પડી ગયો. “આ અશ્વ કોનો ? શું દુશ્મનો આવ્યા હશે ? આ કોઇ છુપો જાસુજ્ઞ હશે ? પણ નહીં. એ અશ્વ કોઇ માસુલી સરદારનો નહીં કીન્તુ કોઇ પ્રતીભાશાળી વ્યક્તિનો હાલો જોઇએ. ત્યારે શું ઉદ્ધાનમાં દ્રષ્ટી એ પહેલી રાજબાળા તો ન હોય ? પરંતુ તે આટલી વહેલી સવારે અહીં ક્યાંથી હોય ? તેના આગમનનો અંશવજ જોઇએ. ચાલ તપાસ કરું.” શીવાલયના દાર ઉપરજ આટલા મનોગત વીચારોની કલ્પના એકજ ક્ષણમાં તેણે પસાર કરી અને આતુર નયને કંઇ વ્યક્તીનું આગમન થયું છે તે જોવા બાજુવા જણાતુર બની સત્તર અંદર ગયો. ત્યાં તો વૃદ્ધ માતા યજ્ઞોધરા દેવની સુતી ધ્યાનાવસ્થામાં હતી. અને તેની બાજુમાં જેને તે આહતાં શીખ્યો હતો, જે રમણીની દીવ્ય પ્રભાએ પોતાના હૃદય ઉંડી પ્રતીભા બેસાડી હતી, અત્યાર સુધી જેનાં વીચારો કરતાં-સમય ઉપર સમય વ્યતીત કર્યો હતો, તેજ-તેજ એ મહા દીવ્યધારી પોતાની સ્નેહાળ સહચરીને જોઇ શક્યો. રાજકન્યા કુમારને હાથમાં પુલની છાત્ર લઇ આવતો જોતાંજ ઉભી થઇ ગઇ અને નમન કરી ઉભી રહી. એક બાજુ મંદીરના પુજારી અદ્ય વાળી ઉભો હતો અને બીજી તરફ આ પ્રેમી યુગલનું મીલન થયું, કુમાર મુયંસીંહ આ તે સ્વપ્ન કે સત્યની અંખના કરતો. આતુર નયનોએ જોવા લાગ્યો તે ત્વરિત ગતીએ બોલ્યો.

“કાણુ રાજબાળા ?”

“હા. આપની સેવીકા. રાજકન્યા કીશોરબાળા.” અને આટલું બોલતાંજ કુમાર તો ગ્ધાનીયુક્ત ચહેરો કોઇ અજબ બીલી ઉઠ્યો. દીવ્ય રસમીની છાયા તેના ચહેરા ઉપર છવાઇ ગઇ અને હર્ષોન્મદ બની ગયો. કેવું મદદ ભાગ્ય ! અત્યાર સુધી સ્વપ્નાવસ્થામાંજ જેનાં તે દક્ષન કરી રહ્યો, જેનાં કાલ્પનીક પ્રસંગો યાદ કરીને અનં મનાવ્યું હતું તે સુતી સાક્ષાત્ સમક્ષમાં જોતાંજ કુમારના હૃષ્ટી પરિસીમાજ ન રહી. તત્કાળ કુમારે રાજકન્યાને અતિથી સત્કાર્યાલયમાં પધારવાનું જણાવ્યું અને બહુજ વિનયપુર્વક રાજબાળાને તે અતિથીભુવનમાં લઇ આવ્યો. મંદીરના પુજારીને પુલો આપી સેવા કરવાની આજ્ઞા આપી રાજકન્યાની હેનાતંમાં આવી ઉભો. પશુકુટી સમુ એ અતિથીભુવન સ્વચ્છ પવીત્રતાથી છવાયેલું જોતાં રાજબાળાના હૃદયમાં ધર્મભાવના જાગ્રત બની અને અદ્ય સમયમાં એ સત્કાર્યાલયનું નીરિક્ષણ કરી રહ્યો. બીરા-જેલા કુમાર સમક્ષ દ્રષ્ટી કરી તે બોલી.

“બહાસા કુમાર ! આ આપની સેવીકા એક ખાસ અગત્યના કાર્ય પ્રસંગે આપની પાસે આવી છે. હું એક બહુજ માઠા સમાચાર આપના આપની પાસે આવી છું તે સાથે આપને ચેતવવાનો સમયસર વખત જોતાં મારી ફર્જ અદા કરવા હું છુપી રીતે નહાસી આવી છું” આટલું સાંભળતાં કુમારનો ચહેરો ચીંતાના આવરણોથી છવાઇ ગયો. એવી તે શું દુષ્ટના ઉદભવી હશે તેનો ખ્યાલ પણ નકરી શક્યો. આ તેની ચીંતા છવાયેલી

રાજકન્યા ધીરજથી આશ્વાસન આપતી બોલી “કુમાર ! ચીંતા ન કરો. ધીરજ અને હીંમતથી કાર્ય કરવાનો સમય આવ્યો છે. આ સમયે આપના કરતાં અત્યારે મને ચીંતા વધુ છે. ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખો, તે આપનો મદદગાર થાય. જુઓ આપનાં માતૃશ્રી મારા પિતાના દયાબોગ બન્યાં છે. કમંસંજોગે તેઓના પરિચયમાં અને તેમને નજરે જોનાર રાજ રઘુનંદનની જાળમાં સપડાઈ ગયાં છે. તેઓ કાણુ છે અને ક્યાંથી તેમનું આગમન થયું છે એ અમારા છુપા જાસુસોની ખગરથી નાટોરપતિ અને તેમના શરદારો તેમનો માર્ગ રોકીનેજ ઉભા હતા અને તેથી આપનાં માતૃશ્રીની ગમે તેટલી વીરતા હોવા છતાં મારા પિતાના સૈન્ય પાસે પરાજય પામ્યાં છતાં તેમની તલવારે મારા પિતાના દંસ સરદારો તો ચંમદાર પહોંચી ગયા છે. એ તેમની યુદ્ધકળા જોઈ હું ધણીજ પ્રસન્ન બની ગઈ છું, એટલુંજ નહીં પણ જ્યારે તેઓને અને તેમની દાસીને ખંગાળપતિ સમક્ષ શીર નમાવવા આજ્ઞા કરી તે વખતની તેમની યુદ્ધી આતુરતા, હીંમત અને શસ્ત્રકળા જોઈ હું હર્ષોન્મત બની ગઈ હતી. છતાંજે તેઓ અત્યારે અમારી હાંવણીમાં ફેદ બન્યાં છે, હું જાણું છું કે તેઓને બંધનમુક્ત કરવાની ફજ્ હવે મારે શીરે છે અને તે ફજ્ બજાવવા જતાં જો મારા પ્રાણુની કુરબાની કરવી પડશે તો પણ તે હું કરીશ છતાં આપને હું એ સુચના આપી આ બાબતથી આજ્ઞા કરી આપના પતિને પણ આ વાતના સમાચાર આપવાનું પહોંચાડવાનું યોગ્ય ધારી તમારી સેવામાં ઉપસ્થિત થઈ છું.” અને અચાનક તેણી બોલતાં અટકી.

“શું ? મારી પુત્રવધુ કેદ થઈ છે ?” આ શબ્દો બોલનાર વૃદ્ધ માતા યશોધરા યોગીની હતી. જે અત્યાર સુધી આતીથ્યશુચનના દ્વાર ઉપર ઉભી રહી રાજકન્યાના શબ્દો સંભળતા હતા. તે અચાનક અંદર પ્રવેશ કરી અને બોલી રાજકન્યા તરતજ તે યોગીનીના ચરણમાં નમન કરી ઉભી રહી બોલી હા માતાજી ! તેઓ મારા પિતાની પ્રપંચજાળમાં ફસાઈ ગયા. છતાંજે માતા કમળાદેવીની પ્રતીભાએ એવી તો મજબુત પ્રતીભા પ્રસરાવી છે કે તેમને ઉંની આંધ્ર પણ નહીં આવે એટલુંજ નહીં પણ મારું આપને વચન છે કે જ્યાં સુધી આપના પુત્રના પુત્રની આ ભવિષ્યની, પુત્રવધુ પણ હયાત છે ત્યાં લગી તેઓ નીકળે છે. તેમ છતાં તેઓને સુરક્ષિત રીતે મારા શ્વસુરની પાસે હું પ્રહોંચાડી દઈશ તે પણ ખાત્રી રાખજો. (રાજબાળા કેમ જાણે શ્રી સુર્યસિંહરાયનીજ પત્ની હોય તેમજ માતી લઈ શ્રી સીતારામરાયને પણ શ્વસુર શબ્દનું સંબોધન કરતી) આ સંભળી માતા યશોધરા ધણીજ ખુશી થઈ. તેણીની આવી એકનૈષ્ઠા જોઈ અંતરમાં આનંદ છવાયો અને આશીરવચનો આપતાં બોલી “એટા તારું કલ્યાણુ થાય. તારી સાચી ભાવના તને યશસ્વીરૂપ બને એ મારો આશીર્વાદ છે.”

“માતાજી ! આપની શુભાશીષ મસ્તકે ચડાવું છું અને હવે હું જવાની આજ્ઞા મારું છું કારણ કે જો કદાચ તમારી ગેરહાજરી મારા પિતાના જણુવામાં આવશે તો વીપરીત થશે અને મારા હૃદયમાં છુપાયેલી છુપી ભાવનાઓ પ્રગ્ કરવા હું ભાગ્યશાળી નહીં બનું એટલુંજ નહીં પણ માતા કમળાદેવી પણ મુસીબતમાં આવી પડવાનો સંભવ છે એ ચીંતા મને સુજાવે છે અને તેથી હું જાઉં છું પરંતુ કુમારને પીતાશ્રી પાસે આ સમાચાર આપવા તેમને વીદીત કરવા જરૂર મોકલો કે જેથી ત્યાંથી સહાયતા મળી રહે અને માતા કમળાદેવી સહીસહામત છુટી શકે.”

રાજકુમારો સર્વ બાબતોનું સંપૂર્ણકરણ કર્યું.

“ તારું કહેવું સત્ય છે અને કુમારને હું તેના પીતા પાસે મોકલાવું છું અને તારી મદદમાં પણ સરદારો આવી પહોંચશે.”

એજ સમયે વૃષ્ણ માતાએ સુયસિંહરાયને પણ સત્વર ગોપના પહાડ તરફ પ્રયાણ કરવાની આજ્ઞા આપી અને એ પ્રણયી યુગલ એકજ અથ્થ ઉપર સ્વાર થઈ માતા કમળાદેવીની સહાયતા માટે પ્રયાણ કરી ગયું. એજ ઊવણીના માર્ગેથી ગોપના પહાડ પ્રતી સુયસિંહરાયને જવાનું જોવાથી એકજ અથ્થ ઉપર તે પ્રણયી યુગલ શશાંજ સળંગ થઈ રવાના થયા. અને યુધ્ધના વાર્તાપીનોદ કરતાં લમ્ભગ ઊવણી નજીક આવતાં રાજબાળા અથ્થ ઉપરથી નીચે ઉતરી ગઈ અને સુયસિંહ તેજ અથ્થ ઉપર ગોપના પહાડ પ્રતી પ્રયાણ કરી ગયો.

ચોગીની માતા યશોધરાએ એ રીર બાળકને જતાં જતાં આશીર્વાદ દીધાં કે:-

કર્યો ન કટ જાય જોડી જોડી પર યાદ રહે

કાયર સરખી મેરે હુધકા લગના ના

છાલ પડ જાયે ચહિ સારે શરીર પર

વીરતામેં અપની પર કાલીમા લગાના ના

સહના સહર્ષ વાર છાતીયોં પે છુરીયોંકા

રકતકે પનાલે દેખ હીમ્મત હટાના ના

હાથલે પતાકા નાકા રોકન તું વધરીઓંકા

શાન, અભિમાન, દેશ કુલકોં ભુલના ના.

(શ્રી કામેશ્વર શર્મા-વીશ્વામીત્રમાર્થી)

આ આશીર્વાચન શીરોધાર્ય કરી સુયસિંહ હવે અંત લગીં સંગ્રામમાં સાથ દેવા વીજયપતાકા લઈ પ્રયાણ કરી ગયો.

ઐતિહાસિક નવલકથાઓના રચનાર

કવિ રામચંદ્ર ગણપતરામ દવેનાં

અન્ય ઐતિહાસિક પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં છે.

પંજલીશરોએ નીચેનાં પુસ્તકો માટે લખવું—

“રાજસ્થાનની રમણી” યાને “સતિ કર્મ દેવી”

(હિંદુસ્થાન—પ્રભમિત્રમાં પ્રસિદ્ધ થએલી)

“રામખ્યારી” એવાહની ઐતિહાસિક કથા.

(મુંબાઈ સમાચારમાં પ્રગટ થએલી)

“પાર્સના પાદશાહ” યાને ચર્મના વિજયદંવજ

(ઇરાનની ઐતિહાસિક કથા.)

“લાલસાની જવાળા” (બીકાનેર રાજ્યની કથા.)

“વિધિના લેખ” (ત્રીઅંકી ઐતિહાસિક નાટ્ય)

કે. લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરમાં થાણા—બજાર

છ. આઈ. પી. દેવે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

દુશ્મનના હાવમાં દેવાંશીદેવી.

“જીવનકી છોડી આસ હાથી લઇ રહ્યો ઉસાસ
 આહ પાંવ ધરિ ધરિ જાએ ઝુકોરે દેત
 કૌન સહાયક ન બલ બુદ્ધિ દેત કામ
 પતિકી વિપત્તિ આંધ ધીરડી કોનોરે દેત
 દીસે પાસમેં ન કોઇ ને ખાકો ખેપેયા દયા
 “વિષ્ણુ” મોરી નેયા હાય ‘હુળી જાત સૈતમેત
 દિનાનાથ આવો જન્મ સાથીકો બચાવો નાતઉ
 પાપી આહ હાથીકો સમુદ્ર માંહી ઝોરે દેત

શ્રી ગંગાવિષ્ણુ પાંડેય.)

(વિદ્યામિત્રમાંથી)

સતિ પંચાળીના સહજ ચીર પુરનાર સતિ સીતાના શિયળનું અગમ્ય પ્રકારે સંરક્ષણ કરનાર સત્યના સહાયક અને અનાયના નાથ ગરીબનો બેલી સુભદ્રાવીર જગતપાલક પરમાત્મા પોતાના ભક્તોની લાજનું સદાસર્વદા સંરક્ષણ કરેજ છે. એક બાબુએ પોતાના પતિ ઉપર આવી પડેલી આફનોની અગાધ ચિંતા, બીજી તરફ પુત્ર વાત્સલ્ય માટે ઉદ્ભવતી લાગણી અને તેના ગહન વિચારો, ત્રીજી તરફ પોતાનાજ ઉપર આવી પડેલો મહા ભયાનક વિકટ પ્રસંગ અને ચોથી તરફ નાટોરપતિની બિંમ પ્રતિજ્ઞાનો વિચાર કમળાદેવી સમી સનિને સુઝતી રહ્યા હતા. આવા જીવતાનના સામ્રોતોના સહજમાંથી છુટવાના ઉપાય વ્યથા હતા. અને જીંદગીની આશા પણ એણે મુકી દીધી હતી. એટલા માટે કે નાટોરપતિની પ્રતિજ્ઞા જીંદગીના અંતરૂં ઝારણુ બનશે. પ્રાણુ જાય તેની તો પરવાજ નહોતી. મૃત્યુને તો હથેલીમાંજ લખને રણયુદ્ધમાં યાદોમ કરી કુદી પડનાર વીરાંગના મૃત્યુથી ડરતી નહોતી, છતાં રમણી હૃદય નાનાવિષ ચીંતાઓના કારણે કાંઈક વિચારમાં પડી ગઇ હતી. અને તેથી તે આદર્શ લક્ષના મહાન પરમકૃપાળુને ઉપરોક્ત લિખિત પ્રાર્થના કરતી હતી કે “હે દયાળુ દેવ ! તમે સત્યના બેલી છો. અમારી લજજા આપને હાથ છે. અમારું સંરક્ષણ અમારી ટેક અને મારા સ્વામીનું મારા પુત્રનું કલ્યાણ કરજો. એમને સુરક્ષિત, એમને સહાય થજો એવી આ કિંકરીની પ્રાર્થના છે” એ ભગવત ભક્તિનો પ્રભાવ કોઇ અલૌકિકજ છે. સદાયે સત્યના સાથીઓને સાથ દેનાર સર્વેશ્વર જો કે તેની સંપૂર્ણ કસોટી તો કરેજ છે. પરંતુ આખરે તે મહાન પ્રભુના હાથે દુશ્મનોનો નાશ થઇ અનાયને બચાવે છે.

જ્યારે રાજકન્યા કિશેરી કમળાદેવીના અંધન યવાના સમાચાર આપવા હરિદ્વરનગર તરફ પ્રયાણ કરી ગઇ અને જો સમયે રાણી કમળાદેવી તથા તેની દાસીને જુદા જુદા તંબુમાં કેદ કરવામાં આવી હતી તે સમયે અંદીવાન બનેલી કમળાદેવી મહાન વીલુને આ અંતરથી પ્રાર્થના કરતી હતી. જ્યારે જીવતાનો પોતાનો પ્રપંચમાં મશગુલ હતા. આ જેસોર જીંદગાનું અત્યંત નામાંકિત જવાહીરૂપી રાણી દીલ્હીના સમ્રાટને જેટ આપવાનો પ્રપંચ મસલત કરી રહ્યા હતા. પણ તે પહેલાં આ ત્રણે જીવતાનોની નીચ મનોવૃત્તી તેણીને બ્રષ્ટ કરી બળાત્કારથી

વમાવી તેના સતિત્વને નષ્ટ કરી દરેક જણા છુપી રીતે પ્રયત્ન વાસનાને સેવી રહ્યા હતા. બંગાળપતિ દીલ્હી સમ્રાટને આ જવાહીર અર્પણ કરી દેવાની વાતને વધાવી લઈ અત્યુચિત્ત આપતાં બોલ્યાં.

“નાટોરપતિ તમારી વિચારણામાં હું જરૂર સંમત થાઉં છું. અને રાણીને સમ્રાટના ચરણમાં શાહના જનાનાની શોભામાં વધારો કરાવી આપી દીલ્હી શાહનું દિલ છતી લેવાની તમારી તક શુદ્ધિને પણ ધન્યવાદ આપું છું.”

અને બંગાળપતિનું આ કથન સાંભળી નાટોર રાજપતિઓ ખરેખર ખોટા હુકમના ઉન્માદમાં આવી ગયા જાણે કે મહાન વિજયશાળી બન્યા હોય તેમ અર્ધ ગાંઠાતુર બની જઈ અટકોરય કરવા લાગ્યા. તેમના અંતરમાં છુપાઈેલી પાપી વાસના જો કે બંગાળ પતિથી અસાત તે નહોતીજ, પણ એકજ, કાઠીનાં એ જંતુઓ પોત પોતાનાજ વિચારોમાંજ તલ્લીન હતા. અને સમય સાધના તક જોતા હતા. આ મસલહતનું પરિણામ એ આવ્યું કે આવતી કાલની મધ્ય રાત્રી પંખી કમળાદેવીને દીલ્હી સમ્રાટને ત્યાં ગુપ્ત રીતે લઈ જવી અને તે એવા પ્રકારે કે, તેણીને ખુદ જરાયે શક ન આવે અને એમજ જાણીતીને કે તારા પતિ પાસે સહીસલામત પહોંચાડી દેવાનું બંગાળ પતિનું ફરમાન થયું છે. પણ ખોટી જમણામાં જાન જુલેસા આ જુપાનો કમળાદેવી સમી ચતુર કળાખાજ રાણીને બોળી જણી લેવામાં જુલ ખાતા હતા. દીલ્હીનો માર્ગ કમળાદેવીથી અજ્ઞાત નહોતો, એટલુંજ નહીં પરંતુ તે પોતેજ પોતાના પતિ પાસે એકલીજ જવા માટે શક્તિમાન હતી. અને તેથી તે જો બંગાળ પતિની મુરદા શ્રી સીતારામરાય પાસેજ મોકલાવવાની આચી દાનત રાખતા હોય તો તેને અન્ય કાષ્ટપણ સંરક્ષકની જરૂર નહોતી, પરંતુ આટલું એ સહયજવાની કે દિવંદ્રિએ વિચાર કરવાની બુધ્ધિને ગુમાવી બેઠેલી એ ત્રીપુટી પોતાનાજ વિચારોને વળગી રહી અને મધ્યાહ્ન સમયે મંત્રણાગૃહમંથી બોજનાદિ કાચ માટે છુટા પડ્યા.

આટલા અરસામાં હરિહરનગર પ્રયાણ કરી ગયેલી રાજકન્યા પુનરપિ પોતાના તંત્રમાં આવી પહોંચી હતી. અને તેણે દાસી કામલતાને સર્વે હકીકતથી વાહેફ કરી દીધી. સુયંસિંહરાયની સ્વપ્નવત ઘટનાઓ સાંભળી પોતાના બાવી પતિનું દિલ છતી લેવામાં લાગ્યશાળી રમણીના મુખાવિન્દ ઉપર આજે કાષ્ટ અઘોરિક તેજની જાણ છતાં ગઈ અને તેનામાં નવું ચૈતન્ય આવ્યું. સત્ય માર્ગે આગ્રનાર વ્યક્તિ અને સદાયે સત્યતાજ કર્તવ્યો કરનાર મનુષ્યોમાં કાષ્ટ ગળત શક્તિ આવા સમયે પ્રવેશ કરે છે તેમ સુયંસિંહરાયનો પણ પોતાના ઉપર ઉલ્લેખેલાં પ્રેમ જોતાં ખરેખર રાજાના પણ પોતાને લાગ્યશાળી માનવા લાગી અને તેની દાસી કામલતા રાજકન્યાના આ સાહસને ધન્યવાદ દેવા લાગી. આખરે પણ સુયંસિંહરાયને છતી લેવામાં મેળવેલી પોતાની અધીષ્ટાત્રીની સફળતા માટે તેણીના હુકમની પરીસીમાજ ન રહી. કિંમદુના પોતાની સખીનું જીવન આજે ઉલ્લાસમય જોઈ તે પણ મસ્કરી કરવા લાગી પણ હવે આ મસ્કરી કરવાનો સમય નહોતો, આશ્વાસ્ય બુદ્ધિવાળી કિશોરીએ પોતાની ગેરહાજરીમાં થું થું પ્રકાર બન્યો તે જાણવાના હેતુથી અને દાસીએ પોતાની ફર્કેલી રીતે બગાડી હતી તેનાથી ઝાતા થવા માટે પુછ્યું અને તેના જવાબમાં કામલતા બોલી.

“પ્રિય સખી ! તારા જવા પછી અને તારા પિતાનું આગમન થયું જ નહોતું એટલે હું નિર્ભય રહી હતી. અને કદાચ જો આવ્યા પછુ હોત તો હું જરૂર એવી બાબત જણાવત કે કાંઈ પણ સંકા લાવવાનું કારણ ઉપસ્થિત ન થાત. આ પછી રાણી કમળાદેવી સંબંધમાં મેં તપાસ કરી અને ભોજનાદિ તેમની સંપૂર્ણ સામગ્રીને પુરી પાડવાનું કામ પણ મારેજ શીરે આવેલું હોવાથી જો ફળ મેંજ અદા કરી હતી પ્રિય સખી ! હું તને શું કહું ? તે વખતે મહાદેવી પ્રભુ શક્તિમાં તદ્દલીન હતાં. તે વિર રમણીનાં નેત્રોમાંથી ઇશ્વર રતવન કરતાં કરતાં આવજુ લાદરવો વરસી રહ્યો હતો તેમનાં એ મધુર વચનોને શ્રવણ કરતી હું પણ કાંઈ દિવ્ય દેહ ધારી તપસ્વીનાં અદ્ભુત તપોબળથી ખેંચાઈ અત્યંત વચનોને મારા હૃદયમાં ઉતારી ક્ષાંત ચીતે મૌન ધારણ કરી ઉભી રહી તેઓ એટલાં તો ઇશ્વરનાં ગુણોનું ગાન ગાવામાં તદ્દલીન હતાં કે મારા આશ્મનની પણ તેમને ખબર ન પડી આટલી મારીજ આવી સ્થિતીનું મેં બ્યાન કયું, પરંતુ બહાર પહેરેદારો પણ તે કશ્ચામયીનાં ગદગદીત મુકતકંઠે બવાતા વચનને સાંભળતા, અને આવી મહાદેવીના ઉપર સખત પહેરો મુકવાની નાટોર પતિની આ તેઓની કતબ્યનિષ્ઠાને, તિરસ્કારથી જોતા હતા પરંતુ મહાદેવીનાં વચનોની અસર વધુ તો એ થઈ કે જગન્નીશંતાના ગુણાનુવાદમાં આવતી મહાસતીઓની કમ કથની અને પ્રભુની અકાળ મદદ મળતાં તેમનાં શિયળનું થયેલું સંરક્ષણ સાંભળી દુઃખીના આધાર તે મહા પ્રભુની રતુતિ સાંમગી સરદારો પણ પ્રભુને આ મહાદેવી ઉપર આવી પડેલી બ્રાહ્મ દુર કરવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા હતા. માત્ર આ સમયે એકજ પહેરેદાર અંદર શું બની રહ્યું છે તે ઉન્માદ પુવક જેવા દાબલ થયો હું શાંત ચીત્ત ઉભી હતી અને દેવીના વચનોની ધારા એક સરખી નદીનાં નીમળ નીર માફક વહી રહી હતી જો જોતાં જો જોનાદી મનુષ્ય પણ એક ક્ષણવારને માટે રથંબી ગયો અને પ્રાર્થનામાં ભાગ લેવા ત્યાંજ ઉભો રહ્યો મહાદેવીની પ્રાર્થના પુર્ણ થઈ અશ્રુ પાલવ વતી લુછી નાખી તેમણે નેત્રો ખુલ્લા કર્યાં. સરદાર આદ્યો અને તેમની દ્રષ્ટિ મારા ઉપર પડી. હું નમન કરી ઉભી રહી. મને પુછ્યું “તું કાણ છે ?” વચ્ચેજ રાજકન્યા આ પ્રશ્નને જવાબ સાંભળવા અચાનકજ ઉત્સુક બની કારણ કે તેની દાસી પણ બોલવામાં ચતુર હતી અને તેથીજ તેનો જવાબ પણ કાંઈક બુદ્ધિ પુવકનો અને નવીનતા ભર્યો હશે એમ જણી બોલી.

“હા તેનો જવાબ તેં શું આપ્યો ?” એજ કે “હું આપના પુત્રની ભવિષ્યની ધર્મ પત્નિની નાટોર રાજ પતિની રાજકન્યા કિશોર બાળાની વિશ્વાસ દાસી કામલતા.” આ શબ્દો સાંભળી તેઓ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયાં અને આતુર નયનોએ મને પુછ્યું.

“આ તું શું કહે છે ? મારા પુત્રવધુની દાસી ! આવું બોલતાં તને કાણે શીખવ્યું ?” મહાદેવી બોલ્યાં.

“મારી અધિષ્ઠાત્રીએ શીખવ્યું. તેમના શુદ્ધ પ્રેમે આપના પતિની દિવ્ય પ્રભા આપના પુત્રની શુરવીરતાનાં આકર્ષણે શીખવ્યું કે કિશોરબાળા આપના પુત્રનેજ ભવિષ્યે વરશે અને એ શબ્દો અત્યારથીજ સાચા કરી લેવાના ઉચ્ચ આશયથીજ મારી અધિષ્ઠાત્રીની આજ્ઞાનું

સારજ હું એ શબ્દોચ્ચાર કરું છું અને તે પ્રેમી પંખીડાઓની આશા પુરુષ થાય તે માટે આપના શુભ આશીર્વાચનની વાણીનો ઉચ્ચાર કરશે એવી પ્રાર્થના છે.” મેં ધણાજ વિનય પુર્વક જણાવ્યું.

“પ્રભુ તમારી શુભ નિષ્ઠા સાચી પાડે એવા મારા શુભાશિષ છે. પણ તું જાણે છે કે તારાજ રાજવીઓએ નાટોરપતિએ કેવી બીધણી પ્રતિષ્ઠા કરી છે? આજે એ સમય આવી પહોંચ્યો છે કે જે વખતે તેની પ્રતિષ્ઠાનો થોડો ધણો અંશ પણ તે વિજયમાં ખેંચી જશે.”

આ એમનાં કાંઈ વચનો સાંભળી કાંઈક નવો, હેતુ જણવાના ઉદ્દેશથી વચ્ચેજ હું ખેલી.

એટલે શું કાંઈ એવું બનવાનું છે કે નાટોર રાજેશ્વરનો કાંઈ આજે અપય છે કે નેથી આપને અણુધારી આકૃતમાં સપડાઈ જવુંનો ભય રહે છે.”

દાસીએ બહુજ વીચારપુર્વક આ વાતનું રપરડીકરણ કયું અને રાણી ખેલી “હા આજે નાટોરપતિ મારો વધ કરી નાખશે. કદાચ મને એ પણ ભય લાગે છે કે મારા ઉપર બળાત્કાર પણ કરશે. છતાં હું મૃત્યુથી તો ડરતીજ નથી. કિંવા મારી જીંદગીનો મને મોહ પણ નથી. સાચી ક્ષત્રાણી વિર રમણી પોતાના શિયળનું સંરક્ષણ કરવા સંપૂર્ણ શક્તિમાન છે. એકજ સ્ત્રી પણ તે અબળા ગણાય છે ખરી પણ તે અબળા મટી પ્રબળા બને છે ત્યારે ભલભલા વીરોનાં ગત્તો પણ શિથિલ કરી નાખે છે તો પછી નાટોરપતિ સમા નિર્માદ્ય મનુષ્યની લેશમાત્ર તાકાત નથી કે તે મારા ઉપર બળાત્કાર કરી વિજય પ્રાપ્ત કરી જાય. હું તો તદ્વારબાજી ખેલનારી છું. નાટોરપતિ સમા દશ મનુષ્યોનો સામનો કરવાની પ્રભુએ મારામાં શક્તિ બક્ષી છે. પરંતુ મને જે ચીંતા થાય છે તે મારા પતિ માટે. મારા બહાલા પુત્રને માટે.”

મહાદેવીની આ ચીંતાને નિમુળ કરવાના હેતુથી હું ખેલી. “મનુષ્ય અમે તે ધારે-વિચારે પરંતુ તેની સફળતા યાં નિષ્ફળતાનો સંપૂર્ણ આધાર એકજ મહાન પ્રભુ ઉપર અવલંબી રહ્યો છે. આપ નિરયંક ચીંતાનો સર્વથા ત્યાગ કરી દો. આપના પુત્ર માટે અત્યારથી જે બાળા પોતાના અંતરથી વરી ચુકી છે જે રાજકન્યા પોતાના પિતાની વિરૂધ્ધ થઈ આપના પુત્રને પોતાના હૃદયેશ્વર બનાવવા આત્મા ભોગ આપવા તૈયાર થઈ છે. જેણે પોતાના જીવને પણ જોખમમાં નાખ્યો છે. જે સ્ત્રીએ મૃત્યુનો લેશ પણ ડર કિંવા વડીલના ક્રોધને શીરે વહેરી લેવા હિંમત કરી છે અને જે તમારા પ્રતિ અસીમ પુન્યભાવની લાગણીથી જીવે છે તેજ આપના બંધનને તોડી ભયમુક્ત કરશે, એટલુંજ નહિ પણ તેના સાથીદાર તરીકે પણ આજ લગી આ સેવીકાએ તેમાં સંપૂર્ણ સાથ આપ્યો છે. આ દાસી પર આપના ઉપર આવી પડનારી આકૃતને નિમુળ કરી સહીસલામત આપના પતિ પાસે પહોંચાડી આપ વાનું વચન છે માટે ભયનું સર્વથા ચીંતાન તજ દો અને તે મહાન કૃપાળુ પરમાત્મા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો.

દાસીએ કમળાદેવીના તંબુમાં જે હકીકત બની હતી તે સત્ય રજુ કરી અને રાજકન્યાનો મહેરો ખીલી ઉઠ્યો તે દાસીને ધન્યવાદ દેતી ખેલી “ધન્ય છે કામલતા તારી કળાને, તારી જબાંએ જે અત્યંત મહાદેવીના હૃદયમાં અસર કરી છે તે મારા જીવનમાં એક નવોજ પ્રકાશ

પડવા માટે પુરતું છે એટલું જ નહિ પણ મારે જે કાંઈ પણ એ મહાદેવીની સમક્ષમાં ઉલ્લેખ કરવાની ઇચ્છા હતી તેનો તેજ પરિસ્ફેટ કરી નાખી મારી એક ચીંતાને સવંધા નિમુળ કરી છે માટે ખરેખર હું તારી આભારી છું વાર પછી શું થયું ?

કિશોરીએ દાસીના કતવ્યને વધાવી લઈ ધન્યવાદ આપી તે પછી અનેલી હકીકત જાણવાની જાણસાથી પુછ્યું.

“પ્રિય સાખી! આ દાસીનું જીવન સદાએ તારાજ માટે સરખાયેલું છે અને જીવીશ ત્યાં લગી હું તારા નેક કામો અગવવા હંમેશાંને માટે તૈયાર રહીશ. મહાદેવીના મનુષ્ય સંભાષન કર્યા છતાં તેઓએ અન્ન જળનો તો સવંધા ત્યાગજ કર્યો અને મારી ચિન્તાનો પણ સ્વીકાર ન થયો. હું દુઃખી દિલે પાછી ફરી પરંતુ તે પછી મેં બહુજ બારીકાથી નિરીક્ષણ કરી જોયું હતું કે ત્યાં અગારો આ વાર્તાસાપ દોષનાથે જાણવામાં નહોતો આવ્યો અને હું નિભય રીતે આપણા તંબુમાં પાછી ફરી. પરંતુ તાગ એક વિશ્વાસુ સરદારના કથનથી બાધી શકી છું કે મહાદેવી ઉપર બળાત્કાર કરવા અને શિયળ બ્રષ્ટ કરી પાપી વાસના તૃપ્ત કરવા ખાતર રાજ રામજીવન રાત્રીનો સમય સાંધી તેમના તંબુમાં જનાર છે અને તે સમયે ત્યાં કોઈ પણ ન આવી શકે યા તેમના કાર્યમાં નિષ્લેષ ન નાખી શકે એવા હેતુથી તેમનાજ ખાસ ચાર વિશ્વાસુ સરદારોનો એ તંબુની આસપાસમાં પહેરો રહેનાર છે તેજ તેમનો મુખ્ય સરદાર આ બાબતથી તેને વાકેફ કરવા લગલગ એક કલાક પહેલાંજ આવ્યો હતો પરંતુ મેં રાજખાળા આરામ કરે છે એમ કહી પતાવ્યું માટે આપણે પણ આપણી સંપૂર્ણ તૈયારીમાં રહેવું જોઈએ.”

દાસીએ બીજી એક પણ ધટનાનો ઉલ્લેખ કરી નવી આવનારી વિપત્તિને ટાળવા સમજ થવા સુચના કરી અને તે પછી થોડી વારે તે મૌનનો ભંગ કરી બોલી “વાર મહાદેવીની દાસીનું શું થયું ?” “સમયના અભાવે હું તેની સંભાળ લઈ શકી નથી. આપ કહો તો અત્યારે તેની તપાસ કરી આવું.” દાસીએ તે કાર્યને પણ અગવવા મંતેગરી બતાવી. પરંતુ ક્ષણિક વિચારને અંતે ‘રાજકન્યા-બોલી’ “નહિ હવે તેને માટે મેં એક સુક્ત રમી રાખી છે તે પ્રમાણે હું જ સાંજના સમયે વ્યવસ્થા કરી નાંખીશ, પરંતુ કામલતા આજે તારા માટે મેં એક ચિકટ કાર્ય - અગવવાની જવાબદારી સોંપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આજેજ તારી અને મારી વીરતા, હિંમત અને આજ્ઞાકય ધુધિની કસોટી થવાનો સમય છે. તેમાં જો ઉત્તિશ્ચ થવાય તો ખરેખર આપણાં જેવા ભાગ્યશાળી કોઈજ નહિ. તે શું છે તે તને આપેઆપ સમય ઉપર જણાશે, પણ અત્યારે તું બોજનાદિ કાર્યથી પરવારી આરામ કર અને હું પણ અત્યંત શ્રમીત થઈ ગયેલી હોવાથી શાંતીનો આસ્વાદ લઉં છું, પણ એટલું યાદ રાખજે કે કયા સમય ઉપર શું બનશે અને કેવું વાતાવરણ ઉપસ્થિત થશે તે કહી શકવું અશક્ય છે અર્થાત્ કે મારી તને એટલીજ આજ્ઞા છે કે બહુજ સંભાળપૂર્વક આલવાનું વિસ્મરણ કરીશ નહિ. હવે તું જા.”

આઝાકિત દાસી નમન કરી અન્યત્ર પ્રયાણ કરી ગઈ અને રાજકન્યા વિશ્રાંતિ લેવા લાગી.

સંધ્યાના સોનેરી ફિરજો બ્યારે ભુમંડળમાં પ્રસરવતાં હતાં બ્યારે પ્રભાતકર પોતાના પ્રભાવનો પરિતાપ પૃથ્વી તળમાં છવરાવી અદ્રશ્ય થવાની તૈયારીમાં હતા

તે સમયે એક બાબુએ રાજકન્યા કોઈ અગમ્ય વિચાર સૃષ્ટિમાં વિહરતી હતી. બીજી બાબુએ પાપીઓ પોતાના પ્રપંચમાં મશગુલ હતા. નાટોર પતિઓની અંતરમાં છુપાએલી પાપ વાસનાઓથી જ્ઞાતા અંગાળપતિ કોઈ ત્રીજીજ વેતરણમાં ગોચા ખાઈ રહ્યો હતો. સહિ સહિ પોત પોતાનું ધાયું પાર ઉતારવા પ્રયત્ન લાલસા સેવી રહ્યા હતા. આ બધાનો સહામનો કરવા માત્ર એકજ બાળીકા વ્યુહરચના ગોઠવી રહી હતી, અને ઘડીયાળના ટકારા સમય કોઈનીયે ક્યાં શરમ રાખેજ છે ? મધ્ય રાત્રીના સમયે કે જ્યારે છાવણીમાં તદ્દન શાંતિનું આત્માન્ય છવાયું હતું ત્યારે અંગાળપતિ આવતી કાલને માટે કેવા પ્રકારે કામ કરવું ? અને 'આ અંગાળનું' શુલ શુલ સહેનશાહની તહેનાતમાં કેવી રીતે રજુ કરી તેના પ્રેમને જીતવો તેની કલ્પનાઓ કરતો હતો. બીજી તરફ રાણી કમળાદેવી ભયથી ચીંતામગ્ન બની અધઃ મીંચાએલા નેત્રે કોઈ આગન્તુક આકૃતના ભયાનક ધ્વનિને સાંભળતી વિચારમાં તદ્દલીન બની હતી, સાયંકાળે પહેરેદારો બદલાયા હતા, ખાસ કરીને આજે રાજ્ય રઘુનંદનના સરદારોનો પહેરો કમળાદેવીના તંબુ ઉપર ને હોવા છતાંએ તેઓને કૃષ્ણ ઉપર આવી ઉભા રહેવાનું હતું. અને તેઓ અહુજ સાંધાની પુર્વક જાગૃત રહેતા હતા. છાવણીમાં સર્વ કોઈ જાણતું હતું કે આજે કોઈક નવા જુની યશોજ અને પુણિમાંનો ચંદ્ર પુણ્ય રીતે પ્રકાશીત થતાં એ સુમધુર વાતાવરણમાં કોઈ ગદન ઉલ્લાસથી રાચતો રાજ્ય રઘુનંદન અદ્ભુત પોષાકથી સજ્જત થઈ દેવી કમળા કુમારીકાના તંબુ ઉપર આવ્યો અને સર્વ સરદારોએ તેને નમન કયું. એકજ ક્ષણમાં ચોતરફ દ્રષ્ટિ નાંખી રાજ્ય રઘુનંદન તંબુમાં પ્રવેશ કરી અંદરના લાગમાં આંધ્યો ગયો કે જ્યાં મહાદેવી કમળાકુમારી અધઃ મીંચાએલા નેત્રે વિચારો કરતી મુલાયમ બીજાવેલા બીજાનામાં વિશ્રાંતી લેતી હતી.

અચાનકજ આટલી મધ્ય રાત્રીએ આવેલા નાટોરપતિને જ્ઞેતા કમળાદેવી એકજ પળમાં સ્વસ્થ થઈ ઉભી રહી અને કોષથી રક્તવણું નેત્ર કરી ત્રાડ પાડી બોલી.

“નાટોર નરેશ ! કહો અત્યારે આ વખતે શા કારણથી આપનું આવાગમન થયું છે ?” નાટોરપતિએ નફટ બની જવાબ આપવા માંડ્યો.

“મહાદેવી ! આપ સમાન દિવ્ય સુંદરીની મહોળત કયો અભાગી મનુષ્ય ન ઇચ્છે ? ગમે તેવા સમય અને સંજોગમાં આપ સમાન સૈદ્ધ્ય સંપન્ન લલનાનો સંગ ખરેખર અનેરો આનંદ આપે છે. અને તેથીજ આપનાં સૈદ્ધ્યની સુમધુર સુગંધનો આસ્વાદ લેવા આ આપનો એક યતકોચીત હુદ્ર સેવક-પ્રેમનો ભુખ્યો સેવક આપના ચરણોમાં હાજર થયો છે.”

પોતાની નફટાઈનું સંપૂર્ણ દર્શન કરાવતો રાજ્ય રઘુનંદન બોલ્યો

“નાટોર નરેશ ! તમે ભુલ્યા તમારી ગણત્રીમાં ખોટા પડ્યા. એક વિવાદિતા સ્ત્રીનો પ્રેમ તેના સ્વામિને ચણેજ સમર્પણ થઈ ગયો હોય છે. એ રહમજવાની શક્તિને તમે શુમાની બેઠા લાગો છો અને એ વિવાદિતા સ્ત્રીના પ્રેમની માંગણી કરનાર મનુષ્યજ ખરેખર પોતાની બહેર મારી ગયેલી સુદ્ધિનું નફટાઈનું એવકુદાઈનું પ્રદર્શન કરાવે છે. એ તમે એક રાજ્ય સત્તાધારી કેમ ભુલી ગયો છો ? એટલુંજ નહિં પણ હું એક સાધારણ સ્ત્રી નથી. સાધારણ સ્ત્રી પણ પોતાના પતિનેજ પોતાનો પ્રેમ અર્પણ કરી દે છે અને તે પછી અન્ય પુરૂષો પીતા અને બ્રાતા સમાનજ હોય છે.”

શરૂઆતમાં કમળાદેવીએ નમ્રતાપુત્રક નાટોર નરેશની અકકલ ઠેકાણે લાવવાના હેતુથી ઉપદેશનું સમર્થન કયું જ્યારે તેના જવાબમાં રાજા રધુનંદને તેના મનનું ખંડન કરતો જણાયું.

“જોહ ! એ બધાં ધર્મના ધતીંગા છે. ધર્મરે સર્જન કરેલી વસ્તુનો ઉપભોગ કરવા સર્વ કોઈ સરખાયેલ છે. બાકી શાસ્ત્રધર્મ એ તો મનુષ્યની સુખવૈભવ વિલાસને સંકુચીત બનાવી દેવાનું એક દૃથીઆર છે. આપ સમાન સુંદર લલનાનો ઉપભોગ કરવામાંજ મહત્તા અને જીવનનું સુખ સમાયું છે. બાવો પ્રિયે વધુ ન તલસાવો.”

“જાવ. જાવ. જરા શરસાવ. નિલંબ બની તમે તમારા ઉચ્ચ આસનને ભુલી ન જાવ. કામાંધ બની તમારી નીલંબતાનું પ્રદર્શન ન કરતા જાવ. યાદ રાખો, તમારી સંભાવિતનું સંરક્ષણ થવું અશક્ય છે. તમે જાણો છો રહામે કોણ છે ?” એક વીરની વિરાગના બંગાળની સારાયે જેસોર જલ્લાની સામ્રાજી મહાન ધર્મ ધુરંધર રાજા રાજેશ્વરી બંગાળના મહારથીની રાજેશ્વરી.”

પોતાના પરિચયનો આજો ખ્યાલ આપતાં કમળાદેવીએ જણાવ્યું.

“આપની અસાધારણ મહત્તા નાટોરપતિ રધુનંદનની જાણ બહાર નથીજ અને તેથીજ તેમાં વધુ પ્રજા તે એજ અત્યુત્તમ બાબત જે સમાધ છે કે તેનો તમે ઉલ્લેખ કરતાજ ભુલી ગયા અને તે હુંજ જણાવું કે તમારી સૈદ્ધિતાએ ચાર ખીલતી રોશની પ્રગટાવી તમારા આધિપત્યને વધુ ઉત્તમ ઉચ્ચ કક્ષાનું બનાવી દીધું છે. જ્યારથી આપના દીકરાનાં દર્શન જોખની શુક્રમાં થયાં ત્યારથીજ આપની મનોહર મુર્તિ મારા હૃદયમાં મેં છુપાવી રાખી છે. અને તેથીજ આ પુણિમાના ખીલતા ચંદ્રના પ્રકાશમાં નૈમર્ગિક સુંદરતાથી સરખાયેલા આ ઉપવનમાં આપને સાથે લઈ જઈશું અને રૂપ મેળવવાની ઇચ્છાથીજ હું અહીં આવ્યો છું.”

“ખબરદાર નાટોરનરેશ યાદ રાખો તમારી બધાં મારે વધુ અપમાન કરે છે. સંભાળજો નહિ તો જન પણ જોખમમાં આવશે. હું તમારો એક પણ શબ્દ સાંભળતો ઇચ્છતો નથી. આજ ક્ષણે તમે આ તંત્ર છોડી ચાલ્યા જાવ અને નહિ તો...”

“નહિ તો શું ? આ મદદ શેરેજંગ પાસે માનુનીની મહત્તા ક્યાં સુધી ટકશે ? કર બતાવવાની જરૂર નથી. અહીં અત્યારે તમારે કોઈ નથી. મારી કરેલી પ્રતિજ્ઞા હું સંપૂર્ણ પુર્ણ કરનાર છું. તમારો વધ પણ કરી નખાવીશ, પણ તે ક્યારે કે તમારી સાથે વિલાસ વિષય તૃપ્તિને સંતોષ મારા હિલમાં થશે ત્યારેજ અને તે આવતી થોડીક પળમાં તમે જોશો. માટે મારે માનો. જે નાટોરપતિની ઇચ્છાને માન આપશો તો જરૂર જે દિવસે તમે મને જીવંતજાન દીધું હતું તેજ પ્રમાણે આજે હું પણ આપનો શુભામ બની જઈ મારી પ્રતિજ્ઞાને અપુર્ણજ જઈશી લગી રાખીશ. મારા હૃદયની આંધળાઈ બનાવીશ માટે આવો. સમય જાય છે વધુ ન તલસાવો. આટલા શબ્દો બોલી તે જરાક આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને કમળાદેવી પણ અનેરા આનંદથી ગઈ હતી.

“આવો, આવો, નાટોરનરેશ વિના સંકોચે આજે આપની ઇચ્છા પુર્ણ...” અને કામાંધ મનુષ્ય તેના છેલ્લા શબ્દોનો અર્થ જાણ્યા કે રહમજયા વિતા સૌ ચરિત્રમાં આકર્ષાઈ કમ-

ખાદેવીને બાહુપાશમાં લેવા ધસ્યો, તેણીના ગળા ઉપર હાથ મુક્યો અને તત્કાળ એ મહાદેવીના ચમકતા દિવ્ય હસ્તમાં. અચાનક તેણે મદાન પ્રાણુવીનાશક એક કાયકર શબ્દ બોલ્યું અને તેનો ધા જે હાથ તેના ગળા ઉપર પડ્યો હતો તેજ હાથમાં એવી રીતે તો હુલાવી દીધું કે નાટોરપતિ રઘુનંદનના હાથમાંથી રક્તની ધારા વહી. મહાદેવી ખડખડાટ કંથાનક હાસ્ય અને ઝણુચંડીકા સમી એક મહા વિક્રાળ મુર્તિ સમક્ષ ફાટી આંખે બેઠી ઉભી. આ ખુની ખંજર લાંબી આંખનાર કાચુ હતું તે કહેવાની જરૂર નથી. તે ખંજર સાચકાળના ભોજન આપવા જવાના સમયે રાજકન્યા કિશોરીએ દાસી સાથે આત્મરક્ષણ ખાતરજ મોકલ્યું હતું પણ નાટોરપતિ રઘુનંદન તો તેણીને નીઃશબ્દજ્ઞ માનતો હતો. હાથમાં પડેલો ખુની ધા બે કે અત્યંત દદ્દ કરતો હતો અને લોહી ઢંઢ પડતું ત્યાં ખીછાવેલા ગાંધીયા ઉપર પડતું હતું અને થોડી જોરમાં તો નીક વહેવા લાગી છતાંએ નાટોરપતિ સમેા બળવાન મનુષ્ય પોતાના ખીળ એક લોખંડી પાંખથી પણ પોતાનું સંવરવ બેળ અજમાવવા તૈયાર થયો. તેની અજબ યુક્તિથી મહાદેવી કમળા પૃથ્વી ઉપર ખીછાનામાં પડી ગઈ અને એ ખુની ખંજર લઈ રાજ રઘુનંદન કમળાદેવી તેના પાંશમાંથી છુટવા પ્રયત્ન કરે તે પહેલાં તો વિક્રાળ મુર્તિ બની જોવા લાગ્યો, આવા જગરદસ્ત મદ્ પાસે અંબળા નીચે પડતાં બેહોશ બની ગઈ. કાયથી ધ્રુજી ઉઠી. નાટોરપતિની ચાતુર્યતાએ દમાએ તેનો પરાજય થયો તેનું સતિત્વ લયમાં આવી પડ્યું અને પોતાનો દાવ જીતમાં આવેલો જોતાં, નાટોરપતિ નીચ મહત્વાકાંક્ષા પુષ્ટ કરવા ઉત્સુક બન્યો, મહાદેવી મુર્છાવશ થઈ અને તે અંબળાના આતંનાદ જરૂર અંત સમયે ધ્રુવર તો સાંભળે છેજ. પરંતુ રાજ રઘુનંદનની નીચ વાસના તૃપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ થતાં તો અચાનકજ તંબુના પાછલા ભાગને ચોરી ખુદ્દી સમશેરો લઈ દશ સરદારો અંદર કૂદી પડ્યા. નાટોરપતિ અત્યંત ભયગ્રસ્ત બની દુર દૂડી ગયો. સતિના શિયળની રક્ષા થઈ, નીઃશબ્દ, સ્તબ્ધતાનું વાતાવરણ છવાયું, ઓગળતુંક સરદારોમાંના કોઈપણ એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના પોતાના મુખ્ય સરદારની આજ્ઞા સાંભળવા ઉભા અને તેનો મુખ્ય સરદાર બે હાથમાં ખુદ્દી તદ્વારો લઈ રાજ રઘુનંદનની છાતી રક્ષામે ધરી ફાટી આંખે બેઠ રહ્યો હતો. આ સર્વ જણાએ પોતાના મુખ ઉપર કાળો ખુરખો શીરંથી પગ સુધી લાંકી દીધેલો હોઈ રઘુનંદન પીછાની શક્યો નહીં... એટલુંજ નહિ પણ આશ્ચર્યની ખીના તો એ હતી કે તેઓમાંના કોઈપણ મનુષ્ય એક શબ્દનો પણ મુખેથી ઉચ્ચાર કરતા નહોતા. અને તત્કાળ તેના મુખ્ય સરદારની એક જોત્સુચક સંજ્ઞા થઈ અને સરદારો-પોતાને હવે શું કરવાનું છે તે રહમજી ગયા. એ આવેલા સરદારોમાંના ચાર જણા-ખુદ્દી આઠ તદ્વારો લઈને સહીસલામત ત્યાંથી પલાયન કરી મયા અને ખીજે રહેલો એક સરદાર જે પોતાની સાથે એક મજબુત દોરડું લઈને આવેલો હતો તેણે રસી છોડી મુખ્ય નાયક પાસે આવી ઉભી રહ્યો. તેજ વખતે નાટોરપતિને તંબુના મધ્ય ભાગમાં એક ઉચ્ચા ઉભેલા રથંભ પાસે લાવી ઉભો રાખવામાં આવ્યો, અને ત્રણ સરદારોએ તેને એવો તો મુશ્કેલાટ બાંધી દીધો કે તેનાંથી એક તસુ પણ ખસી શકાય તેમ નહોતું. આ કાય પુષ્ટ કરતાં એ મુખ્ય વ્યક્તિ પોતાના અવાજને ગાઠ બનાવી એટલુંજ બોલી-

“ધિકકાર છે, શરમ છે. દયાનંત છે, તમારા કતવ્ય ઉપર તમારી જીદંગી ઉપર” આ શબ્દો સાંભળી રઘુનંદનના શીર ઉપર વજબાત થયો હોય તેમ લાગ્યું. લુભાત જંગા આંખ

તો તેમાં સમાપ્ત જવાની ધ્રુવ યથા. આ વખતે મહાદેવીને લાઇ ચાલ્યા ગએલા સરદારોનું થોડુંક નિરીક્ષણ કરીશું અને તેના ચાર સાથીઓ નાટોરપતિની તહેનાતમાંજ ઉભા રહ્યા જેથી કોઇ પણ વિદેશ ન નાંખી શકે. નાટોરપતિ પોતાની એટલી પણ હીંમતને શુભાવી બેઠેલા હોતો કે તે એક અવાજ પણ કરી પોતાની મદદે અન્ય સૈનિકોને બોલાવી શકે તેમ નહોતું.

જ્યારે મહાદેવીને લાઇ ગએલા સરદારો લગભગ સરિતા તટ ઉપર આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમના મુખાવી"દ ઉપર નહિતું પાણી છાંટી મુર્છા ટાળી જાગૃત કર્યા. અને તેમણે શું બોલ્યું. પુણી"માના ચન્દ્રના પ્રકાશમાં કાળા છુરખામાં સજ્જ થએલા એ સરદારોને તેણે નાટોરપતિના સાગ્રીતો ધારી લીધા પણ એકજ ક્ષણમાં એ ભુત્ર હતી એમ તેમને જણાયું. એ સાગ્રીતો તેમને નમન કરી ઉભા રહ્યા અને એટલું કહ્યું કે "આપની દાસી પણ થોડાજ સમયમાં અત્રે આવી પહોંચશે, અને તેના આવ્યા પછી આપ જરા દુર નજર નાંખો. ત્યાં આગળ બે અશ્વો તૈયાર છે. ત્યાં રાજ્યાળાના ખાસ વિશ્વાસુ સરદારો ઉભા છે તે અશ્વ ઉપર સ્વાર થઇ આપના પતિ પાસે પહોંચવાની કરી જાવ, ત્યાં સુધીમાં આપ એ અશ્વ પાસેજ રહો, કારણ કે હજી પણ આપ લયમુક્ત તો સર્વથી નથીજ હજી તમારે એક કાચ કરવાનું બાકી છે આ સાથે આપના રક્ષણ માટે બે સમય અંદાદ્ય સરદારો અત્રે આપની તહેનાતમાં રહેશે"

તેમાંના એક મુખ્ય સરદારે આ હકીકત જણાવી અને કમળાદેવી પોતાને સુરક્ષિત બેઠા અને પોતાના સતીત્વનું રક્ષણ થયેલું એતાં પ્રભુનો પાઠ માનવા લાગી. અશ્વો પાસે જઈ ઉભી અને આ બધા પ્રકાર લગભગ અડધા કલાકમાંજ ખતમ થઇ ગયો, અને તે પછી ત્યાંથી ત્રણ સરદારો બેઠા બેઠામાં અદ્રશ્ય થયા અને નાટોરપતિને જે સ્થળે ક્યદ કયો હોતો તે તંબુમાં પાછલા ભાગમાંથી અંદર પ્રવેશ કરી મુખ્ય સરદાર સમક્ષ આવી ઉભા. તે સાથે સર્વ કાચની સફળતા પુર્વક સમાપ્ત થઇ છે એ સંતાપીજ બહાર કરી દીધું આ પછી એ ત્રણે સરદારોને નાટોરપતિ ઉપર દેખરેખ રાખવાની આજ્ઞા આપી અને તે સાથે જો તે જરાપણ અવાજ કરે તો તેની જાંદગીનો પણ નાશ કરી નાંખવાની સખ્ત આજ્ઞા કરી બાકીના સર્વ સરદારો ત્યાંથી અન્યત્ર પલાયન કરી ગયા હતા. રાજ રઘુનંદન આવી કુટિલતા ઉપર પડેલા નાંખી આપણે હવે તેનાજ સગા બંધુ રાજ રામજીવન પ્રતી દ્રષ્ટિપાત કરીશું. અંગાળપતિ નવાજ તો જાણે કમળાદેવીના પ્રેમરસનું પાન કરી ચુક્યો હોય અને તે તો પોતાનેજ માટે તેણી સજ્જન થઇ હોય તેજ દીલ્હી જતાં રસ્તામાં શું શું કરવું અને કમળાદેવીનો પ્રેમ જીતી લેવા કેવો દાવ અજમાવવો તેનીજ ગણતરી કરી રહ્યો હોય.

રાજ રઘુનંદને મુરકેટાટ બાંધી પેલી ન્હાસી ગયેલી ટોળી અત્યંત ગુપ્ત રીતે છાવણી નો પાછલો ભાગ કાપેલી છેક રાજ રામજીવનના તંબુની પાછળ આવી ઉભી રહી. રાજ રઘુનંદન અને રામજીવન એકજ માતાના બંને સંતાનો, એકજ વૃક્ષની બે ડાળીઓ હતી. માતા પિતાના સંસ્કાર કહો કે પછી તેમના ભાગ્યનો દોષ, પણ તેઓ બંને જણા કુટિલ નિતિનેજ ગ્રાહ્ય કરનારજ નીવડ્યા હતા. દયા ધર્મ કે નિતિ શું છે તે જાણવા તેનો મહિમા સ્હમજવાને લેશ માત્ર પ્રયત્ન પણ સ્વપ્નમાંજ તેમણે કદિયે નહોતો કર્યો અને જ્યાં કુટિલ મનુષ્યોનો સંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં પછી ઉન્નતિની કે સદ્વિચારોની ભાવના જાગત-પણ

કય. થીજ થાય ? એક જ્યારે કમળાદેવી સમાન પતિવ્રતા નારીને બ્રજ કરવા પ્રયત્ન આદરી રહ્યો હતો ત્યારે બીજો એક સાધારણ દાસીના સૌંદર્ય ઉપર મુગ્ધ બની ગયો હતો. અંતઃપુર માં રહેનારી રાજવંશીય દાસીયોનું સૌંદર્ય કાંઈ ઓછું હોતું નથી અને તેથી કમળાદેવીની પ્રિય સહચરીના અનુપમ સૌંદર્યે હવસી વિષયી રાજ રઘુનંદન મોહમુગ્ધ બની વિષમ વાસના તૃપ્ત કરવા તૈયાર થઈ જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? કારણ કે તેમની વૃત્તિ એક ભ્રમરના જેવી હતી. ભ્રમર આજ એક પુષ્પની સુગંધ લીધા પછી બીજો દિવસે જરૂર બીજા પુષ્પ ઉપર જઈ જશે તેમ કામાંષ રાજ રામજીવન દાસી ઉપર મોહ પામે તેમાં શું નવાઈ. તે એમ જાણતો, હતો કે દાસી એટલે શું ? અને તેની ક્ષીંમન શું ? તેની ધીરજ અને હૃદય પણ કેટલું ? તે સાથે તેની શક્તિ પણ કેટલી ? પરંતુ આવા હવસી મનુષ્યો આ સાથે બીજા પ્રકારના વિચારો કરે કે દાસી એટલે શું ? અને તે બક્ષિત શું શું કરી શકે ? પોને રાજવંશી પુરુષ હોવા છતાં જો કદપના કરવાની તેની બુધ્ધી બહેર મારી ગઈ હતી અને ઉપરોક્ત પ્રમાણેનાજ વિચાર કરતો દાસી સાથેનો સંગ એક રાત માટે પણ સ્વર્ગીય સુખ આપનારો નીવડશે એમ ખારી તે બીયારી અજાણના તંબુમાં આવ્યો હતો. વાઢરે દુનિયા એક સાધારણ દાસી અને તેના દેહની લાલીમાં ઉપર મુગ્ધ બની પોતાની વિકાર વાસના જગૃત કરવાની ધૃષ્ટતા બતાવનારને માટે શું કહેવું ? એવી નીચ મનુષ્યની પ્રકૃતિ ખરેખર પણ કરતાં પણ અધમજ ગણી શકાય, એ દાસી હતી પણ ધણીયે સેવીકાઓમાં મુળથીજ એવા સંસ્કાર પડેલા હોય છે કે તેઓ ખરેખર એક આદર્શ નારી તરીકે ગણાય છે એટલે સુધી કે ધણીયે રાજવંશીય અંતઃપુરમાં રહેનારી એવી સેવીકાઓ પોતાના રાજને માટે યા અધિષ્ઠાત્રોને માટે ઇતિહાસના પાનાં ઉપર પોતાનું નામ સુવર્ણક્ષિરે નોંધાવી જાય છે અર્થાત્ કે સર્વ કાંઈ એવી શુભામડીઓ નથી હોતી કે જે પોતાના કર્તવ્યને ક્ષુદ્ર પ્રયોજનમાં આકર્ષાઈ બેચક્ર નીવડે. રાજદારી પન્ના રાજખાળા કિશોરીની દાસી કામલતા જેસલમીરના બાટીરાજ રાવ માણિકરાજ મોહીબની રાજકન્યા કમળાદેવીની વિશ્વાસુ દાસી વિશાખાએ પોતાનો પ્રાણ પણ જોખમમાં નાખી આત્મવિશ્વાસનું કયું. આ સત્યપ્રિયતા અને વફાદારીના ઉત્તમ લક્ષણીક ગુણો માટે તે રાજપુતોનો ઇતિહાસ જેટલો ઉજ્જવળ છે તેટલો કાંઈપણ જાતિનો ઇતિહાસ ઉજળો તો નથીજ. આવી નેકનિષ્ઠાને પ્રાણથી અધિક આદનારી રાણી કમળાદેવીની દાસી હતી જે દાસીના વર્ગમાંની એક સાધારણ સ્ત્રી હતી, છતાં તેની મહાન વિશાળ ભાવનાઓને રદમજવાની શક્તિ રામજીવન સમા હવસી જનોનાં કર્મથીજ સંભવે ? અને તેથીજ તે એમજ રદમજના હતો કે વિવિધભેદ મા પ્રયત્ને દાસી પોતાના હસ્તમાં એક રમકડા સરખી નાચી ઉઠશે પણ એ તેની ખાલી ભ્રમણા હતી પણ એ ધારણા કેટલે અંશ સુધી ફળીભૂત થાય છે તે તો આપણે જોવુંજ રહ્યું. જુઓ તેણે તંબુમાં પ્રવેશ તો ક્યો અને શું કરે છે તે જોઈએ. દાસી અનેક ચીંતાઓ થા ધેરાયેલી પોતાની મહાદેવીને માટે બંધનમુક્ત કરવાના વિચારો સેવતી મોડી રાત્રે નિદ્રાધીન થઈ મઈ હતી. અજાણ તે અજાણ તો ખરીજને ? ભાગ્ય ઉપર ઇશ્વરમાં સંપુર્ણ વિશ્વાસ રાખી તેણે વિશ્રાંતિનો ઉપભોગ કરવા માંડ્યો. બહુજ સાવધાન પુરુષ શરીરના વસ્ત્રોને ઠીકઠીક કરી અંદર બીજાવેલી માદી ઉપર અત્યારે તેણી ધસધસાટ નિદ્રાધી. બની હતી

ત્યાં રાજા રામજીવન કાળદુત સમાન અંદર ઘુસ્યો-આવ્યો. પહેરેદારો તેની આ નીચ મહત્વાકાંક્ષાથી સર્વથા પરિચીત હતા એટલે તેઓને કાંઈ નવું તો જણાયું નહિ. રાજા રામજીવન નિદ્રાધીન દાસીના મુખારવીંદને એક સરખા નેત્રો રાખી મોહમુગ્ધ અને જોષ રહ્યો. પરંતુ તત્કાળ તેણીને જાગૃત કરવામાં પશુ તેને કય લાગતો હતો અને તેથી શાંત ચી-તે સુતેલી દાસી ઉપર બહુજ રહેલાઈથી બળાટકાર કરી લેવાની તેણે પ્રયત્નિ રચી. અથમ તો તેણે દાસીના અંદર મુખ ઉપર ચુંબન કયું. દાસીની નિદ્રાવસ્થાનો ચતુર પાપી મનુષ્યે લાલ લીધો. પશુ તેના એટલા સ્પર્શ માત્રથી જેમ એક કાળી નાગણ જાગૃત થઈ પોતાના પ્રતાપને પ્રગટ કરે તેજ પ્રમાણે એ સુતેલી સીંદણ અત્યંત કમળીત પશુ સકાળી ઉઠી બેઠી થઈ અને ત્યાં-રાજા રામજીવન ઉપર દ્રષ્ટિ મારતાં તેનાં નેત્રો ફાટી આંખે જોષ રહ્યો. રાજા રામજીવન એક અટકાસ્ય કરી ઉભો રહ્યો અને તેના મધુર મુખ ઉપર ચુંબન કરી લેવાતી જે તક મળી હતી એ માટે બહુજ ઉદ્દાસમાં આવી ગયો હતો. પશુ તેને ખચર નહોતી કે રહામે તો યુરી સિંદણ છે. તે જળના કંરતી બોલી “નીચ નાપાક મારી નિદ્રાવસ્થાનો તે લાલ લીધો ! હા...યું કંઈ ? રાજા રામજીવન ! મારું કહેવું માનો તો રહમજી સીધાવી જાવ અને નહિં તો યાદ રાખજો કે...આ દાસી તમારી ‘છાનીનું’ લોહી પશુ ચુસી જવાને શક્તિમાન છે.” આટલું કહેતાં શબ્દપ્રહાર કરતાં પશુ દાસીની છાતી ધડકતી હતી ક્રોધથી તે એટલી બધી ઉન્મત્ત બની ગઈ હતી કે જે આ સમયે તેની પાસે કાંઈ પશુ જીવલેણ શસ્ત્ર હોત તો જરૂર કાં તો રાજા રામજીવન યા તો પોતે જન ગુમાવી બેસતે, પરંતુ બસ નકકેટ બની હાસ્ય કરતો રામજીવન બોલ્યો.

“દાસી ! તારી વફાદારી કે સતિનાં શાશ્વત્યની મને જરૂર નથી. હું તારી પાસેથી ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યો નથી. એક વખત મેં તારા પ્રેમરસનું અધરોણું પાન કયું છે. હવે તારો નિતિ કે સંતિપણનો ડોળ વ્યથા છે. શા માટે આ નાટોર નરેશ સમાન મહાન સમૃદ્ધશાળીની મહેરબાનીને તિરસ્કારે છે. તું દાસી છે. પશુ નહિં તને એક રાજ્યની રાજેશ્વરી બનાવવાની મારા દિલમાં મેં ઉમેદ રાખી છે. તારું સિદ્ધિ દાસત્વ કરવા સર્જન થયું નથી. દાસી થવાને તું લાયક નથી, તું કહે તે નાટોર રાજ્યની મુલ્યવાનમાં મુલ્યવાન ડોંખતી વસ્તુ તારા ચરણમાં સમર્પણ કરવા હું તૈયાર છું. તારું એ સદ્ભાગ છે કે નાટોર પતિ સમાન મહારાજવીતી તારા ઉપર આટલી મહાન કૃપા ઉતરી છે. અવ પ્રિયે આવ.” આટલું કહેતાં તે વધુ આગળ વધ્યો અને દાસી પાછળ હકતી ગઈ, તે પાછા પગે ચાલતી છેક એક સુંદર નકશીદાર મેજ પાસે આવી ગઈ. ત્યાં સુશોભિત રાજવંશી ચાંદીના પ્યાલાઓ શેઠી રહ્યા હતા. અને ત્યાંથી આગળ વધવાનો માર્ગ ન જણાતાં તેણી ગમરાઈ પશુ નાટોર પતિ બનને હાથ પહોળા કરી તેને પાશમાં લેવા આગળ વધ્યો અને સમયસુચકતા વાપરી કોષપશુ દથીયાર ન જણાયું ત્યારે મેજ ઉપરનો પ્યાલો તેણે એકજ પળમાં હાથમાં લઈ એવો તો ઉગાર્યો કે નાટોર પતી જરાક હડી ગયો ન હોત તો જરૂર તેને સખત લાગ્યા વિના રહેતેજ નહિ પશુ તે ધણો કળાળાજ હતો. અંતરમાં શું ઠગ્ઠગ હતી તે જણી ગયો હતો અને તેથી તેણે હાથ ચુકવ્યો અને તે સાથેજ એકજ ક્ષણ ભરી દાસીને હાથમાં પકડી એવા તો બળથી બાહુ પાશમાં જકડી કે તેણીને મુક્ત થવાનો એક પશુ ઉપાય ન રહ્યો અને

નાયેરપતી આનંદમગ્ન બની ગયો પણ “જેને રામ ઉગારે કહો જગતમાં તેને કાણુ મારે ?” તત્કાળ પાંચ સરદારો ધસમસતા અંદર પાછલા ભાગના તંજુને ચીરી કુદી પડ્યા. દાસી જમીન ઉપર પછડાઇ રામજી રામજીવન લયગ્રસ્ત બની સ્તબ્ધ થઇ ગયો. “ઓહ ! જાવણીમાં વળી આ કાણુ ?” પણ તેઓ તો કાળા છુરખામાં સજ્જ થયા હતા એટલે જોળણી શકવાની શક્તિ નહોતી. દાસી તત્કાળ ઉભી થઇ અને આગન્ટુક સરદારોમાંના મુખ્ય સરદારની ડાયા નીચે જઇ, ઉભી રહી. એ મુખ્ય સરદારે પોતાની ખુદ્દી તદ્વારે રાજ રામજીવનની તદ્વાર ઉતારી નીચે નાખી દઇ એક જોરથી લત્તાપ્રદાર કરી કહ્યું “નિદલાજ, જોશરમ ? પણ કરતાં પણ, નકકટ ધિક્કર છે, પત્થર પડ્યો હોત તોપણ સારું થતે, જનની કુખને લખવનારા કુનરા બોલ આ એકજ તદ્વારજો, ધા તારા શરીરના ટુકડા કરવા સામર્થ્યવાન છે.” આટલું કહી પુનરપિ એક વાર લત્તાપ્રદાર કરી તે વ્યક્તિ પોતાના સરદારો પ્રતિ જોતી રહી. તેમાંના બે સરદારો પાછલે રસ્તેજ દાસીને લઇ પલાયન કરી ગયા દાસીને જવાની એ મુખ્ય વ્યક્તિએ આજ્ઞા કરી અને કંઈક ગુપ્ત બાગત જણાતાં દાસીની પરિસિમા ન રહી તત્કાળ તે જીવતા દોજખમાંથી દાસી સૈનિકો સાથે પલાયન કરી ગઇ અને રાજ રામજીવન જુમી ઉપર પડ્યો પડ્યો આ પ્રકારે નિદાણી રહ્યો હતો પણ એક શખ્દનો ઉચ્ચાર કરવાની તેનામાં શક્તિ ન રહી. અને દાસીને લઇ નહાસેલા સરદારો ત્વરિત ગતિએ કમળાદેવી બધાં હતી ત્યાં આવી ઉભા રહ્યા. મહાદેવી કમળાકુમારી અને દાસીના હૃદયની પરિસિમા ન રહી, અને તે બંને સ્ત્રીએ તત્કાળ અશ્વ ઉપર સ્વાર થઇ ગોપના પદાક પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગઇ.

બધારે રાજ રામજીવનના તંજુમાં પેલો મુખ્ય સરદાર અને તેના બે સાથીઓ દ્વે વધુ સમય થોભવાનું યોગ્ય ન ધારી ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી કરતા હતા, પણ તે પહેલા રાજ રામજીવનને પણ તંજુના મધ્ય ભાગમાં બાંધી દેવામાં આવ્યો હતો. અને તેને પણ તેજ દશામાં રાખી તેઓ પલાયન કરી ગયા. પ્રિય વાંચકોને અત્રે એ જણાવવું યોગ્ય છે કે આ વીર વ્યક્તિ અને તેના સાથીદારો તે કાંઈ નહિ પણ રાજકન્યા કિશોરી અને તેની દાસીઓ હતી. જે એક એક જવાંમદ સમાન યુદ્ધમાં અને અશ્વ ઉપર સ્વાર થવામાં આખાદ કુશળતા ધરાવતી હતી. તે સર્વે સાહેલીઓએ પુરૂષોત્તમ પોષાક પરિધાન કર્યો હતો. અને આ સર્વ રચના રાજબાળાએ સાચકાળના સમયે અગાઉથીજ કરી હતી કે જે સમયે શયતાન ત્રીપુટી પોતાના પ્રપંચમાં મશગુલ હતી. પોતાનું કાર્ય આખાદ પાર પડેલું હોઇ કિશોરી અને તેની સાથેની બે દાસીઓ પોતાના તંજુમાં અત્યંત ગુપ્તપણે આવી પહોંચી અને તેટલામાં કમળાદેવીને સ્વાના કરી બીજી દાસીઓ પણ આવતાં સર્વ કામની વિના સંકટે સફળતા થયેલી જોઇ, રાજકન્યાએ સર્વ દાસીઓને ધન્યવાદ આપી દાસીઓ હોવા છતાં પણ આભાર માનવા લાગી. આ વખતે જાવણીના અન્ય ભાગમાં શું થયું હતું એ જોઇએ. બરાબર આલખેલના પોકારો કરનારા ચોખીદારો સાવધાન સુચક સ્વરોના કુમાત્રસાર ઉચ્ચાર કરતા હતા. તે વખતે કમળાદેવીના તંજુ ઉપર પહેરા ભરનારા સરદારો તરફથી કાંઈપણ જવાબ ન મળતાં અગાઉનો તંજુ કે જે અંગાગપતિ નવાજ મુરશીદ કુલીખાને હતો તે ઉપરના પહેરેદારો ત્રણ વખતના પોકારો કરી ચુક્યા છતાંયે પ્રત્યુત્તર ન મળતાં વરેસાયા. અને તત્કાળ કમળાદેવીના તંજુ ઉપર દોડી ગયા તો ત્યાં શું જોયું, અદાર સરદાર

નાં કપાયલા મરતકો તંબુના દ્વાર ઉપરની દોરી ઉપર લટકતા હતાં, અને અંદરના ભાગમાં રાગ રઘુનંદનને મુશ્કેલ ઓધેલો જોયો. લોહીની તો ધારાજ રહી નહીં હતી, જ્યારે રાજકન્યાએ પોતાનું કામ એ તંબુમાં પૂણું ક્યું તે પછી પોતાના પિતાને આવા નીચ કામમાં સાથ દેનારા એ સરદારોને પણ સંદાર કરી નાંખેલો હતો, અને પોતાના અસીપ વિરતવનું પ્રદર્શન કરાવી આપું હતું સરદારો અત્યંત લાયભીત બની કમળાદેવીની જેમી મદદથી પલાયન કરી ગયાનાં અને રાગ રઘુનંદનની દુઃશાના સમાચાર આપવા બંગાળ પતિના તંબુ ઉપર આવ્યા. બંગાળપતિ આ હકીકત સાંભળી દિગમ્ભ બન્યો અને દાસી હશે કે કેમ તેની પાસે તપાસ કરવા પોતે ગયો ત્યાં તો રાગ રામજીવનની પણ તેજ દશા નિદાળતાં અંતરમાં ગુપ્ત રીતે હર્યો. તેની આ બંને ભાષાઓ માટેની પ્રથમથીજ જાગૃત થયેલી આશંકા સત્ય પડેલી જોઈ ખુશી થયો અને પોતાને માટે આવી દાષ પણ દુષ્ટના ન બની તે માટે આનંદમગ્ન બની ગયો. રાગ રામજીવનને પોતે પ્રપંચમાં ક્રાંતિ મયો છે અને દાસીએ તેને આમંત્રણ આપી ખોલાવી દેગો આપ્યો છે એવી વાત જણાવી પોતાનો અભાવ કર્યો. જ્યારે રાગ રઘુનંદને પોતે ઉપદેશ દેવા આવતાં યાદ શયતાની ટાળીને શિકાર બની ગયો છે એમ જણાવ્યું, રાગ રઘુનંદન અને રામજીવનની એકજ પ્રકારની દુઃશા જોતાં આવું બયાનક કામ કરનાર અને સરદારોને પણ સંદાર કરી નાખનાર ખરેખર બહાદુર લડવૈયો હોવો જોઈએ એમ એ ઓપુડીએ કાચું એટલુંજ નહિ પણ ખુદ શ્રી સીતારામરાયનાં આગમન માટે તે શંકાશીલ બની ગયો. નાટક રાજ પતિએ શરમીંદા બની ગયા. તેઓ જાણતા હતા કે આવું બયાનક કામ કાંઈ ધરમેદીજ મનુષ્યનું હોવું જોઈએ. આ તેઓની શંકાનું રહસ્ય જાણવા ખાતર દરેક દરેક તંબુની તેઓએ મુલાકાત લીધી. એ સાથે રાજકન્યા ઉપર રાગ રઘુનંદનને જરાતરા શક મયો ખગે પણ સાથે આવેલા કાળા ભુરખાધારી સરદાર કાણ ? એ પ્રશ્નજ રાજકન્યા ઉપરતા શકનું સમાધાન કરી નાંખતો હતો છતાં તેણે રાજખાળાના તંબુની પણ ઝડતી લીધી, પરંતુ કિશોરી દિધંદ્રિષ્ટી કામ કરનારી વીર કન્યા હતી, તે સર્વ કાળા ભુરખાઓ, પુરખ પેપાકા વીગેરે એવા ગુપ્ત રચાનક છુપાવી દષ્ટ નિદ્રાધીન થઈ હતી. કે જાણે ક્યું જાણતીજ ન હોય. તેની આવી ઉચ્ચ બુદ્ધીમતા એ એક સુદર લક્ષણ હતું અને તેનાથી અનેક પ્રકારના તે કાયદા-લાભ મેળવી ચુકી હતી, આ સર્વ તપાસ કરતાં પહેલાં નદાસી જનારી આ રમણીએને પકડવા બંગાળપતિની આજ્ઞાથી રાગ રામજીવન એકસો સરદારની દુકડીએ લઈ ગોપના પહાડ પ્રતિ બહુજ વેગપૂર્વક પ્રયાણ કરી ગયો હતો. આ પછી રાજકન્યા ઉપરની શંકા નિમૂળ થતાં રાગ રઘુનંદન અને બંગાળપતિ આવું બયાનક અને હીંમતનું કામ કરનાર કંઈ બ્યક્તિ હશે તેની કલ્પના કરવા લાગ્યા. પરંતુ કાંઈ પણ નેત્ર્ય ન કરી શક્યા. અને બીજી તરફ રાજકન્યા આનંદમાં મશગુલ બની સખીઓ સાથે વિનોદ કરતી ધડીકમાં નિદ્રાનો ડાળ કરી સુષ્પ બની તંબુ ઉપરના પહેરેદારો પણ રાજકન્યાનાં આવા બયાનક કામને જાણી શક્યા નહીં.

જેઓએ પોતાની વર્ષોની
આવક કુટુંબ ખાતર
ફના કરી તે—



મારા પૂજ્યઆંન વડીલખંધુ
મજાનન મણુપતરામ દવે.

ખંડ સાહિત્ય અને સંગીત પ્રેમી-
જેમણે મારા સંગીતના અભ્યાસ માટે
તન મન ધનથી સાથ દીધો હતો.



શ્રીયુત નટવરજાલ
નગીનદાસ પરીખ-
બી. એ. એલ. એલ. સી.

કરવા ઇચ્છા રાખે છે." તત્કાળ તે જાણીને અંદર બોલાવવામાં આવ્યો, એ જાણીને આવી અથમ નમન કયું" અને બોલ્યો.

"મહારાજ! આજે મહમદપુરમાં નાટોરપતિનો વિજયોત્સવ ઉજવનાર છે. સર્વ સરદારો અવ્યવસ્થિત અને નિશામાં ચક્રચુર બની જ્યાં ક્યે ત્યાં રનવ્યરત પડેલા છે સરદારો સુરા અને સુદરીઓના સોદ્યમાં મુગ્ધ બની પોતાની ફરજતું જાન ભુલી ગયા છે. આ સાંભળી સેનાધિપતિ મેનાદાતી બોલી ઉઠ્યો.

મહારાજ આ સુંદર સયને સાધ્યક કરવામાંજ આપણી સલામતી છે. મહમદપુર નગરને પુનઃ સ્વાધીન કરવાનો અને રાજા જાલીમસીદનો નાશ કરી નાટોર રાજવીઓનું મદમદન કરવાનો આ અભ્યુદયો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે તેને અપનાવી લઈ મહમદપુર નગર ઉપર હલ્લો લઈ જવા મારી વિનંતી છે,

આ સમાચાર અને પોતાના સેનાધીપતીનું યોગ્ય મૂચન શ્રી સીતારામરાયે માન્ય કયું" અને તત્કાળ પોતાના અન્ય સરદારોની બેલાવી તેઓની સલાહ લેવામાં યુધ્ધ માટે તૈયાર થવાની સમત્તી મળતાં સર્વના હૃદય પુન પોતાની સ્વતંત્રતા અને રામરાજ્યની સ્થાપના કરવાના વીચારોએ જ્યગજનાં ગળવી અને શ્રી સીતારામરાયની આગ્રાધી સેનાધીપતી મેનાદાતીએ સરદારોને યુદ્ધ સામગ્રીસહ સંજ્ઞ થઈ જવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો. અને સર્વ સરદારોએ જય મળનાં ગળવી. આકાશને પશુ ધુળવી દીધું. એટલામાંજ એક સેવકે આવી શ્રી સુયસિંહરાયના આગમનના શુભ સમાચાર જણાવ્યા. અને પિતા પોતાના પુત્રને ભેટવા, વધાવવા હૃદયભેર શુદ્ધાના દાર સુધી ગયો. પુત્રને આવેલો જોતાં તેનો આનંદ વધુ ઉછળી આવ્યો. અને આગળીએ વળગાડી તે શુદ્ધામાંની રાજસભામાં લઈ આવ્યો. સર્વે સરદારોએ પોતાના યુવરાજને હૃદયભેર નમન કયું" પરંતુ સુયસિંહરાયના મુખાવિન્દ ઉપરની ત્રિષાહ છાય! આમન્ટુક આકૃતની છાયાને પ્રગટ કરતી હતી. કારણકે કમળાદેવીની ગેરહાજરી તેનો વધુ પુરાવો રજુ કરતી હતી. આ તેની ઉદાસીનતાના કારણમાં સુયસિંહે જણાવ્યું. "પિતાશ્રી! મારી માતા દુશ્મનોના દગામાં ફસાયા છે તે બાબતના સમાચાર ખુદ નાટોરપતિની રાજકન્યા પોતેજ શિવાલયમાં આવી જણાવી ગઈ હતી. અને તે એટલે સુધી વચન આપી ગઈ હતી કે "તમારી માતૃશ્રીની ચીંતા લેશ માત્ર ન કરશો. તેમના રક્ષણનો માર મારા શીર ઉપર છે. છતાં એ તેણીએજ આ સમાચારથી આપને જાતા કરવા મને અહીં મોકલવા માતાશ્રીને વિદ્યાર્પિત કરી હતી, અને સત્વર મદદ મોકલવા પશુ સુચના કરી હતી. માતા યશોધરાની આજ્ઞા અને આશિષ શીરોધાય કરી પ્રાતઃમળે હું અહીં આવવા રાજકન્યા સાથેજ બહાર નીકળ્યો તે દયાળુ બાળા તેની હાથણીએ માર્ગમાંજ ઉતરી ગઈ અને તેનોજ અશ્વ મને અહીં આવવા બહુજ વિનયથી આપ્યો."

કમળાદેવી ઉપર આવી પડેલી આકૃત સાંભળી શ્રી સિતારામરાય એક પ્રદારે ખીન્ન થયો અને ખીજી તરફ નાટોરપતિ સમાન કુટિલ રાજપતિની પુત્રીનો પોતાના પ્રયે પોતાની મનપતિ અને પુત્ર પ્રયે અસાધારણ પ્રેમભાવના જોતાં પ્રસન્ન પશુ થયો. પરંતુ હવે શું કરવું તેનો એકજ ક્ષણમાં વિચાર કરી પોતાના શુરવીર સેનાપતિની આ બાબતમાં સલાહ

લીધી અને અંતે એ નશ્વર કર્યો કે થોડાક સરદારોને સાથે લઈ મેનાદાતી અને મુયસિંહરાયે કમળાદેવીની મદદે જવું અને આજના શુભ દિને સાયંકાળ પડતાં સર્વ સૈન્ય લઈ મદમદપુર ઉપર છુપો હલ્લો કરવા શ્રી સિતારામરાયે પ્રયાણ કરવું. આ પ્રકારની રચનાનુસાર સાયંકાળે અંતે વીરો પોતપોતાના સાગે પ્રયાણ કરી ગયા. અને એ મહાન નેક ધર્મ ધીરવીર નરેશનું આશ્રય સ્થાન એક સમયનું એ મહાન રાજર્ષિનું યુદ્ધનું એકાંત સ્થાન હતું અને ગયું. તે જતાં ત્યાં માત્ર પાંચજ સરદારોને રાખવામાં તો આગ્યાજ. તેઓને ધીમ દિવસે યુદ્ધ ક્ષેત્રમાં આવવાનો હુકમ થયો હતો. જે એક મહાન નગરી તરીકે લાગતું હતું. એ શાંતિનું સ્થાન અત્યારે મહાન વિકટ લયંકર દ્રષ્ટિમાન થતું હતું. રાત્રીની શરૂઆત થતાં એ વિશાળ સૈન્ય મદમદપુર નગરના કિલ્લા પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયું.

શ્રી સિતારામરાયના જાણસે આગ્રી આપેલા સમાચાર કેટલા પ્રમાણમાં સત્ય હતા અને મદમદપુર નગર ઉપર નાટોરપતિની આગ્રાથી સત્તાધિકારી બનેલો રાજ જલિમસિંહ કેવા પ્રકારે રાજ્યશાસન કરતો હતો તેનું નિરિક્ષણ કરીશું. રાજ્યસત્તા મળતાં પોતાના શાણપણને વીસરી ગયેલો રાજ જલિમસિંહ થોડો સમય સુધી તો સાધારણ પદ્ધતિ પ્રમાણે સત્તા જમાવવા લાગ્યો. જે જે પ્રજાજનો રાજ્ય છોડી આદ્યા જતા તેમને રહમગમી મનાવી લેવા લાગ્યો અને નાટોરપતિની છાયા નીચે જરા પણ દુઃખ નહિ પડે તેમ કહેવાં લાગ્યો. સત્તાની રહામે થવામાં પ્રજાજનો પણ કાપના માર્યા ધુણ ઉઠતા હતા. એટલા માટે કે રાજ જલિમસિંહ અને નાટોરપતિની રાજ્ય પદ્ધતિ તેમનાજ રાજ્યની પ્રજાના દુઃખોના પોકારો તેઓની જાણ અંદાર નહોતાં છતાં સમય અને કામને વશ થવા વિના તેઓને છુટકોજ નહોતો. જેમ જેમ રાજ જલિમસિંહે પોતાની સત્તાનો પ્રભાવ પ્રસારાવ્યો અને તે સંપૂર્ણપણે છવાતાં પુનઃપિ પોતાની હવસી લીલા સુરા અને સુંદરીઓની બહેનત ઉડાવવા લાગ્યો. તેના સરદારો પણ ધીમે ધીમે રાજ જલિમસિંહના વતનનુંજ અનુકરણ કરતાં શીખ્યા હતા. કારણ કે એકતો તેઓ પરદેશી તેમાંયે વળી રાજ્ય વિજયની મગજમાં આવેલી ખુમારી અને બીજું પ્રજા ઉપર વર્તાવતા અમાનુષિક જીવનની ફરીવારને કાષ્ઠપણ આધિકારી દાદ ન દેતા હોવાથી તેમને અનાપાસે મળતું પ્રાત્સાહન આમા વધુ કારણજીત બનતું હતું. આથી તેઓ પોતાની ફાર્સકુશી જવાનીનો શોખ પુર્ણ કરવામાંજ અત્યારે તો સમયને વ્યતિત કરી રહ્યા હતા. કારણ કે જ્યાં તેમનો આધિકારજ એ વાતને ઉત્તેજન દેનારો હોય ત્યાં તેના સૈનિકો પણ તેવુંજ વતન આદરે તેમાં શું નવાઈ? તદઉપરાંત નાટોરપતિ અને અંગાળપતિ મદમદપુરના નગરની ચીંતાથી મુક્ત હતા. કારણ કે તે સ્થાન ઉપર એક બલાદ્ય સત્તાધિકારીને રાજ્ય લગામ સોંપવામાં આવી હતી તે સાથે મદમદપુર નગરથી ધણે દુર તેઓ ચાત્ર સિતારામરાયનો ચેન કેન પ્રકારેજ નાશ કરી નાંખવાની પ્રયત્ન લાલસાથી લયાનક જંગલમાંજ છાવણી નાંખી પડ્યા હતા. અને ત્યાં-થું-થું હતું યા કેવી કેવી ઘટનાઓ બનતી હતી તે પ્રિય પાઠકાથી અચાત નથી. રાજ જલિમસિંહને મળેલી સત્તા એ સત્તાનો મદ કાષ્ઠ પણ ત્રાહિત મનુષ્યની આડખીલી વગરનું સ્વતંત્ર રાજ્ય પોતાની લાલસાએને તૃપ્ત કરવા ઉત્તમ સાધન મળી ગયું હતું.

આજે વિજયોત્સવ ઉજવવાની આજ્ઞા થઈ હતી. મદમદપુર નગરની સ્વતંત્રતાને નષ્ટપ્રાય કરી નાટોરપતિએ જે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે માટે ખાસ એક ઉત્સવ ઉજવવાનું

નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. અને આ શુભ પ્રસંગે સૌ કોઇને મોજશોખ માટે છુટ આપવામાં આવી હતી. આ મળેલી તકનો લાભ કોણ ગુમાવે ? જેને જેમ યોગ્ય લાગે તેવી રીતે રીતે વિજયોત્સવ ઉજવી રહ્યા હતા. રાજા જલિમસિંહ તો નાઝનીનોના નૃત્યગાન અને વેશ્યાવિદ્યારો કરવામાંજ મોજ માણી રહ્યા હતા. સરદારો મદિરા અને મદિરાક્ષીના મોહમાં અંધ બની પોતાના દેહતું પણ લાન લુટી ગયા હતા. આ સમય ઉપર ગમે તેઓ - નિર્બળ દુસ્ત્રમન પણ વિજય મેળવી જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તો પછી શ્રી સિતારામરાય સમો મદા-બલાઢય વીર પુરુષ અને તેની યુદ્ધકુશળતા ધરાવનાર સૈન્ય અદ્ય સમયમાંજ તેઓના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી જાય એ નિઃશંક વાત હતી. રાત્રીના દસનો સમય થતાં શ્રીસિતારામરાય પોતાની વિશાળ સેના સાથે મહામદપુર નગરની કિલ્લા પાસે આવી પહોંચ્યા. અને પ્રથમ દરેક દરેક ટુકડીના લાગલા પાડી નાંખી, તેઓના ઉપર એક, એક બલાઢય સરદારની નિમણુંક કરી અને વિજય પ્રાપ્ત કરવા વ્યુહરચના ગોઠવી દીધી.

એક વખતનું પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય અને પોતાની બહી પ્રજાનું શ્રીસિતારામરાયે રમરણ થયું. આ યુદ્ધમાં તેણે હાથરની મદદ માગી અને પ્રભું પ્રાપ્તના પછી રણયુધ્ધે ચઢ્યો, જે જસુસે કિલ્લાના એક ગુપ્ત દ્વારની ખખર આપી હતી તે સ્થાન શ્રી સિતારામરાયથી અજણું નહોતું અને તે જો દ્વાર ખુલ્લું હોય તો તે માગેથી લગભગ અંધ જેટલું સૈન્ય કિલ્લામાં રવાના કરી દેવાનું તેણે યોગ્ય ધ્યાન. આ બાબતની ખાત્રી કરવા તે એકલોજ શસ્ત્ર બની ગુપ્ત વેષપરિધાન કરી કિલ્લા પાસે ગયો અને જે મુખ્ય દ્વારની તપાસ કરવાની હતી તે સ્થાનની છેકજ નજદીક જઈ પહોંચ્યા પરંતુ તેને ક્યાંયે એક પણ પહેરેદાર નજરે ન પડ્યો. આ તકનો લાભ લઈ તેણે મુખ્ય દ્વારની તપાસ કરી અને તે ખુલ્લું જોતાં તત્કાળ પોતાના સૈન્યમાં આવ્યો તેજ સમયે એ અંદર પ્રવેશ કરવા માટે ખાસ યુગલ લઢવૈયાઓની ટુકડી તેણે અલગ કરી નાંખી અને બાકીના સૈન્યને ખાસ ગુપ્ત સંઘાઓથી વોકેર કરી કિલ્લાની નજદીકમાં ગોઠવાઈ જવાનું જાણાવી પેલા યુગ્મી કાઢેલા સરદારોને સાથે લઈ બંગાળનો મહારથી પોતાના ગુમાવા બેઠેલા રાજ્યને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાના પહેલા પગથીએ ચઢ્યો.

નાટોરપતિના અને રાજા જલિમસિંહના કમલાગે કિલ્લાનું અને રાજ્ય મહાલયનું એ એકજ માત્ર ગુપ્તદ્વાર ખુલ્લું જ રહી ગયેલું. અને તેનો મહાન લાભ શ્રી સિતારામરાયે મેળવી લીધો. એક પછી એક ટુકડી એમાં પ્રવેશ કરવા લાગી. લગભગ પાંચસો હુથીયારઅંધ સરદારો કિલ્લાના અંદરના ભાગમાં ચાલ્યા ગયા અને પછી શ્રી સિતારામરાયની આજ્ઞા મળતાં મુખ્ય કિલ્લાઓના દરવાજાઓ પણ ખોલી નાખવામાં આવ્યા એ દરવાજાઓ ઉપર સખત પહેરો ભરનારા સરદારો આજના વિજયોત્સવમાં ભાગ લઈ આનંદમાં મદિરાના નિશામાં પોતાના દેહતું પણ લાન લુટી ગયા હતા. તત્કાળ તે સરદારોનો વધ કરી નાંખી દરવાજાઓ ખુલ્લા કરી નાંખવામાં આવ્યા. અને શ્રી સિતારામરાયના સૈન્યે ગંગન ભેદી ગજના કરી પ્રવેશ કર્યો અને બીજી તરફ શ્રી સિતારામરાય રાજ્ય મહાલયમાં રાજા જલિમસિંહના ક્ષેમ કુશળતા (?) ના સમાચાર જાણવા એલબેર આગળ વધતો ગયો. તેનું સર્વ સૈન્ય સર્વ સ્થળે પ્રસારાઈ ગયું અને આખાથે શહેરમાં નાટોરપતિના સૈન્યની કલ્લ થવા લાગી. વિજયોત્સવમાં ભાગ લઈ રહેલું નાટોરનું સૈન્ય અત્યંત હાથથી કુશળ ઉડ્યું અચાનક દુસ્ત્રમનોના છુપો છાપો તેમના વિજયોત્સવને પરાજયોત્સવના સ્વરૂપમાં પલટાવી દીધેલો એવો

કંપી ઉઠ્યા અને જ્યાં ત્યાં નહાસભાગ કરવા લાગ્યા, આ સમાચાર પવનવેગે રાજ્ય મહાલયમાં પહોંચ્યા અને રાજા જાતિમસિંહના તેજો નિશાના દોરમાંથી ઉતરી જતાં વ્યાકુળ થીતે આસપાસ જોવા લાગ્યો, તેણે કિલ્લાના દરવાજા બંધ કરી નાખવાનો આજ્ઞા હુકમ આપ્યો અને સૈન્યને લઠાઇ ચાલુ કરવા આજ્ઞા કરી. પણ ત્યાંથી જંગાળી બહાદુર પોતાના વીર યોદ્ધાઓ સાથે આવી ક્યારનો રાજા જાતિમસિંહની થતી આજ્ઞાઓનો અટકાવ કરતો સાબિતો ઉભો હતો ત્યાં આવી બીરાજેલી તુલ્ય કરનારી નાઝનીને વેશ્યાઓ તો ભયથી વ્યાકુળ બની કંપતી હતી. આ વિજયોત્સવ છે કે રણક્ષેત્રનું મેદાન?, એજ પ્રશ્ન યદ્ય રહ્યો હતો. એ સર્વ સ્ત્રીઓને શ્રી સિતારામરાયની આજ્ઞાથી એક બાબુએ નજરકેદ કરી પરહેજ કરવામાં આવી અને બીજી તરફ રાજા જાતિમસિંહની તલવાર હાથમાં ધારણ કરવા શ્રી સિતારામરાયે ત્રાક પાડી પોકાર કર્યો આ સુતેલો સિંહ, જાગૃત/બની મહેલની અંદર આવી પહોંચેલો જોતાં શુરવીર રાજા જાતિમસિંહ અંબવાણી પડી ગયો. આજે આ શું બન્યું? આ સર્વે કેવી રીતે અહીં ધુસી આવ્યા? આવીજ કલ્પનાઓ કરતાં તો એ વીર પુરુષ અર્ધા દીવાના બની ગયા. પણ હવે શેખઅલીના કે ભુતકાળમાં વીચારો કરવા નીચકે હતું એટલે તલવાર હાથમાં લીધેજ છુટકો હતો. તો પણ એ મદદ હતો તેણે તલવાર હાથમાં લીધી ખરી પણ મહેલ છોડી નહાર્યો સીતારામરાયે તેની મુંક પકડી, ક્યાં જશે? હવે તો મહંમદપુર આપણુ બન્યું છે. એ જોતાં સીતારામરાયના હર્ષની પરીસીમાજ નહોતી અને તેના વીર યોદ્ધાઓ પણ આનંદના આવેશમાં દુસ્મનો ઉપર ધણા વખતની દાઝ એભવતા સંહાર કરી રહ્યા હતા. રાજ્યોપાનમાં રાજા જાતિમસિંહ પોતાના સરદારોને જાણ મળ્યા અને, હિંમતભેર શ્રી સીતારામરાયની રહામે યુદ્ધ આદ્યું આટલી વ્યવસ્થા હોવા છતાં નાટોરનું સૈન્ય શ્રી સીતારામરાયના વીર યોદ્ધાઓ રહામે ભગભગ પાંચ કલાક સુધી તલવારબાજી ખેલી શક્યું પણ અંતે તો તેમનો પરાજય થયો. સર્વ સૈન્યનો નાશ થયો અને જંગાળી બહાદુર શ્રી સીતારામરાયના હાથે રાજા જાતિમસિંહનું શીર ધડથી છુટું થઇ મર્યું. તેના મસ્તકને કાપી એક નાટોરપતીના સરદારને આપવામાં આવ્યું અને તે શીર નાટોરપતી અને જંગાળપતી ઉપર મહંમદપુર નગરની પુત્ર પ્રાપ્તિની સ્વચ્છ માટે મોકલી આપવામાં આવ્યું. સત્યનો જય થયો. મહાનવીરાત્મા શ્રી સીતારામરાયની મદદમાં ઇશ્વરે રહાયતા આપી અને પરાક્રમી પુરુષે પોતાનું યુમાવેલું પુત્ર પ્રાપ્ત કરી પોતાના સ્વતંત્ર વીજયપતાકા ફરકાવી. આ સમયે માત્ર ત્રણ વ્યક્તિઓનો વિયોગ તેને વસમો લાગતો હતો. એક પોતાની પ્રિય શુરવીર રાણી કમળાદેવી, બીજો વહાલો પુત્ર અને ત્રીજો પોતાના માટે મને તેવું પણ કુષ્ટ સહન કરનાર અને હિંમતી સલાહ આપનાર સુસટ સેનાપતિ મેનાહતિ તેઓની તપાસને માટે હવે શું કરવું તેનો વિચાર અત્યારે કરવો અરથાને લાગ્યે અને પ્રથમ મહંમદપુરનગરની સર્વ વ્યવસ્થા કરવામાં સૈન્યને ગોઠવવામાં અને પુત્ર યુદ્ધ થાય તો સર્વ સામગ્રી સાવધાનપૂર્વક કાયં કરવા બુહારચના ગોઠવવા લાગ્યો, નગરમાં સર્વ વ્યવસ્થા કરી પ્રજામાં શાંતી સ્થાપી અને સૈન્યને તદ્દન સાવચેત રહેવાની સખત આજ્ઞા કરી, પોતાના રાજ્ય મહાલયમાં આવ્યો. ધન્ય છે એ નેક વીર હુપાકને સિંહ મરે પણ તૃણ ન થયે એ કહેવતનું સાર કંગાલ દશામાંજે ગે.પતી ગુફામાં હુપાયેલા આ વિરે પુત્ર પોતાનું રાજ્ય શુરવીરતાથી પ્રાપ્ત કર્યું અને પોતાના બલા રાજાને પુત્ર ગાદીએ આવેલો જોતાં પ્રજા પણ હર્ષાનમત બની ગઇ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

“નાટોરપતિની નિર્મલ્ય વીરતા” અને “પિતા સામે પુત્રી.”

શ્રી સીતારામરાય અને શુરવીર સેનાપતિ મેનાહાતિ બ્રુહ બ્રુહ માર્ગે પ્રયાણ કરી ગયા પછી એ બંગાળી બહાદુરના પરાક્રમે નિહાળ્યા પછી મેનાહાતિ અને કમળાદેવીનું શું થયું તે જોઈએ. સતત ત્રણ કલાકનો સમય અશ્વો ઉપર પુરં ઝડપથી પસાર કરતા તેઓ કમળાદેવીની મદદ માટે જતા આગળ વધતા હતા. વનવચ્છાની ધનધોર ઘટાનો એ માર્ગ હતો. બયંકર દ્વિસંક પશુઓના ગગનભેદી દીલને કુભવી નાખે તેવા કર્ણ્ય અવાજો કણને સ્પર્શ કરતા હતા; સર્વ જીવજીવ શાંતી સ્થાપેલી હતી અને તેટલામાં તેજ માત્રની ખરોચર રહામા, રસ્તેથી કાંઈ અશ્વની ખરીઓના અવાજ મેનાહાતિનો સાંભળવામાં આવ્યા. આવી બયંકર રાત્રીએ આ એકજ અશ્વ અને તેનો સ્વાર કાણુ હશે, ક્યાં જતો હશે ! કદાચ મદાદેવી તો ન હોય ! એવી કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યો. અને પોતે તથા પોતાના સાથીદારો એક ઝાડીમાં તત્કાળ છુપાઈ જઈ આગનુક સ્વારને જોવા માટે થોભી ગયા. પરંતુ જો તે કમળાદેવી હોય તો તે જરૂર માત્ર લુલેલી હોવી જોઈએ એમ મેનાહાતિએ અનુમાન કયું. દુશ્મન પક્ષનો કાંઈપણ સરદાર હોય તો તે આક્રમક સપડાઈ ગયો હોય ક્યાં ગોપના પહાડ પ્રતિ જવા આ આડા રસ્તે દોરવાઈ જઈ જાસુસી કરનારો હોય તોજ તે સાંભળે અન્યથા તે કાંઈપણ જાતની કલ્પના ન કરી શક્યો. પરંતુ તેની દરેક કલ્પનાઓ સર્વથા ખોટીજ પડી. ન તો કમળાદેવી હતી કે ન દુશ્મન પક્ષનો સરદાર પરંતુ તે તો બ્રુહ શ્રી. સિતારામરાયનોજ જાસુસ નં. ૩ હતો. કે જે એ વીરઆત્માનો એક વખતનો ખાસ અંગરક્ષક હતો. પુર્વના રાજ્યોમાં જાસુસ તરીકે કામ કરનારા મનુષ્યો એવા કુશળ દ્વિમતવાન અને ચપ્પરાક હતા કે ગમે તેવું કામ આપાદ પેર પાડવાની તેમનામાં ગજબ શક્તિ હતી. મેનાહાતિ મદાદેવી કમળાની મદદે જાય છે એ સમાચાર જાસુસને મળી જવાથી દુશ્મનોની છાવણીએ વિના કારણ જતા શુરવીર સેનાપતિ અને તેના સરદારોને અટકાવી દેવાના ઉદ્દેશથી જાસુસ નં. ૩ પુરંઝડપથી મેનાહાતિને મળવા અને સંદેશો પહોંચાડવા આવતો હતો. એ મેનાહાતિ અને તેના સરદારોને જાણી ગયો હતો. એ તેઓને અત્યંત ગુપ્ત રીતે ઝાડીમાં પલાયન કરી મચ્છેલ પણુ જાણી શક્યો હતો. છતાં નિત્ય નિયમ મુજબ તેજ ઝાડી આગળ તેણે પોતાનો અશ્વ થોભાવી શ્રી સિતારામરાયની જયગજના ગજવી. એ તેના સુર ઉપરથી મેનાહાતિ પોતાના વિશ્વાસુ જાસુસને પીછાની મચો અને તત્કાળ બહાર આવ્યો. અત્યાર સુધી આ જાસુસે બહુજ કિંમતી સમાચારોથી પોતાના રાજાને સાવચેત રાખ્યા હતા અને તેથી મેનાહાતિ આવા જાસુસો તરફ બહુજ દયાભાવથીજ જોતો હતો. જાસુસને જોતાજ તે ખોલ્યો “જાસુસ નં. ૩ કહે શું સમાચાર છે ?” તેના જવાબમાં તે જાસુસે જણાવ્યું “નામદાર ! સમાચાર ધણુજ આનંદના છે. કૃપાવંત બંગાળ ના નેક વીર બ્રુપાદે પોતાના રાજ્યને પુનઃ પ્રાપ્ત કયું છે. બીજા ખુશી સચાચાર એ છે કે મદારાણી કમળાદેવી દુશ્મનની દીકરી રાજબાળા રાજ્ય રમુનંદનની પુત્રી કાશોરીના અતુલ બળ અને આતુરના પરિણામે દુશ્મનોના શંકજાથી દાસીસહ છુટી ગોપના પહાડ પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયાં છે, પરંતુ મને લાગે છે કે તેઓ અન્ય માર્ગેજ ગયાં હશે. કારણ કે દુશ્મનોનો લાય સર્વથા નિર્મુળ કરવા અને કદાચીત મુકે પકડે

તોપણ તેમને થાપ આપવાના કારણે જુદાજ ભાગ લીધો હોવો જોઈએ. નહિ તો આપને જરૂર તેઓ આપના માર્ગમાં મળી જતે.”

આ શુભ સમાચાર સંભળી સેનાપતિ મેનાદાતિ ધણજ ખુશી થયો અને આવી સમયે રાત્રીએ પણ આવા સમાચારો ચોપાસથી મેળવી લઈને વનમાં પહોંચાડવા માટે ધન્યવાદ આપ્યો. અને હવે શું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો. ગોપની ગુફા ઉપર શ્રી. સિતારા-મરાયે ખાસ પાંચ સરદારો રાખેલા હતા. એટલે રાત્રી કમળાદેવી ગુફા ઉપર ક્યારનીયે પહોંચી મધ્ય દશે અને તે શ્રી. સિતારામરાયના મહેમંદપુર પ્રયાણ કરી ગયાનાં સમાચાર જાણી કિલ્લા પ્રતિ ચાલી ગઈ હશે એ વિચારે મેનાદાતિ પણ પોતાના લલા માલિકની મદદે મહેમંદપુર તરફ સરદારો સાથે પ્રયાણ કરી ગયો.

ભારે સત્ય વસ્તુસ્થિતિ શું હતી તેનું નિરીક્ષણ કરવું અને યોગ્ય થઈ પડશે, દુશ્મનોની છાવણીમાંથી રાત્રીના પ્રતાપે મુક્ત થએલી મહાદેવી કમળાદેવી અને દાસીના પલાયન થઈ ગયા પછી થોડાજ સમયમાં રાજા રામજીવન સરદારો સાથે તેની પુઠ પકડતા આવેલો હતો. અહીંથી ગોપનો પહાડ ધણજ દુર હતો અને તેથી કદાચિત્તે એ દુશ્મનો જાગૃત થાય અને પીછો પકડે તો સહીસલામત છુટી જવાની આશા સુધ્ધિથી કમળાદેવીએ પોતાનો માર્ગ બદલ્યો અને અન્ય માર્ગે જ પોતાના પવનવેગી અશ્વો દોડ્યા. પણ કમળાદેવી અતિ ન્યારી છે. કોષાવેશમાં પાછળ પડેલો રાજા રામજીવન પણ માર્ગ જુલ્યો. ગોપનો પહાડનો રસ્તો એક બાજુએ રહી ગયો અને તેણે પણ બીજાજ માર્ગ ઉપર પોતાના અશ્વો દોડાવ્યા કે જે માર્ગે કમળાદેવી પ્રયાણ કરી ગઈ હતી. છતાં તે માર્ગ પણ ગોપના પહાડ ઉપર જનાર હતો, પરંતુ કંઈક દુર ભાગતો. પરંતુ જ્યાં કિસ્મત ફરે ત્યાં પછી સવળાનું પણ અવળું બને છે. અને તેથી કમળાદેવીનાં શીર ઉપર હજુ પણ આકૃતના વાદળ ઘેરાયેલાજ હતા. હજુએ તેણીને એક વધુ કસોટીમાંથી ઉતીર્ણ થવાનું બાકી હતું પોતાને થાપ આપી ગેબી મદદથી નાસી જનાર એ બંને ઓઝો ઉપર વેર લેવા નાટોરપતિ અત્યંત ઉજ્જેરાઈ ગયો હતો. ધનધોર નિકળેલીનાં સામ્રાજ્યમાં પણ તેના ચપળ અશ્વો ધવન વેગે માર્ગ કાપતા હતા. અને કમળાદેવી તેનાથી વધુ વેગે ગોપનો માર્ગ વડાવતી આગળ વધતી હતી. અર્ધ રાત્રી વીતી જવા પછી તે પહાડ પાસે બંને ઓઝો આવી પહોંચી પણ જોયું તો સર્વત્ર શુન્યકાર. એક પણ સેનિક તેની નજર સમક્ષ ન આવતાં શંકાશીલ બની પરંતુ વધુ ખાત્રીને માટે તેણે ગુફાનું પણ નિરીક્ષણ કરવાના હેતુથી ઉપર ચઢી અને ત્યાં પાંચ પહેરદારો હિલેલા જણાયા એ સરદારો પોતાની મહારાણીને જોતાં નમન કરી હિસા રહ્યા, અને સર્વ સૈન્ય મહમંદપુર નગર ઉપર ચઢાઈ કરવા સંચરી ગયેલાનાં સમાચાર જણાવ્યા આ સંભળી એ સરદારો, રાણી અને દામી સર્વ મહમંદપુર જવા નીચે ઉતરવા લાગ્યા અને ત્યાં તો સામેજ એક વિશાળ ટુકડી સાથે કોઈ સરદારને આવતો નિંદાળ્યો. અસ્પ સમક્ષમાંજ તેણીને ખાત્રી થઈ ચુકી કે તે અન્ય કોઈ નહિ પણ પોતાની પુઠ પડેલા દુશ્મનો હતા. અને એથી તેમનો રહામનો કરવા સર્વ સરદારો, રાણી અને દાસીએ તદ્વાર હાથમાં લીધી પણ સામે સો મજબુત લડવાયો પાસે આવે મનુષ્યો ક્યાં સુધી મુકાબલો કરી શકે ? રાણીને રહાત કરવામાં બહુજ સહેલાઈથી રધુનંદન ફાવી શક્યો સરદારો અને દાસી દુશ્મનોની તદ્વારના ભોગ થયા. અને રણશૈયામાં પોદ્યા. એકલી રાણી જીવતી દુશ્મનોની બંદીવાન બની અને કેમ જાણે મહાન

યુદ્ધ જીત્યો હોય તેમ નિર્માલ્ય બંદાદુરી પ્રગટ કરતો રાજા રામજીવન ખુશાલીમાં ગરકાવ બની
 જાવણી તરફ પ્રયાણ કરી ગયો. જ્યારે રાણી કમળાદેવીને બંદીવાન બનાવી નાટ્યરપતિ
 રામજીવન જાવણીમાં આવ્યો ત્યારે તો મધ્ય ન સમય થતા આવ્યો હતો. રાણીનું શુભાખી
 વદન કાંઈક કરમાયેલું દ્રષ્ટિગોચર થતું હતું. તેનો રતાશ અનેલો ચહેરો ખરેખર દુઃખ ઉત્પન્ન
 કરતો હતો. આટઆટલા સંકટો શીર ઉપર સદન કર્યા છતાં પુનરપિ દુઃખનોના હાથમાં પોતાને
 સપડાએલી જોતાં તેની કાંઈ ખીન્નવૃત્તિ સાફ નજરે પડતી હતી. આ સમયે બંગાળપતિ
 અને રાજા રઘુનંદન મંત્રગૃહમાં વિચારમસ્ત બેઠા હતા. જાવણીના મામની વચ્ચેથી રાણી
 કમળાદેવીને બંદીવાન બનાવી મર્વોન્મત્ત બની મુખ ઉપર હાસ્યરેષાઓ પ્રગટ કરતો રાજા
 રામજીવન હૃષ્ભેર દોડ્યો આવતો હતો અને તેણે બંગાળપતિને પોતાના શુભ આમમનની
 ખબર આપી. મંત્રગૃહમાં આ સમાચાર પહોંચતાં નવાજ અને રઘુનંદન ધણાજ હર્ષવિશ્ભમાં
 આવી ગયા. એ સિંહની સિંહજીને પાછી પોતાના દાવમાં આવેલી જોતાં તેઓ ધણા ખુશાલીમાં
 આવી ગયા. અને રાજા રામજીવનનો સત્કાર કરવા તંજુની બહાર આવ્યા જ્યારે તેઓ જાવણીના
 મધ્ય ભાગમાં થઈ પસાર થયા તેજ સમયે કીશોરબાળાની દાસીએ કમળાદેવીના પુનઃ કેદ થયાના
 સમાચાર રાજબાળાને જણાવ્યા અને તે સાંભળીને તેણી ધણી દુઃખી થઈ પોતાના
 અસાધારણ પ્રયત્ન ઉપર પાણી ફરી વળેલું જોતાં તેણીના હૃદયમાં મહાન કષ્ટ થયું. અને
 વિચારમાં ગરકાવ બની ગઈ, હવે તેમની પાસે એક પણ માર્ગ બાકી ન રહ્યો. શું કરવું તેની
 મુઠ્ઠાવણમાં પડી ગઈ હતી. હવે અબજાને પ્રમળા બની પીતા સામે ખુદલો છાતીએ આ
 આ નીતીનો વીરોધ કર્યો વીના છુટકાજ નહોતો. તેણીનું દીન અંદરખાનેથી ચીરાઈ જતું હતું.

કમળાદેવીનું મુખાવિન્દ જો કે કરમાયેલું હતું છતાં તે કોપથી એટલી બધી ઉન્મત્ત બની
 ગઈ હતી કે તેની સામે નજર કરતાં ખરેખર તે ધડીકમાં શું કરશે તેની કલ્પના થઈ શકતી નહોતી.
 તેની પ્રતિક્ષા એક રણચંદ્રીકા સમાન દ્રષ્ટિગોચર થતી હતી. રાજા રઘુનંદન અને
 નવાજે રાજા રામજીવનનો હૃષ્ભેર સત્કાર કરવા અને બંદીવાન રાણી સહીત તેઓ મંત્રગૃહમાં
 પધાર્યાં તેઓના અંદર દાખલ થઈ જવા બાદ કીશોરી તત્કાળ પોતાના તંજુમાંથી બહાર
 નીકળી કામસતા દાસીને ઉતાવળે બહાર બતી જોઈ તે પણ તેની પાછળજ ગઈ. કીશોરી
 મંત્રીગૃહના તંજુના મુખ્યદ્વાર ઉપરજ છુપી રીતે ઉભી રહી. દાસી પણ ત્યાંજ આવી અટકી.
 દાસી આ સમયે જરાક મહારાટમાં હતી. તેને ભય હતો કે ખીન્ન અનેલી અને કોપાવેશમાં
 આવી જઈ રાજબાળા બરૂર આ સમયે સર્વ વાતને ભેદ ખુદલો કરી નાંખશે. અને પોતે
 પોતાના જાલીમ અત્યાચારનો ભોગ બનશે. પણ હવે આ સ્થાન ઉપર રાજકન્યાને જરાયે
 ઉપદેશ દેતો એ અશક્ય હતું. અને તેથી ભારી ઉપર આધાર રાખી શું અને છે તે જોવા
 ઉત્સુક બની.

પ્રથમ તો નવાજે રાજા રામજીવનને તેના કાર્યની સફળતા માટે ધન્યવાદ આપ્યો
 અને પછી વિકાળ સરૂપ ધારણ કરી તે કમળાદેવી રહાણું જોઈ રહ્યો. રાજા રઘુનંદન તો
 આ નામચુ સમી દેખાતી વિરાંગના પ્રતી કાટી આંખે જોઈ રહ્યો હતો. અને વેર લેવા તત્પર
 બન્યો. જો આ સમયે રાણી અને રઘુનંદન એકલાજ હોત તો જરૂર રાજા રઘુનંદન એ
 રાણી ઉપર અમાત્યપિક અત્યાચાર કર્યા વિના યાતો પ્રાણ લીધા વગર રહેતેજ નહીં. તેના
 હૃદયમાં યુગળાઈ રહેલી વેર લેવાની આ ભાવના કમળાદેવી નીરખી શકતી હતી તે સાથે

બહાર ઉભેલી રાજ્ય કન્યા પણ અહુજ સાવધાની પુર્વક આ પ્રકાર જોતી હતી. તંબુ ઉપરના પહેરેદારો રાજકન્યાને એટલા પ્રેમથી-વહાલથી જોતા કે તેને માટે કશુંયે બોલી શકતા નહીં. અને થોડીવારે નવાખ ત્રાડ પાડી ગંભીર મુખ ધારણ કરી બોલ્યો.

“રાણી ! તમને જોખી મદદ આપનારા હતા તે કોણ હતા ? અમારી છાવણીમાંથી પરવાનગી વગર પલાયન કરી જવા માટે તમને મદદ કોણે આપી હતી ? મારા સવાલનો જવાબ આપો. જરા પણ ઉદ્વેગ કરશો તો આક્રમક શીરે વહોરી લેશો. અંગાળપતિ તમને મોતની દ્રષ્ટિએ જુએ છે, તેના પ્રશ્નનો જવાબ સીધો આપશો તો સુખી થશો અને નહીં તો અપાર વેદના સહન કરવી પડશે એ ધ્યાન રાખજો.”

અયતું દિગ્દર્શન કરાવી સાથે પોતાની સંપૂર્ણ માનની લામણી પ્રગટ કરતો નવાખ, રાણીના છુટકારાનો ભેદ જાણવાના હેતુથી બોલ્યો. પણ એતો વિરાંગના હુલ્લી. અંગાળપતિ સમા કાંઈક વિરોધે પોતાની તદ્વારતું પાણી બતાવ્યું હતું. એજ અંગાળપતિને પણ યુદ્ધમાં એક વખત મ્હાત કરનાર આજ વિર રમણી હતી એટલે લેશમાત્ર ડર રાખ્યા વિના તે બોલી :

“અંગાળપતિ ? શું અંગાળપતિ નવાખ મારાથી અજણ્ય છે ? શું અંગાળપતિ રાણી કમળાદેવીની તદ્વારતા ધાં લુલી ગયા કે આજ પાંછા પોતાની શુરવીરતા પ્રગટ કરવા લાગ્યા ? નવાખ સાહેબ ! મને જોખી મદદ આપનાર કોણ હતા તે મારો પ્રાણ જાય તો પણ કદાપી જાણી શકશો નહિં ! એટલુંજ નહીં પણ એ વીર વ્યક્તિને જોગબવા તમે શક્તિમાન નથી. નાટોરપતિ રાજવીઓ પોતાને અત્યંત બલાદાય માને છે. તો તે બળ અબળા ઉપર અજમાવી રહ્યા છે એ તમારી વિરતાનો ઉપયોગ તો અહુજ સારા કાપ માટે કરો છો. વીર હો તો વીરો સામે નીતિ પ્રમાણસર શુરવીરતા જાહેર કરો. અંધકાર અને એકાંત—નિઃશસ્ત્ર અને તે પણ અબળા તેના સતીત્વને નષ્ટ કરવાની શુરવીરતા તમારા મનુષ્ય દેહને રાજપતિના સ્થાનને પણ લાંચીન લગાડે છે. તમારાં બળથી રાણી કમળાદેવી અજાણી નથી. તેના ઉપર મને તે સિતમના વરસાદ વરસાવસો તો પણ નમાવી શકશો નહિં. અને કદાચીત એવી ભ્રમણા-ઠલપના કે ખ્યાલ રાખતા હો તો તેને કાઢી નાંખવામાંજ હઠાપણ માનજો.”

રાણી કમળાદેવી આ શબ્દોન્યાર કરતાં એટલી બધી ઉસ્કેરાઈ ગઈ કે તેના હાથમાં શસ્ત્રનીજ ખામી હતી. નહિ તો નિર્માલ્ય નાટોરપતિ અંધુઓને ત્યાંથી સદિસંલામત પસાર થવાનું-સદભાગ્ય જવલ્લેજ પ્રાપ્ત થતે. આ વાકપ્રહારો રાજા રણુનંદન સહન કરી શક્યો નહિં. તેનું લપંકર હડહડતું અપમાન થતું હતું. તેની ધીરજ ખુટી ગઈ અને તત્કાળ પોતાના આસનેથી ઉઠી ઉભો થઈ રાણી કમળાદેવી પાસે આવ્યો અને એક સરદારના હાથમાંથી આશુક લઈ કમળાદેવીને મારવા માટે ઉગામ્યો. તે બોલ્યો :

“નાટોર રાજનરેશ અને અંગાળપતિનું સખત અપમાન કરનાર રાણી જસ તારી દવે તો જીવતાં ખાલ કિતારવી પડશે. સાધનાન—” આટલું બોલી તે આશુકનો વહાર કરવા ગયો અને ત્યાં તો...

કિશોરીથી આ દ્રશ્ય જોઈ ન શકાયું. મહાદેવી ઉપર થતો સિતમ તેના કલેજમાં ધરી ધા કરતો હતો અને હૃદ ઉપરાંત જ્યાં વાત વધી ગયોલી જોતાં તત્કાળ તે તંબુના અંદરના

બાગમાં દોડી ગઇ અને નાટોરપતિએ ઉગામેલો ચાણુકનો ધ્વાર રોકવા “ખબરદાર” શબ્દનો ઉચ્ચાર કરી રાણી કમળાદેવીની વચ્ચે આવી ઉભી રહી. પણ એક કટકો એ કુમળાદેહ ઉપર તો પડ્યોજ, કિશોરી ચીસ પાડી ઉઠી. છતાં એ પ્રયત્ન બની હતી. તે બોલી:

“મારો. સિતમ વરસાવો. ચાણુ તેટલો. તમારામાં શક્તિ હોય તેટલો.”

અંગાળપતિ અને નાટોર રાજબંધુઓ સંજ્ઞા થાપ આપ ગયા. રાજ રઘુનંદનના હસ્તે પોતાનીજ પુત્રી ઉપર ચાણુકનો ધ્વાર થયો. તેઓ ત્રણે જણા પોતાના આસનેથી ઉઠ્યા, દિંગમુઠ બની કિશોરબાળા સન્મુખ ફાટી આપે બેઠ રહ્યા. કમળાદેવી પણ રાજબાળાના આ વિલક્ષણ કતંબને-પોતાના અત્યેની અદ્ભુત પ્રેમની લાગણીને બેઠ સ્થંભીત બની ગઇ. અને આ બેતાં રાજ રઘુનંદન ત્રાડ પાડી બોલ્યા.

“કાણુ રાજબાળા ! તું શા માટે અહીં આવી છે ?”

“શા માટે ? શું તે સ્વમજવાની બુધ્ધીને વીષયાર્થ પીતાએ ગુમાવી છે ? એ સ્વમજવાની શક્તિ તમારામાં ક્યાંથીજ હોય ? હું ખરેખર ભુલી. એનો ખ્યાલ કરવાની તમારામાં બુધ્ધી હોત તો તમે આવી મહાન પતીવ્રતા શુરી ક્ષત્રાણી ઉપર આવો સીતમ શાના વરસાવે ? પરંતુ “કામા દુરાણાં ન ભય ન લજ્જા.” તમારા જેવા હવસના કીડાઓને ભય કે શરમજ ક્યાં હોય છે ! અજાણે, પીતા તમારા ચાણુકના ધ્વાર મહાદેવી ઉપર નહીં પણ તેનો ખ્યાલ કરવા આવેલી તમારીજ પુત્રી ઉપર સંતોષ ન થાય ત્યાં લગી ઝીંકે રાખો. કેમ અચકાઓ છો ? શું તમારી પુત્રી છે એટલે ? અને આ મહાદેવી ઉપર ધ્વાર કરતાં હાથ આવી શકે છે કેમ ?” બુંદગીમાં કોઇ પણ દીવસ નહીં બેયેલું નાટોર રાજપતિઓએ આજે બેયું. કીશોરીમાં રહેલું આત્મબળ કેટલું અસાધારણ છે તેને રાજ રઘુનંદન આજેજ પરખી શક્યા. છતાં તેને તો એક અચ્ચાંબાજ ગણી દીધું. ભયનું દિગ્દર્શન કરાવવાની જરૂર જણાત રાજ રઘુનંદન કીશોરીને ગભરાવવાના ઉદ્દેશથી બોલ્યો.

“કીશોરી ! તારે વચ્ચે આવવાની જરૂર નથી. બેટા આ તે રાજ્યના કાવાદાવા એવાજ હોય. જા તું તારા સ્થાનકે ચાલી જા. નકામો પીતાના કોપને ધ્વારો લેવો તે તારા જેવી શાણી પુત્રીનું કતંબ નથી જા.”

“જાઉં ? ક્યાં જાઉં ? હું તો મહાદેવીને ખ્યાલવા આવી છું. સ્વમજો. એમ માની લ્યો કે મારું શાણપણ આજે હું ભુલી ગઇ છું. આજે તમે તમારી પુત્રી તરીકે ન માનશો પણ પરાજયના રાજવીની અર્ધાંગના કે દીકરી સમજી મારા ઉપર જુદમ કરો એટલુંજ નહીં પણ મહાદેવી સમાન સતીના શરીર ઉપર મુગ્ધ બની જેવી દ્રષ્ટીએ જુવો છો તેવી હવસી વાસનાની. દ્રષ્ટીએ તમારીજ પુત્રીને જુવો. શા માટે અચકાવ છો ? શું શરીરમાં કાંઈ ફરક છે ? સૌન્દર્ય ધન્ય છે આજે દીધું છે ? શું આ દેહલતા ઉપભોગ માટે લાયક નથી આવી આવી મર્યાદાને તો તમે ભુલી ગયા છો. રાગનો ધમ રાજકર્તાના નીચમે તેની ફજ અને ક્ષત્રીના સુત્રને તો ધોષને પી ગયા છો પછી શું વાંધો છે ? વિકાર છે ! દયાનત છે ! હજારો હજાર વાર. આ મહાદેવી તે તારી પુત્રી છે જ્યારે અન્ય સ્ત્રીઓના શિયળ હુંટવાને અચકાતા નથી. જ્યારે તમે રાજ બની અન્ય રાજવીઓની રાણીની લજ્જા હુંટતા તમારા

દિલ અચકાતાં નથી તો પછી તમારા જેવા અન્ય રાજાઓ તમારી દીકરીની લાજ લેતાં કેવી રીતે અટકશે ? કહો જવાબ આપો.”

કિશોરીના આવા ભયાનક શબ્દોના અવાજ રાજા રઘુનંદનના કાન ફાટી નાંખવા પુરતા હતા. તે ગર્જના કરતાં ખોલી ઉઠ્યો. “રાજકન્યા આટલી બધી વાગધારા તારાજ પિતા રદામે ચલાવે છે. મર્યાદાને ભુલી જઇ અમર્યાદિત શબ્દોન્યાર કરી રહી છે. હા બસ આ મારા અત્યંત લાડપણાતુંજ પરિણામ છે.”

“નહિં તમારા લાડપણાતું પરિણામ નહિં પણ તમારા દુષ્ટ કૃત્યો ખોલવાની મને ફરજ પાડે છે. વડીલો રદામે કેમ વર્તવું. કેવી રીતે ખોલવું તેનું મને પુરેપુરું જ્ઞાન છે. વડીલોને પોતાની વડીલાઇની પદ્ધતિ શોભાવવા કમન્યા-મર્યાદાનાં લક્ષણો જાળવી રાખવાની પ્રથમ જરૂર છે. એ મર્યાદા એ કતંગ્યો વડીલ/પોતેજ અવળાં કરવા પ્રેરાય પછી ન છુટકે તેમનાં સંતાનોને વડીલો રદામે થવા ફરજ પડે છે. સમાનતામાં કતંગ્યમાં જાનતામાં અને વિચારમાં તમે દરેક પ્રકારે ખેવફા નીવડ્યા છો, સારા વિચાર સારી વાણી અને સારાં કતંગ્ય કરવામાં વડીલ પોતાનો ધર્મ ભુલી અવળા માગે સંચારે તો તેનાં સંતાનો જરૂર અળવે જગાડે એમાં નવાઇ શું છે ? હું તમારી રદામે ઉભી રહી આ ખોલું છું-હિંમતથી કહું છું-તમે સોચા હો તો તમારો ખ્યાલ કરો, સત્ય અને નિતીથી, આજી તો પ્રપંચી જનો ગમે તેવું હડહડતું જીકું ખોલવા માટે તો હયાંજ નથી. આ તમારું લાડપણતું પરિણામ નથી પણ તમારાં નરસા કામોતું પરિણામ છે. હવે તમેને ચાહે તે કરો, જોઇએ તો શીર ધડથી જીકું કરો મને તેની લેશ માત્ર પરવા નથી, સત્યને માટે ધર્મને માટે સાચી ક્ષત્રાણીને જાજે એ પ્રકારે આજે હું આ મહાન સતિ માટે મારો પ્રાણ કુર્યાન કરવા તૈયાર છું. ભલે જન જાય પણ જીવતી છું ત્યાં લગી તો તેમને બચાવીશ.”

કિશોર બાળા વડીલોની વડીલાઇની હદ ક્યાં સુધી હોઇ શકે, સંતાનો ઉપર વડીલોનાં અંધનની મર્યાદા ક્યાં સુધી નીબી શકે તેનું સ્પષ્ટ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં ખેલી અને પોતાના પ્રશ્નને પણ કુર્યાન કરવા તૈયાર થઇ ગઇ. આ જોતાં રાજા રઘુનંદન કમળાદેવીને નસાડનાર શુભ મદદગારો તરીકે પોતાનીજ પુત્રીને શંકાશીલ બની નિહાળવા લાગ્યો પણ ત્યાં તો રાજા રામજીવન ખોલી ઉઠ્યો.

“ત્યારે રાણી અને તેની દાસીને નહસાડનાર પણ તુંજ હતી કેમ?”

“હા. હું હતી, મેં એ મહાદેવીને તમારા જલિમ અત્યાચારમાંથી ઊડાવ્યા હતાં. એ તો કહો કે ત્યાં તમે શું કરવા મધ્ય રાત્રીએ પધાર્યા હતા ? દાસીનાં તંબુમાં શું બન્યું હતું ? તમારી શું દશા થઇ હતી ? અને આ મારા પિતા (?) પુછો તેમને પણ પુછો કે તમે રાજા કહેવડાવો છો ? તો રાજના ધર્મસુત્રોતું પાલન કેવા પ્રકારે કરો છો ? તે પુછો ? પુષ્પિમાના ચંદ્રના પ્રકાશમાં હવસી લીલાનો ઉપભોગ કરવા પધારેલા—

“ચુપ” વચ્ચેજ રઘુનંદન ખોલી ઉઠ્યો.

“કેમ ગભરાવ છો ? તમારી નિદ્રાજા બાળનો સંભળાવવાનેજ હું આત્રી છું. તમે જે સત્યની સાક્ષાત મુર્તિ છો અને રાજપધર્મનાં સુત્રોતું પ્રતિપાલન કરો છો તેની આત્રી

કરાવી આપું છું. તમેને મુશ્કેટાટ બાંધનાર તમારી પોતાનીજ પુત્રી હતી. મને લાગ્યારીએ તેમ કરવાની જરૂર પડી હતી. મદ' છે? મદ' હો તો પેલા કેશરીને તે મહાન વિરાટમાને તમારી તલ્વારનું પાણી ખતાવે. સંતાપે, તમારામાં ચકિત હોય તો સંતાપો એ સિંહને. અખળાને શા માટે? અખળા ઉપર સહ કાષ્ટ વિજય મેળવી શકે છે. છનાંચે આ મહાદેવી-અખળા ઉપર જે વિજય મેળવ્યો તે તો ભુલે. તમારા હસ્ત ઉપરનું ચિન્હ તમારા વિજયની નિશાની છે, અને આવે આવે કાકા સાહેબ! પધારો તમારા માટે કહેલું જ શું? અરે હંસ થઈ કાગળ અન્યા શુભામડી દાસીનાં સિંહનું ઉપર જાન ભુલે. ગદા! શરમ ન આવી! તેની નીદ્રાઅવસ્થાનો લાભ લઈ, બ્રહ્મ કરવાની ઇચ્છા રાખતા હતા કેમ! પણ પછી છું થયું! સ્વાયં અને વીષયમાં અંધ અનેલાઓને સદ્યુદ્ધી ક્યાંથીજ સુએ? પણ વાદ સાખજો કે તમારો વીનાશકાળજ હવે નજીક આવ્યો છે.

“બ્રહ્મ થઈ મતિ અરે જેની, વિનિપાત નિમેષ.”

(સરસ્વતી ચન્દ્ર)

જેની સુધ્ધી બ્રહ્મ થઈ જેણે અનીતીના માર્ગે ગ્રહણ કર્યા તેનો વીનાશ જરૂર નજીકમાં હોય છે. હવે હું તમેને છેલ્લો જવાબ આપું છું. મહાદેવીના પુત્ર શ્રીસૂર્યસિંહરાય સાથેજ હું લગ્ન કરીશ અને જે તે ન અને તો જીંદગી કૌમાર્યવૃત્ત પાળી ખતમ કરીશ. તે સાથે તમે લીધેલી શ્રી સીતારામરાયના વંશનું નીકંદન કાઢવાની પ્રતિજ્ઞા રહામે મારી પણ પ્રતિજ્ઞા છે કે જ્યારે હું એ અંગાળી સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમી વીરના વંશનું રક્ષણ કરી મહામહનમર ઉપર પુનરુપી તેનાજ વંશનું સ્થાપન થયેલું જોષ્ઠ ત્યારેજ હું કહીશ કે હું નારાયણપતિની રાજકન્યા હતી. ત્યાં લગી નહીંજ. હું તો અત્યારથીજ એ વીર પિતાના પુત્ર સાથે વરી ચુકી છું. અને તેટલા માટે મેં સત્યનો માર્ગ અખત્યાર કર્યો છે.”

પુલ્લે પુલ્લે સત્ય બાખતનું સમર્થન કરતાં અને પિતાની રહામે પુત્રીએ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા જાહેર કરતાં નીડરતા પુવંક રાજબાળાએ શબ્દોત્તર કર્યો અને નારાયણ રાજબંધુઓ ક્રુણ્ણ હાથા, પુત્રીની આ લયંકર પ્રતિજ્ઞા? એ સર્વની વિચારમાળા તુટી અને રાણી કમળાદેવી વચ્ચેજ પોકાર કરી બોલી.

“જવાહો રાજબાળા! તમારા પિતાની વીરહ તમારે હથીઆર ઉઠાવવાની જરૂર નથી. મારે અને મારા પતિનું મારા વંશનું રક્ષણ પરમાત્મા કરશે પ્રભુએ જે ધાયું” હશે તેજ થશે. આવા ક્ષુદ્ર મનુષ્યોની લેશ માત્ર તાકાત નથી. કે કાષ્ટ પણ મનુષ્યનો સંહાર કરી શકે યા પ્રાણ છીનવી શકે મારે ખાતર તમારા પિતા રહામે દુશ્મનાઈ ન કરો.”

મહાદેવીના શબ્દો સાંભળી રાજકન્યા રિમત કરી બોલી: “મહારાણી! ક્ષત્રીયોનો એ ધર્મ છે કે સત્ય માટે ગમે તે મનુષ્ય રહામે શીર શાટે પણ ઝાઝમવું. એમાં ક્ષત્રીય જીવનની સાચકતા કિંવા ધર્મરક્ષણ છે. આપ મારી ચીંતા ત્યજ દો: મારા પિતા રહામે મેં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સર્વથા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રાણની આહુતિ આપવી પડે તો પણ શું થયું? પિતાએ પોતાની જનેતાની કુખ લજવી છે પરંતુ હું મારી જનેતાની કુખને દિવાલું તોજ મારે જીવન સાકલ્ય થયું: માની શકાય.”

મહાદેવી રાજબાળાના આ શબ્દો સાંભળી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ અને નાટોરપતિને ઉદ્દેશી બોલી:

“નાટોર રાજપતિ ! આખો હોય તો બોલો, બુધ્ધિ હોય તો વિચારો કે તમારા કરતાં આ એક બાળીકા કેટલા સદ વિચારો ધરાવનારી, ધર્મ પ્રત્યે માનની દ્રષ્ટિથી જોનારી, પોતાની સંભાવિતને પ્રાણથી પણ અધિક ચાહનારી અને જનેતાની કુખને દિપાવનારી બાળા વધુ પોતાની ઉચ્ચ દેશને રક્ષમણે છે. પોતાનું કુળ કેવા પ્રકારે ઉજ્જવળ અને તે બાળુવાની તેનામાં સંપૂર્ણ શક્તિ છે તેજ બાળાના તમો પિતા કેવું દુર્ગચરણ આદરી રહ્યા છો ? તેનો કષ્ટ પણ ખ્યાલ આવે છે ? છતાં જો તમારે મારો પ્રાણ લેવો હોય, તમારે મારી પ્રતિજ્ઞાને સંપૂર્ણ પાળવી હોય તો બેશક તવના સંજોગે તલવાર ઉઠાવો, આ સ્ત્રી પોતાના શરીરને અર્પણ કરી દેવા તૈયાર છે.”

“અસ જોઈ નતિજો આવશે અને આ ઉદ્ધત અનેલી છોકરીને બંદીવાન બનાવવાની મને ફરજ પડશે. કોણ છે હાજર ?”, રાજ રાધુનંદને પહેરેદારને હુકમ કર્યો અને તત્કાળ ચાર સરદારો અંદર ધસી આવ્યા. નાટોરપતિએ આજ્ઞા કરી.

“આ છોકરીને બંદીવાન બનાવો અને તેનાજ તંબુમાં સખ્ત પહેરા નીચે રાખો કે કમીય જવા પામે નહિ યા છટકી શકે નહિ. જો તેના માટે જરાય ગફલતીમાં રહેશે તો મોત તમારા માટે જરાય દુર નથી તે યાદ રાખજો.” નાટોરપતિની આજ્ઞાનો અમલ થયો. ચાર સરદારો રાજબાળાને ઘેરી ઉભા રહ્યા કિશોરી ખીન્નવદને મહારાણી સમક્ષ જોઈ રહી અને અશ્રુપાત કરતાં બોલી: “મહાદેવી ? ધન્યર ઉપર વિશ્વાસ રાખો. તે તમારી લજ્જાનું રક્ષણ કરશે. સત્યનો બચ થશે. પાપીઓનો અંતે તો વિધ્વંસ થશે. હું તો જાઉં છું પણ મેં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા હું એક દિવસ જરૂર પુર્ણ કરીશ અને મારા પિતાના આવા અમાનુષિક અત્યાચારનો અદલો જરૂર લઈશ.” આ પછી તે રાજ રાધુનંદન અને રામજીવન પ્રતિ દ્રષ્ટિ રાખી બોલી:

“પિતાશ ? કાલે તમો મારા દેહને બંજરોથી બચડો પણ આ હૃદયને કેવી રીતે બંધનમાં બાંધી શકશો ? હું તો જાઉં છું પણ જતાં જતાં એ કહેની જાઉં છું કે એક દિવસ તમારા પાપકર્મોનો ધોર અદલો ધન્યર તમોને જરૂર આપે અને તે મળે એવું હવે ઇચ્છું છું, પિતાના પુરાને પુત્રી કદિ ન ઇચ્છે પણ લાચાર. સમય મને આવા શબ્દો બોલવા ફર્જ પાડે છે. હવે મારી તમને જતાં જતાં છેલ્લી ચિનંતી એ છે કે જો ધન્યરથી ડરના હો, ક્ષત્રી ધર્મ રક્ષમણની બુદ્ધિ—પુત્રીનો ઉપદેશ જરા પણ તમારા દિલમાં ઉતર્યો હોય. સારા સારનો વિચાર કરવાની તમારામાં શક્તિ હોય તો આ પવિત્ર મહાસતિને તેના પતિ પાસે પહોંચતી કરો એજ મારી ચિનંતી છે અને નહિ તો યાદ રાખજો કે અજાણના દિવો સંતાપનાથી તેમના અભિલાસને શીરે વેરી લેશે એટલુંજ નહિ પણ તમારો સત્તાનો મદ લાજવારમાં ઉતારવા પ્રભુ શક્તિમાન છે. તે શાહોનો શાહ-રાજાઓનો રાજ મદાન પ્રભુ તમારા દુષ્ટ કૃત્યોનો અદલો એક દિવસ જરૂર આપશે. અસ મારી ફર્જ પુરો થઈ. હવે હું જાઉં છું. મહાદેવી આ દિકરીના પ્રજ્ઞામ.” જતાં જતાં એ બાળા મહારાણીના કંઠે વળગી અશ્રુપાત કરવા લાગી. દુઃખી દિલે તે તંબુની બહાર જવા નીકળી અને તેજ પળે તંબુમાં એ સરદારો મમરાયેલા પ્રવેશ કરી બોલ્યા:

બાલને પુટી

આપનારું...



લાંબા, કાળા, સુંદર અને
મુલાયમ વાળ માટે 'હીરપરા'નું
બ્રાહ્મી હેઅર ઓઇલ સચોટ
પુરવાર થયેલ છે.

બહારગામ એજન્ટો
જોઈએ છે.

મુંબઈના એજન્ટ:-

વીઠલદાસ
નારણદાસ
જુમામરજીદ
મુંબઈ નં. ૨.

આયુર્વેદીક

દવાઓ માટે

૪૦ વર્ષોથી

સુપ્રસિધ્ધ!

ઊંઝા ફાર્મસી

કાલબાદેવી, મુંબઈ, ૨.

એજન્ટો જોઈએ છે.



કિં. રૂ. ૧.

“નામદાર જુદમ થયો. અલિભસિંદનો નાશ થઈ ગયો. સિતામયરામ વિજયેશ્વરની મધ્યરાત્રીએ અચાનક ચઢી આવ્યો, કિલ્લો કબજે કર્યો અને આપણા તમામ અરસારોનો સંહાર થઈ ગયો. મદમદપુર સિતારામરાયની સ્થાપનનામાં ગયું.”

આ દુઃખદ સમાચારે જાવણીમાંનું વાતાવરણ ફેરવાઈ ગયું. બંગાળપતિ અને નાટોર રાજપતિ બંધુઓના શીર ઉપર વજ્રવાન થયો. આ ભયાનક સમાચાર સાંભળી એ દેખના મનુષ્યો અંધ બની ગયા હોય તેમ જણાયું. આ શું ભયાનક અનર્થકારક ઘટના ? શું મદમદ પુર ગયું ? આટલા મનુષ્યોનો સંહાર અને સંગ્રામ ખેડ્યા પછી જે મદારાજ્યને હારે હતું તે કશ્ચવારમાં શુભાવેલું જોતાં જે ત્રીપુટી નિરાશાની ઘેર ગર્તામાં ફૂળી ગઈ અને એક-મેકના સામે જોવા લાગ્યા પોતાના શુભાવેલા રાજ્યની પુનઃ પ્રાપ્તિના આનંદદાયક સમાચાર સાંભળી મદારાજ્યો કમળાદેવી દાઢ અનેરા આનંદમાં આવી ગઈ અને પ્રશ્નનો પાક માની પોતાના પતિનું અને પુત્રનું રક્ષણ કરવાની પ્રાર્થના અંતરર્ત્ત કરવા લાગી. અને તે સાથે રાજ્યાળા પણ ધણીજ ખુશી થઈ પોતાના વચનોનું ઉલ્લંઘન કરનાર પિતાની નીચ મઢવા કાંક્ષાઓ તેમના દુર્વર્તનોનું ઠેકું પરિણામ આપ્યું તેને તાદ્રસ્ય ચીતાર નજરે પડતાં તે બોલી:

“જુલો મારા શબ્દોનું તત્કાળજ ફળ નજરે જુલો પિતાજી. જવા દ્યો આ રાજા શાસની દુર્વાચ્છના આ કબ્જાગિનો જવાળામુખી અત્રેથીજ શાંત કરી સંપ અને સુલેદ કરી, જે મદાબાહુની મૈત્રિ તેની દોસ્તી બાંધી પોતાના રાજ્યમાં પ્રવાણ કરી આવ તેમાં દંજી તમારી શોભા છે તેમાં તમારી સંભાવિતનું સંરક્ષણ છે. તેમાંજ તમારી નામના છે અને નદિ. તો તમારો વિનિષાત જરૂર થશે. જે તમારી બાળકીના શબ્દો ખાંસ ધ્યાન રાખજો. હું જાણું છું થોડાં દિવસોમાં તે કરવા સ્વતંત્ર છે. પિતાજી પ્રણામ, મદાદેવી પ્રણામ.” આટલા ઉપદેશનો વચનોનો ઉચ્ચાર કરી રાજ્યાળા તંબુ છોડી અહેરેદારો સાથે આશી ગઈ. અને સ્વે નજી નિયારમાં અરકાવ બની મોન ધારી ઠેસા રહ્યા. પરંતુ સમયને ગણનારો નવાજ વધુ વખત બોલી ન શક્યો. અને તે સંપુણ એકજ નિશ્ચય કરી બોલ્યો:

“નાટોરનેશ ! જેમ વિચાર કર્યે કંઈજ વળે નદિ દવે તો આ પાર કે પેસે પાર એકજ સિધ્ધાંત હોઈ શકે. કાં તો સિતામયરાયનું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કરીને તમારી પ્રતિમા પૂજી કરવી થાતો સંગ્રામમાં પ્રાપ્તની આદૃતિ આપવી. આવી મારી તમને જેજ સલાહ છે કે સહવાર થતાં સર્વ સૈન્યને લઈ યુધ્ધ સામગ્રી સાથે કિલ્લા પ્રતિ પ્રવાણ કરી જવું. અને હું સાહોન શાદ ફરેખશીર પાસે દિલ્લી જઈ આ દહીકત બહેર કરી અન્ય સૈન્ય લઈ મારે આવું છું. તે સાથે આ જેસોર છૂલ્લાનું ભુલભુલ પણ શાદના જનાનાને સંપૂર્ણ રીતે આપનાર હોવાથી તે શાદના ચરણોમાં ભેટ ધરીશ અને તેથી તમેને પણ અધીક લાભ કિંતા તમારે શ્રેય થવા ઉત્તમ સાધન બનશે અને દિલ્લીનરેદાની મહેરબાની મેળવી શકશો. કરો ! તમેને આ બાજતમાં કાંઈ વાંધો છે ?”

બંગાળપતિનું કથન સાંભળી નાટોરરાજ બંધુઓ દર્શાવેલમાં આવી ગયા અને તેને નવાજના કથનને માન્ય રાખ્યું. રાખી કમળાદેવી બંગાળપતિના કથનને સાંભળી ધણીજ ખુશ થઈ એટલા માટે કે દિલ્લીનો મુલતાન પોતાના પતિનો છવગળ દોસ્ત હતો. અને

હકીકત તેની સમક્ષ રજુ કરી ન્યાય માંગવાની અને આવા શયતાનોને શીક્ષા કરાવવાની જ તેના અંતરની તમન્ના હતી. તેથી તે વધુ ખુશી થઈ. નાટોરપતિએ એમજ ધારણું કે દીલ્હીના શહેનશાહના જનાનાનું નામ માત્ર સાંભળતાં રાણી કમળાદેવી ખીલ ખનશે કિંવા ઉશ્કેરાશે. પણ તેમાંનું કાંઈપણ ન જોતાં ઉલટું તેના મુખાવિંદ ઉમર પ્રસન્નતાની છાયા છવાએલી નિહાળતાં તે વધુ વિચારમાં પડી ગયો. અંતે એ નિશ્ચય થયો કે પ્રભાત યતાં આજની રાત્રી છાવણીમાં જ ગાળી ખીજે દિવસે સવારે નાટોર રાજઅંધુઓએ સૈન્ય અને સંગ્રામની સામગ્રી સહિત મહમદપુર નગર ઉપર ચઢાઈ લઈ જવી અને ખીજી તરફ કેટલાક સરદારો સાથે રાણી કમળાદેવીને લઈ નવાખે દીલ્હીના માર્ગે પ્રયાણ કરવું. તે સમયે રાણીને અંદીવાન બનાવી જે તંબુમાં તેણીને પ્રથમ રાખવામાં આવી હતી ત્યાં બહુજ સાવધાનપૂર્વક લઈ જવામાં આવી અને આ મંત્રણાગૃહમાંથી ત્રીપુટી પથ વિસર્જન કરી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

એક મુન્શી સાહેબ કહી ગયા છે કે:—

અઝીઝ આંમ ગયે, અહલે ઇતલામ ગયે,
જીતને આયે સો તમામ ગયે,
મગર ઉન્હીકા આના ઠીક હુવા,
જો નેક નામ ગયે, ઐર નેક નામ રહે.”

દિલ્હીના શાહ ફરૂખશીરના જીવન ઇતિહાસમાં, તેના રાજ્ય શાસનના સમયમાં, તેની જીંદગીની ઉજ્જવળ-જ્યોતિષ્માત ભરી શોભા આપનાર, અને ભવિષ્યના ઇતિહાસ વેત્તાઓનો, પોતાના રાજ્યકાળની એકજ ઘટના કે જે-હિંદુ-મુસ્લિમ-હિન્ન જાતિઓ વચ્ચેના અદ્ભુત પ્રેમ-સંપ અને શાંતિના વાતાવરણને છવરાવી દીધું હતું, તે ઐતિહાસિક બનાવનો ઉલ્લેખ, ખરેખર તેના નામને કામને અને પદ્ધતિને મહાન શોભા આપનાર નીવડ્યો હતો. ઇતિહાસ વેત્તાઓને એવી પરમ સુંદર ઘટના આલેખવાની જે તક મળી અને તેથી દિલ્હીસમ્રાટ શાહ ફરૂખશીરની નામના અંગાળના ઐતિહાસિક બનાવથી જે અમર બની ગઈ તેવી એક પણ ખીજી ઘટના તેના રાજ્યશાસનના કાળમાં ક્યાંય જોવામાં નથી આવતી.

‘ગમાજી’ ના એક વિશ્વ વિખ્યાત ‘કાવ્યતીથ’ શાસ્ત્રીજી કે જેઓનું શુભ નામાંભિખાન શ્રી રાધારમણ શર્મા છે, તેઓ એક પત્રમાં લખે છે કે:—

“એક ઐર ત્યાગિયોંકે ત્યાગડા અપૂર્વ દ્રશ્ય,
ઐર સ્વત્વ પ્રાપ્તિ હેતુ સુંદર પ્રયાસ” હૈ.”

દિલ્હીસમ્રાટ શાહ ફરૂખશીરે આવો એકજ સુંદર પ્રયાસ હિંદુ-મુસ્લિમની એકતા માટે સંપ અને સુલેહના ખીજ વાવવા માટે અઠંગ પ્રયાસ કર્યો હતો. ઘણાંયે હિંદુ રાજાઓને તેણે પોતાના અસીમ પરાક્રમથી નમ્રાણ અંદીયા બનાવ્યા હતા. પણ એ વીર પુરૂષોના નિરતવની કદર કરનાર બહુજ ચાલાક કદરદાન શહેનશાહ હતો. અંગાળના બદાદુર વિર શ્રી. સિતારામરાયને માવી અંદીયો બનાવવાના અને તેનામાં કેટલું બળ સામર્થ્ય છે તે જોવા માટે ઘણીયેવાર

એવા પ્રસંગો તેણે ઉપસ્થિત કર્યા હતા અને આગાઓ આપી હતી. એટલું જ નહિ પણ પોતે શુધ્ધા તેની રહામે યુદ્ધક્ષેત્રમાં ઉતર્યો હતો. છતાં એ મહાઆહુના પરાક્રમેને જોઈ લશ્કોજ પ્રસન્ન થયો હતો અને કદર કરી જેસોર જીલ્લાની અખુટ સમૃદ્ધિ-રાજ્યના સ્વતંત્ર માલીક તરીકે જાહેર કર્યો હતો. સાથે પોતે તેના તરફ એટલો આકર્ષાયેલો હતો કે સમયે સમયે શ્રી. સિતારામરાયને તે દિલ્હીના શાહી મહેમાન તરીકે પધારવા આમંત્રણ આપતો અને એક વખતનો કટો દુરમન દિંદુ રાખતો જીરગળ દોરત ખની ગયો હતો. આવી પ્રતિભા, આવું પરાક્રમ, આવી દોસ્તીનો સાથ દેવા લાયક અત્યુત્તમ ગુણો માત્ર તેણે શ્રી. સિતારામરાયમાં જોયા પરંતુ આ દોસ્તીનું સ્વરૂપ અન્ય રાખ્યો માટે વિષે સમાન યશ પડ્યું હતું. અને તેથી જ નાટોરપતિના દિલમાં ઈર્ષ્યાગિનનો જ્વાળામુખી પ્રગળ્યો હતો એ આપણે “દિલ્હી દરબાર” માં જોઈ લીધું હતું. અરવુઃ પણ તે પછી આખી જો પ્રસંગ તેના જીવન ઇતિહાસમાં તે અમર જ રહી ગયો. દિલ્હી સમ્રાટથી અત્યંત ગુપ્ત રીતે જગાવેલો. શ્રી. સિતારામરાય રહામેનો નાટોરપતિ રાજાજીએનો જળવો અને અંગાણપતિએ તેમાં દીધેલો હાથ. તેનાથી નિપજેલું પરિણામ દિલ્હીના સમ્રાટથી અજ્ઞાત નહોતાં જ. પણ જ્યાં સુધી પોતાના દોસ્ત શ્રી. સિતારામરાય તરફથી આ બાબતના સમાચાર કે મદદની માંગણી ન થાય ત્યાં લગી તેણે ચુપકીદી અખત્યાર કરી હતી. એટલા માટે કે તેને આ પ્રસંગે આવા શયતાનોને એવા વિર પુરૂષના હાથે જ શિકરત આપવાનો વિચાર હતો, અને કદાચ જે શ્રી. સિતારામરાય માટે હાંધપણ અનર્થકારક ધટના ઉપસ્થિત થાય તો એ અણીને વખતે સંપૂર્ણ સાથ દેવાનો પોતે ગુપ્ત નિશ્ચય કર્યો હતો. છતાં આ યુદ્ધના સમાચારની એક પણ બાબત ન તો નાટોરપતિએ કે અંગાણપતિએ દિલ્હી સમ્રાટને પહોંચાડી હતી અને તેથી આ ત્રણે રાજવીઓ ઉપર આવો અસંતોષ પ્રગટાવવા વિનાશરણ યુદ્ધ કરી અનેક સૈનિકોનાં જીવ લેવરાવી, યુદ્ધમાં લોહીની નદિઓ વહેવરાવવા માટે વધુ ક્રોધી બન્યો હતો. પરંતુ કુદરતે દિલ્હી સમ્રાટ શાહ ફરખશીરના જીવન ઇતિહાસમાં અને તેના નામને ઉજ્જવળ કરવા માટે આગળથી જ વિધાતાએ જે ધટના ઘડી રાખી હતી તેનો સમય આપોઆપ આવી પહોંચ્યો અને શાહે પોતાનું નામ ઇતિહાસના પાના ઉપર સુવર્ણક્ષિરે નેંધાવી દીધું. એક બાજુએ મહમદપુર નગર ઉપર રાખ રથુનંદન અને રાંમજીવન ચઢાઈ કરવા પ્રસ્થાન કરી ગયા. બીજી તરફ નવાબ મહાદેવી કમળા-કુમારીને લીધે દિલ્હી કંટલાક સમય પછી આવી પહોંચ્યો. દિલ્હી દરબારમાં નવાબ મુશિદ કુલીખાનું અયાનક આવાગમન શાહને કાંઈક આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બનાવી દેવા પુરતું હતું. એક ખાસ આગાથી દિલ્હીનાં દરબાર ભરવામાં આવ્યો. દરેક દરબારીઓ પ્રજાજનો ઉંચી પદિને શોભાવનારા વીર પુરો, આજના દરબારને કાંઈક વિચિત્ર પ્રકારથી નિહાળતા હતા. કારણકે એવું એક પણ કારણ નહોતું કે જે માટે સમગ્ર દિલ્હી દરબાર ભરવાની જરૂર રહે. આજના આકસ્મિક દરબારમાં શું શું બનવાનું છે તેની ગણતરી ખુદ શાહે જ કરી હતી. આ દરબાર ભરાવવામાં તેનો એક ખાસ હેતુ સમાયો હતો. અને એ શુદ્ધ રહસ્યથી ટાંધપણ વ્યક્તિને તેણે જાણ કરી જાહેર કયું નહોતું.

દરબારનો સમય થતાં નિત્ય નિયમાનુસાર સર્વ દરબારીઓ દિંદુ સામંતો દરેક રાજ્યનાં પ્રતિનિધીઓ દિલ્હીના બહાદુર મુખ્ય યોદ્ધાઓ પણ આવી પહોંચ્યા પછી શાહનું આગમન થયું. અને મહેલે કુનિશ બળવી તેને માન આપ્યું. આજે ખાસ નૃતિકાઓ બોલાવવામાં આવી હતી. આ દરબારમાં આજે એક નવી વ્યક્તિ સૌને મોખરે વિરાજી હતી. અને સમસ્ત

દરબાર તેનેજ નિહાળી રહ્યો હતો. આવી એક મહાન શક્તિના આગમનમાં જરૂર કાંઈક ક્ષેત્રો ભેદ સમાયેલો હોય કેાઈ મુત્સદ્દી વર્ગ માનતા અને શું હકીકત હોય તે જાણવા તેઓ ઘણા આતુર હતા.

દિલ્હી દરબારમાં એ નૃત્ય ગાનનો જલ્સો પુરું થતાં શાહે અંગાળપતિને પ્રથમજ પ્રશ્ન કર્યો.

અંગાળપતિ ? આપનું આગમન અચાનક શા કારણથી થયું છે ? અને આપ જે અમુદય વસ્તુ લાવ્યા છે તે શું છે ?”

‘નામદાર !’ શાહે સુવત્તાન ગરીબ પરવર આપ એ જાણી લેવાજ ખુશી થશે કે જેસોર જીલ્લાનું એક અમુદય જવાહીર હું આપને માટે અત્યંત પુરુષાર્થ કરી છતી લાવ્યો છું. જેસોર જીલ્લાનો સ્વતંત્ર રાજા શ્રી. સિતારામરાય, કેવો ટેકીલો અને સ્વરાજ્યમાજિમાની છે એ આપનાથી અજ્ઞાત નથી. પરંતુ એ સાથે તેના ઉધ્ધત સ્વભાવને પણ જુદી જવાનું નથી. નાટોર રાજનરેશ રાજા રઘુનંદન અને રામજીવન સમાવીર રાજવીઓનું અને માફ અપમાન તે સાથે આપ સમા શહેનશાહનું પણ હાલકું. અપમાન થયેલું મારા જાણમાં આવતાં હું ખરેખર અત્યંત ઉશ્કેરાઈ ગયો હતો. ત્યાંજે જેમ થોડા લાગે તેમ વાન ગોઠવવા માંડી કે જેથી ખુદ શાહ પણ શ્રી. સિતારામરાયનો જે દોસ્ત હતો તે દુશ્મન બની જાય. શાહે પ્રશ્ન કર્યો.

“એવી શું ઘટના બની કે જેથી તમે રાજવીઓનું અપમાન કરવાની જરૂર પડી ?”

“મુલક માલીકાં તેજ હું કહું છું. નાટોર રાજ્યપતિ અંધુઓએ પોતાની એકની એક કન્યા ગુણીયલ બાળા કિશોરીનો વિવાહ સંઘ સિતારામરાયના પુત્ર સાથે કરવા માટે વિચાર કરી આ માંગણી કબુલ રાખવા તેના દરબારમાં ખુદ નાટોરપતિના બુધ્ધિમાન અને શાંત પ્રકૃતિના પ્રધાન ગયા હતા. પણ એ માંગણીનો અસ્વીકાર કરતાં શ્રી. સિતારામરાયે કહ્યું ‘દિલ્હી શહેનશાહના ગુલામ રાજવીની કન્યા મારા પુત્રના વિવાહ માટે ન શોભે’ છતાં પ્રધાન અતિ વિનયપૂર્વક વતન ચલાવ્યું અને કહ્યું : ‘જો તમે આવું દિલ્હી સમ્રાટ કે જેઓ શાહના શાહ છે તેમનું અપમાન કરશે, નાટોરપતિની માંગણીનો અસ્વીકાર કરી તેમની સંભાવિતા ઉપર હાથ નાંખશે તો પછી અમારે અંગાળપતિને આ બાબત જાહેર કરવી પડશે. પરંતુ એ અભિમાનમાં અંધ બનેલા રાજાએ અંગાળપતિ તો મારો ગુલામ છે તે સાથે દિલ્હીનરેશને મને ડરજ નથી. આટલું જણાવી એ વિનય અને વિવેકથી વતનારા પ્રધાન ઉપર તેણે અપાર જીદમ ગુજરેલ અને સાથે ગયેલો બ્રાહ્મણ એ બંને જણા જીવ બચાવી નહાસી છુટ્યા. આ બાબતના સમાચાર મને મળતાં નાટોરપતિની ઇચ્છાને માન આપી હું તેમની મુલાકાતે ગયો અને એવા નિર્લજ્જ રાજાને પરાજય કરી તેનું રાજ્ય દિલ્હી સમ્રાટના હસ્તમાં અર્પણ કરી દેવાની ઇચ્છાથી એક યુદ્ધ થયું. અને તેમાં એ ઉધ્ધત સ્વભાવનો રાજા જીવ બચાવવા તેના પરિવાર સાથે નહાસી છુટ્યો અને ગોપની ગુલામી સંતાપ ગયો. અને અમે જેસોરનું મહામંદપુરનું રાજ્ય અમારે સ્વાધીન કરી તેના ઉપર રાજ્ય કારભાર ચલાવવા માટે રાજા જાલિમસિંહને નિયુક્ત કર્યા. પરંતુ થોડાજ સમય પછી તેણે જુપી રીતે કદલાના ગુપ્ત દ્વારથી પ્રવેશ કરી રાજા જાલિમસિંહનો નાશ કરી નાખ્યો. અને એક બાજુએ તેની રાણી કમળાદેવી અમારો નાશ કરી નાંખવા પાંચસો સરદારો સાથે એક રાત્રે અમારી ઊંચણીમાં આવી. પરંતુ

સુભાગ્યે અમી ત્રણે રાજવીઓના પ્રાણ ખુદાએ બચાવ્યા અને રાણીને ક્યદ કરવામાં આવી. રાજ બલીમસિંહના આજ સમયે મૃત્યુના સમાચાર મળતાં નાટોરરાજબંધુઓ પુનરપિ શ્રી. સીતારામરાય ઉપર ચઢાઈ માટે સંચર્યા અને હું રાણી કમળાદેવીને ક્યદ કરી એના દંડ તરીકે તેણીને.....”

નવાખ એ શબ્દો પુરુષ કરે તે પહેલાં તો એક ધુરખામાં છુપાયેલી વ્યક્તિ પોતાની અદ્ભુત, પ્રતિભા અને વાણીનો ઉચ્ચાર કરતી દરખાસમાં પ્રવેશી બોલી:

“અસ-તમારી જખાં ત્યાજ અટકાવી દ્યો. હડહડતું જીહું-અને દિલ્હીના સમ્રાટને ઉશ્કેરી મુકી-એ સલા નેક વિર. હિંદુવાલિમાત્રી-સંપ અને શાંતિના ચાહનાર હિંદુ રાજને નિંદાના આરોપોથી કલંકિત બનાવો. શકિત હોય તો આ શાહોના શાહ સમક્ષ સત્ય બાબત રજુ કરો અને નહિં તો-હું પોતે સર્વ બાબતોની સત્યતાની સાક્ષી સાબીત કરી આપીશ.”

આગતુક વ્યક્તિના શબ્દોચ્ચારે દરખાસમાં ગંભીર વાતાવરણ ઊભરાવી દીધું. નિઃસ્તબ્ધતા અને અદ્ભુત શાંતિ દિલ્હી દરખાસમાં આવી કોઈ પણ સાથે નહોતી છવાઈ. આજનો આ પ્રસંગ કોઈ અલૌકિકજ નીવડ્યો. આ આગતુક વ્યક્તિને હિંદોશી સમ્રાટ બોલ્યો:

“ધુરખામાં છુપાએલ વ્યક્તિ ! પ્રથમ તું કાણ છે તે બહેર કર. અને આમાં સત્ય શું છે અને શું બનાવ બનેલો છે તે નીવેદન કર.” દિલ્હી સમ્રાટ અતિ નમ્રતાપૂર્વકતું બોલતું આતંત્ર અસરકારક હતું. અને તેથી એ ધુરખાધારી વ્યક્તિ વિનયપૂર્વક બોલી: “ઓ શાહોના શાહ ! જે તમારા દિલમાં રહેમ હોય સારાસારનો વિચાર કરવાની શકિત હોય, જે કુરાને શરીફના ઠાનુનો માટે માન હોય તો હું ઇન્સાફ ચાહું છું. મને ઇન્સાફ આપો. ખંગાળપતિ ! ઓહ ! તેણે કહેલી બાબતમાં એકેએક શબ્દ જીહાણથી ભરેલો છે. શ્રી. સિતારામરાયે પોતાની વાણી અને પોતાનાં વતનને લગભરે તેવો એક પણ શબ્દોચ્ચાર આપના માટે ક્યાંજ નથી. નાટોરરાજપતિની કન્યાનો સ્વીકાર કરવો યા ન કરવો એ મહંમદ પુર નરેશની મુનસીની વાત છે, પરંતુ આ ખોટું તરકટ જે ઉમું કરવામાં આવ્યું છે તે તો તદ્દન આપને ઉશ્કેરવા ખાતર છે. આપ એ મદાખાહુના અત્યંત પરિચયમાં આવેલા છે પરંતુ નવાએ તેની રાણી માટે જે કશું તે પણ સદંતર અસત્યથી ભરપુર છે, પુછો તેમને પુછો કે રાણી કમળાદેવીને બંદીવાન કેવી રીતે બનાવી તેમાંથી તે મુક્ત કેવી રીતે થઈ, નાટોરપતિની રાજકન્યાએ શું શું કયું ? અત્યારે એ બાળા બંદીવાન કેમ થઈ અને રાણી કમળાદેવી ઉપર અમાનુષિક અત્યાચાર કેટલા થયા ? દગાથી કેવી રીતે પકડવામાં આવી ? પુછો ઓ શાહ ! આ હકીકતોના તેનાજ મુખે જવાબ માંગો !”

દિન અને દયાદ્ર સ્વરે એ વ્યક્તિએ આટલું કહેતાં શાહ વિસ્મય પામ્યો, તે બોલ્યો.

“બહેખર, જરૂર આ વાતમાં હિંદુ રહસ્ય સમાયું છે. પણ તું કાણ છે ?”

“હું કાણ છું ? જીવો ખાત્રી કરો.” આટલું બોલતાંજ એ ધુરખાધારી વ્યક્તિએ પોતાના મુખ પરથી ધુરખો દુર કર્યો અને સર્વ સલા સ્તબ્ધ બની ગઈ. તે બોલી.

“આપના પ્રિય મિત્ર અને મહંમદપુરનગરના સ્વતંત્ર રાજની રાણી કમળાદેવી.”

“કોણ કમળાકુમારી ? આ શબ્દોચ્ચાર કરી શાહ આસનેથી તત્કાળ ઉભો થઇ નીચે ઉતર્યો અને એ મહાદેવીના ચરણમાં નમન કરી ઉભો રહ્યો. “દેવી ! આ ‘કેવી અનય’કાગઢ ધટના ! આ શું દુર્ગત થયું ! નવાજ સાહેબ...”

વચ્ચેજ નવાજ પોતારી ઉઠ્યો.

“નામદાર ! આ જેસોર જીલ્લાનું બુલબુલ લડાઇના દંડ પેટે હું આપને અપાશું...”

“અસ યુપ કરો. એક પણ શબ્દોચ્ચાર કરશો તો શાહના કાપને શીરે વેરી લેશો. રાણી શું સ્વત્વ છે તે જાહેર કરો.”

એ દેવાંશી દેવીનું સત્ય કથન સર્વસ્વ સાક્ષરતાં દિલ્હીને શાહ અત્યંત નાટોરપતિ અને અંગાળપતિ ઉપર કાપાયમાન થયો અને કમળાદેવીને ઉદેશી બોલ્યો.

“મહારાણી ! તમે મારાં બહેન છો. આપ લેશ માત્ર ભય ન રાખશો. શાહ ફરખશીર પ્રભની વહુ દિકરીઓને પોતાની બનેતા કિંવા બહેન તરીકે લેખે છે અને આપ તો પ્રિય શ્રી. સીનારામરાયનાં ધર્મપત્ની એટલે મારાં તો બનેતા તુલ્ય છો, મહાદેવી-આપ જરા પણ દિલમાં ભય ન ધારશો દિલ્હીનો સમ્રાટ અદલ ઇન્સાફ કરશે. આ પછી તે અંગાળપતિ રક્ષાને વકુલદ્રષ્ટિ કરી બોલ્યો.

“નવાજ સાહેબ, પ્રથમ બુલ તમારી છે, આ યુદ્ધના સમાચાર મારાથી અગ્રાત રાખવામાં તમારો અને નાટોરપતિનો કાષ્ટક ગુપ્ત હોવો, એ હું જાણી શકું છું. છતાં હવે આ સંગ્રામને અંધ કરવાની તમને આજ્ઞા છે અને જેમ અને તેમ આપજ વહેલા સિધારી સુમેદ જાહેર કરો અને એ હિંદુવાલિમાની રાખતું રાખ તેને પાછું સોંપો. મહારેવી ! હું આપને કાષ્ટપણ શત વગર મુક્ત કરું છું. હવે આપની શું ઇચ્છા છે ! તે જણાવો !”

રાણી આ જાંમળી શાહને ધન્યવાદ દેતી બોલી “બસ શાહ ! તમારી વાણી અને વતન ખરેખર નિરાળાજ સરખાં છે. આજે તમેએ નિદિહ સમ્રાટ શાહોના શાહની ઉપાધિને શોભાવી છે એ માટે આપની હું આભારી છું. આપને શુભાસિધ દઈ છું. આપ મને મુક્ત કરો છો એટલે હવે તો હું એ યુદ્ધમાં મારા પતિને સત્વર મદદ આપવા જવાની ઇચ્છા રાખું છું. દુરમતોને તેમના અપરાધનો દંડ આપવા મારું જીવન તરસી રહ્યું છે. માટે ફરમા કરી મને મારા પતિ પાસે સત્વર પહોંચતી કરવા મારી આપને નમ્ર પ્રાર્થના છે.”

શાહે રાણીની ઇચ્છાને માન આપ્યું અને તત્કાળ એ વિર રમણીને કેટલાક સરદારો સાથે મહંમદપુરનગર પ્રતિ અત્યંત સન્માન આપી વિદાય આપી.

આજ સમયે અંગાળપતિએ એક તરફટ રમ્યું જે સમયે રાણી અને શાહનો વાર્તાલાપ ચાલતો હતો એજ વખતે અંગાળપતિએ પોતાના એક ગુપ્ત દૂતને કે જે એ સમયે ત્યાંજ ઉભો હતો એને કાંઈક ગુપ્ત રીતે વાત જણાવી. અને રાણીના ગમન કરી ગયા પછી એ દૂત પણ તત્કાળ તેની પાછળ જ ચાલી નીકળ્યો. નવાજ પોતાના કાપમાં આવી નામોશી પ્રાપ્ત કરવાથી બંધોજ ખીન્ન થઇ ગયો

અને આ બધાનું મૂળ કારણ ઉપસ્થિત કરનાર નાટોરગાજવી ઉપર પોતાનો ગુસ્સો ઉતારવા લાગ્યો. તેનું સુખ નિસ્તેજ બની ગયું ! જે મહાન આશ્ના અને યશ પ્રાપ્ત કરવા તેણે લાલસા રાખી હતી તે ધુળ થઈ હતી. ઉલ્ટું પરિણામમાં શાહની ખફગીને બ્હોરી લેવાનો ગમચ મળતાં તેની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. છતાં હવે તો મુંઝવણ તે પૂર કયેજ છુટકો એવો વિચાર કરી રાણીને ડવલીજ દાર કરી નાખવાના ઉદ્દેશથી તેણે એજ દરબારમાં કેવું તરકટ ક્યું હવું તે આપણે જાણ ગયા અને ભવિષ્યે શું થાય છે તે જાણું.

નવ્ય પ્રકૃતિના પુરૂષો મનુષ્યોને ગમે તેટલો, બોધ-સદ્પરેશ આપે તો પણ આખરે પણ પડ્યર ઉપર પાણીજ હોય છે. દિલ્લિસમ્રાટે ફરમાવેલી-મુલેહ કરવાની આજ્ઞાનો-તેણે કેવો ઉપયોગ કર્યો તે આપણે જાણુંજ રહ્યું. પ્રિય પાકો તથા પાકીકાઓ હવે આપણે મહમદપુરમાં શું બન્યું તે જાણાય ત્યાં લગી દ્રષ્ટી પહોંચાડવીજ જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

“સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ” યાને “વિરો અને વિરાંગનાઓની વિર શૈયા.”

“સુખત શિરોમાંણુ નહિં ઉઠતે કાપુરુષ પર આપના હાથ,
કણી નહિં મૃગરાંજ કાનતે અપના, યુદ્ધ અન્તકે સાથ.
યદ્યપિ ટુકડે ટુકડે હોકર કટ જાતા હે સકલ શરીર,
કીન્તુ નહિં પીછે હઠતે હેં રણ બાંકુડે લડાકે વીર.
નિભય નિઠર ઠરે રહેતે હેં કરનેકો ક્ષનિક સંગ્રામ,
આત્મસમર્પણ કરકે કરતે નહિં કલંકિત કુલકા નામ,
કોટી કોટી સેના લખિ અરીકી શુર ન હોતે હેં ભયભીત,
જય પાના અથવા મર જાના હી હોતી હેં ઉનકી નિત.”

(વિર સંદેશ માસીકમાંથી-દિવ્ય-કવિ.)

વિરો અને વિરાંગનાઓનું અંતિમ ધ્યેય જ્ય-વિજય પ્રાપ્ત કરવો થા તો આત્મબળી-દાન દષ ડિનિં અમર કરવાનું જ હોય છે. એટલા માટે કે કુળનું નામ પોતાની સંભાવત જનતાની કુખ ન લાગે, એ વિજયશાળી થવા માટે વિર મનુષ્યો સદાયે પોને રજુ-શૈયામાં પોહવા માટેજ આગ્રહ હોય છે. વિજયપતાકા ફરકાવી અંતિમ ધ્યેય પોતાના રાજ્યને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર તમન્ના સેવતો શ્રી સીતારામરાય આખરે પણ પોતાની શુરવીરતાના યોગે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શક્યો, પોતાના અલિખ દુશ્મન રાજા અલિખસિંહનો વધ કરી-ગોપની શકાનો ત્યાગ કરી પોતાના રાજ્યમાં આવી વસ્યો, પરંતુ હજી તો અંતિમ યુદ્ધ બાકી હતું. પોતાના રાજ્યની પ્રુનઃ પ્રાપ્ત પછી છેલ્લા યુદ્ધને માટે, રાજ્યોદ્ધાનમાં સર્વ વિરોની એક સલાહ ભરવાનું નક્કિ ક્યું અને તેણે તે દરાવને અમલમાં મુકી પોતાના ૧૪ સરદારોની શું ઇચ્છા હતી ? અને સંગ્રામની વ્યુદ્ધરચના કેવી રીતે કરવી તે જાણવા ઇચ્છા કરી. આ

સમયે તેનો વિર સેનાપતિ મેનાદાતિ અને બદાદુર પુત્ર સૂર્યસિંહરાયની હાજરીએ વધીજ મદદ કરી. એ રાજસભામાં અંતિમ યુદ્ધના નામમાનથી સર્વ સરદારોએ જ્ય ગજના કરી એ વાતને વધાવી લીધી. અને “જય પાતા અથવા મરજના” એ તેમની નિતિથી પોતાના બધા માલીકનો ઉત્સાહ ઝોર વધુ પ્રજળ બનાવી દીધો. નાટોર રાજ્યજીંદુઓ સમા શયતાનેને યોગ્ય દંડ દેવા તદ્દપી રહ્યા. એ રાજસભા બરખાસ્ત થાય તે પહેલાં તો નાટોર રાજદુત એ સમાસ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો. અને શ્રી. સિતારામરાયને એક પયગામ પહોંચાડ્યો તેમાં સાફ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્ય અમારે સ્વાધિન કરો અને નહિ તો યુદ્ધ માટે બહાર પડો. “જસ શ્રી સિતારામરાયને પણ એટલુંજ જોઈતું હતું. ગમે તે પ્રકારે હવે નાટોરપતિનો નાશ કરવા તેની પદ્ધતિ તલસી રહી હતી. એ દુતની સાથેજ સંગ્રામના આવાહનને વધાવી લેવાના સમાચાર નાટોરપતિને પહોંચાડી દેવામાં આવ્યા. અને બીજા દિનના પ્રભાતે સંગ્રામ જાહેર કરી દેવાનું નક્કિ કરવામાં આવ્યું.

બંગાળપતિથી છુટા પડ્યા પછી નાટોર રાજબંધુઓ એવા ઉસ્કેરાઈ ગયા હતા કે તેઓ આ છેલ્લા યુદ્ધમાં પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા ઉન્મત્ત બની ગયા હતા. પણ પરિણામ તો પ્રભુને હાથ હતું. શું થશે એ કદપના કરવી નિરર્થક હતી. આ સમયે રાજબાળા ઉપર સખ્ત જાંપતો રાખવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે તેણીએ પિતાના રક્ષામેજ શ્રી સિતારામરાયના વંશનું સંરક્ષણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. અને અત્યાર સુધીનો રાજબાળાના અનુભવે રાજ રદ્યનંદન જાણી શક્યો હતો કે કિશોરી પોતાની પુત્રી નહિ પણ એક પોતાનોજ નાશ કરવા પોતાને ત્યાં જન્મ ધારણ કરનાર પૂર્વજન્મની દુશ્મન હતી. આથી બંદીવાન રાજબાળા કોઈ પણ પ્રકારે છટકવા ન પામે એ ખાતર સરદારોનો ખખેતો મજબુત રાખવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ એ ખરું કહ્યું છે કે “ભલે જન કોરી પ્રયત્નો કરે, ધાયું” ધરણીધરનું ફળ” એ કહેવતાનુસાર, નાટોરપતિના આવા સખ્ત પહેરાને બેઠી રાજબાળા પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવાના હેતુથી ન્હાસી છુટકાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. પરંતુ પોતાના પિતાના તંજુ પાસેજ તેનો તંજુ તાણવામાં આવ્યો હતો. અને સરદારોના પહેરા સાથે નાટોરપતિ ખુદ સમયે સમયે રાજબાળા ઉપર દેખરેખ રાખતો હતો. રાજબાળા આથી વધુ ચીંતાતુર બની. શું મારા ભાવિ પ્રિયતમનો નાશ થઈ જશે ? શું મારા પિતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થશે ? અને મારી પ્રતિજ્ઞા અપૂર્ણ રહેશે ? આવા અનર્થ વિચારોએ તેનું હૃદય અમંત સ્ફંદરખાતેથી જળી રહ્યું હતું. બીજી તરફ મહાદેવીની ભયજનક ચીંતા તો નજરે નિહાળી ચુકી હતી એટલે તે માટે વધારે દુઃખથી તેણી હતાશ બની ગઈ. અને હવે માત્ર એક મહાન પ્રભુ વિના બીજો કોઈપણ તેનો આધાર કે મદદગાર ન હોવાના કારણે તે દયાળુ પરમાત્માનું ચીંતવન કરતી હતી.

આ વખતે કમળાદેવી તરફ નજર નાખવાની જરૂર રહે છે. એ મહાદેવી દિલ્હી શહેનશાહના સરદારોના રક્ષણ નીચે મહંમદપુર નગર પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગઈ હતી એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. દિલ્હી નરેશના સરદારો તેણીના રક્ષણાર્થે સાથે હોવા છતાં બંગાળનો નવાબ તેમને ન્હાત કરી રાણી ઉપર સંપૂર્ણ વેર લેવા તૈયાર થયો હતો. અને દિલ્હીથી રાણી મહંમદપુર નગર પ્રતિ-પ્રયાણ કરે તે પહેલાંજ એક પચીસ સરદારો તેણે આગળથીજ ઝણ વાસના અને વેર વસુલ કરવાની તમન્નાએ મહંમદપુર નગરના ગાગે રવાના કરી દીધા હતા.

અને એ સરદારો કિંવા રાણી કોઈપણ બચવા ન પામે, અને સર્વને નાશ કરી નાંખવા અંગાળપતિએ આજ્ઞા આપી હતી. છતાં રાણીના રક્ષણાર્થે જે સરદારોને શાહે મોકલ્યા હતા તે માત્ર પંદર જણા હોવા છતાં એક એક મલ યોધાઓ હતા. અર્થાત કે નાટોરપતિએ મોકલેલા પચીસ સરદારોને તેમાંના પાંચ સરદારો પહોંચી વળવા પુરતા હતા. એ બાબત અંગાળપતિથી અજ્ઞાત હતી અને તેથી અંગાળપતિ પણ થોડા સમય બાદજ દિલ્હીથી શાહની ખાસ આજ્ઞાને તાબે થઈ સંગ્રામ અંધ પાડવાનું કરમાન લઈ મહંમદપુર તરફ આવવા નીકળ્યો હતો કે જેથી જો રાણી જીવતી રહે તોપણ પોતે જે વિશાળ સૈન્ય સાથે જવાનો હતો તેના બુળવડે રાણીનો પરાજય કરી શકાય ત્યાં જીવંતો દોજખમાં નાંખવાની અને પોતાની અળળ લાલસા પુર્ણ કરવાનો હેતુ સફળ થાય. પરંતુ મનુષ્ય ધારે તે પાર ઉતરતું હોત તો આજે દુનિયા ઈશ્વરને માનતજ ક્યાંથી ? અસ્તુ:-દિલ્હીથી પ્રયાણ કરી ગયા પછી લગભગ મહંમદપુરથી થોડે દુર જંગલમાં અચાનક-કમળાદેવી અને તેના રક્ષણ કરનારા સરદારો ઉપર અંગાળપતિના સરદારોએ હુમલો કર્યો અને એક ત્યાં નહાતું સરીખું ધીંગાળું મચાવ્યું. પરંતુ આ વિર યોધાઓ પાસે એ પચીસ સરદારો કપાઈ મુવા અને તેઓ રાણીને સદિશલામત મહંમદપુર નગરમાં પહોંચાડી શકવા શમય નીવડ્યા હતા. અંગાળપતિ પોતાની ઇચ્છામાં નાસીપાસ નીવડ્યો હતો.

હવે બીજી તરફ સંગ્રામના આવાહનને વધાવી ફીધા પછી મહંમદપુર નગરમાં મહાન વિજયોત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો. હતો. એક એક મનુષ્ય તે પછી સ્ત્રી-યા પુરુષ, આખાલ વૃદ્ધ આજે મહાન ઉત્સવમાં ભાગ લેવા પ્રજા સુધ્ધાં તૈયાર થઈ ગઈ, અંતિમ યુદ્ધમાં પોતાનો ફાળો આપવા: પ્રાણ પશુ કુર્યાન કરવા ઉલ્લાસમાં આવી જઈ જૈદરવૃત કરવા માટે પણ તૈયાર થઈ હતી. એટલા માટે કે અંગાળપતિનું વિશાળ સૈન્ય અને નાટોરનું સૈન્ય અત્યંત બહોળી સંખ્યામાં હતું તે સાથે સંગ્રામના સાધનો પણ વધુ પ્રમાણમાં હતાં. તેથી અર્ધું પણ શ્રી સિતારામરામ પાસે નહોતું પરંતુ વિર પુરુષો એથી કાયર અને નીચ મનુષ્યોનું શરણુ તો કદિયે નહોતા સ્વીકારતા.

“જન જાવે તો જાવે પર આઝાદી ધર આવે.” એ ઉક્તિ અનુસાર શ્રી સિતારામરાય આજે મેદાને પડ્યો હતો. બીજા દિનના પ્રભાત સુધી સંગ્રામની સંપુર્ણ તૈયારી કરી નાંખી હતી. દિલ્લા ઉપર તોપો ચલાવી દેવામાં આવી હતી. વિરો અને વિરાગનાઓ ન્હાના બાળકો પણ ન્હાની તલ્વાર લઈ ફેરવવા લાગી ગયા હતા. આ અંતિમ યુદ્ધનો આખરી નીવેડો લાવવા અર્થે વિરાગનાઓ પણ તલ્વારથી કટીચઢ થઈ બહાર પડી. રાત્રીનો મિષ્ટણ અંધકાર પરંતુ પ્રભાતના યુદ્ધની તૈયારીઓને અંગે બળતી રોશની દૂરથી મહંમદપુર નગરમાં કોઈ મહાન ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો હોય તેમ લાસ આપતી હતી, એ નિશાના પડકારો દૂર થતાં ભગવાન સુય નારાયણનું ઝાંખું ઝાંખું તેજ પૂર્વ રથાનમાં પ્રકાશીત થાય તે પહેલાં તો વિરાગનાઓએ વિરોને વિજયમાળા પહેરાવી વિદાય આપી. અને પાછળ પોતે પણ તલ્વારો ધારણ કરી યુદ્ધક્ષેત્રના મોર્ગે ચાલી. પ્રભાત થયું. અને કડકડકતા તોપનાં ગોળાના ભયંકર અવાજે કષ્ટગોચર થવા લાગ્યા.

યુદ્ધની શરૂઆત થઈ. એ ભયંકર અવાજે સાંભળી આક્રમણ દેવો પણ જાણે થરથરી ઉઠ્યા. ભૂમતિ પણ ધ્રુજવા લાગી. આજે વિરો અને વિરાગનાઓએ કસરીયા ક્યાં

મુંબઈમાં રહેવું ક્યાં !

આર્ય નિવાસ હીંદુ લોજ

ઉત્તમ ભોજન
પ્રખંધ

સ્વચ્છ નિવાસ
સ્થાન

કાલ્યાણદેવી રોડ,

મુંબઈ નં. ૨.

ટેલીફોન ૨૩૧૩૬, ટેલીગ્રામ, " આર્યનિવાસ "

લેખ્ય

સ્ટોવ

અને

બેટરી

ખરીદવાનું વિશ્વાસપાત્ર સ્થળ.

કામદાર

લાઇટ હાઉસ

અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, પાયધુની, મુંબઈ ૩.

હતાં. પ્રાણુ જમ પશુ શરણુ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કદિ ન કરવાની લિપણુ પ્રતિજ્ઞા હતી. ન્હાસવું
એ કાચરનું કામ હતું. અને નાટોર રાજબંધુઓ અને તેમનું વિજ્ઞાણ સૈન્ય પશુ માંન્યું જમ
તેવું નહોતું. ધુમાડાના ગોટોગોટા ઉડતા હતા. નાટોર સૈન્યે પશુ ખરેખર જીવ ઉપર આવી
યુદ્ધ ખેલવા મંડિયું હતું. માતા જોમણી પોતાનું ખરેખર કારવા લાગી હતી. રકતની નદીઓ
જોતજોતામાં વહેવા લાગી. સૈનિકો ધસાઈ જમીન ઉપર પડવા લાગ્યા. કેટલાક મૃત્યુને શરણુ
ચતા. જે ધામલ થતા તેમને ઉઠાવી જમ ઔષધોપચાર કરાવવા લાઈ જવામાં આવતા. રણનું
રણસીંચ વાગી ચુક્યું હતું. નાટોર રાજપતિઓ પશુ પોતાના સામર્થ્યને પ્રગટ કરતા ઉત્સાહમાં
આવી જમ વિજયવંત પોકાર કરતા સરદારોને પ્રોત્સાહન આપતા હતા, પશુ હવે તો મદમદ-
પુર નમરનું સૈન્ય કિલ્લા બહાર કુદી પડ્યું હતું. રણથુરા ચોદાઓ શુર પર ચઢી રહ્યાંમરહાંમા
એક એકનું લોહી પીવા તબસી રહ્યા હતાં. ગીધો અને પક્ષીઓને તો આજે ઉજળી મળી
ચુકી હતી. જમના ઢમલે ઢગલા જમીન ઉપર પડતા હતા. એ સરદારોના ભયંકર ચીત્કાર
મલમલની છાતીને ધ્રુજવી નાખવા ચુરતા હતા. કોષક પમથી કપાતા. કોષના હાથ કપાતા,
કોષને શરીર ઉપર તલ્વારના ધા ચતા. આમાં બન્ને તરફના વફાદારો એક એકની રહાંમે
તલ્વારથી યુધ્ધ કરવા કુદી પડ્યા હતા. નાટોરનું સૈન્ય વધુ ધામલ થતું હતું. રાજ રામજીવન
અને રધુનંદન તેની લેશ માત્ર પરવા કર્યા વિના સૈનિકોને ઉત્સાહ પ્રેરતા. ઢોલ, રણથીંગડ,
તોપોની ગજના અને રણવાદો સંભળાતા. ભાટોના દુદાઓ સાંભળી નિર્માલ્યને પશુ તલ્વાર
કરકમળમાં પકડવાનું જોનામાં સામર્થ્ય બળ આવી જતું એ, યોધાઓ આજે વધુ ઉત્સાહિત
થઈ જીવ પર આવી જમ પોતાની તલ્વારનું પાણી પરખાવતા હતા. અને ખીજ તરફ શ્રી
સિતારામરાય પોતાના બહાદુર ચોદાઓ, વીર પુરોષો અને વિરામનાઓ પંદર વર્ષના જુવાનીયા-
ઓનું બળ જોતો. ગંભીર હાસ્ય કરતો પોતાની તલ્વારનું પશુ પાણી ખતાવતો, સરદારોને
ઉત્સાહ હિંમત પ્રેરતો હતો. પશુ આ સમયે તેને કવચિત એક ચીંતા ઉદભવી હતી. અને
તે એક પોતાની ધમપત્ની ત્રિ રાણીનું શું થયું હશે? પરંતુ એ ચીંતા કરવાને આ સમય
નહોતો. થોડા થોડા સમયે તે પુર અને દક્ષિણ તરફ પશુ દૂનો મોકલાવી પોતાના વીર પુત્રનાં
અને શુરવિર સેનાપતિ મેનાહાતિના સમાચાર મંગાવતો, અને કેટલાક વખતે પોતે પશુ ત્યાંના
પ્રકારને નજરે નિહાળી આવતો હતો. જ્યારે આ યુદ્ધ બપોરના મધ્યાહ્ન સમયે પ્રુખ જોર
ઉપર ચઢ્યું અને રહાંમે રહાંમા એક એકના દુશ્મનો વિજય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરતા જીવ
આપતા ત્યારે નાટોરપતિના રાજતંત્રમાં શું થતું હતું તે જોશું.

34344

.....રાજ્યાળા રિશોરી ઉપર પ્રયમથીજ નાટોરપતિએ સખ્ત જાપ્તો રાખ્યો
હતો તે આપણે જોયું છે. પરંતુ રાજ્યાળા આ યુદ્ધના પ્રગટ જોવા માટે વારે વારે તંત્રના
હાર ઉપર આવી રહેતી હતી. અને યુધ્ધનું નિરિક્ષણ કરતી એક અંતરમાંથી ઉંડો નિષાસ
નાખી અંદર ચાલી જતી. કારણ કે, યુધ્ધ શર થઈ ગયું હતું. અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું
પાલન થવું હવે તેણીને અશક્ય લાગ્યું હતું. તે છુપાં આંસુ સારતી છત્તરની મદદ માંગી
પોતાના ભાવિ પતિના કલ્યાણ માટે શ્રી સિતારામરાય સમા દિદુતાસિમાની નરેશ માટે તેના
વિજય માટે પ્રાર્થના કરતી હતી. એ પ્રાર્થના પ્રશુ પશુ જાણે સાંભળતો ન હોય તેમ તેણીને
પુનઃકારક અને તંત્રનો અંદરનો ભાગ લેવજનક લાગતો હતો. પરંતુ નહિ. છત્તર આવી
સદ્યુષ્ટી-નિર્દોષ હૃદયની આલીકાની પ્રાર્થના બરે સાંભળે છેજ. અને બંધુ પશુ એવું જ કે

યુધ્ધના ચાલુ સમયે ખાસ નાટ્યરૂપિની આજ્ઞાથી તેણીના તંબુ ઉપર પહેરો ભરનારા સરદારોમાંથી ત્રણ જણ-યુધ્ધ કાર્યમાં સામેલ થઈ ગયા. અને એકજ સરદાર એ તંબુ ઉપર રહ્યો, જે સમયે રાજ્યાળા પ્રભુ પ્રાર્થના પૂર્ણ કરી તંબુના દ્વાર ઉપર આવી ઉભી રહી ત્યારે તેણે આ જોયું અને ક્રોધ પશુ પ્રકારે સર્વની નજર ચુકાવી-રહામેજ આંધેલા અંધકે પર સ્વાર થઈ પલાયન કરી જવાની પ્રેરતી કરવા માંડી. તેથી તે તંબુના અંદરના ભાગમાં પાછી ગઈ અને તેણે સર્વ છુપાવેલો પુરુષ, પોષાક થોડીજ ક્ષણમાં ધારણ કરી શસ્ત્રથી સજ્જ બની પુનરપિ તંબુના દ્વાર ઉપર આવી ચારીકાષથી નિરિક્ષણ કરવા લાગી. એ સમયે પેલા સરદારને દક્ષિણ તરફ પોતાનું મુખ ફેરવી ઉભેલો જોતાં રાજ્યાળાએ સમય સાધી તંબુ છોડીને ત્વરિતગતિએ પાછળના ભાગમાં પ્રયાણ કરી ગઈ અને પોતાના પિતાનાજ અંધ ઉપર સ્વાર થઈ પલાયન કરી ગઈ. આ સમયે એક જે સરદારોની આ સ્વાર ઉપર દ્રષ્ટિ તો ગઈ પરંતુ રાજ્યાળા પુરુષ વેષમાં હોવાથી તેણીને તેઓ ઝોળખી શક્યા નહિ. અને કિશોરી નિર્વિધે પ્રભુનો પાડ માનતી. મહામંદપુર નગરના કિલ્લા તરફ જન્ય માર્ગે નહાસવા લાગી આ સમયે યુધ્ધ પૂર જોસમાં ચાલી રહ્યું હતું. એકે પક્ષનો વિજય-ક્રાંતિ ભાગ્યમાં સર્જન થયો તે કંઈપી શકાતું નહોતું. કિશોરી-તંબુનો ત્યાગ કરી-લગભગ અર્ધ કલાકતા સમય પછી મહામંદપુર નગરના કિલ્લાના દ્વાર ઉપર આવી ઉભી રહી. આત્મવચ્ચથીજ પિતાની સાથે અનેક વખત યુધ્ધક્ષેત્રમાં ગયેલી રાજ્યાળા ભયને ભુલી ગઈ હતી. યુધ્ધના ગગનભેદી બીષણતાદ તેણે ધણીયે વખત સાંભળ્યા હતા. એટલે ડર જેવા શબ્દો બીકનો જોડ પશુ તેના હૃદયને ડરાવે તેમ નહોતું. કિલ્લાના મુખ્યદ્વારે આવતાજ તેણે શ્રી સિતારામરાય કષ્ટ તરફ છે તે શોધ કરવા માંડી. અત્યારે શ્રી સિતારામરાય સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ ખેલતો પૂર જોરથી પોતાના અદ્ભૂત બળને પ્રકાશીત કરી દુશ્મનોને આજી નાખતો હતો. સરદારો પોતાના પરાક્રમી રાખતું અતુકરણ કરતા હતા. અને વિરાગનાઓ પોતાની અધિષ્ઠાત્રીઓના નેતૃત્વ નીચે, વિરાગનાની વિર પ્રતિભાનું દુશ્મનોને દિગ્દર્શન કરાવી રહી હતી. ત્યાં રાજ્યાળા, શ્રી સિતારામરાય પાસે આવી ઉભી રહી, અને નમન કરી બોલી.

“મહાન વિર. દેશસકત. સ્વતંત્રતાના સાચા પુત્રી. હિંદુવાસિમાની નરેશ, આપની રહામે ઉમેલી આ વ્યક્તિને આપ ઝોળખો છો?” શ્રી સિતારામરાય અચાનક આવેલ આ સ્વારને જોતાં વિરમય પામ્યો. ચાલુ યુધ્ધે આ વિચીત્ર વ્યક્તી કોણ હશે? એપણ વીચારવાનો કે વાર્તાલાપનો આ સમય નહોતો. તેથી તેણે ટુંકમાં જવાબ આપ્યો “નહી.” અને રાજ્યાળાએ પોતાનો શુભ વેષ પ્રગટ કરી દીધો. શ્રી સિતારામરાય અજ્ઞાતીમાં ગરકાવ બની ગયો. દુશ્મનની દીકરી આટલી રહેલાઈથી અહીં કેવી રીતે આવી તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. પણ તેટલામાંજ કિશોરી બોલી.

“જન્ય છે મહારાજ તમારી દેશભક્તિને તમારી સાચી સ્વતંત્રતાની ઉજ્જવળ ભાવનાને. હું આપના દુશ્મનની દીકરી નહિ પણ આપની પુત્રવધુ છું. પ્રભુ આપનો જય કરો. તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખો. દુશ્મનોનો તેજ પરાભવ કરવા શક્તિમાન છે. આખરે સત્યનો જય છે. કહો. અને આપના પુત્ર અત્યારે ક્યાં છે તે જણાવો?”

• શ્રી સિતારામરાયે પૂર્વસ્થાન ઉપર સુર્યસિંહરાય છે એમ જણાવ્યું. અને એ જાળા સિતારામરાયના કાંઈ પણ કથનને સાંભળે તે પહેલાં ત્વરિત ગતિએ અંધ ઉપર સ્વાર થઈ

પલાયન કરી ગઇ. તે ગઇ પુર્વ દિશા તરફ અને ત્યાં જતાં તેણે શું જોયું. પોતાના પિતાના ચાર સરદારો વચ્ચે શ્રી સૂર્યસિંહરાયને તંબુ તરફ બંદીવાન બનાવી સ્થળ જવામાં આવતો હતો—સૂર્યસિંહરાયના નેતૃત્વ નીચે રહેલું સૈન્ય પરાજય પામ્યું હતું અને આખરે તે વીર પિતાનો પુત્ર જીવતો દુશ્મનોને હાથે કપડ પકડાયો હતો. રાજાજાના હોંશકોશ ઊડી ગયા. તેના પ્રયત્ન પર પાણી ફરી વળ્યું હતું. હવે એક પથ હિપાય ન રહ્યો, હજી સુધી આ સંગ્રામ ચાર દિવસ ચાલી શકશે એમ તેણે અનુમાન કયું. અને ત્યાં લગી સૂર્યસિંહરાય જરૂર નાટોરપતિનાં તંબુમાં કપડી બની રહેશે એવી કલ્પના કરી રાજાજાના દુહિત્રી સમ્રાટની મદદ માટે સંચરી. એક બાજુએ રાજાજાના દિલ્હીના ગામે પ્રવાસ કરી ગઇ. બીજી તરફ રાણી કેમળાદેવી મદમદપુર નગરના કિલ્લા બહાર ચાલી રહેલા આ યુધ્ધ વખતે પોતાના બહાલા પતિને આવી મળી. અને સિતારામરાયની આજ્ઞાથી તે પુર્વ બાજુએ પોતાના પુત્રની મદદ માટે સંચરી.

આ સમયે સાયંકાળના વખતે નાટોરપતિની મદદે બંગાળપતિ નવાબ પથુ આવી પહોંચ્યો. સાથે વિશાળ સેના હતી સાયંકાળે યુધ્ધ બંધ પડ્યું. અને દરેક સરદારો કે જે મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો. એ કાયંકર ચીતાઓના અંગારા, એ બયાનક જવાળાઓ ઠેઠ આકાશ સુધી પહોંચતી હતી. આ દ્રશ્ય મહાન દિલને કંપાવી નાખે તેવું બીહામણુ લાગતું હતું. જીવંત રહેલા અને પક્ષના સરદારો ભોજનાદિ કાયમાં રોકાયા છતાં સાચ્યેત રહેલો શ્રી સીતારામરાય દુશ્મનો અચાનક હજો કરી છુપો મારો ન ચલાવે એ માટે સંપૂર્ણ ખચરદારી રાખી રહ્યો હતો. બીજી તરફ નાટોરપતિ આજના યુધ્ધમાં પોતાના પથુ સરદારોના જનના ભોગે પથુ એક વીર શિરોમણીના પુત્રને કપડ કરી જીવતો પોતાની જાવણીમાં લાવવા માટે અત્યંત ગમથી પ્રયત્ન ગયો હતો. પરંતુ એ ઉલ્લાસ અદ્વિજીવી નીવડ્યો. જ્યારે તેણે પોતાની કન્યા દિશોરીની ખચર કાઢી ત્યારે તેને પલાયન કરી ગયાના સમાચારે સખત વળાધાત ગયો. અને તેના આનંદ આકાશ કુસુમવત નીવડ્યો. આથી તેને શંકા થઇ કે શું? સંગ્રામનું શું પરિણામ, પોતાના માટે યુદ્ધ આવશે? એ શંકા લાવવાનું મુખ્ય કારણ પોતાની જ પુત્રી નીવડી હતી. કારણ કે પિતાની રક્ષાએ તેણીએ પ્રાંતજા લીધી હતી. અને સત્ય માટે તદ્વાર ધારણ કરી હતી. એટલે એ તેની પ્રતિજ્ઞા અંપૂર્ણ રાખવા આજે બંદીવાન બનાવી લાવેલા યુવરાજનો વધ કરી નાખવાની તેની સ્વચ્છ થઇ. અને રાજા રામજીવને પથુ તે વાંતને અનુમોદન આપ્યું. પરંતુ વિનાશકાળે વિપરિત શુદ્ધિ એ કહેવતાનુસાર બંગાળપતિએ એમાં સખત વાંધો લીધો અને સંગ્રામની સમાપ્તિ સુધી તેને જીવતોજ કપડ રાખવા નાટોરપતિને બલામણુ કરી. નાટોરપતિએ એ વાત કણુલ રાખી કારણ કે તેનું લાગ્યું કયું હતું. આ યુધ્ધ ચાલુજ રહ્યું. પરંતુ બંગાળપતિ ગમે તેટલો તોપણ એક વખત માટે શ્રી સિતારામરાયને ચાહનારો અને તેની વિરતાનો પ્રશંસી મનુષ્ય હતો. એટલે તેના પુત્રને એકના એક સંતાનનો વધ કરાવી નાખવા માટે તેના દિલે સાફ ના પાડી. અને નાટોરપતિને અવળું રક્ષાગ્રંથી યુધ્ધની સમિતિ સુધી એમ કરવા સાફ ના પાડી રોકા દીધો. એ કે હવે બાજી હાયથી ગઇ હતી છતાં નવાજના હૃદયમાં આખરે પથુ જાગૃત પામેલી ઉચ્ચ જાવનાઓ ખરેખર ધણુજ ઉજ્જવળ કાય કયું અને સૂર્યસિંહરાયનો પ્રાણુ અચ્છો. તે રાત્રી દીવસના યુધ્ધના સંવણુ કરવામાં પસાર થઇ અને શ્રી

સિતારામરાયની જાવણીમાં જ્યારે સુયસિંહરાયના પકડાવાના સમાચાર જાહેર થયા ત્યારે ખરેખર સર્વ સરદારો શ્રી સિતારામરાય મેનાહાતિ અને રાણી અત્યંત દુઃખી થયા પોતાના બહાલા પુત્ર માટે રાણી નિરાશ-ખીજ બની ગઈ. તેણીનું હૃદય જળી ગયું! હવે પુત્રની આશા તેને સ્વપ્નવત લાગી. રાણીએ જાતીકાટ રૂદન-આકંઠ કરવા માંડ્યું. પરંતુ શ્રી સિતારામરાય જોલ્યો.

‘રાણી! આ શું? મારા જેવા ત્વર પુરુષની વિરામનાને આ ન શોભે. કદપાત કરવું મુશ્કેલી દેશે. તમારા આવા ગ્લાની અને નિરાશાભર્યા વર્તનથી સરદારો ઉપર માફી અસર થવા સંભવ છે. પુત્રનું રક્ષણ કરવા પરમાત્મા બેઠો છે. ગમે તે હો. પુત્ર જીવે તો રહે પા નહીં. યુદ્ધ ક્ષેત્રમાં જે પોતાના ધર્મ માટે પોતાની માતૃભૂમી માટે પ્રાણ અર્પણ કરે તેજ આયો ક્ષત્રી. તેજ રાજવંશી, જૂપાજ તેનાજ માતા પિતાની નામના કિજવળ રહે. તમારા પુત્રે પણ ક્યાં પોતાની તત્વારનું પાણી નથી બતાવ્યું. ઉઠો એ તમારી જેવી વીરાંગનાને આપું કદપાત કરવું ન જાણે. શ્રી સિતારામરાયના ઉત્સાહપ્રેરીત અને ઝડુની શબ્દોની રાણી કમળાદેવી ઉપર સચોટ અસર થઈ અને એ વિર રમણી નાટરપતિ રાજ રધુનંદનને આ વૈર વસુલ કરવા બદલે આપવા તલસી રહી, બસ એજ શયતાનને યાતો તેના બંધુને કાલે હું યુધ્ધમાં હરાવું. તેનો નાશ કરે ત્યારેજ હું શ્રી સિતારામરાયની ધર્મપતિ સામી. એ ભાવનાએ આત્મભળ જગૃત થઈ ગયું. સર્વ સરદારો પોતાની રાણીના અદ્ભૂત ચૈતન્યને જોતા ખુશાલીમાં આવી જઈ રાણીનો જ્યજ્યકાર વર્તાવતા પોકાર કરી ઉઠ્યા. અને તે પછી રાણી પોતાની સખીઓ નગરની નારિઓને વિરબાળાઓને આવતી કાલના યુદ્ધ માટે યોગ્ય સુચનાઓ આપવા લાગી. દુશ્મનો રહામે કેવી રીતે યુધ્ધ કરવું. દાવમાં આવેલ દુશ્મનો ઉપર તત્વારનો કેવી રીતે બહાર કરવો એ સમજાવવા લાગી. અને બીજી તરફ શ્રી સિતારામરાયે પણ પોતાના વીરોની યોગ્ય ગોઠવણી કરી સૂચન કરવા લાયક કેટલીક બાબતો જણાવી અને પ્રજાત થવાની રાહ જોતાં વિચારી લેવા લાગ્યા. અને બીજા દિવસનું પ્રમાન થતાં, પુનરપિ યુધ્ધની શરૂઆત થઈ. આ યુધ્ધ સતત ત્રણ દિવસ ચાલ્યું. આ ત્રણ દિવસમાં નાટોર રાજપતિના અનેક યોદ્ધાઓ કપાઈ મુવા. અને મહામદપુરનગરની સ્વતંત્રતાને કાયમ રાખવા માટે અનેક વિરો તથા વિરામનાઓએ પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી છતાં હજી વિજય નાટોરપતિ માટે તો અશક્ય જણાતો હતો. રણક્ષેત્રમાં રહામા રહામા વિરો પોતાપોતાનો વિજય પ્રાપ્ત કરવા પૂર જોરથી સંગ્રામ ખેલતા હતા. એક બાજુએ સેનાપતિ મેનાહાતિ શત્રુસેનાને હંકારી રહ્યો હતો. બીજી તરફ સિતારામરાયના નેતૃત્વ નીચે રહેલું લશ્કર જીવ પર આવી દુશ્મનોનો મુકાબલો કરતું હતું, ત્રીજી તરફ વીરાંગનાઓની સરદારી લઈ યુધ્ધમાં અંપલાવતી રાણી કમળાદેવી વીરાંગનાઓમાં પણ અસીમ વિરત્વને પ્રકાશ કરી દુશ્મનોને આજી નાખતી હતી. પોતાના પુત્રનું વૈર વાળવા તે રાજ રામજીવનને શોધ્યા કરતી હતી. છતાં લાગ કે સમય ન મળ્યો ત્યાં લગી એ વૈરની આગ નાટોરપતિના સૈન્યનો સંહાર કરી રણચંડીકાસમી-પોતાની અન્ય નાગરિક બહેનોને ઉશ્કેરતી તત્વાર ચલાવી રહી હતી. બંગાળના નવાબનું સૈન્ય અને નાટોરપતિનું લશ્કર મહાન વિશાળ હતું. નવાબ માત્ર આ યુધ્ધને દૃશ્યીજ જોવા કરતો હતો. અંદર-આંદરથી તો તેનું હૃદય ડંખતું હતું કે મેં આ શું કયું પરંતુ છતાં તેની મજબ દિમન આવા વિશાળ

હવે કાંઈપણ વળી શકે તેમ નહોતું. તેઓ પાસે દારૂગોળો પુષ્કળ પ્રમાણમાં હતો જ્યારે શ્રી સિતારામરાય પાસે દારૂગોળો અને સૈન્યનો પણ અભાવ હતો સૈન્ય રહામે ટકવા યુદ્ધ કરવા પ્રેમસાદન આપતી હતી, આ સમયે રાણી કમળાદેવી યુદ્ધ કરતાં કરતાં છેક પોતાના સ્વામિ પાસે આવી પહોંચી હતી, અને તેટલામાં શ્રી સિતારામરાય પાસે એક દૂત આવી પહોંચ્યો અને તેણે જણાવ્યું.

“નામદાર! સેનાપતિ મેનાદાતિના સરદારો તરફ દુશ્મનોના અત્યંત જોર છે મદદની જરૂર છે તત્કાળ શ્રી સિતારામરાય પોતાની રાણીને પાંચસો સરદારોની ટુકડી સાથે મેનાદાતિની મદદે મોકલાવી, પશ્ચિમ તરફ સેનાપતિ મેનાદાતિ રાજ રામજીવન તથા તેના અસંખ્ય સરદારો રહામે લડી રહ્યા હતા. તેના સરદારો ધણાખરા યુદ્ધમાં હોમાઇ ચુક્યા હતા. તે હવે એકલે હાથે અને ત્યાં લાગી પોતાનો બચાવ કરતો, દુશ્મનોની તલવારના ધા પીક પાછળ સદન કરતો પોતાની તલવારથી દુશ્મનોને હાવતો છેક છેલ્લી પ્રહાર સુધી તલવાર ફરી શકે તેટલી પંખુ શક્તિ રહે ત્યાં લગી ધુમી રહ્યા હતા. પણ રાજ રામજીવનના સરદારોની એક સામટી તલવારની ધારાએ તેના શરીરને છિન્ન અન્ન કરી નાંખ્યું હતું. અને અંતે લડતાં લડતાં તે અનેક દુશ્મનોનો સંહાર કરી એ વિર પુરુષ વિર સૈન્યમાં પોઢયો. રાણી કમળાદેવીની મદદ આવી પહોંચે તે પહેલાં તો તેણે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી, અને પોતાના વિર સેનાપતિનો નાશ થઈ ગયેલો જોતાં તેના બાકી રહેલા સરદારો ગભરાયા અને જીવ બચાવવા ન્હાસવાની પેરની કરવા લાગ્યા. દુશ્મનપક્ષના સરદારો વિજયનાદ અગવતા આગળ વધવા લાગ્યા ત્યાં તો મહામંદપુર નગરનો વિજયધ્વજ દરતમા ધારણ કરી પાંચસો સરદારો સાથે રાણી કમળાદેવી ત્યાં જોશભેર આવી ઉભી. અને ન્હાસતા સરદારોને રોકી દીધા. ક્યાં જાઓ છો? તમારી જનેતાની કુખને લગવશો? તમારા વિર સેનાપતિના નામને કેલક લગાડશો?” આદલા શબ્દો કાપર અને નાહિંમત બનેલા સરદારોને ઉત્સાહ આપવા પુરતા નીવડ્યા. પોતાની રાણીને ખીજા વધુ સરદારો સાથે આવી પુગેલી જોતાં સરદારો વધુ ઉત્તેજિત બન્યા અને દુશ્મનોને ધડીક વારમાંજ પાછા હઠાવવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા. આ સમયે રાણી દુશ્મનો વચ્ચેજ પોતાના હાથમાં જે તલવારો રાખી શત્રુઓનો નાશ કરતાં આગળ વધતી. દુશ્મનોને ત્રણ ત્રણના પોકારો કરાવી પાછળ હઠાવતી હતી અને ત્યાં તો રાજ રામજીવન તેની દ્રષ્ટિએ પડ્યો. બસ તેને જોતાં રાણી અત્યંત દ્રાપાયમાન થઈ અને પોતાના અશ્વને તે તરફ ખેંચી રાજ રામજીવનને તલવાર ચલાવવા-ઉઠાવવા-આગ્રહન કરવા લાગી. રાજ રામજીવન આ સ્ત્રીને એક અવળા ગણી રહેલાપ્રથી જીતી શકશે એમ ધારી આગળ આવ્યો એક મંદ, ખીજા બાજુ સ્ત્રી. પણ સ્ત્રી હવે તો રણચંડીકા બની હતી. આજ બધાંયે દિવસનું વૈર વાળવા તૈયાર થઈ હતી અને અર્ધા કલાકમાં તો એ વિર રસપુરીએ રાજ રામજીવનનું શીર ધડથી જુદું કરી નાખી વેર વસુધ કયું. શ્રી. સિતારામરાયના સરદારોએ વિજયનાદ પોકારીને રાણી કમળાદેવીનું પરાક્રમ જોતાં હર્ષોન્મત બની જઈ રાજ રામજીવનના સરદારોનો સંહાર કરવા લાગ્યા. ખીજા તરફ રાણીએ મેનાદાતિના મૃત્યુના સમાચાર પોતાના પતિ પાસે પહોંચતા ક્યાં, શ્રી. સિતારામરાયના સરદારો હજી રૂબે તેવાં નહોતા. આ અરસામાં કમળાદેવી પાસેથી એક દૂત ત્યાં આવ્યો અને તેણે મેનાદાતિના મૃત્યુના સમાચાર જાહેર કર્યા. પોતાના વ્હાલા વિર સેનાપતિના મૃત્યુના સમાચારે શ્રી. સિતારામરાયના દિલમાં

સખ્ત આત્મ ૧ કોર્. અને એક મહાન આકૃત આવી પા' હોય નેમ તેના મુખારિ' ઉપર નિરાશા છવાઈ ગઈ. છતાંયે હિંમત હારવાનો અત્યારે સમય નહોતો. આ યુદ્ધના સમાચાર અને શ્રી. સિતારામરાયના દેહતું રક્ષણ કરવા દિલ્હી સમ્રાટની મદદે કિશોરી કપારનીયે પહોંચી ચુકી હતી. પણ તે આજાને-દિલ્હી સમ્રાટ-મહંમદપુર તરફ આવતા માર્ગ ઉપરજ મળી ગયો. શાહે જ્યારે આ યુધ્ધના વતમાન સાંભળ્યા ત્યારે તેણે ખુદ મહંમદપુર આવવું યોગ્ય ધ્યાનું. અને તે વિશાળ સંખ્યામાં સરદારો લઈ પુર ઝડપે-મહંમદપુર આવવા નીકળ્યો. પણ રસ્તામાં આ યુધ્ધના સમાચાર કિશોરીનાં મુખે તેણે સાંભળ્યા. કિશોરી જાગાન આદર્શ આજાનાં શબ્દોએ શાહતું દિલ પીગળા ગયું. પોતાના બહાલી, હિંદુ મીત્ર શ્રી. સિતારામરાયનો તેના વંશનો પ્રાણ અચાવવા પુર ઝડપથી માર્ગ કાપી રહ્યો હતો. પરંતુ સંગ્રામ ક્ષેત્રમાં તો એક પછી એક વિપરિત ઘટનાઓ શ્રી. સિતારામરાય માટે બનવા પામતી હતી.

હવે તો શ્રી. સિતારામરાય પાસે સૈન્યબળ પણ ઓછું થયું હતું તે સાથે-દારૂગોળો પણ ખુટી ગયો હતો, માત્ર તદ્વાર ઉપર જીવન ટકાવવાનું અને દુશ્મનો સામે લડવાનું હતું. ચોથા દિવસના યુદ્ધમાં વિરાંગનાઓએ પોતાના દેહતું દેશ માટે બળીદાન દીધું તે સાથે રાણીએ પણ પોતાના પ્રાણની આહુતી આપી. એ વિરાંગનાઓ સદાને માટે વિર શૈા પર પોઢી. શ્રી. સિતારામરાય-પોતાની પત્નિના મૃત્યુના સમાચારે અત્યંત દુઃખી થયો. નિરાશાની ધોર ગર્તામાં ડુબી ગયો, પોતાના પરાજયની ઝાંખી થવા લાગી. વિજયની આશા ઓછી રહી પોતાના દેશ માટે પોતાના સરદારોએ પ્રજાએ નર નારીઓએ દીધેલાં બળીદાન તે નજરે જોતો ઉભો હતો. તેનું બળ ધટી ગયું ઉદાસીનતાએ-આવરણ છવરાવી દીધા પોતાની બહાલી પત્નિનો વિયોગ આખર ધટીએ દિલમાં ખટકવા લાગ્યો. ખેર, લાચાર, ભાવી મિથ્યા ફાંણ કરી શકે છે. હવે તો તેજેજ સર્વ સરદારોની સરદારી લીધી અને પોતે પણ પ્રાણની કુરબાની કરવાના હેતુથી રણક્ષેત્રમાં કુદી પડ્યો. તેણે જીંદગીના છેલ્લો પાસો ફેંક્યો.

એક સરખા બે દિવસ સુધી શ્રી સીતારામરાયે યુધ્ધ આદ્યું, દુશ્મનોને હંદાવ્યા, અને આખરે એ મહાન વિરે-સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં-લડતાં લડતાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી-દુશ્મનોએ વિજયપતાકા ફરકાવી. રાજા રઘુનંદનની પ્રતિજ્ઞા પુણું ધવામાં માત્ર-સુધાસિંહ રાયનો નાશ કરી નાખવાનુંજ બાકી રહ્યું. નાટોરપતિએ રણક્ષેત્રમાંથી વિજયના ગર્વમાં-પુલાતો-જાવણીપ્રતિ આવવા નિકળ્યો.

અને એ મહાન વિરાટમાં પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે નેક ટેક બળવવા ખાનર રણુ શૈયામાં પોઢ્યો અને એક હિંદુ રાજા થઈ ધર્મચાક્રિનના જવાણામુખીને સળગાવી નાટોરપતિ સમા શયતાન રાજવીએ પોતાનાજ હિંદુ રાજાનો સર્વસ્વ નાશ કરવા ઐનિહાસીક ભાગ ભજવ્યો. ધકકાર છે એવા જાતિબંધુને કે જેણે છળ-કપટ પ્રપંચનો માર્ગ લઈ તે વીરનરની અર્ધાંગના ઉપર અત્યાચાર ચુભ્યો, જેણે દ્વેષબુધ્ધિ શેવી આંત્રા શુરવીર યોદ્ધાનો, તેની સ્ત્રીને અને તેના બહાદુર વીરો તથા વિરાંગનાઓના પ્રાણ લીધા. પ્રભુ ! એવા નીચ કુટિલ નિતિવાળા મનુષ્યોનો પવિત્ર ભારતભુમીમાં કદિપણ જન્મ ન આપે. આ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં વીરો અને વિરાંગનાઓએ વિર શૈયા હરને મુખે સ્વીકારી અને એકજ જીવતા રહેલ નાટોરપતિ રાજા રૂનંદને મહંમદપુરનગર ઉપર વિજય મેળવ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

“વિરનાં સંતાનનો વિજય” અને “બાપીઓનો વીધ્વંસ”

કબતક છુપા રહેગા આમ, પતોકે આડમેં
એક દિન ગીરેગા નીચું, ઘીકેગા ભરી બબરમેં.
જાતે હો કહાં? ઇસકો સાથ, લેતે જાવ
મારા હૈ ગરદન શુસકી, ઉસકા બનાંબ ઉઠાકે જાવ

“એક મુન્શી”

આંખાના વૃક્ષ ઉપર ગ્રીષ્મ ઋતુની શરૂઆતમાં ફાલી પુલી રહેલો આખો તેના નીચી ।
અમુક સમય માટે જ પોતાનું શીર ઉન્નત રાખી શકે છે. પણ જ્યારે તે સંપૂર્ણ પડી
જાય છે. ત્યારે આપોઆપ પૃથ્વી ઉપર તુટી પડે છે. તેજ પ્રમાણે નાટોરપતિ રાજા રઘુનંદને
વિજયપતાકા ફરકાવી, મહાન દુર્ગ મંદમદપુરનું રાજ્ય પોતાની સ્વામિનતામાં લઇ, સગવડ તંબુમાં
આવ્યો. ત્યારે તો તેનું અભિમાન એટલું તો વધી ગયું હતું કે આખી દુનિયાનો તે વિશ્વમ્રાટ
હોય તેમ ફાલી પુલી રહ્યો હતો. આજે તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવામાં માત્ર હવે એકજ પનથ
બાકી હતો અને તે પ્રતાપી શ્રી સિતારામરાયનો પુત્ર સ્વર્ણસિંહરાય કે જેને તેણે જીવતો
રણક્ષેત્રમાં ક્યદ કરી લીધો હતો. હવે એ દુશ્મનના પુત્રને અત્યંત ક્રૂર રીતે મારી નાખ્યા ।
અને પોતાની જ પુત્રી રહામે તેનો કરણી રીતે ધાત કરવા તકની રહ્યો હતો અને બંગાળપતિ
તો દિગમ્ભ્ર બની આ સર્વ પ્રકાર જોયા જ કરતો હતો. તે એ જોતો હતો કે આ શું
પરિણામ આવ્યું? આ સર્વ કરણ ધટના એક સ્વપ્નેવત લાગી. શ્રી સિતારામરાય સમા
મહાવીરનું માત અને તેની વિરાણી તથા મહાન સેનાધીપતીનો અંત તેના હૃદયમાં
અલગત દશ દેતો હતો. થતાં શું થઈ ગયું. તેની નિચારમાળાએ લગભગ તે પાગલ
બની ગયો એટલુંજ નહિ પણ વધુ તેને દીલ્હી શાહનો ભય એ હતો કે તેની આજ્ઞાનું—
ફરમાનનું ઉલ્લંઘન કરી આ મહાવિગ્રહને અટકાવી જે સુલેહ કરવા બધાવેલું તેને બદલે
જ્યારે આ વિપરિત પરીણામ નિહાળ્યું ત્યારે હવે શાહને શું બવાબ દેવો તેના
વચારસાગરમાં એકાં ખાવા લાગ્યો. ઇતિહાસનાં પાનાંમાં ઇતિહાસકારો
આ મહાન ઘોર અનર્થકારક ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરશે ત્યારે બંગાળપતિના અને
રાજા રઘુનંદના કુટિલ કામને કદિયે નહિ જુલે પણ હવે તો સર્વ બાજુ હાથથી ગઈ હતી.
અને મંદમદપુર નગરની પ્રજાને તેના રાજાનો અરે સર્વસ્વનો નાશ થઈ ગયો હતો, નાટોર-
પતિએ અસંખ્ય સૈનિકોના ગ્રાણી આહુતિ આપી લોહીની તીક્ષ્ણ વહેવરાવી, કુસંપ કરી તેમાં
બંગાળના આ મહાન વિરાટાનો નાશ કરી નાંખ્યો. તેણે જે વિરાગનાને દેવીને મેળવવા
પાછળથી અખુટ પુરુષ થઈ ગયો, તેના પરીણામમાં ફાયદો એ થયો કે મંદમદપુર નગરની દિવાલે
ઉજ્જડ રાજ્ય મહેલ અને સ્મશાનસભ્ય રાખના હથલા વિના તેના હાથમાં બીજું કંઈ ન
આવ્યું. વિરોએ જ્યારે આ બળીદાન દેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તત્કાલ લઈ પોતાના દેશને
માટે બહાલા વતનને ખાતર બળદેશની કરી ત્યારે વિરાગનાઓ જે રણથુર હતી તે નો
સંગ્રામક્ષેત્રમાંજ વિર શેષામાં પોદી હતી પણ અન્ય સ્ત્રીઓએ તો પોતાનાં મકાનોને પણ
આગ લગાડી તેમાંજ સતી થઈ ગઈ હતી કા અને પોતાના ધરમાંજ એક સ્ત્રી

સખત આત્મ ર ક્યે. અને એક મહાન આકૃત આવી પી હોય નેમ તેના મુખારિંદ ઉપર નિરાશા છવાઇ ગઇ. છતાંયે હિંમત હારવાનો અત્યારે સમય નહોતો. આ યુદ્ધના સમાચાર અને શ્રી. સિતારામરાયના દેહતું રક્ષણ કરવા દિલ્હી સમ્રાટની મદદે કિશોરી કમારનીયે પહોંચી ચુકી હતી. પણ તે બાળાને-દિલ્હી સમ્રાટ-મહંમદપુર તરફ આવતા માર્ગે ઉપરજ મળી ગયો. શાહે જ્યારે આ યુદ્ધના વર્તમાન સાંભળ્યા ત્યારે તેણે ખુદ મહંમદપુર આવવું યોગ્ય ધાયું અને તે વિશાળ સંખ્યામાં સરદારો લઇ પુર ઝડપે-મહંમદપુર આવવા નીકળ્યો. પણ રસ્તામાં આ યુદ્ધના સમાચાર કિશોરીનાં મુખે તેણે સાંભળ્યા. કિશોરી સમાન આદર્શ બાળાનાં શબ્દોએ શાહનું દિલ પીગળી ગયું. પોતાના બહાદી, હિંદુ મીત્ર શ્રી. સિતારામરાયનો તેના વંશનો પ્રાણ બચાવવા પુર ઝડપથી માર્ગ કાપી રહ્યો હતો. પરંતુ સંગ્રામ ક્ષેત્રમાં લો એક પછી એક વિપરિત ઘટનાઓ શ્રી. સિતારામરાય માટે બનવા પામતી હતી.

હવે તો શ્રી. સિતારામરાય પાસે સૈન્યબળ પણ ઓછું થયું હતું તે સાથે-દારૂગોળે પણ ખુટી ગયો હતો, માત્ર તદ્વાર ઉપર જીવન ટકાવવાનું અને દુશ્મનો સામે લડવાનું હતું. એવા દિવસના યુદ્ધમાં વિરાગનાઓએ પોતાના દેહતું દેશ માટે બળીદાન દીધું તે સાથે રાણીએ પણ પોતાના પ્રાણની આહુતી આપી. એ વિરાગનાઓ સદાને માટે વિર શૈના પર પોતી. શ્રી. સિતારામરાય-પોતાની પત્નિના મૃત્યુના સમાચારે અત્યંત દુઃખી થયો. નિરાશાની ધોર ગર્તામાં કુળી ગયો, પોતાના પરાજયની આંખી થવા લાગી. વિજયની આશા ઓછી રહી પોતાના દેશ માટે પોતાના સરદારોએ પ્રજાએ નર નારીઓએ દીધેલાં બળીદાન તે નજરે જોતો ઉભો હતો. તેનું બળ ઘટી ગયું હિંદુસીતાએ-આવરણ છવરાવી દીધા પોતાની બહાદી પત્નિનો વિયોગ આખર ઘડીએ દિલમાં ખટકવા લાગ્યો. ખેર, લાચાર, ભાવી મિથ્યા કાણુ કરી શકે છે. હવે તો તેણેજ સર્વ સરદારોની સરદારી લીધી અને પોતે પણ પ્રાણની કુરબાની કરવાના હેતુથી રણક્ષેત્રમાં કુદી પડ્યો. તેણે જીંદગીનો છેલ્લો પાસો ફેંક્યો.

એક સરખા એ દિવસ સુધી શ્રી સિતારામરાયે યુદ્ધ આદ્યું. દુશ્મનોને હરાવ્યા, અને આખરે એ મહાન વિરે-સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં-લડતાં લડતાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી-દુશ્મનોએ વિજયપતાકા ફરકાવી. રાજ રધુનંદનની પ્રતિજ્ઞા પુર્ણ થવામાં માત્ર-સુર્યસિંહ રાયનો નાશ કરી નાખવાનુંજ બાકી રહ્યું. નાટોરપતિએ રણક્ષેત્રમાંથી વિજયના ગર્વમાં-પ્રલાતો-જાવણીપ્રતિ આવવા નિહળ્યો.

અને એ મહાન વિરાટા પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે નેક ટેક બળવવા ખાનર રણ શૈવામાં પોઠ્યો અને એક હિંદુ રાજ યજ્ઞ ઇન્ધ્રિયના બવાળામુખીને સળગાવી નાટોરપતિ સમા શયતાન રાજવીએ પોતાનાજ હિંદુ રાજનો સર્વસ્વ નાશ કરવા. ઐનિહાસીક જાગ લખવ્યો. ઇકકાર છે એવા જાતિબંધુને કે જેણે જળ-કપટ પ્રપંચનો માર્ગ લઇ તે વીરનરતી અર્ધાંગના ઉપર અત્યાચાર ગુમર્યો, જેણે દ્વેષભુધિ શેવી આંધા શુરવીર ચોદાનો, તેની સ્ત્રીને અને તેના બહાદુર વીરો તથા વિરાગનાઓના પ્રાણ લીધા. પ્રભુ ! એવા નીચ કુટિલ નિતિયાળા મનુષ્યોનો પવિત્ર ભારતભુમીમાં કદિપણ જન્મ ન આપે. આ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં વીરો અને વિરાગનાઓએ વિર શૈયા હરને મુખે સ્વીકારી અને એકજ જીવતા રહેલ નાટોરપતિ રાજ રધુનંદને મહંમદપુરનગર ઉપર વિજય મેળવ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

“વિરનાં સંતાનનો વિજય” અને “પાપીઓનો વીધ્વંસ”

કબતકે છુપા રહેગા આમ, પતોકે આડમેં
એક દિન ગીરેગા નીચું, બીકેગા ભરી બબરમેં.
બાતે હો કહાં? ઇસકે સાથ. લેતે બવ
મારા હે ગરદન ઇસકી, ઉસકા બેનાબ ઉઠાકે બવ

“એક મુન્શી”

આખાના વૃક્ષ ઉપર ગ્રીષ્મ ઋતુની શરૂઆતમાં ફાલી પુલી રહેલો અખો તેના નિમીન અમુક સમય માટે જ પોતાનું શીર ઉન્નત રાખી શકે છે. પણ જ્યારે તે સંપૂર્ણ પકી જાય છે. ત્યારે આપોઆપ પૃથ્વી ઉપર તુટી પડે છે. તેજ પ્રમાણે નાટોરપતિ રાજ્ય રઘુનંદને વિજયપતાકા ફરકાવી, મહાન દુર્ગ મંદમદપુરનું રાજ્ય પોતાની સ્વાધિનતામાં લઇ, સર્ગવં તંબુમાં આવ્યો, ત્યારે તો તેનું અભિમાન એટલું તો વધી ગયું હતું કે આખી દુનીયાનો તે વિશ્વમંત્રાટ હોય તેમ ફાલી પુલી રહ્યો હતો. આજે તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવામાં માત્ર હવે એકજ મનન આકી હતો અને તે પ્રતાપી શ્રી સિતારામરાયનો પુત્ર સુયશ્ચિંદરાય કે જેને તેણે જીવતો રક્ષણેત્રમાં કબજા કરી લીધો હતો. હવે એ દુશ્મનના પુત્રને અત્યંત દૂર રીતે મારી નખા અને પોતાનીજ પુત્રી સ્કામે તેનો કશ્ચુ રીતે ધાત કરવા તલસી રહ્યો હતો અને અંગાળપનિ તો દિગ્મૂઢ બની આ સર્વ પ્રકાર જોયા જ કરતો હતો. તે એ જોતો હતો કે આ શું પરિણામ આવ્યું? આ સર્વ કશ્ચુ ઘટના એક સ્વપ્નવત લાગી. શ્રી સિતારામરાય સમા મહાવીરનું માત અને તેની વિરરાણી તથા મહાન સેનાવીપતીનો અંત તેના હૃદયમાં અલપત દંશ દેતો હતો. થતાં શું થઇ ગયું. તેની વિચારમાળાએ લગભગ તે પાગલ બની ગયો એટલુંજ નહિ પણ વધુ તેને દીલ્હી શાહનો લય એ હતો કે તેની અંશાનું— ફરમાનનું ઉલ્લંઘન કરી આ મહાવિગ્રહને અટકાવી જે સુલેહ કરવા જણાવેલું તેને અદલે જ્યારે આ વિપરિત પરીણામ નિહાળ્યું ત્યારે હવે શાહને શું જવાબ દેવો તેના વચારસાગરમાં ઝોલાં ખાવા લાગ્યો. ઇતિહાસનાં પાનાંમાં ઇતિહાસકારો આ મહાન ઘોર અનર્થકારક ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરશે ત્યારે અંગાળપનિના અને રાજ્ય રઘુનંદના કુટિલ કર્મને કદિયે નહિ ભુલે પણ હવે તો સર્વ બાજુ હાયથી ગઇ હતી. અને મંદમદપુર નગરની અંબતો તેના રાજાનો અરે સર્વસ્વનો નાશ થઇ ગયો હતો, નાનકે પતિએ અસંખ્ય સૈનિકોના ગ્રાણીની આહુતિ આપી લોહીની નીકા વહેવરાવી, કુષ્પ કરી તેમાં અંગાળના આ મહાન વિરાટમાનો નાશ કરી નાંખ્યો. તેણે જે વિરાંગનાને દેવીને મેળવવા પાછળથી અમુક પુરુષ થઈ ક્યો, તેના પરીણામમાં ફાયદો એ થયો કે મંદમદપુર નગરની દિવાલે ઉજ્જડ રાજ્ય મહેલ અને સ્મશાનસભ્ય રાખના હગલા વિના તેના હાયમાં બીજું કશું આવ્યું. વિરોએ જ્યારે આ અળીદાન દેવાનો નિશ્ચય ક્યો અને તલવાર લઇ પોતાના દેશ માટે વહાલા વતનને ખાતર જ્વનદેશની કરી ત્યારે વિરાંગનાઓ જે રણશુર હતી તે સંભ્રમક્ષેત્રમાંજ વિર શેરમાં પોલી હતી પણ અન્ય સ્ત્રીઓએ તો પોતાના સ્વર્ગ આગ લગાડી તેમાંજ સતી થઇ ગઇ હતી કારણ કે દુશ્મનને પોતાના ઘરમાં

સમ્પત્તિ આપ ૧ કરો. અને એક મહાન આકૃતિ આવી પાળે હોય તેમ તેના મુખારિ"દ ઉપર નિરાશા છવાઈ ગઈ. છતાંયે હિંમત હારવાનો અત્યારે સમય નહોતો. આ યુદ્ધના સમાચાર અને શ્રી. સિતારામરાયના દેહનું રક્ષણ કરવા દિલ્હી સમ્રાટની મદદે કિશોરી કપારતીયે પહોંચી ચુકી હતી. પણ તે બાળાને-દિલ્હી સમ્રાટ-મહંમદપુર તરફ આવતા માર્ગ ઉપરજ મળી ગયો. શાહે જમારે આ યુદ્ધના વતમાન સાંભળ્યા ત્યારે તેણે ખુદ મહંમદપુર આવવું યોગ્ય ધાયું અને તે વિશાળ સંખ્યામાં સરદારો લઈ પુર ઝડપે-મહંમદપુર આવવા નીકળ્યો. પણ રસ્તામાં આ યુદ્ધના સમાચાર કિશોરીનાં મુખે તેણે સાંભળ્યા. કિશોરી સમાન આદર્શ બાળાનાં શબ્દોએ શાહનું દિલ ખીગળી ગયું. પોતાના બહાલી, હિંદુ મીત્ર શ્રી. સિતારામરાયનો તેના વંશનો પ્રાણ બચાવવા પુર ઝડપથી માર્ગ કાપી રહ્યો હતો. પરંતુ સંગ્રામ ક્ષેત્રમાં લો એક પછી એક વિપરિત ઘટનાઓ શ્રી. સિતારામરાય માટે બનવા પામતી હતી.

હવે તો શ્રી. સિતારામરાય પાસે સૈન્યબળ પણ ઓછું થયું હતું તે સાથે-દારૂગોળો પણ ખુટી ગયો હતો, માત્ર તહેવાર ઉપર જીવન ટાળવવાનું અને દુશ્મનો સામે લડવાનું હતું. એવા દિવસના યુદ્ધમાં વિરાગનાઓએ પોતાના દેહનું દેશ માટે બળીદાન દીધું તે સાથે રાણીએ પણ પોતાના પ્રાણની આહુતી આપી. એ વિરાગનાઓ સદાને માટે વિર શૈલા પર પોઠી. શ્રી. સિતારામરાય-પોતાની પત્નિના મૃત્યુના સમાચારે અત્યંત દુઃખી થયો. નિરાશાની ધોર ગર્તામાં કુબી બયો, પોતાના પરાજયની ઝાંખી ચવા લાગી. વિજયની આશા ઓછી રહી પોતાના દેશ માટે પોતાના સરદારોએ પ્રજાએ નર નારીઓએ દીધેલાં બળીદાન તે નજરે જોતો હોતો હતો. તેનું બળ ધટી ગયું હિંદુસીતતાએ-માવરણ જવરાવી દીધા પોતાની બહાલી પત્નિનો વિયોગ આખર ધટીએ દિલમાં ખટકવા લાગ્યો. ખેર, લાચાર, ભાવી મિથ્યા કાણુ કરી શકે છે. હવે તો તેણેજ સર્વ સરદારોની સરદારી લીધી અને પોતે પણ પ્રાણની કુરબાની કરવાના હેતુથી રણક્ષેત્રમાં કુદી પડ્યો. તેણે જીંદગીનો છેલ્લો પાસો ફેંક્યો.

એક સરખા જે દિવસ સુધી શ્રી સિતારામરાયે યુદ્ધ આદ્યું, દુશ્મનોને હંકાવ્યા, અને આખરે એ મહાન વિરે-સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં-લડતાં લડતાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી-દુશ્મનોએ વિજયપતાકા ફરકાવી. રાજ રધુનંદનની પ્રતિજ્ઞા પુણું થવામાં માત્ર-સુર્યાસિંહ રાયનો નાશ કરી નાખવાનુંજ બાકી રહ્યું. નાટોરપતિએ રણક્ષેત્રમાંથી વિજયના ગર્વમાં-પ્રલાતો-જાવણીપ્રતિ આવવા નિહાળ્યો.

અને એ મહાન વિરાટમાં પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે નેક ટેક બળતવા ખાતર રણ શૈલામાં પોઠ્યો અને એક હિંદુ રાજ થઈ ઇર્ષ્યાક્રિતા બવાળામુખીને સળગાવી નાટોરપતિ સમા શયતાન રાજવીએ પોતાનાજ હિંદુ રાજનો સર્વસ્વ નાશ કરવા. ઐનિહાસીક ભાગ ભજવ્યો. ધક્કાર છે એવા બળિયંધુને કે જેણે છળ-કપટ પ્રપંચનો માર્ગ લઈ તે વીરનરની અર્ધાંગના ઉપર અત્યાચાર ગુજાર્યો, જેણે દેવગુપ્તિ શેવી આત્મ શુરવીર ચોદાનો, તેની સ્ત્રીને અને તેના બહાદુર વીરો તથા વિરાગનાઓના પ્રાણ લીધા. પ્રભુ ! એવા નીચ કુટિલ નિતિવાળા મનુષ્યોનો પવિત્ર ભારતભૂમીમાં કદિપણ જન્મ ન આવે. આ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં વીરો અને વિરાગનાઓએ વિર શૈલા હસ્તે મુખે સ્વીકારી અને એકજ જીવતા રહેલા નાટોરપતિ રાજ રધુનંદને મહંમદપુરનગર ઉપર વિજય મેળવ્યો.

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

મદન મંજરી ગોળીઓ

આ દિવ્ય ગોળીઓના સેવનથી અજીર્ણ, નીચી વીકર, માથાનો દુઃખાવો, શરદી, પાત્તક્ષીયતા, સ્વપ્નદોષ, કમળેરી, નળગાંઠ, સુસ્તી વીગેરે શરીરની પાપમાઘી કરનારાં દરેક દરદી તરતજ નાણુક થઈ શરીર સશક્ત અને છે તથા ખરો જીરસો પેદા થાય છે.
કી. ગોળી ૪૦ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧

દમ, થાસ, ઉધરસ માટે અચુક ઉપાય

શ્વાસકાસારિ અવલેહ

દમ, શ્વાસ, ઉધરસ, શરદી, જાતીનો દુખાવો, કફતું પાવું, હાડોટા વીગેરે તમામ જીવલેણ દરો આ અવલેહનાં સેવનથી તરતજ નાણુક થઈ શરીર તંદુરસ્ત અને છે. કી. તોલા ૨૦ ના ડબ્બા ૧ નો રૂ. ૧.૧૧

મેહમર્દન ચૂર્ણ

દરેક પ્રકારનાં પરમા માટે અકસીર ઉપાય. કી. ડબ્બા ૧ નો રૂ. એક.

વિચરિત્થલન માટે અજબ ઔષધી-

રમણવિલાસીનીવટીકા

આ દવામાં નામ પ્રમાણે શુષ્ક છે. ખરી ખાત્રી ઉપયોગ કરવાથી થશે. કી. ડબ્બીનો રૂ. ૧ એક.

નૃપુંસકત્વારી ઘૂત

પુરુષનાં ગુપ્ત ભાગની દરેક ખાત્રીઓ આ લેપ લગાડવાથી નાણુક થઈ ખરી મર્દાઈ પ્રાપ્ત થાય છે કી. ડબ્બીનો રૂ. ૧.

સ્ત્રીઓ માટે સ્વર્ગીય અમૃત

ગર્ભામૃત ચૂર્ણ

(સ્ત્રીઓ માટે શક્તિની દવા) પ્રેક્ષાદી તમામ દરોને દુર કરી સાચી શક્તિ આપે છે. કી. ડબ્બા ૧ નો રૂ. ૨.

નયનામૃત સુરમો

આ સુરમો આંજવાથી આંખના તમામ દરદો દુર થઈ આંખોની રોશની વધે છે. કી. ડબ્બો સુરમો તોલા ૧ નો રૂ. ૧-૪-૦

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી

૩૯૩, કાલખાદેવી રોડ, ભાટીયા મહાજનવાડી સામે સુખમં.
લોકલ એજન્ટ: મેસર્સ પેરી એન્ડ કું. ગ્રાન્ડરોડ.

“ઓ શહે શાહ ગરીબ પરવર, આ નિનકહરામ ઉદ્ધન છોકરાએ અચાનક પસી નાટોરપતિને દાર કર્યા.” પરંતુ તત્કાળ શ્રી સુયસિંહ બેઠ્યો.

‘ત્યારે પિતા તુલ્ય વડીલ શાહ, મારા ચિર પિતા-માતા સમસ્ત પ્રજાનો કરેલ રીતે ધાત કરી નાખનાર અને મહામંદપુર નગરની સમૃદ્ધિને એક દિવ્વુ થઈ ઇર્ષ્યાવંદીના જવાબામુખીમાં બળતા નાટોરપતિએ નષ્ટપ્રાય કરી નાખી છતાં મને તેની યત્કિંચિત્ ગજાન નથી. દારણુ રાજપુતો માટે તો યુદ્ધક્ષેત્રમાં મોત એ અત્યુત્તમ હૃદયગીતી અનુપમ દહાણી છે. પરંતુ દગાખાજ આ સ્થિતિને મને, મારા પિતાને અત્યંત કુયચેતો સંભળાવીને મારો નાશ કરવા ઇચ્છા કરી ત્યારે અને જ્યારે મારીજ નજર સમક્ષ આ પાપાત્માએ મહામંદપુર નગરના પરિત્ર સિંહાસનને, પોતાના પતિત પગલાથી ભ્રષ્ટ કર્યું ત્યારે મેં તેનો માશ કરી નાખ્યો. લાખખોના કિમતી જ્ઞાન પડ્ડી આ હુદ મનુષ્યત્વ મોત કાંઈ જ દિસાયમાં નથી હોતે એ આપ સત્ય ન્યાય નિતિ અને ધર્મ માનતા હો તો અદલ ઇન્સાફ કરો, અને મોતની સજા ફરમાવશો તો આ આપનો બાળક જરૂર મૃત્યુને આલિંગન આપવા તૈયાર છે.” તેના આટલા શબ્દો સાંભળી શાહ તત્કાળ આ સુયસિંહરાયને કંઈ વળગી પડ્યો અને હેતુપૂર્વક મસ્તક ઉપર ચુંબન કરી તેને બંધનમુક્ત કરી ધન્યવાદ દેતો બેઠ્યો.

“ધન્ય છે ચિર પિતાના પુત્ર તારી અસિમ વિરતાને તારા પિતાના, માતાના મૃત્યુના સમાચારે મારા દિલમાં બેઠ્ઠી જગાવી છે. તે ગયો પણ તેની મુતિ તો મારા હૃદયમાં ફાત રાખ રહી છે. તારા માતા એ દેવાંશી દેવી માટે શુભ કહુ એ મરનર આત્માઓને પ્રભુ શાંતિ બક્ષે તેમને તેમના પતિન ચરણમાં માફ મસ્તક નમાવું છું. આ રાજ્ય તારું જ છે. જેસોર હૃદયનો તું સદા માટે સ્વતંત્ર રાજા છે.”

આ સાંભળતાં તો સમસ્ત સભા અને બંગાળપતિ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયા, ધન્ય છે તે અદલ ઇન્સાફી સાચા મુસલમાન શાહને કે જેણે પાક કુરાનના ફરમાનનો અમલ કરી પોતાના હૃદયની શુદ્ધ નિષ્ઠાની ખાત્રી કરી આપી અને રાજ્ય રંધુનંદનની પુત્રી પિતાના મૃત્યુથી જરાયે ખેદ ન પામી, તે ધણીજ હૃષીનમન બની ગઈ. એ આદર્શ બાળાએ પોતાના પ્રાણના ભોગે પણ પોતાના પ્રતિજ્ઞા પુર્ણ કરી. અને અંતમાં દિલ્હીશાહે તેજ દરબારમાં બંગાળપતિને સંખ્ત શબ્દો સંભળાવી તેના આવા કારસ્તાનો માટે તિરસ્કારી શબ્દો અને શ્રી સુયસિંહરાયને પોતાનાજ હાથે રાજ્યાભિષેક કરી રાજબાળાનું લગ્ન શ્રી સુયસિંહરાય સાથે કરી આપ્યું, અને આ પ્રકારે નાટોર રાજ્ય પણ શ્રી સુયસિંહરાયના હાથમાં આવ્યું એ પ્રણયી યુગલની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ અને વિરનાં સંતાનનો વિજય થયો.

34344



34344



શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

મદન મંજરી ગોળીઓ

આ દિવ્ય ગોળીઓના સેવનથી અજીર્ણ, વીર્યવીકાર, માથાનો દુઃખાવો, શરદી, માતૃક્ષીયતા, સ્વપ્નદોષ, કમજોરી, નબળાઈ, સુસ્તી વીગેરે શરીરની પાંચમાઠી કરનારાં દરેક દરદો તરતજ નાશુદ્ધ થઈ શરીર સશક્ત અને છે તથા ખરો જીરસો પેદા થાય છે.
કી. ગોળી ૪૦ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧

દમ, શ્વાસ, ઉધરસ માટે અચુક ઉપાય
શ્વાસકાસારિ અવલેહ

દમ, શ્વાસ, ઉધરસ, શરદી, છાતીનો દુઃખાવો, કફનું પકવું, હાકોટા વીગેરે તમામ જીવલેણ દરો આ અવલેહનાં સેવનથી તરતજ નાશુદ્ધ થઈ શરીર તંદુરસ્ત અને છે. કી. તોલા ૨૦ ના ડબ્બા ૧ નો રૂ. ૧૧

મેહમર્દન ચૂર્ણ

દરેક પ્રકારનાં પરમા માટે અક્ષીર ઉપાય.
કી. ડબ્બા ૧ નો રૂ. એક.

વિયંશ્યલન માટે અજબ ઔષધી-
રમણવિલાસીની વટીકા

આ દવામાં નામ પ્રમાણે ગુણ છે. ખરી ખાત્રી ઉપયોગ કરવાથી થશે. કી. ડબ્બીનો રૂ. ૧ એક.

નપુંસકત્વારી ઘૂત

પુરુષના ગુપ્ત ભાગની દરેક ખામીઓ આ લેપ લગાડવાથી નાશુદ્ધ થઈ ખરી મદદ પ્રાપ્ત થાય છે. કી. ડબ્બીનો રૂ. ૧.

સ્ત્રીઓ માટે સ્વર્ગીય અમૃત

ગર્ભામૃત ચૂર્ણ

(સ્ત્રીઓ માટે શક્તિની દવા) પ્રેક્ષાદી તમામ દરોને દૂર કરી સાચી શક્તિ આપે છે.
કી. ડબ્બા ૧ નો રૂ. ૨.

નયનામૃત સુરમે

આ સુરમે આંખવાથી આંખના તમામ દરદો દૂર થઈ આંખોની રોશની વધે છે.
કી. કાળો સુરમે તોલા ૧ નો રૂ. ૧-૪-૦

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી

૩૬૩, કાલખાદેવી રોડ, લાટીયા મહાજનવાડી સામે મુંબઈ
લોકલ એજન્ટ: મેસર્સ પેરી એન્ડ કો. આન્ટરેડ.

લંડન રાજ રહેસુ અથવા

મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી ફાઈ ઓફ લંડન

સો વપ પહેલાની અંગ્રેજ રાજ કુટુંબનો અને કાવાનાથી અને ગળાનાક બેટ બરમોથી ભરેલોકિરસો. જમણિખ્યાત લેખક રેનોલ્ડસની કલમથી લખાયેલ અને શ્રી. મધુકરે ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારેલ છે, આ નોવેલની ભેડી નથી. ૧૨ ભાગમાં પુરી થઈ ગઈ છે દરેક છુટા ભાગની કીંમત ૧૪ આના, બાર ભાગના સેટના રૂ. ૧૦ તમે એકજ ભાગ વાંચી ભેશો-પસંદ ન પડે તો પૈસા પાછા.

ડીટેક્ટીવ નોવેલો તો આપે ધણીએ વાંચી હશે પરંતુ ઇંગ્લીશ ભાષામાં Whose Wife કે જેને ગુજરાતી ભાષામાં રત્ન મધુકરે ઉતારેલ છે. જે છેવટ સુધી એક સરખું દીવ હતી લે છે. પાને પાને એક એકથી અદ્ભુત પ્રસંગો રજુ કરતું ડીટેક્ટીવ નોવેલોમાં અગ્રસ્થાન ધરાવતું પુસ્તક.

કોની ખેરી ? રસીલી સચિત્ર ડીટેક્ટીવ નોવેલ કીંમત રૂ. બે થોડીજ નકલો સીલીકમાં રહી છે.

રસીલી બોધક વીર અને કરુણા રસથી ભરપૂર

ખલકના ખેલ એક એકથી અઢીપાની રા. રતીલાલ ભટ્ટાચાર્યની કલાવલ્લી કલમે

લખાયેલી વાર્તાઓ. જરૂર વાંચો પાકું પુઠું કીંમત રૂ. દોઢ.

રત્નપુત્રોની અઢાદૂરીની અનેક શૈયકથાઓ તમેએ વાંચી હશે-પરંતુ જે તમારી ભણુમાલ નથી તે

શૂરાના સંગ્રામ અને ગરવી ગુજરી

કવી રામચંદ્ર દવેની કથાલ શૈલીએ લખાયેલી હજારો વીર યોદ્ધાઓના પશ્ચી ઉતારી રત્નપુત્રાશીના નામને ઉગ્રવળ બનાવે છે તેનો અંગકતો ઇતીહાસ ભણુવા જરૂર વાંચો-કીંમત રૂ. ૧.

વિલાસ એડીસ, ૧૮૧, બ્રામરોટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.